

MIKSZÁTH
KÁLMÁN
ÖSSZES
MŰVEI

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 29.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA KIRÁLY ISTVÁN

29. KÖTET

ELBESZÉLÉSEK

III.

1877

1984

MIKSZÁTH KÁLMÁN

ELBESZÉLÉSEK

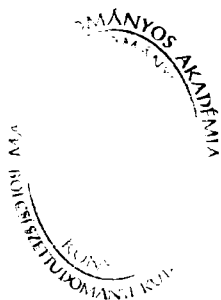
III.
1877

1984

Sajtó alá rendezte
BISZTRAY GYULA

Lektor:
RUBINYI MÓZES

© *Akadémiai Kiadó, 1964*

A kötéstervezés Callag Vera munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Zrínszky Lászlóné Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett: 1964. április 27. Terjedelem: 20,5 (A/5) ív + 8 melléklet
Példányszám: 6000
64.58825 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

MELYIK A KÜLÖNB EMBER?

(Igaz történet)

Lemonin György gazdag kereskedőnek két fia járt a londoni egyetemen, a boldogult első nejétől maradt Károly és a fiatalabb Harry.

Mindkettő igen derék fiatal tanuló volt, mindenikök szorgalommal haladott a jogi pályán, jellemök kifogástalan volt, tanáraik, tanulótársaik mind egytől egyig szerették a két Lemonin testvért, kik dacára, hogy nem egy anyától származtak, alakban, arcban is szinte a hihetlenségig hasonlítottak egymáshoz.

A két testvér kimondhatatlanul szerette szülőit s a szülők őket. Azon körülmény, hogy Károly csak mostohafia Lemonin asszonynak, mit sem változtatott a dolgon, s a legélesebb figyelő sem fedezhette volna fel úgy a Lemonin házaspár, mint a fiúk részéről a legparányibb különbséget sem, mely e viszonyból származott volna.

A Lemonin család úgyszólván mintája volt egy család fogalmának a szó legnemesebb értelmében, s nemcsak gazdagsága által emelkedett ki magasan a többiek fölött, hanem erényei, szorgalma, szerénysége és becsületessége következtében is.

Szorgalmuk által az isten nagy vagyonnal áldotta meg a házaspárt, és ami a vagyonnál is többet ér, nagy boldogsággal, mert semmi sem teheti olyan boldoggá a szülőt, mint ha látja, hogy élete legfőbb célja, gyermekei szépen, nemes irányban fejlődnek arra, hogy majdan a társadalom hasznos tagjaivá váljanak.

A két fiún kívül még egy leánygyermek is volt, a kis tízéves Ella, ki szinte egy londoni nevelőintézetben volt elhelyezve, hol a két nagyobb fiú minden vasárnap meglátogatta nővérüket.

A jóknak élete már e földön mennyország! A jóknak sok jut ki a nemes örömből s boldogságból, és az örömeik, boldogságuk alig van története.

A két Lemonin fiú minden nagyobb följegyzésre méltó esemény nélkül haladt előre tanulmányaiban, mindkettő ügyvédnek készült, s mindenki azt jósolta róluk, hogy idővel bizonyára jeles jogtudósokká, s egyéb kiváló tulajdonaik mellett még országos képviselőkké is válhatnak, ami Angliában is, éppúgy mint Magyarországon, a legmagasabb jutalma a polgárerényeknek.

Károly és Harry között a legszebb testvéri egyetértés és kölcsönös vonzalom uralkodott mindenkor, melyet egyszer sem zavart meg semmi; mindamellett a viszonyok bizonyos nemes versengést támasztottak köztük, melynek oka nem annyira önmagukban, mint inkább a külső körülmények nyomásában rejlett.

A londoni egyetem nagy ünnepélyén, mikor a feladott jogtudományi pályakérdésekre beérkezett legjobb művek koszorúztatnak meg az összes egyetemi polgárok harsogó éljenei közt: a tanári kar ezúttal kijelenté, hogy eltérni kellett ez idén a százados szokásoktól, mert két oly jeles mű érkezett az első pályadíjra, melyek különféle felfogással ugyanazon egy kérdést annyi tudományos alapossággal világítják meg, miszerint teljes lehetetlenség volt eldönteni: melyik a jobb, melyik a jutalomra méltóbb; minélfogva abban állapodtak meg, hogy úgy a jutalmat, mint a dicsőség és érdem koszorúját megosztják a két mű szerzői közt.

A lepecsételt levelek felbontatván, az egyetem rektora harsány szóval s maga is meglepetve hirdeté ki a szerzők neveit.

— Uraim, e munkák szerzői: az egyiké Lemonin Harry, a másiké Lemonin Károly.

A tanulók lelkesedve, ujjongva üdvözölték a kitüntetett társakat, de az egyetemi tanári kar ezen szabályellenes eljárása nem maradt minden megjegyzés nélkül.

Sokan kételkedtek abban, hogy két ugyanazon tárgyról írt mű közt ne legyen jobb az egyik, mint a másik, s azt ne lehessen megítélni.

A szórszálhasogatásra úgyis mindig hajlandó tanulók sorában élénk hullámokat vetett az a kérdés: *melyik jobb hát a*

két mű közül, s egy kis eltéréssel aztán: melyik a különb ember a két Lemonin közül?

Mindenki szerette volna olvasni a kérdéses műveket; pénzt gyűjtöttek, hogy azokat kinyomathassák.

A Lemonin-kérdés valóságos forradalmat idézett elő e kis, de azért nem kevésbé érdekes világban. Úton, útfélen folytak a viták, divattá vált erről beszélni mindenütt: melyik a különb munka? melyik a különb gyerek?

Persze, hogy így aztán még bajosabb volt ezt eldönteni.

Az ifjúság két pártra szakadt, a Károly- és Harry-pártra, s elkeseredten küzdött ki-ki a maga meggyőződése mellett; a mozgalom általános lett, s fájdalom, nem egy véresen végződő verekedést is idézett elő. Mert az anglus természet ilyen bolond ám, képes akármilyen csekélységhez szívósan ragaszkodni s nem engedni a maga meggyőződéséből semmit.

A magyar ember megun mindjárt mindent. Tapasztaljuk azt lépten nyomon. A nemzeti viseletet, melyet oly lelkesedve karoltunk fel 1860-ban, már néhány év múlva fitymálva vetettük le; az oly nehezen kivívott legszebb nemzeti jogaink iránt nyomban elhidegültünk. Semmivel nem törődünk; a politika arra való, hogy hadd igazítsa el a miniszter; a tudomány az Akadémia dolga; az irodalmi kérdések a Kisfaludy Társasághoz tartoznak.

Hát akkor a mi dolgunk ugyan micsoda? Ránk ugyan mi tartozik hát?

Más országokban az életrevaló nép már kora fiataltságban felfogja, hogy mindenikök egy-egy tényező a társadalom nagy gépezetében, s gyakorolja ellenőri szerepét mindenütt, ahol csak lehet, kis dolgokban éppen oly hévvel, mint a nagyokban.

És ez a helyes álláspont, mert kis dolgok nincsenek a társadalomban, legfeljebb kicsinyeknek látszók.

Valaki kinevette egyszer osztrák sógorainkat, hogy nem átalottak forradalmat csinálni, midőn a sör árát a korcsmárosok tíz krajcárról tizenkét krajcára emelték; kinevették, hogy e jelszót írták fel a lázongók zászlajára: »tízkrajcáros sör, vagy halál!« Pedig hát azok a jámbor sógorok éppen nem cselekedtek nevetséges dolgot, hanem inkább megértvén, hogy ezen csekélynek látszó fölemelés által is roppant sújtva

lenne az úgyis eléggé nyomorék munkásosztály, helyes és jogosult beavatkozásuk által talán egy bekövetkező sokkal véresebb, sokkal iszonyúbb mozgalmat kerültek ki vagy legalább odáztak el. Mert attól a millió meg millió éhes szájtól nem szabad elvonni minden falatot, ha azt akarjuk, hogy ne minket faljanak fel. A népnek enni kell adni, hadd legyen betömve a szája, nehogy eszébe jusson harapni vele!

Angliában, honnan elbeszélésünket merítjük, néhány év előtt felemelték a déli vaspálya szállítási díjait. Az egész vidék forrongásba jött ez érdekeiket közelről érintő esemény miatt. Meetingek (gyűlések) tartattak szélében, melyekre nők, férfiak, nagyobb gyermekek jelentek meg tömegesen s elhatározták, egymás közt törvénné emelték (mert ahol jellemes, életrevaló és erkölcsös a nép, ott a határozat törvény), hogy ezentúl mindenki szekeren vagy gyalog fog utazni, mellőzve a vaspályát még akkor is, ha a legsürgősebb útja lenne. És e naptól kezdve a nyereszkeskedni óhajtó vasúti társulat vagonjai üresen, néptelenül robogtak a füttyülő gép után, úgyhogy a társulat, hogy a megbotránkozott közönséget kiengesztelje s visszahódítsa, még a hajdani árakat is tetemesen kénytelen volt leszállítani.

Az életrevaló nemzet mindenbe beleszól, mindenben uralkodik és mindenütt segít magán.

Hazánkban is folyton emelik a különböző társulatok, hogy egyebet ne is említsek, a vasúti tarifát. Nos, és mit teszünk ellene? Azt tesszük, hogy fizetjük birkatürelemmel, mint ahogy fizetnők, ha még kétszer olyan magasra emelnék is, mint most.

De elég volt a komoly szavakból ennyi, melyeket azért mondtam el e helyen e lap fiatal olvasóinak, hogy korán érdeklődjenek minden olyan ügy iránt, mi őket érdekli, vegyenek tudomást a nemzeties irányú mozgalmakról, és korán szokják meg, miszerint a társadalom legyen izgékony, eleven, ne pedig érzéketlen tetszhalott, mely kutyába sem veszi az apró tűszúrásokat, elégnek látván akkor riadni fel, mikor egész lándzsát döfnek szívébe, — mikor már rendesen késő.

Nem mondom én, hogy a magyar ember ostoba, ki föl nem bírja fogni az apró dolgok horderejét is, de lusta s mindent mástól vár; mintha az egyszeri cigány lenne, ki ahol tenni

kellett, a szomszédját döfte meg, hogy: »no, szólj már te is' more!«

De most már csakugyan nem fárasztom tovább ifjú olvasóimat, hanem áttérek a Lemonin-mozgalomra, mely a londoni egyetemet valóságos izgatottságban tartotta 1835-ben; sőt a legutóbbi napokban oly nagy mérveket öltött már a divatos kérdés, hogy a külvárosi lapokba is átcsapott s onnan lassankint a komolyabb sajtó fogta fel (éppen béke ideje lévén) s közölvén mindkét művet, hagyta a megeredt kritikát folyni szabadon, hogy melyik hát a különb munka, s melyik Lemonin a különb gyerek.

A Lemonin fiúk egyszerre híres emberek lettek. Egész London róluk beszélt, s még jónevű tudósok sem átallották jogtudományi munkájuk összehasonlítását megkísérteni, de természetesen hasztalanul.

Ezen dolgok nem maradhattak befolyás nélkül magokra a Lemonin testvérekre sem, mind a kettő nagy és rendkívüli tetteket igyekezett véghez vinni, hogy a másikat legyűrje . . . Ők maguk is úsztak az általános árral, hogy melyikök hát a különb ember?

— Édes Károly — mondá Harry egy napon —, te úgy látszik egy idő óta *nem dohányozol*. Szinte sajnállak, hogy ez élvezetet is megvonod magadtól; miért teszed azt?

— Két okból, Harry; a dohányzás először is árt az egészségnek és neveli egyikét ama szenvedélyeinknek, miknek később rabjai leszünk, másodsor pedig . . .

— Nos, másodsor? Szinte kíváncsivá teszel.

— Sok hasztalanul kidobott pénzbe kerül.

— Bah! Te zsigori! Nevetségessé teszed magadat! Nem kapunk-e annyi pénzt szülőinktől, amennyit csak kívánunk? Hiszen mi gazdagok vagyunk, Károly, s kivált te, kit édesanyád után is nagy összeg pénz illet. Nálunk az ilyenféle fősvénykedés, azonfelül, hogy nevetséges, még hiba is.

— Hidd el, öcsém, csak takarékoság.

— Ördög vigye takarékoságodat! Nos, talán bizony a szivarozásból ekképp megkímélt pénzt félrerakod?

— Egészen eltaláltad. Valahányszor drága szivarodra gyújtasz, én mindig *átcsúsztatom annak árát másik zsebembe*

s itthon aztán bedobom e kis nyíláson ezen vasládácskába, melyet e célra vásároltam.

Harry gúnyosan kacagott föl.

— Talán bizony a nyert pályadíjat is ott zslugorgatod? Egy részét igen.

Nos, és minek, ha szabad kérdezni?

Azon egyszerű okból, édes Harry, mert semmire sem bírtam hasznosra elkölteni. Minden szükségletem fedezve van.

— Hogyan, nem bírtad volna elkölteni? Miért nem vettél rajta könyveket, mint én, vagy miért nem jársz az opera-színházba, mint én? Művelt ember ezt nem nélkülözheti.

— Látszólag igazad van, testvér, de kimagyarázom magamat. Te mindenféle könyvet megveszel, hogy könyvtárad szaporodjék; pompás kötésekre foglaltatod azokat, hogy külsőleg is gyönyörködtessék a szemet. Én azonban csak azon könyveket veszem meg, mik különösen érdekelnek s mikből hasznot meríthetek, s lehető egyszerű kötést veszek igénybe; innen van aztán, hogy pénzből mindig marad valami. Ami pedig az opera-színházat illeti, nekem elég egyszer megnézni, abból tágítom, finomítom zenei ismeretemet, műízlésemet. Azt sose tudnám tenni, mint te, hogy úgyszólván rabja vagy az operai előadásoknak s képes volnál kétségbeesni, ha egyszer is el kellene valamelyiket mulasztanod.

— Egy igazi gentleman ilyen — felelte Harry . . . — Egy igazi gavallérnak kedvtelései vannak, miket nem szívesen nélkülöz. Nem azért mondom, Károly, mintha dicsérném magamat, hanem ebben az egyben megelőztelek, *förlülmültalak*, s annyira meg vagyok elégedve azon modorral, melyben pénzemet értékesítem, hogy ki sem mondhatom. Nagy havidíjjammal, melyet otthonról húzok, mindenütt ott vagyok, ahol valami érdekes történik, meg ott is, ahol segíteni kell, mert édes testvér, ha gazdagok vagyunk, eggyel szaporodnak kötelességeink is. Ez esetben nem elegendő az, hogy pusztán saját igényeinket, szükségleteinket töltsük be; ez esetben az igényeknek szükségképp túl kell terjedniök a közönségesen — vagy különben nem tesszük meg kötelességünket a társadalomban.

— Igazad van, testvér — viszonzá Károly —, te úgy viseled magad, mint egy vagyonos, nemes fiú sem szebben, nemesebben . . . de kérдем mármost, hol van az megírva, hogy mi örökké gazdagok is maradunk? A jövő isten kezében van, barátom, s nem tudni, mit rejt sohasem . . . Emlékezzél, mit írt atyánk utolsó levelében, hogy »az üzlet rosszul megy, hogy két hajója veszett el a tengeren s isten nagy megpróbáltatásnak tette ki«.

Harry homloka elborult egy pillanatra, de csakhamar ismét derülten szólt:

— Eh! minden kereskedő egyforma egy dologban. Mindig tele van a szájuk panasszal. Atyánk okos ember, s bizonyára, ha isten kedvez egészségének, meg fogja kétszerezni eddigi vagyonát.

E párbeszéd késő este történt a Lemonin testvérek közt. Károly már az ágyban pihent. Harry pedig feketekávét szűr-csölve és szivarozva, könyvét, melyből figyelmesen olvasott az imént, eltolva, beszélgetett bátyjával.

Az utolsó szavaknál élesen szólalt meg ott kint a kapus csengettyűje, s néhány perc múlva, miután a kapu csikorogva kinyílt, tompa, mogorva hang hangzott fel az udvarról.

Vezessen fel a Lemonin testvérekhez.

Ily késő éjjel? Ki látta azt? — dörmöge a kapus.

Harry kérdőleg nézett Károlyra.

— Minket keresnek. Ki kereshet most minket?

E pillanatban kemény csoszogó léptek közeledtek az ajtóhoz.

Az ajtó minden kopogás nélkül nyílt meg, s egy tanuló-társuk lépett be, átázva, dúlt arccal.

— Mi bajod, Dick? szólj, mi történt, hogy ilyen szokatlan órában kellett bennünket fölkeresned?

— Nagy, nagyon nagy szerencsétlenség — kiáltá az erős, mogorva Dick, kit általánosan »vasgyúrónak« neveztek az egyetemen.

— Szólj hát az isten szerelméért!

De a vasgyúró ajkain egyetlen hang sem bírt kijönni, apró szürke szemei megteltek könnyekkel és elborították arcát; melle zihált, karjai és feje csüggedten hajlottak le.

Károly, látva Dick állapotát, azonnal felfogta, hogy nem közönséges baj érhetette a derék fiút, ki becsületessége és szorgalma által mindenki tiszteletét bírta, és sem szülei, sem rokonai nem lévén, a legnagyobb szegénységben önerejéből küzdött az élettel, illetve készíté magát elő tanulmányaival az életre.

— Légy hát férfi, édes Dick, és mondd el nekünk, ha bizalmadra méltatsz, mi bajod történt? — kiálta a két Lemonin részvétellel.

Dick még jobban zokogott s csak töredezett szavakat hallatott.

— Elveszttem, örökre elveszttem . Én nem élhetek tovább . . .

— Hogyan, Dick! Ne légy gyerek és vénasszony egy személyben; úgy tudom, nem szoktál a levegőbe beszélni — mondá Harry komolyan.

Dick dacosan emelte föl fejét, azután odalépett két barátjához és megszorítá kezöket.

— Úgy van, barátim, én meg fogok halni. Ez komolyan volt mondva. Hidegen mérlegelve a dolgot, egyéb nem is maradt fenn számomra azon szerencsétlenség után, mely velem történt. Tudom, hogy a két Lemonin keblében nemes szív dobog. Ti tudni fogjátok, mit tesz az, mikor a »vasgyúró« azt mondja: meg fogok halni. Az annyit tesz, hogy már ő akkor halva van, hogy már ő akkor nem tehet egyebet. S ti nem fogjátok őt arról lebeszélni, mert meg vagytok győződve, hogy oka van rá így cselekedni.

— Bizonyára lehetnek esetek — felelte Károly bámulatos hidegvérrel —, midőn így s nem másképp kell cselekedni. De ily esetek, édes Dick, csak könnyelmű s gyámoltalan embereknel fordulhatnak elő, s te nem vagy az.

Dick szomorúan rázta meg nagy, bozontos szőke fejét .

— És a szerencsétlenceken — jegyzé meg szomorúan —, s én az vagyok.

— Még mindig mit sem mondtál nekünk — nyugtalanodék Harry.

— Főlösképpen is lenne untatnom benneteket szerencsétlenségem részleteivel, miknek elbeszélése kimerítné erőmet; hozzátok csupán egy kérésem van. Hiszitek-e, hogy becsületes

ember vagyok, s hogy most életem utolsó óráiban, mert reggelre már halva leszek, nem hazudom?

— Volnánk-e másképp barátaid, ha nem hinnók? Mi becsülünk és szeretünk téged!

— Istennek hála érte! — kiáltá Dick, s apró szemei felragyogtak egy percre —, e tudattal nem fog annyira fájni a halál.

— Oh, hagyj fel e gondolattal! Hátha csak te látod a dolgot olyan nagynak? Hátha még segíteni lehet rajta?

Kezével elutasító mozdulatot tett.

— Nem, nem. Ez már el van végezve. Minden szó, minden tanács immár fölösleges. Rajtam nem segít semmi, semmi . . .

A két Lemonin sápadtan, remegve nézte barátját. Az pedig egészen visszanyerte már nyugalmát.

— Holnap reggel el fogtok menni ketten az öreg Viellent ügyvédhez, kinél dolgozom, és meg fogjátok neki mondani, hogy Simpton Dick, a negyedik asztalnál dolgozó írnok tisztelteti, de az irodában a rendes időben nem jelenhetett meg, mert meghalt. Ez az én utolsó kérésem hozzátok. Megtesszitek-e?

— Azon esetre . . . -- mondá Harry tompa, síró hangon --, ha meg fognál határozatodnál maradni, Dick, azon esetben megjelenünk Viellent ügyvédnél, a vén zsuGORINÁL.

— Megmondjátok neki, hogy köszönöm amiért öt éven keresztül munkát s kenyeret nyújtott nekem.

— Keserves kenyér volt, Dick.

Mindegy, de ő adta, s a semminél mégis jobb volt. Végül átadjátok neki e levelemet, melyben meg van írva az ok, amiért főbelőttem magam. Az ok szorosan összefügg Viellent úrral. És itt következik az, barátim, amiben nemes barátságokra számít egy haldokló; jól figyeljeteK! Ha az ügyvéd nem hinne a levélben előadottak valószínűségében, ti tanúságot fogtok tenni egy halott becsületessége mellett, bármit bizonyítson is ellene a látszat, és tudni fogtok szükség esetén intézkedni is. A Lemoninok becsülete és jelleme meg fogja tudni választani a helyes utat. Isten veleteK, édes barátim!

Dick lecsapta a levelet, kalapját vette és elrohanni készült, de Károly kiugrott az ágyból és eléje állott.

— Egy mozdulatot sem teszünk, Dick — mondá szilárdan —, ha rögtön le nem ülsz és el nem beszéled ama szerencsétlenséget . . .

Dick szomorú mosollyal nézett maga elé:

— Mi kedvetek telik engem tovább kínozni?

— Tudni akarjuk az esetet minden áron — szólta Harry — és be akarunk folyni határozatodra. Több szem többet lát.

— De ha mondom — viszonzá Dick majdnem durván —, hogy az eset egyszerű és világos; úgy hogy semmiféle filozófiával nem lehet sem elütni, sem szelídíteni. Ha lehet, múljék el tőlem e keserű pohár!

Nekünk még keserűbb lenne az, ha így hagynánk elmenni. Vagy már nem bírjuk bizalmadat. Ej, ej, Dick, milyen eljárás ez tőled? Szent isten, miféle történetről van itt szó?

Am ha kívánjátok, isten neki! . . .

Csak bátran, Dick, hiszen ösmerhetsz minket. Mi sem tartjuk a becsületet szemetnek, s ha azt kívánja, hogy halj meg, mi leszünk az elsők, akik fájdalmasan megsiratunk, de azt mondjuk, hogy igen, meg kell halnod.

— Oh, ti derék fiúk vagytok! — kiáltá Dick s könnyei újra megeredtek. — Kétszeresen fáj elhagynom e szép életet miattatok . . . de nem tehetek egyebet. Istenem, nem tehetek mást.

— Majd meglássuk.

A boldogtalan ifjú csak nehezen bírta magát összeszedni, a megindulás és fájdalom annyira erőt vett rajta.

— Halljátok tehát történetemet: ma délután Viellent úr az irodai órák bevégeztével magánszobájába hitt, s így szólta hozzám: »Dick, én önt becsületes embernek tartom s bizalmam önben határtalan. Egy igen fontos ügyet bízok önre. Íme, fogja ez ötvenfontos bankjegyet (körülbelül 500 forint), s menjen a rendőrségi osztályhoz és adja át tiszteletemet Meyleg főhivatalnok úrnak, s mondja meg neki, de e szavakkal, amint tőlem hallja: „Viellent ügyvéd úr, főnököm itt küldi ezen ötven fontot, melyet a minap kölcsön vett, s egyszersmind nagyon kéreti, szíveskedjék egy útlevelet küldeni, Amerikába szólót, Smith Dávid névre: kék szem, szőke szakáll, pisze orr, rendkívül magas termet.” Ön ügyes kópé,

Dick, úgy mond, s tudni fogja, mit tesz ez; valamint tudni fog kellő tapintattal eljárni ez ügyben.«

— Nos, mi történt tovább? — kérde Harry érdekesülten figyelve minden szóra.

— A pénzt átvettem s mindössze annyit jegyeztem meg: »azt hiszem, azon úr számára lesz az útlevel, ki ma itt járt az irodában.« »Éppen az ő számára, Dick — jegyzé meg főnököm ravasz kacsintással —, annak az úrnak sietős útja van, nagyon sietős útja; ha lehet, azonnal térjen ön vissza az útlevellel, illő jutalom üti a markát...«

— Ezer ördög! — kiáltá Harry —, ez egy kicsit olyan dolog, mintha nagyon furcsa lenne.

— Magam is ilyennek találtam — folytatá Dick elbeszélését —, de elvégre is mi közöm hozzá? Örömmel siettem utasításomat végezni, melyért, miután irodai órán kívül teszem, méltán várhattam a jutalmazást. Útközben édesdeden gondoltam a holnapi napra, remélve, hogy a kapott néhány shillingből kis nővéremnek szerezhetek örömet, ki egy itteni árvaházban van elhelyezve; talán egy cipőre is telik belőle. Másrészt némileg büszke voltam, hogy főnököm egy egész vagyont, ötvenfontos bankjegyet mert rám bízni, noha, amit előbb elfeledtem említeni, nyugtát vett tőlem róla. Kettőzött léptekkel siettem a rendőrségi épületbe, midőn utam a »Kék Hering« kávéház mellett vitt el, hova járni szoktunk. Az ablaknál barátaink közül néhányan kártyáztak, mások ismét olvastak, csevegtek, szivaroztak. Látván engem arra elhaladni, utánam kiáltottak, hogy térjek be egy percre; egy vitás kérdés támadt a kártyázók közt, melyben nekem kell bíraskodni.

— Tudsz kártyázni is?

— A tarokkot kitűnően értem, gyermekkoromban tanított meg rá apám. S minthogy éppen tarokk volt a játék, a támadt vitában részt vettem, mégpedig állításaim mellett olyan tűzzel, hogy minden egyébről megfeledkeztem, s hosszasán ott feledtem magam, kezembe véve a kártyát és a lejátszott vitás parti elhibázott esélyeit megfoghatóvá tenni igyekezném, hogy állításaimat bebizonyítsam, úgy osztottam ki akártyákat a játszók közt, amint az elbeszéltek szerint azelőtt voltak. E percben valaki megkopogtatta az ablakot

kívülről; mindnyájan oda pillantottunk s én főnökömet, Viellent urat ösmertem meg a kopogatóban, ki az utcán haladva meglátott a kártyaasztalnál. Hirtelen elhagytam a kávéházat s elpirultam, midőn Viellent úr így szólt hozzám: »Ej, ej, nem szép öntől, barátocskám, hogy a kártyaasztalhoz ül ilyenkor, midőn egyrészt oly fontos megbízatást vállal el, s midőn másrészt oly nagy összeg van a zsebében.« Nehány mentegető szót gagyogtam s inkább futva, mint menve tartottam a rendőrséghez. A rendőrségi épület kapujában, magamat előkészítendő, zsebembe nyúltam, hogy az ötvenfontos bankjegyet és az írást elővegyem, melyre Viellent úr az elutazandó Smith Dávid személyleírását feljegyezte.

Dick homlokáról az elbeszélés e részénél halálos verejtékcseppek gyöngyöztek s a kidagadt ereknek sebes lüktetését szinte látni lehetett.

— Zsebembe nyúltam s a borzalom és kétségbeesés megrendítő érzelmei fogtak el, mert csak az írás volt meg, az ötven fontsterling sehol. Mint vadállat ordítottam fel s téptem magamat, ezerszer és ezerszer vizsgálva át zsebeimet. Mind hasztalan! A bankjegyet elvesztettem, vagy kilopták a zsebemből. Mint az örült rohantam vissza a »Kék Hering«-hez, hogy talán ott rántottam ki a bankjegyet, s valamely barátom találta meg, ki visszaadja...

Amint éppen a kávéház ajtaját nyitom, s hátrafordulok, szemeim ismét a Viellent úr szemeivel találkozottak, ki egy bérkocsiban robogott el az utcán ama bizonyos Smith Dávid társaságában, s engem megpillantván haragosan kidugta fejét az ablakon s ujjaival megfenyegetett. Istenem! mit fog gondolni rólam még akkor is, ha a bankjegyet megtalálom. Hát még akkor, ha meg nem találom, — sóhajték fel elszorult szívvel, az ajtón sápadtan, lihegve betántorogván. Oh, barátim! Iszonyú pillanat várt reám! De minek rajzoljam azt előttetek; elég tudnotok, hogy a bankjegyet nem találtam meg, elveszett, odavan nyomtalanul, s Viellent semmit nem gondolhat egyebet, mint hogy elkártyáztam azt. Ösmerem emberemet, első dolga lenne engem elcsapni, s aztán mint sikkasztót fenyítő törvényszék elé állítani. De én sem tennék másképp hasonló esetben.

Dick újra könnyekre fakadt s fuldokolva ekképp fejező be szerencsétlensége elbeszélését:

— Íme, most már mindent tudtok. Még a körülmények is összeesküdtek, hogy a becsstelenség látszatát kölcsönözzék annak, ami csupán szerencsétlenség volt. Nos, fiúk! — tette hozzá aztán egyszerre felugorva határozott s majdnem nyugalmat kifejező hangon — helyesen teszek-e, midőn a halált választom a gyalázat helyett?

A Lemonin testvérek némán, sápadtan ültek szemben Dickkel: egyik sem szólt sokáig. Végre Harry törte meg a csendet.

— Iszonyú dolog! Oh, miért nincs ötven fontom! Oh, ha valakitől kölcsön vehetnénk!

— Eredj te, bohó — mondá Dick keserű humorral —, hol akadnál Nagy-Britanniában olyan bolondra, aki kiskorú tanulóknak ötven fontot kölcsönözne!

— Ha legalább elseje lenne; kettőnk havi pénze, melyet otthonról húzunk, harminchat font; egyéb értékes apróságok átadásából és a Károly megtakarított pályadíjából tán ki tudnánk egészíteni a még hiányzó tizennégy fontot. Igaz-e, Károly? De így mit kelljen tenni, istenem, mit kelljen tenni? Holnap távirozhatnánk szüleinknek, de ez későn van. Későn van! Viellent mindjárt reggel követelni fogja az összeget.

Dick sírva borult Harry nyakába.

— Köszönöm nemes szívedet . . . Tudtam én azt, hogy ti szerettek engemet. Légy meggyőződve, hogy szavaid jólestek a szegény Dicknek . . . nagyon, nagyon jólestek. Az isten áldjon meg értök! Ne is gondolkozzatok, kérlek, az olyan dolgokról, amik a lehetetlenség világában mozognak. Uramisten! be vakmerő a fiatalság! Bizony még nincs is egyéb hátra, mint hogy arról tanakodjunk, hol vegyünk ötven fontot! Az egész egyetemnek összevéve sincs ötven fontja egyszerre!

— Istenem, istenem — tördelte kezeit Harry —, de valamit csak tenni kellene! Ugye, Károly? De miért vagy oly hallgató?

— Gondolkoztam — felelte Károly —, vagyis inkább egy kis számvetést csináltam fejemben. Igazad van, Harry, valamit csakugyan tennünk kell, s minthogy esetleg én már levet-

köztem, te pedig fel vagy még öltözve, kezdjük azon, hogy szaladj le a házmesterhez, költs fel s kérj tőle kölcsön egy feszítővasat.

— Mit akarsz azzal tenni?

— Majd meglátod! Siess!

Harry néhány perc múlva előhozta a kívánt tárgyat.

— Bravó! — kiáltá Károly. — Csakhogy feszítővasunk van, most már könnyebben fog menni a Dick dolga...

— Nagyon értelem nélküli a mai beszéded — jegyzé meg Harry komoly megrovással —, barátunk szerencsétlensége éppen nem alkalmas tárgy a tréfára...

— Az ördögbe is, hát tréfálok én? Csupán a feszítővasnak örültem meg, csodálkozván a házmester udvariasságán, ki felkelt s ideadta.

— Igen ám, mert azzal fenyegettem, hogy másképp a bicskámval nyomban elvágom az ajtájához szolgáló csengettyűzsinórt, s megfosztom az összes éji kapunyitási jövedelmétől.

— Tehát lássunk munkához, fiúk! Itt a tárcám, benne van a nyolc font, mely a pályadíjból még maradt. Most pedig vegyük elő a kis vasládát. Melyitek az erősebb, feszítse fel. Abba rakom a szivarozásodat ellensúlyozó összeget: hozzuk napfényre.

— No, ugyan érdemes lesz! Ha sok van benne, hát akkor egy font. Ezért kár volt felhozni a feszítővasat.

— Micsoda? Csak annyit szíttál volna ki másfél év óta?

Károly elővette az ágy alól a takaros bronz szekrényt s Harry fitymálva feszíté neki a vasat, de ugyancsak megizzadt, míg elválaszthatta tetejét alsó részétől.

— Nos, uraim, nézzük meg a hírhedt bankot — mondá Harry gúnyosan, egy szomorú, tekintettel a szegény Dickre, ki mereven, némán bámult a terem egy pontjára, érzéketlenül arra, ami körülötte történik.

Károly mohón markolt a pénzbe, s lázas izgatottsággal kezdte olvasni mindinkább növekedő örömmel...

— Még marad is... még marad is! — kiáltá. — Negyven font... negyvenegy... negyvenkettő! Nos, uraim! Akár ne is olvassuk tovább, mert csak ennyi kell!

Harry és Dick mintha valami láthatatlan villanyrugany egyszerre fellelőkte volna, felugrottak, hogy Károlyhoz rohanjanak és saját szemökkel lássák a lehetetlent, a hihetlent.

— Oh, csakugyan! — kiáltá Harry a Dick nyakába borulva — most már minden jól van: most már mindenen segítve lesz!

— Oh, Harry! az a pénz nem az enyém! — felelte Dick ez öröm határozásával. . . — Hogyan fogadhaszak én el ily összeget? Nem, nem!

— Micsoda? — vágott bele Károly büszkén. — Hát kinek nézel te engem? Még egy szó, és megverekszünk, uram. Itt az ötven font, kölcsönadom. . . visszaadod, amikor teheted, jól tudom; de ha azt tudnám is, hogy sohase adod vissza, mégis kötelességem volna azt barátomra még ráerőszakolni is, midőn becsületéről és életéről van szó. . . Lemonin Károly tudja a maga kötelességét. Tehát egy szót sem többet erről. . .

— De igen — felelte Harry bátyjához lépve és azt érzékenyen megölelve — még egy szót, Károly, egyetlenegy szót, melyet vigyen izenetül holnap Dick az egyetemnek, mely hónapok óta verseng azon kérdés felett, hogy melyik Lemonin a különb ember: mondd meg, Dick, hogy Lemonin Harry odalépett Lemonin Károly elé és azt mondta: »Oh, testvér, te vagy a különb ember!« és kezet csókolt neki.

Harry csakugyan lehajolt s megsókolta a fivére kezét.

— Ne bolondozz, Harry, mert elérékenyítesz!

— Nem, nem, te megérdemled azt tőlem. Oh, mennyire igazad volt ma este, midőn a takarékoságról beszéltél, s én, balga, még kigúnyoltalak érte. Ki hitte volna, hogy a sors nyomban oly fényesen megcáfol engem! Mi lenne ma a szegény Dickből, ha te nem takarékoskodtál volna? Sokat tanultam ma, Károly, nagyot okultam s hasznát fogom venni.

— Ami nekem legszebb jutalom lesz — mondá Károly ünnepélyesen —, mert az a többi szóvirág — folytatá mosolyogva — csak lári-fári, sőt majdnem azt ébresztette fel bennem, hogy most már én kezdem hinni, miszerint mégis te vagy kettőnk közül a különb ember; mert hibái mindenkinek vannak, de azokat beösmerni és megjavítani csak a

nagy lelkek sajátja. Ezt is mondd el, kérlek Dick, az egyetemen.

Ezen aztán nevettek mind a hárman, különösen az életkedvét visszanyert Dick, ki egyszerre a régi jó tréfás fiú lett, s késő éjfélt utániig maradt barátai körében, váltig állítva, hogy azt csak a jövő század lesz hivatva eldönteni: melyik a külön ember kettőjük közt.

A két Lemonin fiúnak édes álma lehetett e jó tett után, de fájdalom, keserű ébredése.

Kora hajnalban egy szállodai bérszolga verte fel álmukból azzal a hírral, hogy szülőik megérkeztek Londonba s azonnal siessenek a szállodába, hol őket várják.

A hír nem okozott örömet, hanem valamely megmagyarázhatlan félelmet, mivel bizonyosak voltak benne, hogy valamely rendkívüli dolognak kellett történni, mi szülőiket minden előleges értesítés nélkül váratlanul Londonba hozta. Talán a kis Ella betegedett meg? De hisz akkor őket már előbb értesítette volna a nevelőintézet tulajdonosnéja.

Hirtelen felöltözve azonnal siettek az illető szállodába, hol atyjukat, az öreg, becsületes Lemonin Györgyöt dúlt arccal, anyjokat pedig kisírt szemekkel találták. Ella nem volt ott. A szobában szanaszét rengeteg málna hevert, mintha legalább is félesztendőre készültek volna ki.

Sokáig némán csüggött a két fiú szüleik keblén: senki sem törte meg a csendet, senki sem szólt semmit; de a némaság, a nyomott hangulat ékesszólón fejezte ki a nagy bánatot, melynek csak a nevét nem tudta még a két fiú.

Az öreg szemeiből könnyek peregtek.

— Atyám, ön sír? — mondá fojtott hangon Károly. — Ön nagyon fel van indulva!

— Oh, gyermekeim — tagolá az öregúr —, hogy így kell találkoznunk!

— Mi történt hát, az isten szerelméért? Hogyan, miért jöttek oly hirtelen Londonba, és ennyi málnával?

— E málnák mindenünk, gyermekeim! — kiáltá az anya hangos zokogásra fakadva. — Földönfutó koldusok lettünk!

A két fiú kérdőleg nézett Lemonin Györgyre.

— Úgy van! A rossz üzletek, egy-két szerencsétlenség s

vége egy keblemen táplált kígyó, egy bizalmamat meglopott gazember sikkasztása bukásomat idézték elé s most hajlott öreg korunkban itt állunk vagyon, hajlék nélkül a kétségbeesés szélén. Nagy vagyonunkból, melyhez még Károly tetemes, általam kezelt anyai öröksége is járult, csupán ezt menthettem meg, amit itt láttok.

— Semmi egyebet, atyám? — kérde Harry.

Az öreg megbotránkozva nézett fel a hálátlan, méltatlannak látszó kérdés után Harryra, de egy tekintet a fiú részvételjes gyermeki tiszteletet lehelő szép arcára rögtön megőzőé, miről van szó . . .

— Meg a becsületet, édes fiam egészíté ki Lemonin György.

— A legfőbbet tehát megmenté — fejezé be Károly. — Hálás legyen érte szívünk az istenhez! . . .

— Oh, fiaim! — kiáltá az aggastyán érzékenyen — most veszem észre, hogy még én így is igen gazdag vagyok, mert bírlak titeket, bírom szíveteket . . .

— Soha el sem vesztí — jegyzé meg Harry. — De beszélje el, atyám, hogyan történhetett mindez?

Az öreg Lemonin György aztán előadta részletesen a bajokat és szerencsétlenségeket, mik az üzletet egy idő óta sűrűn érték, miket azonban isten segedelme mellett kilábolt volna, de az utolsó napokban pénztárnoka, egy Blondey nevezetű, a pénztárban felhalmozott letétek kedvező alkalmát felhasználva, mintegy húszezer fonttal megszökött.

Ez volt az utolsó csapás, s e húszezer fontnyi jelentékeny összeg vagyónának megmaradt része volt.

A lopás hírére a Lemonin-ház képtelen volt fizetését teljesíteni a tömegesen jelentkezőknek. Lemonin György ekkor mindenét, földjét, házait pénzzé tette s utolsó pennyig kielégíté a követeléseket. Mindössze csekély málhái s mintegy száz fontja maradt, mellyel azonnal Londonba sietett, hogy itt gyermekei körében tengesse le szomorú élet-alkonyát, hogy itt, hol nem ösmerik, a megmaradt néhány fonttal ő, a nagy gazdag bankár, valami szatócsüzletecskét vagy kávémerést nyisson a külvárosok egyikében.

— De a megszökött pénztárnokot csak nyomoztatja, atyám.

— Megtettem minden lépést, de a sikerrel nem ámtom magam. A gazemberek jól kifőzik terveiket, s nem egykönnyen akadnak hurokra, de ha majd eléri is az osztó igazság keze, mit használ az nekem, mikor a pénzem már akkor elpárolog? — Ki tudja, hol neveti azóta a dolgot? Régen Amerikában lehet. Keresztet vettem már én mindenre, édes gyermekeim! Pedig isten látja lelkemet, hogy magam még nyugalommal túrném az ég csapását, de az fáj, hogy benneteket, kik kényelemhez voltatok szokva, egyszerre a nyomorba taszítva fog kellenem látni. Csak már legalább pályavégzetek volnátok!

— Ne búsuljon, atyám! Igaz, hogy kényelemben voltunk nevelve, de fogunk tudni dolgozni is önért, anyánkért és Elláért.

— Isten áldja meg nemes törekvésteket, gyermekeim! S így még talán nekem is lehet agg napjaimban örömem. Mert bölcs az alkotó, amit a pisze ellopott csengő sterlingekben, visszanyerem nemes aranyban a gyermeki szeretetben.

— Hogyan, atyám, a pénztárnok pisze volt? És nem a régi, akit mi is ösmertünk?

— Az már két éve meghalt. Újat fogadtam. Blondey Péter nevűt, pisze, szőke ember.

— Rendkívül magas termetű, kék szemű? — vágott bele Harry.

Hogy tudod?

— Megfogtuk! — kiáltá Harry, homlokára ütve. — A Dick embere, kinek az útlevelet szorgalmazták. Diadal, édes atyám, diadal! Károly majd elbeszéli a többit, én azonnal rohanok Dickért s előkerítem, ha a föld fenekén volna is.

— Siess, hogy későn ne legyen! — inté Károly s aztán elbeszélte az ámulóknak a múlt éji eseményt.

Alig végezheté be szavait Károly, midőn Harry belépett, mégpedig Dickkel, kivel az utcán találkozott, midőn az éppen a rendőrségtől jött a kész útlevelemmel s Viellent úr irodája felé tartott.

Útközben Harrytól Dick röviden értesült az eseményekről s a legnagyobb készséggel ígérkezett befolyjni minden eshetőlegesen célszerű intézkedésbe.

Lemonin György figyelmesen elolvastván az útlevelet, a

személyleiratot mindenben megegyezőnek találta Blondey Péterével. Alig lehetett kétség az ugyanazonosságban.

Azonnal siettek tehát magához a rendőrfőnökhöz, hol különösen Dick vallomása játszta a főszerepet s vétetett jegyzőkönyvbe.

A rendőrfőnök egyes ember volt s azonnal intézkedett, hogy két rendőr szem elől ne tévessze Viellent ügyvédet mindaddig, míg Smith Dáviddal nem találkozik: ekkor mind a kettő elfogatik. Itt is Dicknek kellett tennie a legfontosabb szolgálatot, neki ugyanis nem volt szabad észrevétni semmit, hanem utasításához képest átadni a megszerzett útlevelet, s mint máskor, ott dolgozni az irodában.

*

Estefelé lihegve rontott be Dick a szállodába, hol az egész család mély izgatottságban várta a nap eseményét.

— Mi történt? — ostromlák egyszerre mindnyájan.

— Viellent és Smith elfogatt. Bevallotta, hogy ő Blondey, s a pénzt ezer font kivételével megtalálták nála.

— Áldassék érte az isten! — kiáltá Lemonin György kenetteljesen.

E pillanatban a rendőrfőnök is belépett, ő akarván meghozni a kellemes hírt.

— Ah, későn jöttem. Önök már mindent tudnak Dick úrtól. Nos, Dick úr — mondá tréfásan a derék hivatalnok —, nekem úgy látszik, az egészben ön járt a legszerencsétlenebbül . . .

— Hogyan, uram? — kérdé Lemonin úr.

— Elvesztette állását, mert Viellent ügyvéd néhány évig aligha tarthat irodát; egy kicsit börtönben marasztaltuk.

— Oh, uram! — viszonzá Lemonin György — pénzemet visszakapva tudni fogom azt neki kárpótolni: ő az én fiam ezentúl. Hiszen neki köszönhetem, hogy a gonosztevőt elcsíphettük. Ő e perctől kezdve olyan családtag itt, mint akármelyik, s halálom után úgy örököl, mint akármelyik fiam. Jöjj ide a szívemre, Dick!

— Atyánk, jó atyánk! — kiálták örömteljesen Károly és Harry. — Legédesebb óhajításunknak adtál kifejezést, midőn a derék Dicket testvérünkké fogadtad . . . Azonban .

— Szeretném tudni miféle »azonban«-t akartok mondani? — kérde az öreg szigorúan, míg Dick a nagy örömtől elsápadva némán, mozdulatlanul állott az ajtónál, nem tudva: ébren van-e vagy csak álmodik?

— Azonban — kezdé Károly — Dick testvérünknek egy kis húgocskája is van az árva intézetben, olyan korú, mint a mi Ellánk . . . És Dick olyan nagyon szereti, hogy eddig is megosztotta vele nyomorult keresményét.

— Ördög és pokol — mondá az öreg Lemonin jókedvűen . . . — de hát mért nem mondtátok előbb, hogy a kislánynon kezdtük s Dicken végeztük volna; így most Dicken kezdtük s hűgán végezzük. Ézer mennykő! Ő is a Lemonin György gyermeke e perctől! Azt hiszem, öreg szívem elég tág arra, hogy mind az öten szépen megférjetez benne . . .

— Nos, Dick, mit szólasz ehhez? — kérde az ámulótól Harry halkán . . .

— Azt, hogy most már három Lemonin közül kell találgatnom: melyik a különb ember! — felelte Dick ünnepélyesen, csókjaival áztatva az öreg Lemonin György kezét.

AZ ELSŐ NAP

Rajz

Kati még gyerek volt idáig, ámbár termete feltűnően kirítt az iskolapadokból. A kisebb gyermekek »Kati néni«-nek csúfolták; ő és szülei nem sokat törődtek vele, csak hadd járjon ő tizenharmadik évében is az iskolába; ha nem használ, hát bizony nem is árt, ha minél többet szed magára az ismeretekből: legalább majd meg fogja tudni igazítani a férjét, ha el talál tévedni az »egyszeregy«-ben. Az »úrvacsoráját« már harmadéve fölvette, amivel általános hit szerint a szegény ember nevelése be van tetőzve, de ő csak mégis megtoldotta a tanulást másfél évvel, mert olyan ám a tanító uram feje, mint a bibliai korsó, sosem fogy ki belőle a tudomány, minél többet oszt ki tanítványainak, annál több marad neki.

Kati azon értelmes okos leányokhoz tartozott, akik fel-fogják, mi az: »élni«; tudja, hogy az annyit tesz: »küzdeni«. Nem is szívesen hagyta ott azt a négy egyszerű falat, mely eddig egész világa volt; a faragott padokat, az igénytelen katedrát, honnan a tanító jóságos, nyájas arca mosolygott le; a falon függő ábrák ezer színezett állatjaikkal, miket mind ösmert egyenkint, a feketetábla a szögletben, min annyi sok szép és csodálatos dolgot mutogattak meg, a róla madzagon lelógó szivacs — mind, mind olyan kedves ismerősei neki, hogy fáj megválnia tőlük. Úgy érzi, minden öröme ott marad és sohasem kerül többé vissza.

De hiába, semmi sem tarthat örökké. Az élet is követeli a magáét, és nem lehet, nem szabad elfutni előle. Maholnap a tizennegyedik évébe lép, s szegény édesanyja beteges, neki kell átvenni a háztartás gondjait.

Kis szíve egészen elfogódik s csordultig telik meg félelemmel, aggodalommal. Istenem, hogyan fog megfelelni a nehéz feladatnak? Az áttanult könyvekben sehol semmi nyoma, miként fogjon a munkához! Oh, azokban a könyvekben nincsen arról egy szó sem!

. . . Pedig dehogy nincsen!

Reszkető kezekkel veszi át édesanyjától a kulcsokat. A szavak, melyeknek kíséretében nyújtotta át, rémesen csengnek füleiben, mint valami halálítélet.

— Itt vannak a kamra- és padláskulcsok, édes Katim. Én holnap több napra elutazom. Holnaptól kezdve te fogsz pótolni a háztartásban. Úgy viseld magad, hogy meg legyek veled elégedve. Ideje is, hogy hozzáfogj, mert bizony leány-sorba cseperedtél már föl isten jóvoltából. A tanító úrnak az elébb üzentem meg, hogy törüljön ki a tanulók sorából.

Szomorú estéje volt az Katinak. Még eddig nem ösmert egyéb kötelességet, mint a leckéjét megtanulni, s az írásbeli feladatot elkészíteni, s most íme egyszerre özönével támad a kötelesség, melynek a nevét sem tudja mindnyájának.

Egész éjjel kerüli szemeit a jótékony álmot, hanem a töprengés foglalja el, és a félelem. Szinte azt kívánja, hogy bár csak soha fel ne virradjon az a nehéz, nagyon nehéz holnap nap.

De bizony azért csak mégis felvirrad.

A hajnal első pírja, mely mosolyogva bukkan föl a keleti hegyek mögül, ébren találja, homlokát ráncba szedve leli és elborultan. Ha pedig még hallása is lenne a hajnalpírnak, szíve hangos dobogását is megfigyelhetné.

Még egyszer végigfut gondolatában az ijesztő bizonytalanság. Homályos körvonalokban hömpölyög képzeletében a Herkules tizenkét feladata, a mesebeli királykisasszony parancsa, aki azt rendelte a szolgájának, hogy verekedjék meg a hétfejű sárkánnyal, meg a hamupipőke napi foglalatossága egy véka összeöntött köles- és mákszemet külön válogatni. Mi volt ez mind az ő feladatához képest! Azok legalább tudhatták, mit tegyenek, hol kezdjék? Őneki még fogalma sincs róla.

Mi hasznát veszi most már, hogy engedelmes, szófogadó leány volt, hogy az egész vidéken mint példányképet dicsérték, mi hasznát veszi, hogy szorgalmasan járta az oskolát, tanulta leckéit, ha mindezek mellett mozdulni sem bír a háztartásban, s szügyent kell vallania?

Oh, hogy azokban a könyvekben semmi nincs, ami megadná az utasítást ehhez a nagy dologhoz is! Oh, hogy az a tanító nem mondott semmi erre vonatkozót, aminek most hasznát vehetné!

És azután elindítja emlékezőtehetségét visszafelé mindazokon, amit olvasott, hallott és tanult. Földrajz, vallástan, növénytan, történelem mind hiábavaló kód és pára. Némán hallgatnak egytől egyig. Sehol egyetlen útbaigazító szó!

. De mégis valami. Hiszen ott van a »Kis tükör«-ben:

Jókor felkelj, öltözz, mosdjál,
Az Istenhez fohászkodjál!

Nos, legalább hát megteszi ezt, gondolja hősnőnk, s szorongva kiugrik ágyacskájából. Még mindenki alszik a háznál. Mindegy, majd csak bevárja valahogy a reggelt talpon, s azzal rendbeszedi magát és öltözékét, imára kulcsolja össze kezeit, hogy adjon neki az isten erőt a mai naphoz és világsítsa fel elméjét teendői iránt. Hátha a csodatevő isten meghallgatja!

A kulcsok ott hevernek asztalkáján. Oh, azok a rettenetes kulcsok, miknek csörgése most olyan borzalmas előtte, mint a rabnak a bilincs. Kezébe fogja, meg leteszi, mint a gyermek az éles pалlost, oly megdöbbenéssel nézi őket. De nem szabad sokáig habozni, édesanyja így parancsolta: meg kell lenni!

Kétségbeesve tántorog ki szobácskájából az udvarra; ott is csend van még, minden alszik, csak a csirkék csipegnek és a kácsák hápognak. Boldog csirkék és boldog kácsák! Nekik nincsenek háztartási gondjaik. Azaz hogy gondjaik talán nekik is vannak. Az anyacsirke kaparja kicsinyeinek az eledelt. S még az hagyján, ha van honnan kaparni. De most a tegnapi eső után, mely az elhullott szem magokat mélyen bevverte a földbe, nehéz munka ételt keríteni. Kati lassan-lassan rájön, hogy azért csinálnak olyan nagy zsvajt a szegény baromfiak, mert éhesek. No, lám, milyen jó, hogy nála van a kamra kulcsa, legalább egy kis »gazt« hozhat nekik onnan, hogy megetesse az istenadtákat.

Nem is rest azonnal a kamrába szaladni, mely az istálló mellett van. Csakhamar megtalálja a zsákot s kis kötényébe merít belőle. A sok baromfi mind odagyűl az ajtó elé, s valóságos öröm elnézni, mily mohón kapkodják el a potya zsákmányt.

E pillanatban Kati iszonyú dörömbölést hall az istállóból, mintha csak annak a mesebeli királykisasszonynak a szolgálja verekedne ott a hétfejű sárkánnyal. Szent isten, mi lehet az? Az a gondolat, hogy anyja elutazott, s most ő a gazdasszony, bátorságot ad; megnézi a zaj okát. Hát bizony az történt, hogy a »Fecske« ló eloldódzott bent a jászoltól, átlépte a rekesztéket s odaállt a bolond a »Riská« tehénhez, s most olyan duellum keletkezett köztük, melynek könnyen lehet drámai vége, kivált, ha hegyes szarvait veszi használatba a dühre lobbant tehén.

Kati lélekvesztve rohan az öregbérest felkölteni, ki a dohányültetmény mellett alszik százesztendő bundáján. Az öregbéres segít is aztán a dolgon és nem mulasztja el megjegyezni:

— Bizony nagy szerencse, édes Kati húgom, hogy olyan korán felkeltél s észrevetted ezt a csetepatét, mert különben egy lóval kevesebbje lenne édesapádnak. Pedig kár lett volna a »Fecské«-ért!

Katinak jól esik a dicsérő szó, és hálásan gondol a »Kis tükör« szabályára: »Jókor felkelj . . . !«

Azután ébredő életkedvvel siet a konyhába a szolgálót felkölteni.

— Őrzi néni — mondja neki —, keljen fel kend és segítsen nekem kitalálni, hogy mit csináljunk most?

— Hát mit csinálnánk egyebet — felel az ásítózva —, mint hogy reggelit főzünk.

— Az ám! — kiált fel Katica örömmel. — Ez nem is jutott eszembe. Milyen okos asszony kend. Persze hogy reggelit főzünk. De jó, hogy van dolgunk!

— Jó az ördögnek! — dörmögé Erzsók asszony.

— De hát mit főzünk? — sürgeté Kati.

— Hát én tudom? — viszonzá az bambán.

Erre aztán Kati is megakad és elszomorodik. Ez csakugyan nagy dolog. Végre mégis támad egy gondolata.

— Mit is szeret az apám legjobban?

— Hüm! Hát bizony a ciberelevest szereti őkegyelme.

— Hogy főzik azt?

— Majd megmutatom.

— Addig is legalább mi kell hozzá, hadd hozzak a kertből zöltséget, az éléstárból más hozzávalót, hogy hamar készen legyünk, mert aztán kendnek dolga lesz; most jut eszembe, hogy még a malacok sem ettek, hogy a kertben a középső ágyak még nincsenek kigyomlálva. De nini! A gulyás kürtől odakünn. Szaporán siessen megfejni, azután kihajtani a teheneiket, nehogy itthon maradva a szénát pusztítsák, amiért a múltkor is, most jut eszembe, mennyire haragudott az édesapám.

Kati lassankint belemelegszik a teendőkhöz, mint a kioldott gombolyog, egymásból folynak azok egy szakadatlan láncolatban.

Mire édesatyja felkelt, hogy a mezei munkához lásson cselédjeivel, már fel volt tálalva a ciberelevés, egy percig sem kell rá várni. Az öreg azonban haragos, mert amint felkelt, észrevette, hogy felesége, ki egy pörös ügy rendbehozatala végett utazott el X . . .-be, egy fontos okmányt, melyre nagy szüksége van, itthon felejtett.

— Rögtön utána kellene küldenem az írást postán, de

azt sem tudom, mi oda az utolsó posta, s a pap, tanító — épp most láttam az ablakból — szinte elutaztak valahova. Márpedig ha ma küldöm, minden el van veszve. Kitől kérdezősködjek?

— Akár éntőlem is, édesapám — feleli Kati büszkén. — X . . -nek az utolsó postája Szentjakabfalva, mert annak a tőszomszédságában fekszik.

— Bizonyosan tudod? Honnan tudnád?

— Hát a földrajzból. X . . . -ben híres fürdő van, Szentjakab pedig 10 ezer lakossal bíró város. Kell postájának lenni.

Az öreg rögtön megírta a levelet, s egy lovasember bevitte a városba, s nem bírt eléggé nyájas lenni Kati iránt, ki kezdte belátni, hogy a földrajznak mindenütt hasznát lehet venni, a háztartásnál is.

Újra visszatért bizalma a könyvekhez, hátha mégis utat mutatnak azok mindenben.

Nem-e olvasta mindenütt: »Légy takarékos!« Miért ne induljon tehát e szabály szerint még az ebédfőzésnél is. Olyan ételeket kell főznie, amik jók, táplálók, de nem kerülnek sokba.

Ezen föltevésében atyja is elősegíté tudtán kívül, mert dél felé az erdőben szedett gombát küldött haza a legénytől azon meghagyással, hogy estére megkészítsék.

Erzsók asszony már hozzá is látott a tisztításukhoz, midőn Kati, ki szorgalmasan figyelt és leste Erzsóknak főzési tudományát, egyszerre felkiáltott:

— Az isten szerelmeért, Erzsók, hisz ezek mérges gombák, ezektől meghal az ember; nem engedem megfőzni.

— Ugyan, lelkecském, hogy tudhatnád te azt. Apádurad sem mai ember, ha ezek bolondgombák volnának, nem küldte volna haza.

— De apám nem tanulta a növénytant. Aztán én bizonyosan tudom, hogy mérges gombák. Láttam lefestve a növénytáblákon. Színről színre ösmerem a fajokat.

— Már hiszen én nem bánom, ha nem is főzzük meg, de annyit előre mondok, hogy nem felelek a veszedelemért, amit a gazda csinál, ha föl nem találjuk mert nagyon szereti a gombát.

Kati hajthatlan maradt. Az öregot nem várta otthon kedvenc eledele, mikor este megjött, hanem ahelyett rend és tisztaság mosolygott mindenünnen, s a kapuban Kati fogadta, büszkén csörgetve gazdasszonyi kulcsait.

Az öregnek egy tekintet elég volt a tisztára sepert udvaron, hogy dicséretre fakadjon.

— Ember vagy, lányom. Nincs már szükségem többé az anyádra. Ha megjő is, penzióba tesszük. Igaz-e, kis boglyas?

— Ahogy parancsolni fogja, apámuram — mondá Kati szerényen.

Aztán belépett a szobába cselédjeivel, hol szinte tisztaság és rend volt, s hol a vacsora párologott már az asztalon.

De bizony nem volt az gomba, hanem zöld paszuly.

Az öreg haragosan lökte el a tálat s kedvetlenül mordult Katira.

— Hát a gombával mi történt? Nem megparancsoltam, hogy készítsétek el? Ezer millió mennykő! Hát ki az úr ennél a háznál?

Kati sírva fakadt s fuldokolva rebegé:

— A gomba mérges volt. Nem akartam megfőzni.

Hallgass! Ostoba dolgokkal tele van verve a fejed. A legszebb királygombák azok, magam szedtem reggel, s felét neked, a felét pedig Boris testvéremnek küldtem a tanyára. Ne akarjon a csirke többet tudni a tyúknál!

— Én bizonyosan tudom, hogy a gomba mérges — bizonykodott Kati, miáltal az öregot olyan indulatba hozta, hogy könnyen élesebb jelenet is fejlődhetik ki, ha e pillanatban meg nem nyílik az ajtó s egy ijedt képű ember nem rohan be rajta. A tanyai csósz volt.

— Gazduram! siessen gyorsan! -- lihegé. -- A Boris testvére az öt gyermekével halálos ágyán van.

— Könyörülő isten — mondá az öreg elsápadva —, hogyan történhetett az?

— Mérges gombát ettek a szegény szerencsétlenek — válaszolt a tanyai csósz.

— Borzasztó! — kiáltá az öreg fájdalmasan. — És ennek én vagyok az oka. Oh, kedves kis okos leányocskám, és még téged szidtalak, amiért nem vagy olyan tudatlan, mint

én. Jer ide a szívemre, hadd csókoljalak meg, aztán siessünk Borisékhoz.

*

Boriséknak nem lett semmi bajok, a hirtelen orvosi segély megmenté őket, de bizony sokáig kellett az ágyat nyomniok.

Kati e naptól fogva mindinkább belejött a háztartás vezetésébe. S most nem győz rajta eléggé csodálkozni, hogy mi nehézséget találhatott abban, mikor megkezdte. Természetesen azt sem jut eszébe többé mondani, hogy azokban a könyvekben, miket az iskolában tanult, nincs a háztartáshoz útmutatás. *Szorgalom, takarékoság, éberség és ismeretek*, ez azon koszorú, ami a gazdasszonyi kulcsomaghoz kötve egymást kiegészíti. E négy tulajdon sok hiányt pótol, de e négyet nem pótolja semmi.

A SELYEMKOKÁRDA

I.

Szép tavaszi délután volt, az egész természet mosolygott, a korai virágok illatot leheltek, s a fák gyenge levelei rejtélyesen susogtak a nagy urasági kertben. Ünnepléses költői csend honolt mindenfelé, melybe csak a rigó fütyje vegyült be zavarólag a kert hátsó részéből, mely sűrű erdőfoltban végződött.

E kert egyike volt a legszebbeknek. Tiszta, kígyódzó utai, gyönyörűen nyesett galagonya-lugasai, nagy, százados fái kellemes benyomást tettek a szemlélőre. Különösen volt egy óriási kórisfája, melyről százéves emberek beszélnek, hogy hallották valaha az öregapjuktól, miszerint ez alatt vacsorált egyszer táborkarával II. Rákóczi Ferenc errejártában, azért is »Rákóczi-fa« a neve, s a potymándiak szerint levelei azóta herbateának főzve, mindennemű betegséget meggyógyítanak; sőt oly nagy a csodaereje, hogy még a bogár is ha rászáll, nyomban aranyossá válik rajta.

Ez a babona természetesen onnan ered, mert Potymándon csupán ez az egyetlen kórisfa van, minélfogva csak rajta tenyészik az úgynevezett kórisbogár. No, de hát a potymán-

diak sohasem tündököltek valami nagyon a természetrajz és állattan ismeretében, minélfogva legyen nekik az ő hitük szerint.

A kert és a baloldalán ékeskedő fényes kastély, a báró Potymándy család birtoka; a család négy tagból áll: az öreg báró Potymándy Ádám öméltóságából, nejéből és két gyermekből. Az ötödik családtag egy árva leány, a tizenötéves Harter Vilma, a háróné szül. Harter Franciska asszony rokona, ki nemrég, tizenkétéves korában veszté el szüleit, azóta — mint-hogy seinmi vagyton nem maradt utánok — a magyar főúrhoz nőül ment nagynénje házához került Potymándra s itt a kis báróval, Ferivel és a kis baronesszel, Margittal egyenlő nevelésben részesült.

Azon tavaszi délutánon, melyről föntebb említést tettünk, a három gyermek bevégezvén a tanulását, a Rákóczi-fa alatt uzsonnált és csevegett. A csevegésbe azon édes csengő kacaj vegyült, mely a gyermekek társalgását annyira jellemzi s oly kimondhatlan kedvessé teszi. Vig dolgokról fecsegték.

— Mi szeretnél te lenni, Feri? — kérdé a kis baronesz, hosszúkás, szeplős arcát bátyja felé fordítva s kékes, mélyen beesett szemeit kíváncsian szögezve rá. A nevelő (e szónál elbiggyesztette színtelen vékony ajkszéleit) azt szokta mondani, hogy törekedjünk a társadalom hasznos tagjaivá lenni (tán bizony nevelőkké?). Nos, mi akarnál te lenni?

Feri arcán kedvetlenség tükröződék. Ilyesmire valóban nem gondolt még, pedig tizenhatéves lesz naholnap.

— Feriből orvos lenne, ha tőlem függne — szólt Vilma.

— Puff! — mondja Feri nevetve. — Orvos? Én? Nos, kinek nézel te engem, Harter Vilma?

— Valóban — jegyzé meg gúnyosan Margit —, nem is hangzanék rosszul: »Báró Potymándy Ferenc doktor.« Hahaha! Az ugyan szép lenne, ha a fokhagymaszagú Sári mosóasszony azt mondaná: »Ma piócákat rakott a nyakamra a fiatal doktor, a báró Potymándy.« Pfu! Még beszélgetésnek is ízetlen ez a dolog!

— Én főispán szeretnék lenni, mint a nagyapám volt. Igaz-e, Margit, hogy főispán volt a nagyapánk?

— Igaz bizony. És grófné a nagyanyánk. Az egész nemzetségünk csupa kékvér, csupa mágnás, kivéve . . .

Dolinay Gyula

HASZNOS MULATTATÓ.

AZ OLVASNI SZERETŐ

MINDKÉT NEMBELI IFJUSÁG ÉS A NÉP SZÁMÁRA.

SZERKESZTI ÉS KIADJA:

DOLINAY GYULA

VI ÉVI FOLYAM.

1 FÜZET.

Megjelen havonként kétszer, a hónap 2-ik és 4-ik vasárnapján.

ELŐFIZETÉSI FÜLTÉTELEK:

egész évre 4 frt. fél évre 2 frt. negyed évre 1 frt.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, József város, ősz-utca 15.

TARTALOM:

1. A természet nagy ókes temp- jében . . . Köttemény, Va- radó Antóni	8	9. 1877—78. Köttemény, Boér M.	24
2. Pécz arva története. Elbeszélé- s: Irta: Mikszáth Kálmán	4	10. Cseceges a szőlőn. Irta: R—sz K—s	21
3. A szofogadalmi. Köttemény, Pavkaj Lajosnál	9	11. A halál előírásai. Irta: Grün- man után: Keressey Kálmán	27
4. Akik az egész földet bentar- szak. Rögényes uti kalendok. Irta: Laczkó	10	12. Az éghajlat befolyása az egé- szre. Irta: Köszeghy Géza	30
5. Kupa és Vaguel. Köttemény, Pólvány Istvánál	17	13. Történelmi naplár	31
6. Nemesség, koszorú	18	14. Innen-onnan	32
7. A Jövendőmondásról	19	Borítékon: Vegyes közlemé- nyek, rajzok, tréfás kör- levelek, megfigyelés, versek, szór- szóli mondánivalok előzve, teszt felhívás.	
8. Adomák. Közöl: sz. Zs.	23		

BUDAPEST, 1876.

Wlückens F. C. és fia könyvnyomdája

Károlyakert utca 2. sz.

A Hasznos Mulattató egyik füzetének borítékklapja

— A mamátokat.

— Azt csak úgy befogadtuk — jegyzé meg Margit. — A mama nem tartozik a családhoz, jegyezd meg ezt magadnak, Harter Vilma.

— Istenem, Margit! Anyád ellen! Hogy nem félsz az istentől!

— Nos, én csak az igazat mondom. A mama polgári származású, s atyánk csak azért vette el, hogy pénzt kapjon vele.

— Honnan tudod azt?

— Múltkor kihallgattam a kertészt, az beszélte egy ismerősének. De hagyjuk ezt; szegény mamánkat nem okozom ezért, ő nem tehet róla. Térjünk inkább valamely okosabb tárgyra.

— Igen, igen — szólt közbe Feri —, maradjunk a régi tárgynál. Úgy van, Margit, én főispán akarnék lenni, mert a főispán szép aranyos mentében jár, nagy ebédeket rendez, és mindenki leveszi előtte a kalapját, aztán reggel senki sem meri felkölteni, ha jóízűen alszik.

Itt Ferinek nyilván az jutott eszébe, hogy őt meg kegyetlenül felrúncigálja minden reggel Konyári úr, a nevelő.

— Nos, én meg orosz hercegnő szeretnék lenni — szólt Margit kevélyen felemelve fejét. — Az orosz hercegnőknek sok jobbágyaik és temérdek gyémántjaik vannak. Aztán lássátok, gyerekek, azokban a regénykönyvekben, miket a mama eldugdos előlünk, az orosz hercegnők mind olyan ragyogó szép alakok, kikkel annyi minden történik, hogy könyvet írnak róluk. Hát neked, Vilma, mire volna kedved?

— Én, én . . . igazán megmondom, én királyné vágnék lenni, legalább egy napig.

A szörnyűködés szisszenése siklott el a két Potymándy testvér ajkáról.

— Te királyné? Jajajaj! Aztán mit csinálnál te, ha királyné volnál egy napig?

— Legelső dolgom volna, hogy minden szegény embernek 100 frtot adnék. Ne legyen egy szegény ember sem.

Margit csúfondárosan higgyeszté le ajkait.

— No, hiszen megadnád neki! Királyné szeretnél lenni s mindjárt az első cselekedetnél kilyukadna belőled a polgárvér. Te bolond, hisz a királyi trón fényét a szegények rongyai sok-

szorozzák. Ha mindenki jómódú volna, ki lenne akkor a kályhafűtőnk?

E mindinkább élesedő gyermeki párbeszédnek, melyben a kis Vilmának származása szemére lett több ízben hányva, az öreg báró megérkezése vetett véget.

Sovány, magos, hosszú fekete szakállas ember volt, rideg, merev arccal, melyen mosolyt ritkán lehetett látni. Ma a szokottnál is komorabb volt, s újságlapokat tartott kezében.

— Mi bajod, papa? — kérdi eléje szaladva Feri hízelgő hangon —, ma nagyon rosszkedvűnek látszol.

— Nem érted te azt jó fiam, hiába mondanám.

— Oh, mondd el édesapa — esengett Margit is —, hátha megértjük.

— Nem gyermekeknek való az. Mi öregek is megdöbbenünk tőle. Háboru van, édeseim.

— Háború? — kiáltá Feri —, hiszen az nagyon mulatságos.

— Igen ám, csak hogy itt a háború a mi közelünkben. Maholnap, meglehet, itt a Potymándy-kastély előtt szólalnak meg az ágyúk. Akkor aztán bezzeg nem lesz mulatságos.

— Mit csinálunk akkor? — kérde Margit ijedten —, hogy bajunk ne történjék.

— Bah! Hát mit csinálunk egyebet, mint hogy elbújunk valahova — felelte nagy mohón Feri. — Igaz-e, édespapa?

»A vér nem tagadja meg magát«, dörmögé magában az öreg báró . . . A Feri is született diplomata. Arra gondol, hogy elbúvik.

»Bezzeg — gondolá az öreg báró —, ha nekem is ily helyzetem volna. De nekem, egy báró Potymándynak, a fényes család legidősebb tagjának, okvetlenül állást kell foglalnom. Vagy jobbra, vagy balra. A társadalom követeli, és méltán.«

— Aztán miért lövöldöznek az emberek egymásra? — kérde Margit. — Az emberek bolondok? . . .

»Szakasztott vérem ez is« — dünnyögé az öreg.

A baroncsz kérdésére Harter Vilma felelt:

— Nem, Margit, az emberek nem bolondok. Én sokat hallottam már erről a háborúról, mikor az ispán és a pap beszélgettek itt a Rákóczi-fa alatt.

— Igen? S nos? Mert te úgy látszik többet szoktál hallani, mint amennyi szükséges.

Vilmának arcába szökött a vér. A sértést nem bírta eltűrni, ha idősebbek előtt történt.

— Meglehet, Margit, hogy többet hallok, mint amennyi szükséges, de ez nem az én hibám. A háborúról azt hallottam, hogy az azért van, mert mi szabadságot követelünk . . .

— Miféle »mi«? — vágott közbe Margit.

— Hát mi, magyarok.

— Hahaha! Nézd a németet, — magyar akar lenni.

— Én az lehetek, ami akarok. A szívre senki sem parancsolhat rá, hogy mint érezzen . . .

»Szakasztott Kossuth-vér« — dörmögé a báró, ki minden komor merevsége mellett talpig nemes kedélyű ember volt s szívesen fecsegett a gyermekekkel. Ez volt egyedüli szórakozása.

— Ne tedd magad oly tudósnak, édes Vilma — szólt Margit gúnyosan —, én is hallottam a dologról valamit. A parasztok egyenlők akarnak lenni az urakkal. A béresünk a József-napi váci vásárról egy bokkrétát hozott a kalapja mellett a Kossuth arcképével és ilyen aláírással: »szabadság, testvériség, egyenlőség«. Amiből most már az következik, hogy béresünk egyenlő az apámmal. Nos, nem úgy van?

— Véleményem szerint úgy van, csak hogy csupán úgy egyenlő, mint ember, azonban mint egy béres, állásánál fogva össze sem hasonlítható urával. Ég és föld köztük a különbség. Én ezt így fogom fel.

— Ne vitatkozzatok, gyerekek. Hagyjátok az okosabb embereknek. Menjünk, forduljunk egyet a kertben.

A báró előre bocsátva a serdülő fiatalságot, összeráncolt homlokkal, mély gondolatokba merülve ballagott utánok, a vaskerítés melletti gyalogúton.

A kerítés mellett, künn az országúton, két kékbe öltözött ember ment beszélgetve s kíváncsian nézegetve az urasági kertbe.

— Ez ott a báró — mondja az egyik meglökve a másikat.

— Miféle színű ember? — kérdi az halkan.

— Még nem vallott színt, de alighanem sárgafekete.

— Elég fa van a kertjében, amire felakaszthatjuk, ha az.

A báró és a gyermekek az egész párbeszédet szóról szóra hallották. A báró megrezsent, a gyermekek pedig úgy tekintettek rá, mintha már vinnék.

— Azok a gyermekei? — kérdezősködék tovább az akasztással fenyegetődző alak.

— Kettő közülök. A fiú és a csúnyábbik leány.

— Hát az a gyönyörű leánygyermek?

— Az egy kis árva német lányka, a báró távoli rokona, becsületből nevelteti.

— Hát mégsem rossz ember!

A két beszélgető odább haladt s Vilmáról váltottak még néhány megjegyzést:

— A kislány magyar érzelmű, megtanulta nyelvünket, népdalainkat énekei, zongorázza.

— Köpnyivaló nyomorultak! — kiáltá Margit lázas dühhel, midőn már messze voltak. — Papa, hallottad őket?

— Hallottam őket.

— És mégsem teszsz semmit!

— Mit? — mondá az öreg báró. — A nép vért szomjaz, miért ingerkedjem vele.

— Oh, megöl a düh — nyögé Margit.

— Látod — mondá Vilma —, néha sok fölöslegest hall az ember, amikor nem is akarja.

— És neked az tetszik? Igen, igen. A hasonló ráismer a hasonlóra. Te a parasztokat védelmezted, s e parasztok téged dicsértek szépséges tündér Ilona! Örüljetek egymásnak!

— Miért sértegetsz engem? Én nem vagyok oka amiért ők téged kevésbé szépségnek találtak. Az úgysis bizonyosan csak ízlés dolga.

A Margit szeplős arca kigyúlt a harag, düh és szégyen érzelmeitől, szögletes homlokán vastagra dagadtak az azt átszelő kék erek.

— Atyám — sziszegé s szemei vadul forogtak —, ez a lány, kit te kegyelemből tartasz itt, kezd szemtelen lenni.

— Csitt, gyermek! — szólt a báró — egy szót se többet!

De Margit nem hallgatott atyjára, szenvedélye vak-rohamában szitkok özönével árasztá el a szegény Vilmát.

— Vagy e sehonnait úzod el a háztól, vagy én távozom az atyai hajlékból.

A báró gyenge ember volt, kivált gyermekeivel szemben, nem bírta, nem mert azok ellen szigorún fellépni. E jelenet tehát kimondhatlan zavarba hozta, s már éppen arról gon-

dolgozott, hogy ő szökik meg a házból, midőn Vilmában volt annyi méltóság, hogy némán távozott a kastély felé.

Csak isten a megmondhatója, mennyi keserűség nehezedék kis szívére.

Margit ekkor atyjához rohant. nyakába csimpeszkedett, arcán ravaszossággá változott a düh, s addig s oly behízselgőn tudta kérni, hogy az végre megígérte, miszerint Vilmát néhány nap múlva eltávolítja a háztól; valamely nevelőintézetbe küldi, vagy kolostorba.

— Nekem mindjárt rögtön küldd el. Nekem úgy elég-tétel az, ha azonnal történik. Hadd érezze, hadd tudja meg, hogy nincs »egyenlőség«. Hogy a Margit baronesz és Harter Vilma közt nagy a különbség.

— Jól van, jól, kis aranyosom, de a világba csak nem dobtatom ki, az nagy embertelenség lenne. Magam meg most rá nem érek, hogy a városba menjek, mert mint tudod, holnap névnapom van s vendégeink lesznek.

— Igaz a — kiálta Margit és Feri egyszerre. — Holnap névnapod van, papa! Meg fogunk téged ajándékozni.

— Még titok. A mama még nem adta ide az ajándékokat, amiket adni fogunk, csak este osztja ki. De ha már kiadta volna is, azért mégsem árulnánk el, mert mivé lenne akkor a meglepetés?

— Természetesen. . természetesen — dörmögé a báró szórakozottan.

— Annyit azonban mondhatok előre is — folytatá Margit, kinek dühét és irigységét Vilma iránt, egy pillanatra háttérbe szorítja a névnap —, hogy egy börtárcát, egy papucsot, egy hálósipkát s egy szivarszívót fogsz tőlünk négyönk-től kapni.

— Eszerint most már meglepetésnek csak az marad, hogy melyitek adja a tárcát, melyitek a papucsot stb., köszönöm szépen.

E pillanatban bukkant fel a bokrok közt a postás, ki a leveleket és hírlapokat hozta a szomszéd postaállomásról.

Potymándy mohón kapott utánok s felbontván a hírlapokat elhalványodott . . .

Csata volt a határszélen. A magyarok győztek.

Báró Potymándy a magyar főurak azon osztályához tar-

tozott, mely magyar ugyan alapjában, de sokkal inkább híve a trónnak, mint a hazának, azaz világosabban szólva, ha a nemzet és király között szakítás van, mindig a király részére áll.

Az 1848-iki márciusi napok és az azokat követő események kellemetlenül érintették, nagy zavarba hozván őt: mit kelljen cselekednie. Az érzelmek ellentétes irányban váltakoztak szívében. Megtestesülése volt a habozásnak.

Nem lehet mondani, hogy Potymándy gyűlölte volna a magyart, sőt inkább magyarnak tartotta magát ő is, de haragudott a megindult mozgalmakra.

Mert nagyon furcsa világ volt az!

A szabadság istenasszonya kiterjesztette világot elborító szárnyait fölöttünk is, s a levegő megtelt soha nem hallott hangokkal, élesebb, üdébb atomokkal.

Ehhez az élesebb levegőhöz új tüdő kellett. Az országnak egy kis része köhögni kezdett tőle: azoknak nem kellett, ami az új levegőben terjengett: »szabadság, testvériség, egyenlőség«.

Potymándy is e köhögőkhez tartozott.

Küzdeni irigységből, bosszúból, lovagiasságból, királyné szép szemének egyetlen könnyecseppjeért, királynak kimondott kevély szaváért: erre mindig kész volt a magyar és összetartott, de küzdeni a szabadságért és egyenlőségért, az sokaknak szeget ütött fejébe, félreállottak.

Akik félreállottak, legalább sem nem használtak, sem nem ártottak a szabadságharc ügyének.

De fájdalom, akadtak olyanok is, akik nem állottak félre, hanem azt kiáltották, hogy meg kell a mozgó földet állítani. Hogy mert megindulni az ő engedelmök nélkül!

A szabadságért küzdőknek nem elég volt két ellenség, a német és a horvát, még egy harmadik is támadt otthon. S az a harmadik behítt még egy negyediket is az — orosz. Egy fél világ maroknyi nép ellen.

De azért a mozgó földet mégsem állították meg!

II.

A fentebb vázolt kerti jelenetet követő estén a báróné, magas, sovány asszonyság, kiosztotta a gyermekek közt a másnap átnyújtandó ajándékokat.

Feri fogja átadni a papának a szivarszívót, Margit a szép hímzetű házispakát, Vilma pedig a tárcát. A papucsot némi humorral hitvesi ajándéknak szánta a méltóságos asszony. A nevelő úr aztán a három gyermek ajándékához egy-egy verset csatolt, amelyet mindenkinek meg kell az este tanulni, hogy tisztán, értelmesen elmondhassák a báró úr előtt reggel. A versek bizony nem voltak valami remekek, hanem csupán az átnyújtandó ajándékokhoz alkalmazott klapenciák, mindamellet ezek voltak őméltóságának a legdrágább ajándék, amennyiben tudniillik rendesen száz forintjába kerültek. Ugyanis ennyit kapott érték ajándékba ezen a dicső napon a nevelő úr.

Ha jól emlékszem, Ferinek ezt kellett mondania:

Életed bánata legyen füst és pára . . .
Mely a szivarfüsttel örökre elszállva,
Örömeid ellen sose álljon lesbe . . .
Ezt a szivarpipát, szídd ki százévesre !

No, már ennél mégis különb, okosabb vers volt a Margité. Ebben már legalább fantázia csillogott.

Nem csörgő sapka ez, hanem házi sapka.
Szerető Margitod tiszta szívből adta.
Míg hordod, ne legyen homlokodon redő
S ne legyen sohasem ősz hajakat fedő;
Éltessen az isten a holtad napjáig,
Addig míg sapkádból elkopott rongy válik.

Vilma nem tartozván a főúri családhoz, a nevelő azt hitte, neki szerényebb mértékkel szabhat. minélfogva ott csak a második sornak jutott rim. Hiába no, a szegény ember hadd főzzön vízzel !

Az olajos korsó sohasem fogyott ki,
Mesebeli kenyér detto, azonképpen . . .
E kis tárcának is, szívemből kívánom,
Valami jóféle talizmánja legyen.

Az ünnepélyes nap megvirradt. A gyermekek átnyújtották ajándékaikat s minden nagyobb baj nélkül elszavalták verseiket az e napra feldíszített ebédlőben.

De mielőtt e nap megvirradt, még egy éj esett közbe.

Egy szomorú éj a kis Vilmának. A kerti jelenet mélyen elkésesíté a szegény árvát, mely keserűség fájdalmas kétségbeesésbe ment át, midőn megtudta, hogy a báró megígérte, miszerint őt eltávolítja Margit köréből. A gyűlölség, melyet Margit érez iránta, nem mai keletű, de sohasem hihette, hogy ide fajulhasson; ő rég tudta, hogy Margit nem szívelheti, de túrt, szenvedett, a hideg mellőzést nyájassággal, a megalázást méltósággal, a megvetést szerénységgel viszonzotta.

Istenem, istenem, mit fog mármost! ő csinálni, ha kezeit leveszi róla a báró és kiveti a világba? Hiszen olyan egyedül áll, nincs senkije, de senkije!

Vilma okos leány volt, fel tudta ösmerni helyzetét. Tudta, hogy a báró jószívű ember, de meg volt győződve, hogy gyermekeinek bolondja, s mindent képes megtenni a Margit kedvéért, őtőle nem remélhetett kíméletet; nagynénje, a bárónő pedig, nem volt titok előtte, gyöngye, akarat nélküli nő volt, aki különben sem sokat törődött Vilmával.

Ily körülmények közt csoda-e, ha borzasztónak látszott a jövő képe a gyermekleány előtt.

— Oh, istenem! — sóhajtott fel kis szobájában, midőn este lefeküdni ment — miért nem teremtetted nálam Margitot szebbnek. Miért hogy nem én vagyok a rútabb! Akkor ő nem üldözne engem, nem haragudnék rám. És nekem az nem fájna, ha rútabb volnék, mert jó igyekeznék lenni.

Egész éjjel nem tudott elaludni a jövőjére vonatkozó kínzó gondolatoktól. Felkelt, felöltözött s úgy sétált fel s alá szobájában. Oh, a puha ágynál nincs keményebb fekhely, ha gond és búbánat a hálótársunk.

Asztalkáján ott hevert a fekete tárca, mit reggel a bárónak kellend átadnia névnap ajándéku. Milyen örömnapp volt ez tavaly és más években!

Hosszasan elgondolkozott. Eszébe jutott mindaz a sok apró öröm, amit a Potymándy-kastélyban élvezett, s amit a szegény árva, bármilyen szűken jut is belőle, mélyebben tud érezni, mint más, s szíve megtelt hálával a báró iránt.

Azután elkezdte tanulni az elmondandó verset. Oh, mily egészen mást szeretne ő mondani annak az embernek, aki neki apja volt az apja helyett, aki a szeretetből neki is juttatott egy parányi morzsát.

Szíve csordultig zajlott az érzelmekben. Oh, ha szavakat tudna nekik találni! És azokat mondaná el a nevelő üres verse helyett.

Az ajándéknak szánt tárca is olyan közönségesnek látzott előtte. Mennyivel szebb lenne ennél egy virágcsokor is! A beszélő virágok a hallgató, hitvány tárca helyett!

Vilma előkereste kis mahagóni dobozát, mely még boldogult édesanyjától maradt, hogy az anyai emlékek közé menekülhessen szomorú gondolatai előtt.

Az anyai emlékekhez már ő is csatolt egyet. Egy nagy, ragyogó gondolat, egy szent eszme emlékét, mely az ábrándos gyermek szívét folyton elfoglalva tartotta. Attól a bérestől kérte el, aki azt a váci József-napi vásárról hozta. Egyszerű zöld levélke az, ezen aranyveretű betűkkel: »Éljen a haza, a szabadság és függetlenség!«

Ez a három szó visszhangzik most a Kárpátoktól le az Adriáig. Csak a Potymándy-kastély falai közt nem. Itt nincs az otthon. Itt félnek attól.

Vilmának vakmerő gondolata támadt. Ő fehér-veres-zöld keskeny szalagokból egy kokárdát készít a zöld levél körül s azt adja oda tárcával együtt a bárónak. Az aztán nem lesz közönséges, annak hatása lesz a báróra.

Egy selyemkokárda: »Éljen a szabadság!« felirattal, lehet-e ennél nagyobb, becsesebb ajándékot adni ma valakinek. Az idegen nemzet szülöttje azt kiáltja a magyar főúrnak: »Éljen a haza, ez a haza, amelyik a tied, amelyik ellen harcol az enyém.«

Szegény Vilma. Ő még nem ösmerte a történelmet. Ő még nem hallott semmit arról a bizonyos ajándék-fogpiszkálóról, mely a francia forradalom egyik rémvezérének mind a harminckét fogába került. Ő csak azt tudta, hogy vannak jelentőségteljes és jelentéktelen, becses és értéktelen ajándékok, arra nem gondolt, hogy veszedelmes ajándékok is lehetnek.

Ő csak azt tudta, hogy a zöld levélre írt jelszavak előtt van a mennyország, ahova a jók igyekeznek, arra nem gondolt, hogy mögöttük meg a vérpad van, és a hóhérpallos.

Sietve látott a munkához. Kis ujjai művészien kezelték a tüt, s egy kis idő múlva olyan szép kis nemzeti kokárda került ki a szalagocskákból, hogy szinte öröm volt nézni;

olyan nagyon, nagyon szép, hogyha valaki magyar király lesz, még az is feltűzhetné a kalapjára.

Vilma a kokárdát a tárca egyik titkos rejtekébe helyezte, hogy a báró azonnal ne is vegye észre, hanem csak később csodálkozzék el, mint kerülhetett az oda.

A kis Vilma reggel teljesen el volt fogódva, midőn az ajándékkal, a tárcába rejtett selyem kokárdával a báró elé lépett. Azért nem jól mondtuk fentebb, hogy minden nagyobb baj nélkül történt az ajándékok ünnepélyes átadása, mert egy kis baj annyiban csakugyan történt, hogy Vilma a végén kezdte elszavalni a verset.

»Valami jóféle talizmánja légyen.«

Erre a nevelő elkezdett grimaszokat vágni, mire a szegény Vilmának emlékező tehetsége annyira megzavarodott s olyan makacsul megkötötte magát, hogy egy betű nem sok, de annyi sem jutott eszébe a kárbavesztett három sorból s folyvást azt dadogta: »talizmánja légyen« — míg abban is megakadályozták előtörő könnyei.

— Oh, ne űzzön el, ne taszítson el magától — rebegé azután görcsösen belekapaszkodva a báró kezeibe s csókokkal halmozva el azokat —, szeressen engemet is egy kicsit, legalább úgy, mint szolgálóját.

A báró meg volt hatva s elérzékenyedve.

— Ne sírj, gyermekem, azért hogy elhagysz bennünket, kezemet nem veszem le rólad. De te szegény leány vagy, gyermekem, nem akarlak hozzászoktatni azzal, hogy itt légy körülünkben, a fényhez, melyet későbbben nélkülözned kellene. Egy szerény, becsületes családnál foglak elhelyezni.

— Hiszen csak ravaszságból pityereg . . . — szólt közbe Margit. — Jobb lett volna, Harter kisasszony, inkább megtanulni a versét — tette hozzá gúnnyosan.

— Nem baj az — mondá a báró mosolyogva —, azért én szívesen fogadom az ajándékot a vers nélkül is. A földolgot úgyis elmondta, hogy talizmánja legyen a tárcának. Biz az nem is lenne tréfa dolog. Őseink a mellükön s nyakukban hordták talizmánjaikat, vagy a gyűrűikben; nos, csakugyan divatosabb dolog azt most a tárcában viselni. Ám lássuk! hátha csakugyan csodatárca lesz.

Ezzel a báró kivette oldalzsebéből régi tárcáját, s a benne

levő irományokat s bankjegyeket áthelyezte a Vilmától kapott, különben is csinosabb tárcába.

— Majd meglássuk hát — mondá tréfásan —, van-e benne talizmán.

*

Néhány nap múlva egész erejében kitört a szabadságharc. Amiről azt hitték, hogy csak duzzogó medve, felbósztett oroszláznak bizonyult be.

A nemzet, mint egy nekiszilajodott óriás, magasra emelte világverő karjait, megvillogtatta feje fölött történelmet alkotó ősi kardját, s nyílt mellét kitarva, büszkén kiáltá Európa elé: mérkőzzünk hát össze!

És az rettenetes összemérgőzés volt.

No, de beszél róla a történelem; mi csak annyit érintünk, amennyi okvetlenül szükséges elbeszélésünk megértéséhez.

Az ellenünk küzdő hatalom meghökkent, amint látta, hogy túlbecsülte saját erejét s fitymálta a mienket. Kezdt remegni, a félelem pedig rossz tanácsadó.

Megfogamzott agyában az a gondolat, hogy az oroszokat hívja be segítségül ellenünk. [.]

De ennek a behívásnak némi jóság színt kellett adni, [.].

A hatalom tehát ügynököket küldött szét az országba az olyan főbb emberekhez, kik a forradalom eseményeivel semleges állást foglaltak, hogy aláírasson velök egy iratot, melyben a megzavart rend helyreállítása végett az orosz cár segítségéhez folyamodnak.

Ilyen pokoli gondolataik csak nekik lehettek!

Ugyanaz a századok óta működő átkos kéz az, mely II. József alatt azon iszonyú tervet koholta, hogy Bécsben egy nagy leánynevelő intézet állíttassék fel a magyar leányok számára, hol azokat megnémetesítik. Így akartak kifogni a mindennemű germanizálásnak ellentálló nemzetet; jó címe volt. Ha a magyar anyákat megrontják, megromlik az egész jövőendő nemzedék.

Ilyen gondolataik is csak nekik lehettek!

Midőn Potymándy egy napon Bécsbe akart utazni, hogy Vilmát is magával vigye s ott, mivel nevelése már úgyszólván

be volt fejezve, valamely tisztességes foglalkozásba elhelyezze, — akkor nyitott rá éppen egy ilyen ügynök.

Gernyei Antalnak hitták. Sovány, szikár, magas alak volt, apró ravasz szemekkel, gyér hajjal, és örökös mosolygással.

Modora finom- és megnyerőnek látszott, s csakhamar elszédíté az öreg bárót. A vendég tiszteletére elhalasztá bécsi útját egy nappal.

Ki örült ez elhalasztásnak jobban, mint Vilma, mert úgy fájt elhagyni ezt a vidéket, mely az ő otthonja, az ő édes hazája lett, s fájt elhagyni a családot, melyhez hozzátörődött, mely iránt az eddigi jótéteményekért hálát érzett szívében.

Szinte az isten ujjának tekinté, hogy az az idegen úr éppen akkor jött, mikor elmenőben voltak. Egy napot nyert, egy egész napot; azalatt, ki tudja, mi minden történhetik; akinek ideje van, van élete is.

Vacsora alatt jól megnézte azt az idegen urat és némi idegenkedést nem fojthatott el. Oh, olyan visszataszító volt a nyájassága! . A báróval latinul beszélt, ki tudja miről; annyit azonban ki lehetett venni, hogy a politika forgott szőnyegen, mert a szereplő egyének neveit sokszor említették. A báró mindinkább szótalanabb lett, Gernyei pedig egyre ékesenszólóbb; bizonyosan vitatkoztak, s a báró sarokba szorítottatott. Legalább úgy látszott mindenből. Elmélyedve, majdnem szomorúan ült karszékében s néha nagyot sóhajtott. Midőn már a gyermekek lefeküdtek, még azon túl is sokáig fent maradtak. Vilma hallotta úgy éjfél táján, mikor a báró elkísérte vendégét, ez azt mondta neki:

— Tehát holnap reggel kilenc óráig gondolja meg méltóságod a dolgot . . . s magára vessen, ha másként határoz.

— Legyen nyugodt — mondá a báró majdnem szomorúan —, reggel megadom a választ.

Ezen halkán váltott szavak után egészen elcsendesedett a kastély. Csak a szél zörögtette meg néha az ablakokat odakünn, és a bagoly süvített bele az éji csendbe.

Vilma ébren volt. Ezt a kegyelem-huszonnégy órát, amit a véletlen itt engedett tölteni a kedves, megszokott szülői hajlékot pótoló fedél alatt, nem akarta, nem tudta elpotyázní alvással. Drága volt abból minden perc.

De hiába is aludt volna el, nyomban felébresztette volna :

rettenetes dörömbölés, mely a néma csendben velőt hasítólag zuhogott a kapun.

Így döngethette Botond Bizáncot!

Vilma fölrettent. Kiugrott ágyacskájából és kinyitotta az ablakot, de egyetlen eleven lelket sem látott az egész udvaron, csak a kapudöngetés hallatszék folyvást erősebben . . .

Itt segíteni, tenni kell valamit — gondolá, s hirtelen felöltözött és kiment az udvarra. Amint a lépcsőkön leért, a sötétben egy futó alak majdnem feltaszította.

— Ki az? — kiáltá utána Vilma bátran.

Annak azonban alkalmasint nem volt ideje felelni, kétségbeesetten nyargalt egyenesen a parknak, tüskön-bokron keresztül.

— Tolvaj! — kiáltá Vilma, amint csak telt tőle.

Azután sietve kopogtatta meg a kertész ablakát .

— Keljen fel, öreg Rigó. Baj van idekűnn!

— Mi baj lehetne? — kérdé nagysokára egy álmos hang belülről.

— Tolvajok, rablók vannak az udvaron. Ott kűnn pedig a kaput döngetik türelmetlenül .

— Ez nem tartozik rám — hangzott belülről a Rigó válasza —, én csak a kertész vagyok, puskám sincs. Tessék az ispán urat felkölteni, ez az ő hatásköre, én nem avatkozhatom ebbe . . .

— Szép emberei vannak a bácsinak! — dühöngött magában Vilma, s rohant az ispán urat felkölteni, ki a kerti házban lakott.

Az ispán, Barna Károly, jó vérű magyar fiú volt, amint a Vilma kisasszony hangját meghallotta, rögtön felugrott s szaladt ki hozzá úgy pongyolában.

Amint az elbeszélésből megérté az eseményeket, berohant puskájáért, s a kapuhoz tartott Vilmával.

A dörömbölés még most sem szűnt meg.

— Kik vagytok? — kiáltá Barna Károly — és mit akartok?

— Bebocsáttatást a nemzeti kormány nevében.

Barna Károly egy percig sem habozott.

— Éljen a kormány és a haza! — kiáltá, s a kapu dübörögve nyílt meg.

Egy szakasz honvédség vonult be egy tiszttel élükön.

— Kicsoda ön? — kérde a tiszt Barnától.

— Én az uraság ispánja vagyok.

— Kitől kapott ön utasítást, hogy a kaput nyissa meg előttünk?

— A saját szívemtől, uram.

— Tehát senkitől. Ki figyelmezteté önt a dörömbölésre?

Önmaga hallotta?

— Én nem hallottam, mert távolabb lakom. A kis Vilma kisasszony jött figyelmeztetni.

— Ki az a Vilma kisasszony?

A szegény gyermek, ki elámulva állott ott, remegett, mint a nyárfalevél, s egyetlen szót sem volt képes ajkán kiejteni.

— Itt áll — mondá Barna, reá mutatva.

— Tehát kegyed hallotta legelőször a zajt. Legyen szíves ezt kissé körülményesen előadni.

Vilma elbeszélte, hogy nem tudott elaludni s úgy hallá a zajt, kijött s egy embert látott futni . . .

— Megszökött a gaz hazaáruló! — kiáltá a tiszt bosszúsan.

— Kicsoda? — kérde Vilma önkéntelenül.

— Ej, ki más mint Gernyei. A pokol segíti a maga embe-reit. No, de itt van helyette a másik. Ispán úr, vezessen ön a báró szobájába.

— Ilyenkor? — kockáztatá az ispán.

— Egy szó ellentmondást sem tűrök. Szomorú kötelességet kell végeznem. Miért költsem fel a gyermekeket és a nőt is? Jobb, ha ön vezet oda csendben. Ön pedig, szegény gyermekem — tette hozzá Vilmához fordulva —, menjen és feküdjön le. Képzelem, mennyire megijesztette az a gazember. Meg kell adni, hogy éber fülei vannak, az első neszre megszökött.

A kis Vilma elsápadt. Kezdett némi fogalma lenni, ki lehetett a tegnapi vendég. Egész testében remegett: félt a báróért, látta, hogy borzasztó dolgok vannak készülöben . . .

Elfogják, megölik!

Az urasági cselédek szállingózni kezdtek lassan-lassan, és beszélgetésbe bocsátkoztak a katonákkal. A suttogás moraja

odább adta a rémletes hírt: »A báró hazaáruló.« Azért jöttek, hogy felakasszák. Bűnhődni kell, mert nem tartott a magyarokkal, hanem az éjszaka is egy emberrel tanácskozott a haza elvesztésén. Űgy kell neki, hadd vesszen most ő el!

Majd a falusi nép is gyülekezni kezdett az urasági kastély körül. Eleinte a fejöket csóválták, de végre is beletörődtek s még ők követelték: »Le az urakkal!«

Csak egyetlen lény volt, aki szobájába vonulva letérdelt a szent kép előtt, mely a Krisztus megfeszítettését ábrázolta, és forró, buzgó imát rebegtek ajkai.

»Oh, istenem, szabadítsd meg, mentsd meg. Látod, olyan jó volt ő irántam! mi lesz énbőlőlem, ha őt elveszítik? Oh, tégy ez egyszer csodát, ha nem őerte, hát értem. Szeretem én a magyarokat őhelyette is . . . hiszen te tudod, mennyire szeretem.«

. . . És a jó isten, lehet, nem hallja ott künn a nép ordítását, süketté válik a vértszomjazó óhajok előtt, hanem ezt az óhajást, ezt nem felejtí el — teljesítí . . .

Barna Károly szilárd léptekkel vezette a tisztet ura hálószobájához. Négyen követték.

A tiszt halkán kopogtatott néhányszor.

— Ki az? — kérdé a báró álmosan.

— Behocsátást kérek a nemzeti kormány nevében.

— Azonnal rendelkezésükre állok — felelt a báró elfojtott hangon, s néhány perc múlva el volt tolva a retesz.

A tiszt intett a három honvédnek, hogy künn maradjanak, s maga belépett segédtisztjével, egy hadnaggyal, s az ispánt is beszólítá.

— Egy kis türelmet kérek, uraim, míg a gyertyát meggyújtom.

— Báró úr — kezdé a kapitány, amint a szobában világos lett —, meg kell önnek mindenekelőtt magyaráznom e háborgatás okát. Nekem ön foglyom.

— Engedelmeskedem, uram, bár nem vagyok képes az okot kitalálni — felelte a báró nem minden megdöbbenés nélkül.

— Ön bizonyos Gernyei Antallal tanácskozott tegnap este.

— Valóban, uram, egy ily nevű úr van nálam.

— Csak volt. Azóta megérezte a veszedelem szagát, s kerekét oldott . . . Azt nagyon jól tudja ön, hogy az egy veszedelmes hazaáruló, s bizonyára nem ismeretlen ön előtt az sem, hogy mi célból volt itt — mondá a tiszt némi gúnyjal.

— Ő tegnap beszállt hozzám. S én, mint minden vendégemmel, udvariasan bántam vele. Ennyi az egész.

— Azt majd a haditörvényszék fogja kisütni, mennyi az egész. Ön különben is gyanúsán viselte magát a szabadságharccal szemben. Öltözzön, uram, menjünk.

»El vagyok veszve« — mormogá a báró magában, s gépiesen szedte fel ruháit egymás után.

— Hol vannak önnek levelezései? — kérdé a kapitány.

— Milyen levelezéseim?

— Politikai levelezései.

— Én csak a haszonbérliómmal állok levelezésben. Azokat el szoktam dobni, ami megvan, az itt található az íróasztalon, a többi irományaim pedig a fiókokban.

— Jól van tehát. E szobában úgy marad minden tárgy, amint van. Menjünk, báró úr; én majd kívülről lepecsételem az ajtót, s ameddig át nem lesz kutatva, embereimmel őriztetem.

— Amint tetszik. De tárcámat legalább engedje magammal vinnem — mondá a báró vánkosa alá nyúlva, hol tárcája volt. — Pénz nélkül még a másvilágra sem jó menni.

— Éppen nem, uram. Ámde ön tárcájában őrizheti a legveszélyesebb iratait, s azokat útközben megsemmisítheti. Meg fogja engedni, hogy azt megőrzés végett magamhoz vegyem. Ha önnek valamire szüksége lesz, rendelkezhetik pénzével.

Ezzel a kapitány átvette a tárcát, s kinyitván azt, hogy tartalmát tanúk jelenlétében megoldvassa, kirázta abból a benne levő bankjegyeket és irományokat.

A meglepetés halk szisszenése hallatszott a kapitány ajkairól.

Az irományok és bankjegyek közül egy szép selyem, forradalmi kokárda hullott ki a tárcából a Kossuth arcképpel.

Kedves, riktó, de mégis összhangzó színei mintha mosolyognának, mintha üdén, csengőn kiáltanának: »Éljen a forradalom« !

A kapitány maga is elmosolyodott:

— No, most az egyszer ugyancsak csizmadiát fogtunk. Ezer millió mennykő, ilyen a katonaeMBER. A külszín félrevezeti. Nyújtsa ide a kezét, polgártárs, hogy megbocsát. Ezer millióm kartács!

Aki legjobban álmétkodott mindezekben, az maga a báró volt.

— Oh, oh, . . . — bosszankodott az öreg kapitány, rikácsoló hangjával ékteleneket káromkodva. — Lássa meg az ember. Most majdnem ostobaságot követtem el. Hogyisne! Egy telivér rebellist elfogni . . . Oh, oh! Egy telivér forradalmárt! Ha most az a kokárda észre nem térít! Hanem tudja-e, édes polgártárs, hogy ilyesmit veszedelmes ám itt a tárcában hordani . . . ha nincs a hadsereg a háta mögött. Oh, oh! Ilyen embert elfogni!

A báró hirtelen átlátta a szerencsés fordulatot s igyekezett azt felhasználni.

— Nem baj az — mondá mosolyogva. — A forradalmakban gyakoriak az ilyen félreértések. Én nem tartozom a nagyszájú emberek közé, ennyi az egész. Nos, uraim, éljen a forradalmi kormány! Önök pedig, ha már itt vannak, maradjanak itt, amíg lehet. Se a pincém, sem az éléstáram nem üres annyira, hogy néhány napig szolgálatukra ne állhasson. Ispán barátom, polgártárs, siessen költse fel a szakácsot . . . és a cselédséget, lássanak reggeli után, mert a legénység éhes. Addig is hozasson fel nekik egy hordót a pincéből.

*

Báró Potymándyt a selyemkokárda mentette meg. Se-hogy sem bírta eltalálni, hogyan jutott a tárcájába. Mikor másnap a század katonaság a kapitány meleg köszöntései mellett eltávozott, s a báró bizalmasan elbeszélte családjá előtt csodálatos megmenekülését, — Vilma szemeibe könnyek gyűltek s önkéntelenül felkiáltott:

— Oh, istenem, mégis szeretsz te engem!

— Mit hallok — mond a báró meglepetve —, te lettél volna az, kedves gyermek? Igen, igen, hiszen te adtad a tárcát névnapomra, s azt kívántad, hogy talizmán legyen benne . . . Volt is benne.

— Én készítettem a kokárdát, de én nem tudtam, eszembe sem jutott, hogy az jó lesz valaha valamire. Csak akkor kértem az istent térdenállva, mikor a katonák a szobába mentek, hogy tegyen valami csodát az én kedvemért. És a jó isten megtette a csodát.

— Oh, gyermekem, miként hálálhatom ezt meg? Neked köszönöm életemet. A kokárda nélkül ki tudja mi történik velem. Jöjj ide, hadd csókoljalak meg.

A báró egészen el volt érzékenyülve . . .

— Szegény kis árvám — mondá gyöngéden, fürteit simogatva —, no, hát mondd meg nármost, mit kívánsz ezért tőlem, bátyádtól?

— Azt, hogy ne vigyen engem Bécsbe, ne vigyen engem sehova, és hogy szeressen egy kicsit.

— Nem is bocsátalak el magamtól, még ha akarnád sem. Mai naptól az én gyermekem vagy, úgy szeretlek, úgy fogsz örökölni, mint a többiek. S ha a »kisasszony« nem fér meg veled, ő megy Bécsbe. Ezt én mondom.

— Oh, istenem — mondá Vilma, kezét szívére szorítva —, ez már sok . . . nagyon sok.

— De azt a kokárdát, édespapa — mondá Margit némi epével —, mégis jó lesz kidobni onnan a tárcából, mert lám a tiszt is megmondta, hogy az veszedelmes.

— Igenis, lányom, kiveszem a tárcámból, de csak azért, hogy a kalapomra tűzzem, mert semmi sem veszedelmesebb, mint az emberek közönyössége. Mikor a haza van veszélyben, akkor a mi veszedelmünk szöbe sem jöhet.

AZ ANYA SZERELME

— Beszélyke —

Imádkozzatok! Nagy veszedelem fenyeget. A legrettegetesebb ellenség a — kolera. A halál fekete álarcban. Ne fussatok! Maradjatok veszteg; itt nincs menekülés. A halál ez egyszer fölülmúlta önmagát leleményességben, midőn fegyvert választott. Egy fegyver, mely önmagától hatol be a testbe,

mely elől ki nem térhetsz, melyet felkeresel, melyre minden szempillantásban vágyol, melyért magad nyúlsz esengve, pedig tudod, hogy megölnöd; egy fegyver, melyet csókolsz és miközben csókolád, meghalsz a csókjától. A halál fegyvere most a — levegő.

A jóltevő elem megtagadja magát, megbánja nemes életadó hivatását, s kiket eddig táplált, siet megölni az embereket. A leghatalmasabb elem, a legnagyobb úr haragszik. Reszketek! Mindent elborító szárnya sötéten ereszkedik alá . . . imádkozzatok!

A lélekharang egyre szól a kis falu tornyában. Hogy még van, aki húzza! Aki hallgassa, már olyan alig van.

Koporsó koporsót követ, de nincs halotti kíséret. Nem maradt már senki kíséretnek. Pap sincs már, aki temessen: maholnap meghal az utolsó ember is, és adja isten, hogy az a sírásó legyen; legalább nem marad temetetlen a többi. Ő most a legszükségesebb tisztviselő.

Mindennap egy nagy sírt ás, s az mindennap megtelik halottakkal. Az öreg sírásó már ki is számította, hogyha ez így tart, akkor mához egy hétre éppen kész lesz az egész faluval . . .

Talán már jobb is volna úgy. Akkor legalább meghalhat ő is. Szépen megássza a maga sírját a nyolcadik napon, aztán leteszi az ásót és kapát, magára reteszeli a temető ajtaját belülről, úgysem jön már ezután ide senki, sem új lakónak, sem rokonlátogatásba; itt lesz már akkor mához egy hétre az egész falu.

Este van, aratás ideje. A naptár így mutatja; de azért még sincs aratás. Aratók dala nem hangzik, a megért kalászat csodálkozva lóbázza a lomhán mozduló szellő, még sose volt neki ilyen megengedve, peregteti is belőlük játszi dévajssággal az izmos búzaszemeket. Ő öröklí a mezők gyümölcsseit a haldokló emberektől s mutatja, hogy beválík tékozló örökösnek.

Ő az örökös, ő a gyilkos, ő hordja szét a rettenetes betegséget vidékről vidékre.

A kis falu egészen csendes, gyertyák nem gyúlnak minden ablakban. Sok háznak nincs már lakója, azért sötét; sok házban, ahol gyertyavilág látszik, a ravatal szomorú pompája

az. Csak elvéve tűnik fel egy-egy megtört alak az utcán; amint a sövények mellett bújva siet. Mindenki siet. Siet — meghalni.

Két ember találkozik az utcán szembe. Meg sem szólítják egymást, pedig jó barátok és már nem találkoztak napok óta. Szerették egymást, elválhatlanok voltak s most elmennek anélkül, hogy üdvözetet váltanának. A kétségbeesés megszabadít attól, hogy »emlékezzünk«. Ők nem emlékeznek most egymásra.

— Hol jártál? -- kérdi, mikor már messze elhagyta az egyik a másikat.

Az előbb meggondolja, érdemes-e az embernek felnyitni a száját, s csak azután feleli tompa síri hangon:

— Az asztalosnál. Hát te hova sietsz?

— Az asztaloshoz.

— Ne menj. Meghalt már az is tegnap.

Az ember visszafordul, és szóvalanul megy a másik után. Nem kérdezik, ki miért keresé az asztalost. Tudják, hogy koporsóra van szükség. Azt sem kérdezik, kinek a számára. Hát nem mindegy az, akárkinek? Nem kíváncsi már senki.

Egy csinosabb ház előtt mennek el most. Az ablak ki van nyitva, s hangos női sírás hallik belülről.

A fiatal Bátkyné háza ez, ő sír odabent. Talán halottja van neki is. Szegény özvegyasszony, kije haldokolhat? Szegény özvegyasszony, jaj, de boldog asszony, hogy kit úgy szeretett, férje már rég meghalt, most már túlesett minden bajon.

Vajon kit sirathat!

Bátkynének a kislánya beteg. Az a szép, mosolygó, pajkos kis Boriska, azokkal a nagy nefelejcsszín szemekkel, azokkal a hosszú aranyos fürtökkel, azokkal a bűvös kis gödröcskével két kövér orcáján.

Ott fekszik az ágyon, homlokerei kidagadva, szemei elhomályosultan, piros rózsák helyett a gyönyörű arcon fájdalmas rángások hullámzanak. Bizony szép angyalkát választott magának most ez egyszer az isten. Mire a nap felkel, addig el is viszi már magának haza a mennybe.

Joga van hozzá.

De az anya is jogot tart. Azt hiszi, hogy az ő joga az erősebb az igazságosabb.

S amint odaborul a beteg ágyához, kinek lábait járványos görcs hasogatja, s amint a kedves, hidegülő lábakat szorongató kezeivel melengeti, forró könnyeivel megfürösztí, őrült kétségbeeséssel beszél az istenhez.

— Nem igaz, nem igaz. Neked nem szabad elvinned őt. Hiszen nekem adtad. Enyim, csak az enyim. Ne tépd ki szívből szívemnek közepét. Nem is vagy te isten, ha ilyen tehetnél . . .

Az isten úgy felel a vitára, hogy a kis lábak egyre jobban hidegülnek, mindig följebb följebb; mikor a szívhez ér a hideg és a görcs, akkor vége lesz a vitának. A kis Boriska az övé lesz, egészen az övé.

— Anyám, ne engedj! — sikolt fel a gyermek, mintha az istennel vitázó anya részére akarná dönteni ő is a mérleget. — Jaj, iszonyú kínom . . . meghalok. Ne engedj, anyám, édesanyám! . . .

És a nő kétségbeesetten felugrik.

— Nem hagylak, gyermekem. Ugye enyim vagy te, ugye nálam maradsz? Nem hagylak, nem hagylak . . .

Irtóztató hatást gyakorolt rá gyermeke ragaszkodó, édes felkiáltása: »Ne engedj, anyám«!

Oh, ezt csak egy anya érti. Ökleit felemeli az ég felé, most már képes megküzdeni egy istennel is.

— Nem hagylak! — kiált fel ismét és összerogy.

De hirtelen felugrik. Egy gondolat cikázik át agyán. Egy gondolat, melynek egyik fele őrültség, a másik fele kétségbeesés, és mégis együttvéve a szeretet és a félelem találékonysága.

Egy darab spárgát ragad kezébe, odarohan a gyermekhez s szilaj mohósággal összekötözi térden alól, ahol hidegek, a lábait, összekötözi iszonyú erővel, hogy a vér szakad ki, hogy a csontot szorítja a spárga.

A gyermek felszisszen a szorítás kínjaitól, mik a hasogató görcsöknel is nagyobbak; de a fájdalomtól rángatódzó arcon egy megjelenő bágyadt mosoly azt mondja, hogy az anya keze még ilyenkor is puha.

-- Ugye meggyógyulok, édes kedves anyám?

— Meg, egyetlen drágám, mert a görcs nem mehet

tovább a tagjaidba a szívedig, elzártam neki az útját. Hogy képzelheted azt, hogy én hagyjalak téged?

Ilyet csak egy anya mondhat.

Így csak egy anya győzhet.

Az isten kitért az anya előtt. Azért tért ki, mert isten.

Az anya ott ült egész éjjel Boriska mellett, a lábait melengette kezeivel és szerető könnyeivel. A görcs nem ment tovább, megszűnt. A lábakba visszatért a melegség, talán az anyai kezekből és szemekből volt ez a meleg odakölsönözve. Ez egy jégtengert is langyossá tehetne.

Másnap Borisnak nem volt semmi baja. Újra a régi kedves gyermek lett, mosolygó gödröcskével arcán; nyugtalan, vidám, pajkos. Az ugyan semmit sem fogott rajta, hogy már a »halál pitvarából« hozta vissza az édesanyja.

De hát nem soká lehetett sem vidám, sem pajkos, sem mosolygó. Nehány nap múlva Bátkyné lett beteg. Ő kapta meg a kolerát émelygő hányással, ami a legveszedelmesebb.

Szép liliom arca fekete lett, szemei ólomszínben játsztak s kísértetiesen fordultak be az üregeik felé. Istenem, azok a szerető, gvöngéd, kedves szemek . . .

Egy szempillantat műve volt az egész. Reggel még egészségesen kelt fel, ruhát vasalt Boriskának, délben meg már ott haldokolt az ágyon . . .

Boriska odafeküdt mellé, átkulcsolta a nyakát kezeivel, és ott tartotta erősen, közben szünet nélkül összecsókolta az egyre feketedő arcot, és nézte folyton, nézte kétségbeesetten, mint változik át annak minden színe, hogy tűnik el arról lassankint minden ismerős vonás, csak egyetlenegy nem, amit talán a halál sem bír onnan letörölni, az anyai szeretet kinyomata. Az, mint egy valami büvfiény, most is glóriával önti el az arcot, és nem engedi még rútságában sem rútnak lenni.

— Meghalok — hörgi az asszony . . . — Itt hagylak. Csókolj meg, csókolj meg, én egyetlen árvám. Jaj, hogy itt kell téged hagyynom! Csókolj, csókolj, ez enyhíti csak az én égető kínjaimat . . .

Boriska még szorosabban átkulcsolja a haldokló nyakát.

— Sohasem fogsz te engem itt hagyni.

E pillanatban megnyílik az ajtó és belép az előljárókkal az orvos. Házról házra járnak, mert tudják, hogy nincs min-

denütt rendelkezésre álló ember, aki orvosért, segítségért szaladjon. Itt jó helyen járnak.

Az orvos odalép az ágyhoz. Ránéz Bátkynéra, arra a Bátkynéra, akit tegnap »szép asszonynak« neveztek, ha ugyan lenne most a szépségnek valami értéke, s aztán szomorúan int a kezével.

— Itt már későn jöttünk. Ez már meghalt. Épp e percben leheli ki lelkét szegény.

S azzal egykedvűen újra zsebébe csúsztotta a kolera-cseppes üveget .

— Egy kolera-árvával megint több nehezedik a községre, bíró uram. Hja, már ez bizony nem lehet másképp. Sajnálom, nagyon sajnálom, már tudniillik a községet. De nini, az a poronty hogy odatapađ a hullához, hogy szorítja. Ejnye, mégysz le onnan az ágyról nyomban ! Ilyen a paraszt ! Hogyne kapná meg aztán a kolerát ! Tudja, hogy a járvány némely esetben ragadós, s mégis maga mellé veszi haldoklás közben a gyermekét. Takarodj le onnan, kisleány !

Az orvos még közelebb ment a magas, tornyos ágyhoz s le akarta Boriskát venni.

A gyermek nem is hallotta fájdalmában az orvos szavait, tán azt sem tudta, hogy emberek vannak bent a szobában, csak ösztönszerűleg simult szorosabban anyjához.

Az orvos izmos marka e pillanatban megragadta, hogy elszakítsa onnan.

Boriska felriadt s egy rémes sikoltással ragadta meg anyja kezét.

— Anyám, édesanyám, ne engedj magadtól.

Erre a hangra, erre a velőt hasító fájdalmas szeretetteli sikításra, vagy talán a belekapaszkodás következtében föl-rázva, az orvos által halottnak hitt édesanya másik keze megmozdult és gyengén átfogta a gyermeket, feje közelebb csúszott a párnán a leánykáéhoz, úgyhogy annak szőke haja édes szemfödőül egészen beárnyalta; a melléből halk hörgéssel vegyült sóhaj emelkedett, ajkait kínosan kinyitotta, mondani akart volna valamit kislányának. De semmit sem mondott, csak rálehel . . .

Ki tudja mi lehetett az a lehelet ! . . .

Valami olyan fekete ónszínű volt, mint egy lehulló

levélnek az árnyéka, s mint a kés pengéjén, ha fogy, úgy terjedett az arcán mindig tovább tovább . . . egészen addig, míg kis szíve megszűnt dobogni.

Az anya nem engedte őt magától, együtt mentek el, s a jó isten, ki eleinte másképp próbálta, ilyen kerülő úton vihette csak el azt, kit magához angyalul kiszemelt.

»EZ A HÁZ ELADÓ«

Víg elbeszélés

Az öreg Kolompérosi Tódor, ki a virslikészítésből nagyon meggazdagodott, végre is nem élhetett örökké, tehát meghalt; s miután a vagyónát, mely egy pesti nagy házból állott, magával nem vihette a másvilágra, itt hagyta azt az örökösöknek.

Végrendelete ekképpen szólt:

»Legközelebbi örökösöm és rokonom ugyan Sátoros György, nővérem fia, kinek örökölnie kellene, de mivel régóta nyomorék vagyok (Kolompérosi úr elveszté az egyik szemét, és félarca eltorzult, elsülvén vigyázatlanságból a tölténytartója), s rá vagyok szorulva mások ápolására, mivel e gaz fiú isten tudja hol csavarog s még csak leveleivel sem kereste fel nagybátyját: annálfogva a sugárúton fekvő házamat azoknak hagyományozom, akik *szemeim behunyásánál ápolni fognak* s a végső percben szemeimet befogják stb.«

Ez volt a vak Kolompérosi végrendelete, melyet néhány héttel halála előtt a közjegyzőnek tollbamondott. Kolompérosi úr a virslikészítés mesterségének gyakorlásában nagyon tréfás emberré lett, s meg nem állhatta, hogy egy viccet halála után is el ne kövessen, s ezáltal unokaöccsének, akit mégiscsak nagyon szeretett, s aki valamikor bizonyosan előkerül — fent hagyja az utat az örökséghez való jutásra. És ez, miként az alábbiakból látni fogjuk, »szemeim behunyásánál« elmés kitétel által (félszemére vak volt) pompásan sikerült.

A végrendeletnek csakhamar híre futott a rokonok közt, s mind eljöttek, hogy az öreg utolsó perceinél jelen legyenek, csak az unokaöcs nem, ki tudja hol ténfereg s nagybátyja végrendeletéről semmit sem tud.

Voltak pedig az örökösödő rokonok négyen: egy kövér, negyvenéves korú ember, szenvedélyes pipagyújtó és régész, Krebs úr, Kolompérosinak anyai ágon hatodizigleni rokona; továbbá Zengő úr 35 éves, sovány, hosszú hajú egyéniség, szenvedélyes zongorista; s akit az elején kellett volna említenem, Ardon, a költő; s végül egy nagyon távoli rokon, egy árva leányka, Mari, ki már évek óta ott lakott a megboldogult virsligyárosnál.

A sugárúti ház tehát ezeknek jutott örökségül.

Csakhogy ezt az örökséget a furfangos virslikészítő, ki körülbelül eltalálta, mi fog történni halála után, nagyon különös korlátok közé szorította.

Egy végrendeleti függelék meghagyta, hogy az örökösök a házban közös háztartásban tartoznak élni, s Mari örökös-társnőjüket, ki még kiskorú, nevelni s esetleg férjhez adni kötelesek. A ház addig, míg Mari férjhez nem megy, csak azon esetben adható el, ha az örökösök abba közösen beleegyeznek, s ez esetben (ha ti. eladatnék) árának fele jótékony célra megy, a másik felének felét pedig a felneveletlen Mari kapja, s így a többi örökös csak a megmaradt negyedrészen részesül.

A három férfi-örökös mind igen ragaszkodott a házhoz; a régész fősvény, kapzsi ember volt; a zongorász hiú, csillogni vágyó; a költő pedig szegény, mint a templom egere: mind megörült a rendkívüli szerencsének s aláhajlította nyakát a végrendeletnek, mert a sugárúti ház szép, palotaszerű építmény volt s nagy területen feküdt. Árából tíz ember is gazdag lehetne.

A haláleset után a közös háztartás csakhamar összealakult. A három agglegény egy közös szakácsnét fogadott, mindenik két szobát foglalt el a főlakásból, s közös szalon s közös inas egészíté ki az így összhangzásba hozott rokon életrendet. Mari, mint kiskorú, teljes ellátással nevelőintézetbe adott, de minden vasárnapot otthon kelle töltenie rokonai közt.

Mindjárt az első napon szép élet fejlődött ki. Mikor a rokonok korán reggel megérkeztek előtte való nap elrende-

zett lakásaikba, a szakácsné s inas is elfoglalta helyét a házban: a három férfi egymást megölelve szorongatá meg egymás kezeit.

— Mi ezentúl testvérek leszünk . . . — mondá a költő —; három csillag, mely egy pontra világít, a negyedik csillagra, Marira. Uraim, testvérek, üdvözlöm önöket!

— Éljen köztünk az egyetértés! — mondá a zongorász. — Az egyetértést, testvérek, uraim, nem hiába nevezik a nyomorult földi halandók *harmoniónak*, de az valóban oly szép, mint a zene . . .

— Legyen köztünk béke — fejezé be a régész. — Szeresük egymást . . .

A legderültebb ég mosolygott tehát kezdetben a »*sokak házában*«, amint azt elnevezték hirtelenesen az utcabeli szomszédok. És még egy ideig mosolygott volna is a béke e derült ege, ha Johanna asszony, a szakácsné, hivatalos működésében azon ponthoz nem ér, amikor jónak látta bemenni a szalonban társalgó urak közé megkérdezni: mit parancsolnak főzetni ebédre?

— Túrócsuszát, Johanna asszony, karfiollevest és disznópörköltet — mondá a régész.

— Én a karfiollevest nem szeretem — vágott közbe a költő —, e pontban nem engedhetek, uraim. Ez nálam elvi kérdés. Én elvből nem eszem karfiollevest. A pörköltet pedig borjúhúsból rendelem. Nos, talán a csusza is elmaradhatna s ahelyett jöhetne egy kis diósrétes s egy kevés sertéspecsenye . . . vagy fokhagymás rostélyos.

— Hogyan, uram, ön fokhagymás rostélyost kíván e falak között, hol a nagy szívű virslikészítő rokon szent árnya jár köztünk! Rostélyost fokhagymával — fokhagymával! Mily eszme ez egy embertől, ki a múzsákhoz tartozik! — kiáltott fel a zenész szenvedélyesen. — Ez, istenemre, nem fog megtörténni, én ki nem állhatom a szagát sem. Johanna szakácsné, készítsen ön ürücombot, baracklekváros tésztát és barnalevest . . .

— Azt hiszem — szólta a régész élesebben —, hogy nekünk itt egyenlő jogaink vannak.

— Nevetséges e szó itt, egy ebéd étvágyával [!] szemben — mondá Zengő, a zenész.

— Én nem hagyom a fokhagymás rostélyost — kiáltozó Ardon tűzbe jöve.

— Kikérem magamnak a *nevetséges* szót — ordítá a kővér Krebs, hogy szinte rengett bele a ház. — Én gavallér vagyok és semmi kedvem önök ostobaságait eltűrni.

— Hogyan merészel ön — pattantak fel ezek mindketten egyszerre — minket ostobáknak nevezni. Mi ezt nem tűrjük!

— Én sem tűröm.

— Ilyen emberekkel nem lakom egy fedél alatt.

— Én sem.

— Én sem. Inkább adassék el a ház.

— Igen, adassék el — kiáltá Ardon —. Jakab, Jakab!

A kiáltásra Jakab, az állását ma elfoglalt inas rohant be.

— Tessék parancsolni.

— Rögtön el fog ön menni — döngött rá Krebs úr.

— Igen el fog menni — ismétlé Ardon.

— S egy pléhtáblát hoz a kereskedésből e felirattal: »Ez a ház eladó.«

— Igen, eladó — szuszogá Ardon.

— S a pléhtáblát kiakasztja a kapura. Értette, Jakab?

Jakab a parancshoz képest rögtön távozott, s egy óra múlva, mialatt Johanna asszony a legnagyobb zavarban volt aziránt, mit kelljen főznie, már ott függött a fekete tábla a ház kapuján.

A zenés gondolkodva távozott az elhatározás után szobájába, de meg nem állhatta, hogy a szoba ajtajából így ne szóljon:

— Uraim, jól gondolják meg amit tesznek. Ez nagyon komoly elhatározás. Önök tíz-húszezer forintot dobnak ki a zsebökből egy kis szóváltás miatt; s ha még csak önöknek volna ez kár, még hagyján, de a dolog mélyen belevág az én tárcámba is. Ez nem megy, uraim. Higgadtság, mondom én, higgadtság és örökké csak higgadtság. Az ördögbe is, egy szemnyi higgadtság önöknél is megakadhat! A ház eladása rossz üzlet uraim. S egy rossz ebéd sokkal jobb egy rossz üzletnél. Akasszanak fel engem a lábamnál fogva, ha nem jobb. Én mondom önöknek egy jó indítványt, egy fölséges eszmét, mely harmóniára fog vezetni. Ölmet öntsenek mind-

két fülembe, hogy sose hallhassam és gyönyörködhessem a saját zongorázásomban, ha ez eszme nem nagyszerű! Legyünk, uraim, bölcsék, a gyomor kérdéseit, mik kétségkívül igen fontosak, intéztessük el egy egytagú testület által. A három háziúr gyomra ruházza rá mindennemű alkotmányos jogait egy negyedik gyomorra. Mari már 16 éves, ne adjuk nevelőbe többé, ő intézkedjék a szakácsnéval a főzendők iránt. Igaz-e, uraim?

Ön talentum — szólt Ardon pátossal. — Úgy legyen. Jakab, Jakab!

— Tessék parancsolni.

— Vegye be a táblát! A ház nem eladó!

— A ház nem eladó — ismétlé suttogón Krebs is.

Ezzel kezet fogtak s mindenki a szobájába távozott. A régész gyűjteménye elhelyezéséhez fogott, Ardon verseket faragott s haját felborzolva járt fel s alá szobájában, Zengő pedig ütötte rettenetes módon a zongorát, hogy szinte zúgott tőle az egész ház. Saját szerzeményét játszotta. Jakab elment a nevelőintézetbe Mariért, pedig csak ma lett beíratva, hogy őt onnan örökre hazahozza; Johanna meg igyekezett a hallott óhajok alapján egy négy tálból álló ebéd megkészítésénél azokat lehetőleg zsinórmértékül venni.

Bizony neki jutott a legnehezebb feladat.

Amennyire annyira meg is felelt neki. Tudniillik úgy tett, hogy mind oly ételeket főzött, minőket egyik sem említett. Ez a magas szakácsnői filozófia fenntartotta a békét az ebéd alatt, melyen a kis Mari elnökölt.

Reggel még gyűlölettel gondoltak e kedves gyermekre, ki az örökség negyedrésztére még akkor is biztosítva van, ha ők csak nyolcad részben fognak osztozkodhatni (ti. a háznak Mari férjhez menetele előtti eladása esetén), s kinek férjhez menéseig tartoznak várni a saját függetlenségökre; most azonban mindhárman versenyeztek a szép leányka iránti szeretetük és nyájasságuk előtűntetésében. Hja, hiába, most már ő lesz itt a gubernátor, levesek, tészták és sülték fölött!

No iszen, mondhatom, jó kézbe került a kormánygyeplő.

Mari még könnyelmű gyermek volt és pajkos, mint egy kis ördög. A legkedvencebb eledelei az árpacukor, bonbons, csokoládé, de nem főve, hanem ropogatva, füge, narancs és

vajas kenyér. Ezekből fog itt állni ezentúl az étlap reggel, délben, este.

Megmagyarázták neki a bizalmat, mellyel iránta viseltek, s a hatalmat, melyet reá ruháznak.

Mari kisasszony kevélyen emelte fel szőke fürtös fejét s mindenre vállalkozott.

— Ön felettünk fog állni, kedves Mari — mondá a költő.
— A bimbó, a féső bimbó, melyet ön képvisel, magasabbra fog elhelyeztetni a büszke, terebélyes tölgyeknél, melyeket mi képviselünk.

— Mi képviselünk — hangoztatá Zengő.

— Vezessen és kormányozzon bennünket. Mi meghajlunk ön előtt, kedves gyermek. Én, Krebs, a híres régiségbúvár mondom ezt önnek.

— Ne beszéljünk erről többet. Én gondoskodni fogok önökről — mondá Mari pártfogói hangon.

— Ön nagyon kedves. Egy szép szimfóniát játszom önnek jutalmul, kedves rokon, ebéd után . . .

— Amit igen szívesen fogunk meghallgatni mi is, mert délelőtt ugyancsak furcsa darabot játszott ön . . . — vélekedék Ardon. — Az egy rettenetes darab. Első pillanatra azt hittem, hogy valami amerikai macskák és kandúrok komponálták össze. Megállt kezemben a toll, uram, e hangoktól, és kiment fejemből minden nagy gondolat . . .

Zengő indulatosan ugrott fel székéről s arca lángba borult.

— Uram, tudja meg ön, hogy az egy kitűnő darab. Az az én szerzeményem, fűzapoéta uram!

— Mindjárt gondoltam. S nagyon fáj, hogy ennyire megsértettem — az amerikai macskákat és kandúrokat.

— Ez rettenetes!

— Ez sok!

— Ez vért kíván! Engem, egy Zengőt, macskák, kandúrok színvonalára tenni!

— S engem, egy Ardont, fűzapoétának nevezni azért, mert véleményemet elárultam. Szégyen, gyalázat! Én arról nem tehetek, hogy kalimpálásait nem vagyok képes eltűrni.

— Mint én az ön szemtelen modorát. Még az volna szép, hogy én itt oly nevetlen fickóval lakjam . . .

- Egy napig sem maradok itt. Jakab, Jakab!
- Parancsol?
- Siessen! Ki kell tenni a táblát: »Ez a ház eladó.«
- Rögtön . . . azonnal teljesítem.

A tábla újra kitétetett, s kevésvártatva, midőn még a feketekávénál ültek, egy elegáns, napsütött arcú, barna fiatalember lépett be.

— Uraim — mondja magát meghajtván —, bocsánat, hogy háborgatom önöket . . .

— Miben lehetünk szolgálatjára? — szólta Krebs.

— Az épületen látható tábla felirata hozott ide, szeretném megvenni ezt a házat.

— Ezt a há — ázat — dadogá Krebs úr —, tessék ezzel a másik úrral beszélni.

Ardonra mutatott.

— Ez az úr tétette ki a táblát — mondá Ardon elutasítólag, Zengőt méregetve szemével.

A zenész zavartan hebegé:

— Én úgy emlékszem, hogy Ardon úr rendelkezett a tábla kitétele iránt. Én mosom kezeimet.

— De uraim, ez igen különös dolog — szólta az idegen mosolyogva. — Nos, tehát eladó-e a ház tulajdonképpen vagy sem?

— Nem, nem, nem! — kiálták egyszerre élénken mind a hárman. — A ház nem eladó! Jakab, le kell a táblát venni!

Jakab rohant a tábláért, az idegen pedig ámulva állt meg egy percig, talán azon gondolkozott: nem-e a bolondok házába került; majd egyszerre erőt vett rajta a kíváncsiság: miféle viszonyok lehetnek ezek? s az őt kikísérő Maritól bátorságot vett magának megkérdeni:

— Kegyed nemde leánya az urak valamelyikének?

— Oh, nem, uram! Ez a ház a négyünké. És jóformán rokonok sem vagyunk együtt.

— Tehát nem is eladó e ház?

— Mint látja ön, uram, most nem, de egy óra múlva, ha erre jó ön, alkalmasint megint künn lesz a pléntábla s eladó lesz. Kerüljön később erre . . .

Az ifjú a kis Marira nézett, kinek arcát e pajzán megjegy-

zés alatt búbájos mosoly aranyozta be, s úgy találta, hogy sosem látott még ily gyönyörű leánykát.

— El fogok jönni — szólt hirtelen —, valahányszor künn lesz a pléhtábla . . . Nagy kedvem van e házra.

Mari egész a folyosóra kikísérte az érdekes arcú ifjút s látta, hogy az lemenve a lépcsőkön, a házmestertől élénken kérdezősködik valami iránt, bizonyosan a házra és tulajdonosaira vonatkozólag. Nem is csoda, fel kelle ébresztve lenni kíváncsiságának ily előzmények után.

*

A »sokak házában« ilyen élet uralkodott. Ez, amit vázoltunk, csak a kezdet volt, a folytatás is olyan lett. Viszály viszályt követett. Jakabnak nem volt egyéb dolga, mint a táblát kitenni és bevenni.

És az érdekes arcú fiatal vevő, valahányszor ki volt téve, mindig megjelent megújítani szándékát a megvétel iránt; egyetlen alkalmat sem mulasztott el, pedig már szinte tudhatta, hogy hasztalanul fárad.

A három úr folytonos huzavonában élt egymással. Összeharagudtak, meg majd kibékültek; de azért belül, szívök belsőjében gyűlölték egymást, s mindenik azon töprengett, hogy miként szabaduljon e szenvedhetlen helyzetből, melybe a különös végrendelet sodorta.

Oh, bárcsak férjhez menne már a Mari! Akkor eladónék a ház, s a maga részével úr lenne mindenik.

A három agglegényt az utóbbi napokban, midőn Mari 18-ik születésnapja közelgett, egy gondolat lepte meg. Egy hatalmas gondolat. Elvenni Marit nőül és ezáltal nemcsak szép feleségre tenni szert, hanem a ház felerészére is, azonfelül még a kínos helyzetnek is nyomban vége szakadna.

A gondolatot, mely nem csoda, hogy mind a hármajukban megszületett a szépen kifejtett gyönyörű Marival mindennap érintkezve, csakhamar tett követé.

A költő Ardon megkérte egy napon a kezét versekben, a régiségbúvár ömlengve térdelt előtte egy homályos estén, a zongoravirtuóz pedig egy kora reggelt választott az édes titok nyilváníására, midőn még két sorsosa aludt.

A gonosz Mari meghallgatta mind a hármát, titoktartást

kért, és mind a háromnak a születésnapjára ígért határozott választ.

Mind a három reményekben ringatta magát. Édes vőlegényi álmaikban minden egyébről megfeledkeztek, még civazkodni is megszűntek. Hiszen miért veszekedtek volna? Mindenik azt gondolta magában titkon: »Nevetlek én benneteket, én vagyok itt az úr; beszéljete, tegyetek akármit, úgysis csak egy hétig tart, egy hét múlva lesz a Mari születésnapja, s akkor majd nagyot nyílik a szemetek!«

Egy napon Mari azt mondta az ebédnél kipirult boldog arccal:

— Mához egy hétre nagy nap lesz. Előre jelentem bátyáimnak, legyenek rá elkészülve, hogy e napon tartom eljegyzésemet.

Hat darab szem villogott fel e szavakra.

És senki sem kérdezte meg szerénységből: »kivel«?

Oh, látni kellett volna a boldogságot, amit e szavak mindenütt előidéztek! A »sokak házának« sosem volt ilyen szép, ilyen békés napja!

A három agglegény annyira megtelt gyöngédséggel, jóssággal, hogy szinte öröm volt nézni amily udvariasan társalogtak egymással. Jó, hogy nem csókolódtak!

— Fel nem foghatom — kérde Ardon —, hogy mi, három ily jó barát, mint tudtunk valaha egyenetlenségben élni?

— Nos, ami elmúlt, elmúlt. Feledjük el — szólt Zengő —, s örüljünk, hogy összetöröttünk. Ha jól tudom, egy hete semmi összekoccanás nem volt köztünk. Igaz-e, urak?

— Nem igen hinném, mert tegnap, amint délután hazajöttem, kint volt a pléhtábla. Önöknek kell tudni a többit — vélekedék Krebs.

— Oh, éppen nem. Én egész délután nem voltam itthon — viszonzá Zengő.

— Magam is csak későn este jöttem haza — bizonykodék Ardon. — Lehetetlen, hogy a pléhtábla kint lett volna.

— Becsületemre mondom, kint volt — erősíté Krebs.

— Ez különös . . . az ördögbe is . . . Jakab! Jakab!

— Parancs!

— Ki parancsolta tegnap kitétetni a pléhtáblát?

— A kisasszony.

— Ez különös — hebegé Ardon.

Mari arca lángba borult. Nagy zavarban volt. Szemeit lesütöte a felé irányzott tekintetek előtt.

— Hogyan, kegyed?

Igen. Egy kis tréfa volt. Majd egyszer elmondom, ha jó kedvemben leszek.

— Igen lekötelez . . . Nos, halljuk talán most, édes Mari — szölte Zengő —, ön oly szellemdús, hogy élvezet lesz meghallgatni: miféle tréfát szötte fejcskékjében?

— Nem, nem. Ma nem. *Majd akkor.*

»Majd akkor . . . akkor . . .« — csengett édesen füleibe mind a háromnak. Édes, sokat mondó szó: »majd akkor . . .«

*

Végre elérkezett a várvavárt nap, Mari 18-ik születésnapja. A nagy ebéd elkezdődött, s a három úr völegényi ruhában ült ott az asztalnál, várva a szép Mari ajkának megnyílását. Oh, mit fog mondani?

Mari türelmetlenül nézegetett az ajtóra. El nem gondolhatták, miért. Az asztalon még két üres teríték volt. Kit híhatott meg Mari? Bizonyosan azokat várja.

Végre megnyílt az ajtó s belépett rajta egy öreges úr s az a bizonyos napsütött arcú vevő, ki valahányszor a pléhtábla ki volt téve, mindig megjelent a »sokak házában«.

— Micsoda dolog az — rivallt Ardon Jakabra — megint ki van téve a pléhtábla? . . . A ház nem eladó, uram!

— Tudom, uram — felelte az ifjú —, de nemcsak eladó ház van a világon, hanem eladó lány is a háznál. Én, uraim, a Mari kisasszonnyali eljegyzési ünnepélyemre jöttem, s ha jól tudom, önök itt a mi vendégeink!

Leírhatatlan meglepetés várt a három úrra. Elsápadt arccal ültek, mint a kísértetek. Szó nem jött ajkaikra.

— De hát lehetséges az? — hörgé végre öntudatlanul Zengő.

— Egészen úgy van, kedves bátyám — pajzánkodék Mari, kezét nyújtva az ifjúnak.

— Mi az ön vendégei lennénk? — nyögte Ardon —; ha jól tudom, mi itt itthon vagyunk.

— Nem egészen, uraim.
— Mit akar ön ezzel mondani?
— Azt, hogy én Sátoros György vagyok, Kolompérosi unokaöccse; a többit pedig majd elmondja itt a velem jött közjegyző úr.

A hivatalnok erre előadta, hogy a megboldogult végrendeletének értelmezésénél egy kis tévedés történt. A virsligyáros ugyanis senkit sem nevezett ki örökösül névleg, egyszerűen azt jegyezte meg, hogy akik *szemei* behunyásánál jelen lesznek és ápolni fogják, öröklik házáat, de mivel Kolompérosinak csak *egy szeme* volt, tehát szemeit (többes számban) nem ezen napon hunyta be, világos azért, hogy a végrendelet e pontja olyan, minthogy két különböző időszakban és helyen történt a végrendelező szemének behunyása, ami egyikökre sem alkalmazható, — minélfogva a végrendelet érvényét veszti s a törvény szerinti öröklés állván be, Sátoros Györgyöt illeti a ház.

Hisz csak még ez kellett! Ardon, Zengő, Krebs halott-halványan meresték egymásra szemeiket.

— De hát igaz ez mind? Ön valóban Sátoros György? — mekegett Ardon.

— Az vagyok. A pléhtábla hozott ide, önök viselete kíváncsivá tett magánkörülményeikre. Tudakozódtam. Később azután a pléhtábla jogán gyakran megfordultam önöknél s megösmékedtem Marival. Mari mindenbe beavatott.

— Ah, most értem már én, miért volt a pléhtábla még akkor is kitéve, amikor nem rendeltük — sóhajtott fel Krebs kétségbeesett arckifejezéssel.

— Az volt a jel — felelt György mosolyogva —, hogy Mari elfogadhat s zavaratlanul fecseghetünk.

— Tehát az átkozott pléhtábla az oka minden bajunknak — ordítá Zengő.

— Mindig mondtam, hogy a viszátkodás nem vezet jóra — dühöngé Ardon.

Nem bírtunk megfézni a bőrünkben. Itt van la, most kiráztak belőle.

MIRE JÓ A KÁRTYA?

A jámbor olvasó ezerfélélt gondol, midőn tárcám címét olvassa: azt hiszi, hogy a chronique scandaleuse miriád történeteit fogom szaporítani ismét eggyel, feltárva valamely játékbárlang titkait, vagy valami könnyed novellette-tárgynak agyamra leülepedett iszapját rakom itt össze, egyszóval gondolni fog akármit, de már arra százezer piasztert teszek egy kopek ellen, hogy az igazat ki nem találja, miszerint ezen cím alatt tiszta száraz tudományt fogok mérni hívőknek és hitetleneknek, mégpedig a tudományok legnehezebbikét — *doktori tudományt*.

Nagyon sajnálom, hogy már utána vagyunk az akadémiai választásoknak, s így nem részesülhetek kellő méltánylatban, de azért mégsem fogom elhallgatni tapasztalataimat, mert azt tartom, hogy az igazi tudomány olyan, mint a verem: minél többet veszünk el belőle, annál nagyobb. Nos, én tehát elveszem tudományom ezen részét magamtól és megosztom önökkel.

Ösmerték önök azt a hosszú, magas fiatalembert, aki örökké ott mászkált nappal a »Korona utcának« nevezett szűk sikátorban, hol a kirakatok csecsebecsés kalaphalmaza mögött virító női arcok mosolyognak, este pedig ott ült a Korona-kávéház hátsó szobájában, hol már elkezdődött St. Simon »nyolcadik korszaka«, mely hivatva lesz folytonosan kiegyengetni azon különbséget, mely a vagyonosság arányai közt mutatkozik?

De nem ez itt a fődolog, hanem az, ha ösmerték-e fiatal barátomat, X képviselőt, kit én néhány szóval kívánok jellemezni. Neve sokat fordult elő az országgyűlési absensek jegyzékében, báli táncrendeken és lejárt váltókon.

Ha még hozzáteszem, hogy ezenkívül szenvedélyes kártyás is volt, azt hiszem eleget mondtam. Annyit mindenesetre, amennyire szükségem van, hogy magamat e nagyfontosságú tudományos experimentum fejtegetése alkalmával megérttessem.

X képviselőnek van egy testvérbátyja, akinek doktorság a mestersége. Okos, szerény, tudományos ember, minélfogva nincs egyetlen páciense sem. Nagy sátoros ünnepeken pénzért

szokott magának bérelni egy-egy beteg embert, akin kedvét töltheti.

Hát történt, hogy egy hétköznap, midőn éppen doktor barátomnál ültem, egyszerre belépett a szakácsnéja, torkaszakadtából kiáltva a nagy ritkaságot, hogy egy beteg ember, egy valóságos páciens jó.

A doktor szemei felragyogtak s rohant az ajtóhoz az érkező elé. X képviselő volt, a testvéröccse.

— Hát te hol a pokolba jársz itt? — kiáltá kellemetlenül meglepetve.

A szegény Laci (mert Laci a keresztneve X úrnak) szokatlan gyenge hangon válaszolt:

— Beteg vagyok, Dezső. Hidegtelelésben kínlódom már két hét óta. Minden doktori tudomány megtört rajtam; az életeszenciától, hánytatótól kezdve lefelé, az otkolonig gyógyítottak már mindennel, végig ittam a Török József patikáját, megjártam Handler Mórtól kezdve lefelé minden valamire való doktort, most, hogy nem használt semmi, idejöttem hozzád, hogy hátha elsül néha a kapanyél is — hátha te gyógyítasz meg.

E nem hízelgő szavakra Dezső mosolyogva kérdé:

— Aztán hol, mitől kaptad a hidegtelelést?

— Hja, barátom, ez státusz-titok: de neked mégis csak elmondom. Nemmel szavaztam a múltkori törvényjavaslatra, a miniszterelnök, amint a végzetes »nem«-et kimondtam, merőn, irtózatosan rám nézett. Oh, milyen tekintet volt az! Egyszerre elkezdtem remegni tőle s azóta folytonosan a hideg lel.

— Elég. Tehát ijedségtől kaptad e betegséget. Nos, én ki foglak gyógyítani, annyival is inkább, mert itt Nyúl barátom is átkozott hidegtelelésben szenved . . .

Én protestálni akartam, hogy tudtommal olyan egészséges vagyok, mint a makk, de Dezső egy jelentőségteljes hunyorítással hallgatásra intett.

— Mikor szokott rád jönni a hidegláz?

— Űgy öt óra tájban.

— Éppen, mint Nyúl barátunkra — felelte Dezső s engem egy ablakmélyedésbe intett. Ott aztán elmondta sutogva, hogy egy saájáságos gyógyítási módot akar itt alkal-

mazni, melytől magam is meg leszek lepetve, csak mindent hagyjak rá.

Hát én rá is hagytam mindent.

— Te Laci — mondja Dezső —, hallottad már azt az esetet, mikor Patay bácsi a csatatéren »huszonegyezett«.

— Nem én.

— Az nagyon eredeti volt. Egy őrnagy barátjával folyt a játék. Ezer forint volt a tétel. Vágták a németet keményen. Az őrnagy hirtelen lekaszabolt *húsz* darabot és azt mondta »resto«.

— Teringette! — kiáltá Laci élénk érdeklődéssel.

— Most Pista bátyánkon volt a sor. Nekilátott ő is amúgy debrecéniiesen, de bizony »pech«-ben volt, mert amint a huszonegyedik német felé vágott véres kardjával — hogy a kasszát behúzza —, olyan nagyot talált ütni, hogy két cserepár halt meg tőle egyszerre, minélfogva »fuccs« lett.

Laci jóízűen mosolygott.

— Tudod mit, fiú — mondja Dezső —, egy jó tréfa jutott eszembe, igazi anglus eszme; ti itt Nyúl barátommal körülbelül egy időben estek lázba uzsonna táján. Tegyetek ki tíz-tíz forintot, aztán aki előbb kapitulál, az a vesztes, a másik behúzza a bankot.

— Gilt! Tartom! — kiáltá Laci élénken.

Kezdtém sejteni a Dezső kombinációját s szó nélkül tettem ki tíz forintot a Lacié mellé.

Leültünk egymással szemben, s amint a végzetes óra közelgett, kezdtünk egymással farkasszemet nézni, azaz hogy én csak színleltem az érdeklődést. Laci azonban igazi hősiességgel nézett a jövő elé, míg a doktor pasziánszot játszott egy kis asztalkán.

Végre láttam, hogy az én ellenfelem sápadni kezd, s arca kékes ónszínbe öltözik.

— Vigyázz magadra — kiáltott közbe Dezső —, mindjárt »matt« leszel.

— Ne félts engem — felelt Laci dacosan —, ha addig élek is, el nem veszi előlem a bankot.

S ezzel összeszorította emberfeletti erővel a fogait, hogy ne vacogjanak.

Érdekes volt nézni e küzdelmet a betegség ellen. Az arc-

játék folyton változott. Halálos izzadság-csöppek gyöngyöztek homlokán, majd a forróság öntötte el bíborszínnel a dúlt arcot, de azért nem engedett, úgy állt ott egyenesen, peckesen a karosszék mellett, mint ahogy Mucius Scaevola állhatott, mikor a máglyára nyújtott keze égett. Nem a húsz forint, de a játék szenvedélye adta neki az erőt hozzá.

Egyszerre megrázkódott, nagyot lélegzett és túl volt minden bajon: arca visszanyerte régi formáját.

— No, Nyúl koma! — kiáltá —, most már fizetsz. Én túl vagyok a krízisen, most rajtad a sor.

A doktor közbevágott nevetve:

— Most rajtad a sor, Laci. Kigyógyultál, mehetsz haza. Többé nem lesz lázad. A húsz forint azonban itt már ad; a tized visszaadom Nyúlnak, akinek eszeágában sincs a hidegláz, ő csak »strohman« volt: a másik tíz forintot pedig megtartom magamnak a sikeres receptért.

Mit mondjak még?

Lacinak többé nem volt láza, teljesen kigyógyult, de azóta egészen fumigatív hangon beszél a tudományról, s azt tartja, hogy minden világi bölcsesség a játék logikáján alapszik.

Ez nem áll: annyit azonban és is beösmerek, hogy a játék és a doktori tudomány ikertestvérek. Az első a nyomorultakat, a másik a halottakat szaporítja.

SÖRIVÓK

Még téli időben is sokszor megfordult eszemben, hogy ha egyszer — quod deus avertat — beválasztanának a parlamentbe, az lenne az én szűzbeszédem, hogy a budai alagút valamelyik végét falasztassa be a tisztelt kormány, hadd legyen az alagútból országos pince; mert ha nemzeti színház, múzeum, tornacsarnok van, nemzeti pincének nem lenni — valóságos ellenkezés a nemzet géniuszával.

Ebben a kutya melegben még élénkebben föltámad bennem a vágy egy ilyen hús hely után, melynek minden fényt fölülmúló ékes bútorzata üdítő folyadékot tartalmazzon.

Huh, be meleg van! A szeszélyes nap annyira öregedett tavasz óta, mint a feleségem öt év alatt. Május elején mosolygott, éppen mint a feleségem a mézeshetek alatt. Május végén süttött, most pedig már mar . . . éppen mint a feleségem. A legszabadelvűbb ember lelke is kezd megbarátkozni ilyenkor a Szibéria levegőjével, vagy ha nem hát legalább azt óhajtja, hogy ha már az a célja, *most vigyen bennünket jégre Tisza Kálmán*, ha tud!

No, de mindez csak tréfa, a meleg pedig nem tréfadolog. Illő, hogy komolyan beszéljünk róla, vagyis inkább az enyhítő szereiről.

A tudomány általános terjedését mutatja azon körülmény, hogy a melegség ellenszereit valamennyien ismerjük. A sört, az aludtjelet és a fagyfaltot.

Az olyan embert, aki odáig vetemedik, hogy aludtjelet igyék, nem becsülhetem annyira, miszerint tanulmányt írjak róla; a fagyfalt-fogyasztók sem emelkedtek oly magasra, hogy rokonszenvemem lenyújthatnám nekik, de már a sörivőknek tisztelet, becsület, leveszem előttük a kalapom.

Ők teljesen lantomra méltó alakok, kövér, piros arcú, megtermett emberek, többnyire kidomborodó hassal, savószínű szemekkel, kurta lábakkal. Öltözetük rendesen hosszú és kényelmes rokk, magas tetejű kalap, egy pápaszem, csontos fogantyús bot és egy burnótszelence.

Vannak azonban olyanok is, kik semmit sem mutathatnak fel az általános ismertető jelekből, de ezek nem is igazi szenvedélyes sörivők ám, hanem csak holmi »pipogya« nép, mely kutya-futtában egy-egy »stehbier«-t fogyaszt; hirtelen s horribile dictu, állva hörpenti ki, aztán, mint az »örök zsidó«, odább fut a dolga után. Az ilyeneknél még csak az olyan sörivő gyalázatosabb, ki a »krigli« habját lefújva, egy kortyra nyeli le az egészet, vagy aki grimaszt csinál, mikor az isteni italt immel-ámmal leereszti érdemetlen torkába. Az sem ember előttem, aki fedetlen pohárból iszik s az árpa dicső levének ambróziával vetekedő erejét és aromáját kipárologni engedi.

Oh, egészen más az igazi sörivő!

Az beül délután négy órakor a legnagyobb melegben vagy a »Ment«-be vagy a »Virágcsokor«-ba, aszerint tudni-

illik, hogy hol székel az »extra pohara«, melynek bádogfedelén monogramja díszlik. Kényelmesen leülededik egy szellős nád-karosszékre, kihúzza tarka zsebkendőjét, Napóleon-fejekkel a négy csücskén, kétszer egymásután megtörüli a homlokát a jobb kezével, mialatt a ballal domború hasán kigombolja a mellényét. Ezen műveletek után teletömi a két orrlyukát burnóttal s nagyot tüszzent kétszer, hogy egész teste belerázkódik.

A pincér ezalatt olyan pozitúrában rohan feléje a tartalmas kriglivel, mint aminőben a levelet vivő trombitás angyal van lerajzolva azokon a jeles műveken, melyekkel levélhordók szoktak megajándékozni újévkor. Az igazi sörivő vágyó pillantása a pincér felé fordul s keze előre utána nyúl a habos folyadékknak.

A gyönyör andalító édessége következik . . .

Emberünk szeme csillogóbb lesz, szemöldjei felhúzódnak egész a homlokáig, majd behunyja a szemeit a nagy kék előérzetében, ajkához emeli a boldogító edényt s félig kiüríti . .

A gyönyör kifárasztotta. Lankadtan dől hátra székében s sóvárgó élvezettel és hálásan pislog az ólomtálcáján nyugvó pohárra, melynek fedelét gondosan lecsattantotta. A habmaradékai a szája környékén gyöngyöznek; »koca ivó« letörülne a zsebkendőjével, ő a nyelvét nyújtja ki s azzal nyalogatja le a pusztulás útjára tévedt italt.

Vártatva iszik és keveset, az első krigli háromnegyed óráig tart. Az időközöket azzal tölti, hogy a »Pest. Journal«-ból szemelgeti a világ csodálatos forgását.

A második pohárnál azonban már egyszerre megváltozik a taktika. A második pohárnak az a természete, hogy egy hajtásra kell meginni. A harmadik pohárról is ugyancsak ezt tartja a szentesített ösztökés, melynek alapját azok a »nagyok« vetették meg, kik a tudományosság dicsfényével felruházva, a türelem példaképei voltak s századokig túrték az elnyomatást mindenben. — A dicső bécsi népről van szó. — Ők voltak, akik túrni, szenvedni tudtak, de ők voltak azok is, kik bátran fel merték emelni egyszer a lázadás véres zászlaját is, mert volt előttük egy szentség, amihez hozzányúlni nem volt szabad. Anno 1826-ban egy pohár sör ára Bécsben tíz krajcárról tizenegy krajcárra emeltetett. Ez volt a casus belli. A jó

Bécs mint egy ember állt talpra s mellét büszkén kitarva, mennydörgő hangon kiáltá: »*úzkrajcáros sör — vagy halál!*«

És e rettenetes csataordítása a felháborodott oroszlának megszülte gyümölcseit az utódok számára is, a sör ára tíz krajcár maradt, de a pohár lett kisebb. Ez az egyetlen forradalma a büszke birodalmi székvárosnak, mely alkotmánya elévülhetlen jogai mellett szemkápráztató fényes sikerrel végződött.

De hagyjuk e történelmi mozzanatot, s térjünk vissza emberünkhöz, kinél már a hetedik krigli végzi pályafutását.

Ott ül, ahogy azelőtt, de egészen megváltozva, arca olyan, mint a pipacs, keze lankadtan csügg alá, szemei bambán kidülledve néznek a semmibe . . . Ajka megmozdul néha s nagy hörögve adja ki félmondatokban gondolatait

— Hüm, hüm! . . . Noch a Kriegl! . . .

A pincér meghozza: megint iszik, közben a burnótszelencéjét keresi, de már nem találja, pedig ott van előtte az asztalon . . .

— Hja . . . hja! — mekegi — noch a Glas . . .

Mialatt ezzel végez, tétova kezekkel nyúl megint a »Pester Journal« után, melynek betűi összefolynak pislogó és egyre kisebbedő szemei előtt, ha véletlenül fölfelé fordítva veszi is kezébe a lapot. De ő így is jól mulat azon, vigyorgó arcáról ítélve, azt hinnék, hogy valami jó élcet olvas, ha nem látnók, hogy a hirdetési rovaton bolyong a szeme, s hogy a betűk feje lefelé van fordítva.

— So . . . so . . . noch a Schnitt! . . .

Ez a »Rubikon« a »kapatosság« és a »részezség« között. Az igazi sörivő, ha csak teheti, mindig túlmegy a Rubikonon, mert ott kezdődik a mennyország. A mi emberünk most kezdi magát jól érezni. Arca átdicsőül s bizonyos barnás fényt vesz fel, haja a homlokára csüng le, cilindere hátrább ereszkedik, a sörnek felét kiönti, mert keze reszket s alig bírja megtalálni a »szuezi kanálishoz«, akarom mondani a szájához vezető utat. Feje lomhán konyul le s csöndes bólingatás közben odaütődik az asztalhoz . . .

»Hop!« kiált s újra felemeli s újra lekonyul. Végre a szemeit is becsukja s csak álmában dünnyögi az orra alatt, amint ott könyököl a sörfolyadékban úszó »Pester Journal«-on.

— Der Gorcsakoff . . . der ist ein schlechter Kerl.

Ezen meggyőződést kinyilvánítva, mindennemű politikai kombinációja csendes hortyogásba csap át, melynek csak a pincér diplomáciai beavatkozása vet véget, nem is egészen olyan udvariasan, mint a párizsi Opéra Comique rendőre, ki így költötte fel a zártszékében hortyogó urat: »Legyen szíves megörvendeztetni azzal, hogy nem hortyog, mert különben kénytelen leszek az operát becses jelenlététől megfosztani.«

De hiába is beszélne ilyen udvariasan a mi hősünkkel, ki valahogy tántorogva lábra állván, egész indignációval utasítja vissza a pincér amaz ajánlatát, hogy menjen aludni haza.

— Nix nux. Ich bin selbst der Gorcsakoff . . .

Már akkor előtte az egész világ átláthatlan londoni köd, melyből zavaros tépett foszlányokban csak a legutóbb olvasott keleti események s Gorcsakoff sötét alakja bontakozik ki homályosan.

VALAKI MINDIG LÁT

Az iskolai csengettyű megszólalt ott künn az udvaron. Mindjárt dél lesz. A sok vendég, kikkel ma tömve van a tanterem, mind az órája után nyúl. Maga a vizsgáló tanító is izzadó homlokával és örökké pergő nyelvével, egy kézmozdulattal int a »fórumon« állóknak, »hogy gyorsan egymásután!«

A szülék és gyámok érdemes serege már türelmetlenkedik. Mert hiába, a gyomor előbbre való a tudománynál is. Aztán meg az igazság — más oldalról tekintve a dolgot — azt hozza magával, hogy ha az érdemes vendégek is megunták már hallgatni a tanulókat, a tanulók még jobban megunhatták felelni. Hallgatni könnyebb, mint beszélni, kivált oly helyen, hol tudós Makói János főtanító úr a kikérdező, akinek a világ minden tudománya az őt ujjában van.

Egyszóval elég volt a vizsgából ennyi. A leányok meglehetősen feleltek s bebizonyították, hogy tanultak valamit. A többi most már az isten dolga; Makói János uram megtette a magáét, az isten is meg fogja tenni. Az egyikből derék nő nevel, a másikkól haszontalant.

A csengettyű megszólalt ott künn másodszor is, ami annak a jele volt, hogy odaát a szomszéd épületben Makói Jánosné asszonyom immár befőzte a levest, siessen »punktum«-ot csinálni a gyerekekkel a tanító úr, mert különben nem kap ebédet.

Hja bizony még az olyan nagyhatalom is, aminő a tanító úr, ki korlátlan uralkodója a növekedő női nemzedéknek, ösmerni kénytelen maga felett urat és parancsolót — a feleségében.

Hogy csak nincs tökéletes uraság ezen a gyarló világon!

A tanító úr összecsapja a második csengetésre a sok megviselt könyvet, melyek a katedrán előtte hevernek, és azt mondja udvariasan a vendégek előtt meghajolva:

— Tudnak ezek mindent, kérem alássan . . .

Azzal ízelítőül még kiszólitja a legjobb két tanítványát: Fenyéri Irmát és Kérész Örszit.

— Akkor jó, ha a vége jó — dünnyögi magában.

Azután megvakarja kopasz fejét és e szavakkal fordul a díszes gyülekezethez:

— Ezek a legjobb tanítványaim, hadd szavaljanak valamit teszem azt Petőfiből.

Erre aztán Irma el is szavalta derekasan a »Jaj a hátam oda van« címűt a közönség általános tapsai közt; Örszi pedig azt az utólérhetetlen viharos költeményt, melyben ez fordul elő: »Ott essem el én, a harc mezején.«

Ez még nagyobb tetszést aratott az előbbinél. A közönség egy része kipirult lelkesedésében, egy öreg úriasszony, ki ott ült a tisztelendő úr melletti széken, könnyekre fakadt; egy őszszakállú úr pedig kezeivel odaintette magához a tanító urat.

— Ez a leányka igen szépen szaval. Kicsoda ez a gyerekek? — kérdé suttogó hangon.

— Ez egy árva, kérem alássan, nagyságos úr. Sem apja, sem anyja. Anyja koldusasszony volt vagy mi; egy téli estén, valószínűleg betegen, hajléktalanul vánszorogva az utcákon, három éves gyermekével az istállómba osont; ott lefeküdt és reggelre meghalt. Mikor reggel a szolgálóm benyitott, hogy a tehenet megfejje, ott találta a hullát és a mellette zokogó gyermeket. A szegény asszonyt eltemettettem a község költ-

ségén, éppen most lesz tizenegy éve, a gyermek pedig, ki nevét Kérész Őrsinek mondja, s apjáról mit sem tud, nálam maradt egész a mai napig. Eleinte irgalomból tartottam, most pedig már ki is érdemli a kenyerét; valóságos mindenés a háznál, pontos, szorgalmas, szavahihető, hű és becsületes.

Az öregúr, ki a tanítóval beszélt, kedvtelven bölíngatott fejével.

— Tehát ezen kedves leánykát tartja tanító úr a legjobb, legjutalomraméltóbb tanítványnak?

— Bajos volna elhatározni — felelt a kérdezett megdölgötan. — Az előbb szavaló szőke leány semmit sem enged az elsőségben. Valóban nagy zavarban volnék, ha e kérdésben lelkiismeretem szerint kellene döntenem.

— Pedig alighanem döntenie kell.

— Hogyan, nagyságos uram?

— Majd rögtön rátérünk arra. Előbb legyen szíves elmondani néhány szóval: ki ama szőke leány, kit Kérész Őrsi mellett kitüntet?

— Neve Fenyéri Irma, a megboldogult kántortanító özvegyének leánya. Éppoly jeles eszű, szorgalmas, példás erkölcsű növendék, mint Őrsi; ami pedig a jellemét illeti, otthon a legnagyobb odaadással ápolja nyomorban levő édesanyját. Nem hinné nagyságod, hogy e gyermek már pénzért varr, hogy anyja nélkülözést ne szenvedjen.

— Eszerint ön nem tudna döntení — folytatá az öregúr a párbeszédet ugyanazon halk hangon, melyen elejétől fogva folyt.

— Olyanok ők, nagyságos uram, mint két aranypéaz egymás mellett, mind a kettő arany és mind a kettő egyformán értékes. Csak az élet lehetne a bíró itt! Attól függ, milyen kézbe kerül az egyik arany, és milyenbe a másik! Az élet gyakran fölváltja az aranyat is hitvány rézpénzre, és az ezüstpénzt is igazi arannyá neveli.

Az öregúr kezét nyújtotta a tanítónak.

— Ön derék ember, tanító úr. Becsülöm, hogy még ily látszólagosan kis dologban is olyan óvatosan és lelkiismeretesen mondja ki véleményét, mely e perctől mindenkor kétszeres súllyal fog előttem bírní.

— A nagyságod elismerése nekem legnagyobb jutalmam.

— Azért mondtam ez ügyet látszólagosan jelentéktelennek — folytatá az öreg —, mert tulajdonképpen a dolog nem egészen fontosság nélküli. Megboldogult nővérem, Szent-Illényi báróné, ki mint ön fogja tudni, ezelőtt négy hóval hunyt el, végrendeletében akként emlékezett meg ezen népiskoláról, melynek egykor ő maga is növendéke volt, hogy elrendelte, miszerint vagyonából minden évben kétszáz forintot fizessenek egy minden tekintetben legérdemesebb iskolából kilépő idevaló leánynak.

— Oh, a bárónő öméltósága azelőtt is mindig kegyes volt az iskolák és növendékeik iránt. Mindig szíven hordta a népnevelést. De ez már mégis sok, ez már mégis nagyszerű! — kiálta a derék tanító büszkén, hogy az ő iskoláját érte e kitüntetés . . .

Odakint harmadszor csengettek .

— Csengethettek miattam akár az ítéletnapig — dünyögé a tanító. — Majd ilyenkor hagyom itt az oskolát. E magasztos percben! Kell is nekem most ebéd! Csak csengettek!

— A kétszáz forintot a fent előadottak szerint mindenkor a vizsgán kell átszolgáltatnom a legérdemesebb növendéknek az összes tanítványok jelenlétében . . .

— Ami igen emeli és fejleszti a gyermekekben a vágyat érdemek szerzésére — vágott bele a lelkes tanító.

— Ez okból jelentem meg a vizsgálaton s ez okból kérdezősködtem öntől: melyik a legjobb tanítvány.

A tanító szívére tette kezét.

— Örülök, nagyságos úr, hogy úgy feleltem amint törént. Igen fájlalnám, ha a mérleget valamelyik leányka részére billenttetem volna elhamarkodott, felületes nyilatkozatommal, s emiatt igazságtalanná válhattam volna.

— Pedig, édes tanító úr, engedjen meg, mégis kell valami különbségnek lenni. Még a legjobb két óra sem jár egészen egyformán. Ne értsen kérem félre, nem azt jelzem ezzel, mintha tán kárhoznáttnám önt, amiért két tanítványával nem bír eligazodni, midőn jó oldalait összehasonlítva, mind a kettőt teljesen egyenlően érdemesnek találja.

— E nehézség nem minden évben fog előfordulni.

Bárcsak előfordulna — mondá a nagyságos úr. — Szi-

vesen megküzdénénk vele. Nem lehet valami élvezetesebb, mint a jók közül kiválasztani a legjobbat. Hiszen most is csakhamar célt érünk, ha ön segítségemre lesz.

— Ezer örömmel.

— Nos, tehát kombináljunk. Ha ön egyenlőnek mondja tehetség, szorgalom, munkásság, erkölcs és még érzés dolgában is Kérész Örszit és Fenyéri Irmát, még ezzel bizonyára nem lehet kimerítve minden jó tulajdonságuk. Mert az elősorolt tulajdonságok olyanok, mint megannyi fűszál, egész bokor nő mindenikből: minden jó tulajdonság ágakat bocsát. Nézzük tehát ez ágakat . . .

A tanító szemei csillogtak az örömtől.

— Oh, oh, nézzük tehát az ágakat. Ez valami nagy élvezet!

Mit gondol ön, melyik leánykában van kifejlődve jobban a hazaszeretet érzelme?

— Oh, oh. Nos, a Fenyéri Irma, az valóságos kis rebellis. Mikor egyszer tavál őexcellenciája Gróf Pálfi meglátogatta iskolánkat, őt szólítottam ki felelni az állattanból. A magas vendég többször tett önmaga kérdéseket a növendékekhez. Bizony nemegyszer igen hiábavalókat is. Irma az oroszleányról beszélt javában, midőn a gróf belevág: *»Mondd meg, édes lányom, mit szeret az oroszleány legjobban?«* Irma gondolkozott egy darabig, elemezte a kérdést, mely arra is vonatkozhatott, hogy hol szeret ez állat legjobban tartózkodni, arra is, mivel táplálkozik, sőt még tán más egyebekre is. *»Aha! tehát nem tudod, mert nincs a könyvben«* szólt a gróf. A leányka arca lángbaborult és azt felelte hirtelen: *»Az oroszleány legjobban szereti a szabadságot!«*

A gróf ajkaiba harapott erre az átérzett feleletre, mit az értelmes gyermek oly találóan fejezett ki . . .

— Derekasan volt — kiáltá az öregúr hangosan, nagy csodálkozására a tanítványoknak és közönségnek, kik el nem bírták gondolni, miről értekezhetik a tanító oly hosszasan; de minthogy az öregúr egyik legtekintélyesebb földesúra volt a környéknek, minden türelmetlenség nélkül tisztelettel várták, míg a beszélgetés véget ér.

— Derekasan volt, igen, úgy volt, nagyságos uram, mert én a hazaszeretet tüzét is belecsepegtetem növendékeimbe. Az az érzések legszentebbike . . .

— No, lássa, ezen történet határozottan Fenyéri Irma részére dönti a kockát. Lám, lám, hogy mégis boldogulni fogunk.

— Valóban. De nem, nem; most jut eszembe, hogy a kis Örzsinek néhány hatost adtam húsvétkor. A gyermek nem költötte azt el csemegére vagy csecsebecsére, mint a falubeli leánykák szokták. Midőn a múlt hetekben megjött hozzám az adakozási ív egy honvédmeház építésére, s elmagyaráztam családomnak, mennyit szenvedett a honvéd a hazáért, s most nyomorogni, koldulni kénytelen, az én Örzsinek szeme megtelt könnyekkel, hozzám jött, kezét csókolt s megkért, hadd adhassa ő is a maga néhány hatosát azoknak a szegény honvédeknek a menedékházára.

— Megható — szólt a földesúr. — Önnek csakugyan nehéz lehet választani e két kitűnő gyermek közül.

— Nincsen mód eldönteni, melyik érdemli meg a kétszáz forintot. Talán meg kellene osztani.

— Nem lehet. A végrendelet határozottan egy leány-növendéknek kívánja kiadatni. Szegény jó nővérem alkalmassint az ilyen felserdültebb leányok bekövetkező kiházasítási költségeit célozta ezzel.

— Mit tegyünk tehát?

— Van egy jó módom még. Hadd döntsék el magok a tanítványok: ki fogja megkapni a jutalmat, mégpedig titkosan, szavazócédulákon. Ez a legbiztosabb ítélet. A gyermekek szeretet- és tisztelet-érzéseire még nem tapad olyannyira az önzés salakja, mint az öreg embereké! Az ő ítéletök ritkán csal. Ha az ember végigutazik választáskor egy ismeretlen kerületen, hol két követjelölt van felállítva, ha meg akarja tudni, melyik közülök az érdemesebb férfi, azt nézze, hogy kit éljeneznek az asszonyok és gyermekek. Ez sosem csalhat. Ők úgysem lévén szavazók, tehát megvesztegetettek sem, ösztönszerűleg is az igazi érdem körül sorakoznak.

— Amint nagyságod parancsolja. Én magam is igen helyesnek tartom, ha tanítványaim fognak dönteni.

— Hányan vannak összesen?

— Harminchatan.

— Legyen szíves tehát, tanító úr, nyírjon fel egy ív papírt harminchat szeletre, s előadván a dolgot, ossza szét

tanítványai közt. Mindeniknek szabadságában állandárkinek nevét odajegyezni, illetve ajánlani a jutalomra, de természetesen csak e két leány közül kapja egyik, akinek legtöbb szavazata lesz. Ezt azonban fölösleges előre megmondani, hadd szavazzanak korlátlanul.

A tanító úr kiállt a fórumra s így kezdé szavait:

»Tisztelt díszes közönség és kedves tanítványaim! Ma nagy napot és nagy diadalt ünnepelek; mert egy tanítónak az a legszebb napja és legnagyobb diadala, midón azt látja, hogy tanítványai nem töltötték hasztalanul az évet. Nyert ütközet az ilyen. Nekem megvan a magam jutalma lelkemben, s tinektek is, kedves tanítványaim, kik jók és szorgalmasak voltatok, megvan jutalmatok az önérzetben. De mindamellett akadt egy nagylelkű pártfogó nagyságos Marjai Péter úr nővérében, méltóságos Szent-Illényi bárónőben, ki kétszáz forintot hagyományozott évenként a legjobb tanítványomnak közületek. Én annyira szeretlek mindnyájatokat, hogy nem bírom eszem, de kivált szívem szerint megválasztani, melyitek érdemli e nagy jutalmat, és a ti kezetekbe tesszük le ennek eldöntését, ítéljetek magatok pártatlanul, lelkiismeretesen, méltán azon dicséretre, mellyel elhalmoztalak, melyiteket mutatjátok legérdemesebbnek a jutalomra.«

A közönség hangos éljenzésben tört ki, felvillanyozva érezvén magát ezen új fordulat által. A harminchat növendékleány némán nézett egymásra, és már addig is, míg a tanító úr a szavazócédulákat nyírta a katedrán, két név bontakozott ki az elmaradhatlanul keletkező suttogás lassú morajából: a Fenyéri Irma és a Kérész Örszike neve.

Vajon melyik lesz a győztes?

Hátha megoszlanak a szavazatok?

Az öreg nagyságos úr éppen abban a pillanatban, mikor a tanító kiosztani készül az egyforma szavazó papírlapokat, sebesen felkél és egyenesen odalép a tanítóhoz, aztán az ablakmélyedésbe vonja, lassan súgva:

— Valami jutott eszembe tanító úr. Azon két szavazócédulát, melyet Fenyéri Irmának és Kérész Örszinek nyújt át, meg fogjuk jegyezni.

— Értem — szólta a tanító jelentőségteljes pillantással.
— Igenis értem . . . ez döntő lehet . . . nagyon döntő lehet a jellemre nézve.

Egy bepillantás a léleknek legfenekére . . .

S azzal a két szavazójegy csücskén egy alig észrevehető vonást tettek irónnal az ablakmélyedésben: nem láthatta, nem tudhatott arról senki.

A jegyek ezzel kiosztattak; pillanat alatt mindenki kész volt az általa ajánlott névvel; a céduláját mindenki személyesen vitte a katedrához, hogy azt begombolyítva, a tanító úr nagy kalapjába dobja.

Általános feszültség uralkodott nemcsak a tanítványok, de a közönség közt is. Az ünnepélyes csendben hallható volt még talán a légy röpte is.

Mikor mind együtt volt a jegy, a tanító és az öreg nagyságos úr odaléptek a katedrához és a beadott jegyeken álló neveket hangosan olvasták.

Csak két név váltakozott: az Örszié és az Irmáé. Mindenki elősmerte, hogy ők a legkitűnőbbek. Vajon melyikük győző? A szám egyenlőn halad: majd ide, majd oda billen a mérleg.

A nagyságos úr szedi a jegyeket ki a kalapból s pápaszemét föltéve, mielőtt kibontaná, mindeniket nagy figyelemmel megvizsgálja előbb. Ugyan miért teszi ezt?

Egyszer azután egy olyan jegyre akad, amit nem bont fel, félreteszi.

A szám egyre szaporodik, az érdeklődés egyre feszültebb. Fenyéri Irmának eddig *tizenhat* szavazata van.

Kérész Örszinek *tizenöt*.

Elfojtott lélegzettel hallgatják és olvassák az ujjaikon. Már csak négy szavazójegy van hátra, és az ötödik, amelyik félre van téve.

Vajon kié lesz a győzelem?

— Fenyéri Irma! — olvassa az öregúr a következő cédulából is.

Most már tizenhét szavazat az Irmáé. Már ő a győző.

Az öreg ismét a kalapba nyúl. Megnézi a cédulát, félre teszi ezt is a másik mellé.

Csak kettő van még hátra. Az a Kérész Örszié mindakettő.

Egyenlő szavazat. Mindenütt tizenhét.

Vajon mi történik a két félretett cédulával?

Ekkor feláll az öreg nagyságos úr s így szól:

— Úgy látszik, e két derék leányka itt is egyenlő szavazatokat fog kapni, és én nem juthatok ez úton sem eredményhez. Ez igazán bámulatos! Különös játéka a véletlennek!

— A két hátralevő cédula még eldöntheti — vág bele a közönség közül egy idős nő.

— Nehezen hiszem, és nem is kívánom, hogy eldöntse. E két cédulát Fenyéri Irma és Kérész Örszi adta be. Meg volt jegyezve, azért tettem félre. Meg akartam tudni, hogy ők miként szavaznak. *Íme lássuk, mert a jellem legtitikosabb redői ott simulnak szét, hol emberi szem látásától megkímélteknek hiszik magukat.*

Az öreg felbontotta az egyik jegyet.

— Fenyéri Irma! — kiáltá.

Mindenki Irmára nézett. A leányka sápadt volt és reszketett. Talán a dicsőségtől? Talán egyébtől?

A másik jegyet is felbontá.

— Fenyéri Irma! — olvasá az öregúr szomorú hangon.

Egy sikoltás, s Irma feje lankadtan hanyatlott a padra. Elájult.

Az öreg kivette tárcájából a két százast és Örszinek adta át ezen szavakkal:

— Te derék leány vagy: aki ott is becsületes tudtál maradni, hol nem szeméremből szoktunk azok lenni. Te *Irmára* szavaztál s ezzel kimutattad szerénységedet, becsületességedet és nemes jó szívedet, aminek Irma csak a látogatását bírja, mert ő *önmagára* szavazott. Így válik meg, ki az igazi arany. Tartsd meg, gyermekem, a nemes tulajdonságaidat, hogy hasznos tagja és dísze lehess a társadalomnak. Ezen összeget pedig add át becsületes tanítódnak, kinek nagy érdeme van a te mai dicsőségében: ő majd a takarékpénztárba helyezi azt el számodra addig, míg szükséged lesz rá. Ti pedig, édesgyermekeim — szolt azután az öreg nagyságos úr a többiekhez fordulva —, okulva e mai példán, tanuljátok meg, hogy amikor rosszat, nem szépet cselekedtek, sohasem tehetitek ezt titokban. Mindig lát valaki. Ha más nem, az isten, kinek ezer módja van napvilágra hozni az olyan tetteit, ki

csak az emberek előtt akar látszatni becsületesnek, de ott, hol senki sem látja, mindent megenged magának. Az ilyen becsületesség olyan, mint a báránybőrbe öltözött farkas. Higgyétek meg nekem, mindig kiválik a szeg a zsákból.

Makói Jánosné asszonyom eközben negyedszer is csengetett. A népiskolai vizsgálat közönsége meghatva oszlott szét, és sokáig nem fogja feledni ezt a tanulságos napot.

AZ IVÁS MŰVÉSZE

A Kaukázus természetszerű befolyást gyakorol az orosz katonatisztekre. Szétszórt állapotban »feküsznek« szerte, minélfogva a magányos élet unalomra s az unalom ivásra vezeti őket. De mit is csinálhatna mást egy szegény tiszt feleség, könyv és társaság nélkül, ötszáz kozákkal egy állomáshelyen? Iszik.

Útunkban egy kapitánnyal s egy főorvossal ösmerkedtünk meg, kiknek életmódja valóságos tükre a többinek is.

*

Minden tisztnek egy privátdinerje van, kit »demcsik«-nek hí. Kapitányunk éppen a reggeli szolgálatról tért vissza s magát tábori ágyára vetve, közte és a »demcsik« közt a következő párbeszéd fejlődék:

— Brisgaloff, tudod, hogy útra kell kelnünk?

Brisgaloff, ki már nagyon otthonos volt szolgálatában, így válaszolt:

— Igen, kapitány, tudom.

S mivel üres gyomorral nem szoktunk útra kelni, együnk egy darab kenyeret és igyunk rá egy kicsit. Aztán pedig előkeresed a lovakat.

— Jól van, kapitány — felelé Brisgaloff, s egy darab kenyeret, sajtot s egy üveg »vutkit« hozott be.

A kapitány igen jó úriember: hogy maga emészthesse föl e földi jókat, Brisgaloffnak sajátkezüleg mért ki egy darab kenyeret s egy pohár vutkit, s addig, míg az egy pohárral nyalakodék, ő hárommal bánt el.

— Azt hiszem, most már elmehetsz a fogat után, mert nem szabad felednünk, hogy hosszú út vár reánk — mondá a kapitány.

— Bánom is én, akármilyen hosszú, nem lesz az nekem unalmas, ha a kapitány úrral utazhatom.

— Együtt megyünk, *barátom*. Vagy nem vagyunk-e, mint minden ember, testvérek? Hagyd itt nekem a poharat és a vutkit, hogy ne unjam el addig magamat, míg te a lovakat keresed; és most menj, Brisgaloff, menj! . . .

Brisgaloff elment a lovak után, de csak igen rövid ideig maradt távol, miért is a kapitány két pohárnál többet nem bírt levezényelni.

— A lovak már itt vannak, kapitány! — jelenti Brisgaloff visszatérve.

— Jó, hát csak fogd be őket.

— Igyék még egy pohárral kapitány, hogy addig se unatkozzék, amíg befogunk.

— Igazad van, Brisgaloff, csakhogy én nem szeretek magam inni, mint a korhelyok. Igyál te is, barátom, egy pohárral, ti többiek pedig ott künn, fogjatok be!

Mire poharaikat kiitták, a fogat készen állott.

De már szemeik ekkor homályosodtak, s a kapitány talán azon szándékban, hogy kimenjen a járműbe elhelyezkedni, fölállt, de csakhamar lankadtan ledőlt ágyára, Brisgaloff pedig melléje kuporodott.

Az ágy recsegett a teher alatt s recsegése nagyon hasonlított a kocsikenőt rég nem látott »trojka« zörgéséhez és csikorgásához, minélfogva nem is lehet csodálni, ha a kapitány azt hitte, hogy ő a hűséges demcsikkel most javában utazik.

Nemsokára elaludt, s fel sem ébred, ha Brisgaloff mintegy félóra múlva el nem kiáltja magát:

— Az állomáshelyre értünk, kapitány!

Hm? Igazán? — felelé a kapitány szemeit dörzsölve.

No, ha mondom, . . . az állomásra értünk ez egyszer.

Nos, akkor hát innunk kell egy pohárral, Brisgaloff.

— Igen, kapitány, igyunk — felelé Brisgaloff lelkesülten. A két utitárs testvériesen koccintott.

— Most pedig utazzunk — tovább . . . első a kötelesség, Brisgaloff.

— Igen, utazzunk.

Nemsokára a második, majd a harmadik állomásra értek, hol mindig a fenti jelenet ismétlődék; a negyedik állomáson azonban kiürült az üveg, ami különben Brisgaloffot zavarba nem hozta a viláért sem, mert más üveget hozott.

Az új üveggel ismét folytathatták az utat egy darabig, míg a tizedik állomáson testvéries összeölekezésben egyszerre lefordultak a csészaról, jobban mondva az ágyról — s a mai napra be lett fejezve az utazás.

*

Másik ismerősünk, a főorvos, egészen más módon élt az ivás művészetének.

Egy keleti stílusban épült házban lakott s szobája fala körös-körül tele volt keleti szokás szerint mélyedésekkel.

A főorvos mindennap hét órakor a kórházba ment, hol a betegek létszáma szerint többé-kevésbé hosszasan szemlét tartott, s csak ezután tért vissza.

Szolgája ezalatt a szobában lévő minden mélyedésbe két-két pohár puncsot tett, úgyhogy a doktor, mihelyt hazaért, rögtön megkezdhette körútját a mélyedések üdvözítő csarnokában.

— Hm! — dörmögé a doktor, mindjárt az első mélyedésnél megállapodva — milyen csúf szél fúj ma, hallod-e, hűséges demcsik, Kacsenko?

— Bizony ördögös egy szél.

— Hm... hm, Kacsenko, ilyen időben nem jó ám kimenni éhgyomorral... •

— Önnek igaza lehet... Nem akar valamit enni?

— Inkább szeretnék egy pohár puncsot.

— Szent Vazilra mondom, magam is...

— Kacsenko barátom, két pohár puncsot!

— Íme, itt van... Szolgálatjára.

És a tiszteletre méltó doktor, ki *magá folytatta magával a fentebbi párbeszédet* (mert ott a szobában ugyan egy lélek sem volt rajta kívül), kezébe fogta az első mélyedésben lévő két pohár puncsot, és fönnhangon azt kívánva, hogy »éltesse az isten az ezredem főorvosát!«, hatalmas kortyokban becsülettel kiüríté.

A második mélyedésnél, bár más volt az eljárás, az eredmény ugyanez lett.

Az utolsó mélyedés szerencsére éppen az ágy mellett volt; — mikor ide ért s azt is kikutatta, mosolygó, boldog arccal dőlt ágyába . . . s ott valószínűleg valamennyi páciensét meglátogatta s gyógyította.

»HASIS« ÉS »VUTKI«

I.

EGY POÉTA TÖRTÉNETE

Federoff Ivánnak valamikor Gaillard volt a neve és körülbelül olyan kaliberű poétája lehetett Párizsnak, mint itt nálunk *Prém József*.

I. Pál orosz cár, biz én már el is felejtettem, hol és hogy ösmerkedett meg vele, elég az hozzá, hogy az európai fejedelmek divatja szerint, kik szeretnek egy-egy udvari költőt tartani, egy napon magával vitte Szentpétervárra. (Bár szemet vetne valaki a mi Prém Józsefünkre is !)

Pál cár különben nem volt valami nagyon komisz ember, s amennyire egy cárnál képzelhető, valódi tisztességes emberi vonalommal viseltetik a Federoff Ivánnak elkeresztelt Gaillard iránt.

Különösen udvari lakomáknál és dínomdánomoknál ohasem volt szabad Federoffnak hiányzania. Nem is volt semmi ellenvetése ez ellen magának a poétának sem.

Mégis egy ilyen lakoma alkalmával történt, hogy elszólta magát; mégpedig nagyon.

Az öreg Csermikov herceg ugyanis poharat emelt a cár egészségére, s toasztjában — hízélgésből-e vagy ostobaságból, nem tudni — mindazon tényeket neki tulajdonítá, miket Nagy Péter, dicsőséges elődje vitt véghez.

A császár mosolygott a toaszt alatt, aztán Federoff Ivánhoz fordult:

— Nos, Federoff, nem annyit tesz ez, mint Nagy Pétert meglopni, hogy Pált kifizethessük?

— Valóban, felség.

— Ez igazságtalan, Federoff. Tiltakozom. Ma neki, holnap nekem. Ma Nagy Pétert lopatik meg, holnap rajtam eshetik ez . . .

— Ne búsuljon, sire! Pált meglopni nem fog eszébe jutni senkinek.

Ez csípős, goromba élc volt. Pál noha sokszor sokat eltűrt e kedvenc emberétől, ez egyszer összeráncolta szemöldeit, komor, haragos lett s csakhamar ott hagyta a társaságot.

Federoff nagyon megütközve tért szobájába. Az elméncet elkedvetleníté e nem sikerült élc. Egy veszített csata volt az!

Lett is neki csinos következőése mindjárt másnap reggel, amint ez már szokás Oroszországban: hol a bosszú istenének örökké nyitva van a szeme; sohasem alszik.

Csikorgó hideg volt másnap reggel, midőn ajtaján erős, durva kopogás riasztá fel álmából.

Egy tisztt és öt száz lépett be nagy rémületére egy a cártól aláírt rendeletet terítve eléje, mely Szibériába számúzi.

Federoff összerogyott ijedtében s hörögve dadogá:

— Szent isten! mi vétket követtem el? Vezessenek önök a cár elé, hogy lábaihoz borulva kegyelmét kérhessem. — Csak egy percnyi halasztást adhatok önnek, Federoff, míg némi fehéreneműt és ruhát becsomagolhat — felelé a tisztt. — Aztán indulunk Szibéria felé: így szól a parancs . . .

Federoffnak engedelmeskedni kellett; levezették a lépcsőkön s beültették egy ott készen álló kocsiba. Egy tisztt s két katona felfegyverkezve melléje ült s a trojka megindult.

Jó sokáig utazhattak már, midőn a kísérő tisztt egy állomáson leszállt s így szólt Federoffhoz:

— Most elválunk, uram. Én visszamegyek. Akar ön valamit üzeni Szentpétervárra?

— Beszéljen értem a cárral!

— Csak ezt ne kívánja. Azt gondoltam, hogy vagyona és pénze elhelyezésével bíz meg addig, míg ön visszatér.

— Tehát van remény, hogy még visszatérhetek? Mennyi időre vagyok számúzve?

— Gyerekség, édes barátom, csak tíz esztendőre.

— Tíz esztendő Szibériában! — sóhajtott Federoff, megátkozva gúnyoros természetét.

A tiszt távozott. Federoffnak bekötötték szemeit s a trojka megint folytatta tovább végzetes útját, három nap három éjjel egymásután szakadatlanul.

A költő valóságos önkívületi állapotba esett s alig érezte, midőn egy helyen végre leemelték a kocsiról.

— Hol vagyok? — nyögé halkan —, miért nem oldják meg szemkötelékemet?

— Nem lehet — suttogá egy mellette álló alak --; legyen ön, uram, elkészülve a legrosszabbra.

Federoff megrázkódik, tagjain a hideg fut végig.

Úgy rémlik neki, mintha fegyvereket töltenének közeleiben. Irtóztató.

Most egyszerre megragadja valaki, lehúzza kabátját a kezeit hátul összeköti . . .

— Cél — tűz! — hangzik harsányan a vezényszó.

A fegyverek dörögve sülnék el, a következő szempil-
lanatban Federoff hang nélkül összerogy. Az ijedtség eszméletét vette.

— — — — —
Midőn végre magához tér, szemköteléke lehull — s ő ott ül a cári palota azon szobájában, hol négy nappal ezelőtt a cásra életet mondott, ugyanazon vendégektől körülvéve, köz-
bül maga I. Pál.

Harsogó kacaj üdvözölte.

— Mi az ördögöt álmódott ön, Federoff — nevetett a cár —, egészen ki van kelve színéből. Igyéék, barátom. *Önnek bizonyosan átkozott rossz álma volt.*

Federoff ivott még ez este, hanem másnap reggel szépen eltűnt Szentpétervárról; csak egy levelet hagyott hátra a cárnak, melyben megírta, hogy semmi kedve tovább olyan égalj alatt maradni, ahol *az embernek ilyen rossz álmai szoktak lenni.*

II.

UKÁZ

Katalin cárné híres asszony volt a maga nemében. Nemcsak arról ismeretes, hogy szép epedő szemei voltak fiatal korában, s hogy azok sokfelé kacsintottak még öreg korában

is; nemcsak az maradt fel róla a krónikákban, hogy erős kezekkel vezette a kormányrudat, hogy sok száműzött munkást s sok jégrevitt kegyencet elkoptatott: hanem hogy ő ölette meg a derék szentpétervári bankárt, Szemenoff Feodort is.

Szemenoff Feodor maga volt a férfiszépség eszményképe, valóságos Alcibiades, ki után a szentpétervári societás crème-je majd megbolondult. Grófnék, udvarhölgyek, hercegnők vetekedtek egy nyájas pillantásáért.

Sőt maga a fölséges cárné sem átallotta szemeit Szemenoff Feodorra vetni, s gyalogsétákat tett udvarhölgyeivel annak a cáréval vetekedő palotája előtt.

Egyszer csakugyan szemben találkozik Szemenoffal, ki messziről levette kalapját s tiszteletteljes hódolattal állott félre »a minden oroszok korlátlan úrnője« előtt. Szemenoff Feodor mellett egy nagy new-fundlandi kutya haladott, mely haragosan mordult a cárnőre és rá akart rohanni.

Szemenoff az eb elé vetette magát és a korbácsával akart ráütni, mintha csak valami hitvány jobbágy lenne.

— Megállj, Szemenoff! — mondá a cárnő. — Nem sajnálnád megütni e szép állatot? Vajha az enyim lenne.

— Oh, fölség! Minden óhajtása parancs előttem. Részesítsen azon nagy kegyben, hogy elfogadja tőlem.

— Kedves kutyám lesz, Szemenoff. Köszönöm szíves ségedet. Viszonozni fogom — szolt a cárné mosolyogva s kegyteljesen intve történelmi szépségű és puhaságú kezével.

Másnap magához hívatta Szemenoff Feodort. Mikor az eztán délután audienciára jelentkezett a palotában, a cárnő a fegyverteremben fogadta, hol teli volt minden zig-zug a cárok értékes buzogányaival, pajzsaival és mindennemű fegyvereivel. Az egész orosz történelem egy rakáson.

A csillogó drágakövek, melyek csábítón mosolyogtak le a törnyelekről, kardhüvelyekről és puskákról, nem nagy benyomást tettek a gazdag Szemenoffra, abból otthon is volt neki elég; de a cárnő csábító toalettje és lázas tűzben villogó szemei heves dobogásba hozták szívét.

— Lépj közelebb — mondá a cárnő. — A kutyád igen megtetszett nekem . .

— Nagy kegy rám nézve, fölség!

— De én nem fogadhatom el viszonzatlanul ajándékom.

Hallgass rám, Szemenoff! Én megengedem neked, hogy ami szemednek tetszik, ami legszebbet látsz, azt legott válaszod ki magadnak, s királyi szavamra mondom — a tied.

Szemenoff egy percig sem habozott, meghajította az akkori francia divat szerint a féltérdét s azután egy futó tekintetet vetve a fejedelmi fegyverekre, egy egyszerű damascén pengéjű kardot választott.

Katalin cárnő egészen odalépett Szemenoffhoz úgy, hogy az forró leheletét érezte arcán, élveteg piros ajkait fitymálólag duzzasztá fel s így szólt:

— Te nagyon ostoba vagy, Szemenoff! Most megfoghattál volna! Engedelmet adtam mindenre; *miért nem választottál engem?*

Szemenoff térdre esett s onnan emelte fel szemeit a buja nőre, ki nyakáról ledobván a sált, úgy állt ott előtte a kivágott ruhaderék alól kikandikáló kecszeivel, mint egy csábító bukott angyal.

— Oh, fölség! ha szabad lenne! . . .

Katalin kezét nyújtotta, hogy fölemelje.

— Keljen ön fel, gróf! Önnek megszüntem uralkodója lenni.

— Felsőged örökké az marad . . . még így is örökké.

— Nevezz Katalinnak, Feodor!

— — — — —

Egészen új éra következett az orosz udvarnál. Az emberek egy része azt mondta: *»megint?«*, a másik része pedig, mely sokallta a cárnő életkorát: *»hát még mindig?«* Elég az hozzá, Szemenoff Feodor lett a kegyenc s fokról fokra a legmagasabb hivatalokba emelkedett egészen a kincstárnokságig.

Katalin szerelme most az egyszer állandó jelleget kezdett ölteni, s nemcsak nem apadt, de fokonként növekedék. S ha Szemenoff nem volt körében, az általa ajándékozott newfundlandi kutyára is kiterjedt, melyet ajándékozója nevére *»Szemenoff«*-nak hitt kedélyes pajkossággal, s e néven volt ismeretes az udvar előtt is.

Azonban akármennyire meg volt is tisztelve a derék *»Szemenoff«*, miután a kutya is halandó állat, egy napon ő is búcsút mondott az udvarnak, kilehelvén jámbor páráját.

Ez a kutyahalál, mikor a cárnőnek reggel jelentették, nagyon elszomorította, még könnyezett is felette . . .

Azután egyik testőrtisztjét hívatta:

— Parancsoljon, fölség!

— Ön intézkedni fog, hogy Szemenoff még ma délelőtt megnyúzássék és kitömettessék.

— Oh, felség!

— Ne feleseljen! Teljesítse ön parancsomat!

A tiszt távozott.

*

Két óra múlva a tiszt alázatos tisztelettel jelenté őfelségének, hogy Szemenoff lakásán tizenhat kozákkal és két felcserrel megjelent. Szemenoff elfogadván, bár fenyegetődött és sehogy sem akart az »ukázba« belenyugodni, lefogatott s a két felcser által elevenen megnyúzatván, jelenleg éppen a kitömésével foglalkozik egy szakértő.

Ilyen nagyon engedelmeskednek Oroszországban az ukáznak.

III.

MUSZKA VENDÉGSZERETET

Első és egyedüli szerelmem Mari volt.

Mari egy tündérszépségű leány gyönyörű fekete szemekkel, halavány barna arccal, kedves pici koráll-ajkakkal, délceg, magas homlokú, melyen a fenség és méltóság honol. Ha haragszik, olyan, mint egy Zrínyi Ilona, ha megkérleled, Széchi Mária lesz belőle, ha el van keseredve, Ronow Ágnes, ha énekel, Sziklay Emma. Egyszóval a Mari igen szép leány volt. Őrülten szerettem, kész lettem volna életemet feláldozni érte, csak nőül nem vehettem, mert igen szegény volt.

Legalább még nem. Számító ember voltam teljes életemben s kikerestem magamnak az egész vármegyében a legbetegesebb leányt, akinek valamicskéje van, s akit inkább gyűlöltem, mint szerettem, mert úgy vettem, hogy vagyónál szerelmünk közé tolakodott, megházasodtam, s imádott Marimat hagytam a színészi pályára lépni.

Életem szerencsétlen volt. A feleségem meggondolta magát és sehogy sem akart meghalni. Az apja ezalatt megbukott, s én még a vagyoni reményektől is elestem. Így kell a parti-hajhásznak!

Marim, az én kedves egyetlen szerelmem ezalatt meglehetősen sikereket aratott a színpadon. Már Pesten is vendégszerpelt és tetszett. Kinek és hol nem tetszett volna ő? Óriási sikerek aratásában csak az gátolta, hogy nagyon erényes volt, és hogy csak engem szeretett.

Meglehetősen fizetése volt már, s én elhatároztam, hogy itt az ideje az első feleségemtől elválni. Lutheránusok voltunk mind a ketten, tehát könnyen ment a dolog.

Én addig is az én szívem bálványával éltem, mint ahogy de Caux marquis Adelinájával Nicolini . . . Kísértem egyik városról a másikba, mígnem egy kisebb németországi városban megkaptam a válópöri ítélet hiteles szövegét, s az egyház áldását is ránk adták. Törvényes férj és feleség voltunk, s azonfelül Marim hatezer forinttal szerződött egy másodrendű szentpétervári színházhoz, minélfogva a tejbe is volt aprítani, s semmi, de semmi sem hiányzott a mennyországból, melyet ez egyszer a földre varázsoltunk.

Nóm elragadta a szentpétervári közönséget; Szentpétervár legelőkelőbb körei tömjéneztek neki, maga a nagyherceg is állandó páholyt tartott, és valahányszor nóm játszott, mindig megjelent az előadásokon.

Később azután elő kezdte venni mindazokat az eszközöket, amelyekkel civilizált emberek hadjáratot viselnek könnyelmű nők szíve ellen: hanem bizony hajótörést szenvedett minden enemű kísérlete.

Mari becsületes nő maradt és egyedül engem szeretett.

Egy tavaszi napon történt, hogy szállásunk előtt az udvarmester hintaja állt meg, s azután felcammogott a magas szikár alak s a cár nevében felkérte nőmet, hogy a zarskojeselói palotában rendezett egy előadáson, a legnagyobb művészek és művésznők társaságában részt vegyen; egyszersmind kijelenté, hogy több napig a cár vendége lesz, s az ottani ünnepélyeken részt veend.

Mari azt mondta nekem, hogy ez a lehető legnagyobb kitüntetés a világon, s hogy most fog kezdődni művészi

pályájának magaslata. A hír és dicsőség nyájasan mosolyg feléje a magasból . . .

Én nem értettem hozzá. Elhittem neki s némán öleltem össze, midőn kijelenté, hogy a zarskoje-seloi előadáson örömmel vesz részt, de csak azon feltétel alatt, ha a férjét is meghívják: nélkülem nem megy.

— Oh, »pöhölyke« — mert így neveztem tréfásan —, milyen jó maga!

Az udvarmester az orra tövét vakarta és azt mondta, hogy erre vonatkozólag nincs instrukciója.

— Aztán távozott.

Másnap egy illatos levélkét kaptunk a cár monogramjával, az udvarmester által írva, melyben mindketten a cár vendégeinek hívtunk meg.

Most tehát nem volt akadály többé. Nőm örült és vidáman ugrált egész nap szobájában, mint a kis bárány a barátságosan mosolygó napfénytől. De én magam, isten tudja: miért, lehet: rossz előérzetből, nem tudtam örülni szívem szerint az én »Mimim« (mert így is híttam) dicsőségének, ámbár viszont elégedetlenkedni és rossz arcot mutatni sem mertem, mert valóságos mintája voltam az oly derék, jámbor papucshősöknek, aminőket tisztelt kollegám, Balázs Sándor szokott megörökíteni imitt-amott, hogy az isten neki bűnül ne vegye!

Az idő mindent meghoz. Mindent, mindent! (Idővel még tán a bazilika is felépül s a »Romhányi« utolsó strófája is készen lesz.) Azt a pillanatot is meghozta az idő, midőn Zarskoje Selóba utaztunk, s azt is, midőn oda megérkeztünk.

A második emeleten volt számunkra három szoba berendezve, a világhírű fényvel épült cári palotában, éppen a nagyherceg lakosztálya fölött.

Az előadandó darab a »Sevillai borbély« volt. A díszelőadás ebéd után kezdődött hét órakor, és körülbelül tízig tartott, utána estély következett a pazar fényű termekben. Az én »Mimim« igen jól mulatott, hercegek, főméltóságok zibongtak körülötte, s maga a nagyherceg is két »tour«-t tett vele a csillagos teremben. Egész este alig férhettem hozzá, ide-oda lökdöstetve a sok nagy úr által.

Már ennél én sokkal jobban mulattam odahaza Bundás-

Pátyon, a kasznáréknál, gondoltam magamban s szántam szegény Marit, akinek annyi léhűtővel kellett ott társalognia.

Csak néha vetett egy-egy pillantást felém, mintha mondtá volna: »itt vagyok; reád gondolok.«

Alig vártam, hogy vége szakadjon a mulatságnak, s szobáinkba vonulhassunk, hol el fogja nekem fecsegni, ha majd az ágya szélére ülök, szokott szeretetreméltóságával minden élményét.

Nos, végre elérkezett ez a gyönyörteljes pillanat is. Mari ott feküdt a patyolat selyem ágyon, levetkőzve, éji pongyolájában; hosszú, lebontott haja igézőn takarta tündérszép meztelen keblét, többet engedve látni mégis, mint amennyi elég, hogy az ember megittasuljon a gyönyörtől. Oh, istenem, milyen bámulatos szép volt így!

Ágya szélén ültem. Kerek fehér karjaival gyengén átölelve tartotta nyakamat s édes álmodozással beszélt a ragyogó jövőről, mely reánk vár. Elhallgattam volna a végtelenségig . .

Két óra múlhatott el ez álmodozásban, midőn egyszerre behunyta szempilláit, elálmosodott. Egy csókot nyomtam még így álmosan is mosolygó piros ajkaira .

— Jó éjszakát, Mimi — mondtám halkán . . de már nem volt időm befejezni.

E pillanatban alig észrevehető zörejt hallatszott . . a padló megnyílt s Marim ágyastul eltűnt . . Egy gépezet villámgyorsan lesüllyeszté — úgy mindenestül a nagyherceg hálószobájába.

A padló ismét bezáródott, s én ott maradtam egyedül a Marim ruháival, melyek egy széken heverték.

Kétségbeesetten ordítottam fel, mint egy vadállat, mint a hím oroszlány, midőn párját lelövik mellőle. Oh, ha ekkor látott volna Balázs Sándor, mi minden ki nem telhetik egy papucshóستól!

A középső szoba ajtajának rohantam, mely a lépcsőzetre vezetett, honnan lerohanni készültem s fellármázni az egész palotát, ölni, gyilkolni mindenkit, aki utamba téved.

Két testőr állta el utamat az ajtónál.

Dühösen löktem meg az egyiket.

— Mi baja önnek? — szólt az hidegen.

— Éresszenek, mert mindjárt ölek. Ármány, gyalázat! Hol van nőm? Ki vagyok játszva! Alávaló kerítők!.. Segítség!

— Önnek kár ilyesmit észrevenni, uram! — jegyzé meg a másik. — Önnek legjobb lett volna most feküdni és csendesen maradni!

— Az egész világot meg fogom ölni!

— Az bajosan történik meg, mert ön fogoly. Egy óra múlva indul Szibériába. Itt az ukáz, mely azon esetre szól, ha ön *nyugtalankodnék*.

Szájamat bedugták, kezemet hátrakötötték és még azon éjjel kocsiba ültettek — hogy élve temessenek el Szibériába.

»Szegény Mari, mi történt veled? Mi lesz belőled?»

— — — — —

Tizenöt évig dolgoztam ott az ólombányákban. Isten a megmondhatója, mennyit szenvedtem! Mint fiatal embert vittek oda s mint megtört agg tértem e napokban hazámba, véletlennek köszönve megszabadulásomat.

Keserűen fogom emlegetni életem egész során át azon napot, melyen ama nagy kegyben részesültem: *a cár vendége lehetni*.

Hogy szegény Marimból mi lett, nem tudom. El sem bírom képzelni. Ha valaki tudna valamit sorsáról, értesítse a »Budapesti Napilap«-ot.

U. i. Petőfivel egyszer sem találkoztam az ólombányákban.

IV.

ÁLLATOK A MUSZKA HADSEREGBEN

Mikor nemrég az orosz főhadiszálláson jártam s a Balkán félszigeten szétszórt hadtesteket is szemügyre vettem, mindenütt időzve egy-egy napot, megösmékedtem a Temirkan-Schura nevű faluban egy muszka osztálytábornokkal, ki az 1854-iki hadjáratban is részt vett, hol sok dolga volt a törökökkel.

Kimondhatatlan mély gyűlölettel viseltetett irántuk: aminek okai nagyon is meglátszottak a pofáján, mely össze-

vissza volt szabdalva, mint ő mondá: »átkozott pogány kardok« pengéje által, valamint a bal lábán, mely szinte egy török golyó következtében rövidült meg, úgyhogy a derék férfiú járása éppen nem volt mondható kecssteljesnek.

Egyebekre nézve Flintoff tábornok, valóságos derék katona volt, vitéz a vakmerőségig, bár zárkózott kedélyű ember, ki szerette a magányt s tisztársainak társaságát minden módon kerülte, elannyira, hogy egy egészen különálló házat bérelt Temirkan-Schura kunyhóitól mintegy kétszáz lépésnyire, s ott kizárólag egy kutya és macska társaságában élt.

A kutya vezeték- és keresztneve »Ruszki« volt, a macskáé »Turki«.

A »Ruszki« nem volt valami híres állat: a szőre közönséges tarka volt és minduntalan vedlett; a lábára, mint a gazdája, ő is sántított, az egyik füle lelógott, a másik pedig fölfelé állott örökösen, mely disszonancia egészen nevetséges alakká tette »Ruszki«-t az ebek societásában. A »Turki« macskának nem voltak semmi különös ismertető jelei, olyan kedves naiv cica volt, mint akármelyik, kivált ha ebédután kinyalta magát.

Az ebéd alatt, mikor is egyik a tábornok jobbján, másik a balján ült egy-egy fonott széken, barátságos viszony uralkodott a Ruszki és Turki és a tábornok közt: ebéd után azonban, midőn Flintoff a pipájára gyújtott, megragadá a két állatot s a »demcsik« (szolga) által egymással átellenbe helyezett két székre tevé őket és következőleg szólta a macskához:

— Te tudod, hogy török vagy.

Azután a kutyához fordult.

— Te is tudod, hogy orosz vagy.

Nagy füstöt fújt pipájából s stentori hangon kiáltá mind a kettőhöz:

— Ti tudjátok, hogy halálos ellenségek vagytok, tehát össze kell verekednetek.

Ily kölcsönös bemutatás után Ruszkinak és Turkinak farkai összedörzsöltettek, minek következtében azok elkezdték egymásra a fogaikat vicsorgatni, mialatt a tábornok folytonosan ingerlé őket, mígnem naponkint halálos harc fejlődött ki köztük — mely rendesen azzal végződött, hogy a macska győzött a nyomorék kutya fölött.

A tábornok sírva fakadt ilyenkor, s ha Ruszki sebet kapott, saját kezeivel kötözteté.

Midőn a derék Flintoffot elhagytam, a kutyának az egyik szeme hiányzott és az oldalbordája veszélyesen meg volt harapva.

— Isten önnel — mondá búcsúzásakor. — De nézze ön meg a szegény Ruszkit! Oh, én félek, hogy ön nem fogja őt soha . . . soha viszontlátni . . .

Flintoff hangos zokogása eléggé jelzé előre is, hogy milyen nagy veszteség fogja őt ezzel érni, — melyet csak a minden gondot előző vutki fog némileg enyhíthetni.

A kozákoknak pedig a kecske és a kakas a kedvenc állatok. Minden lovasszázadnak megvan a maga kecskéje és minden kozák helyőrségnek — a maga kakasa.

A lovasságnál igen hasznos állat a kecske; mert sajátos szaga eltávolítja a lovak közeléből a skorpiókat, pókokat és más ártalmas állatkákat, sőt a kozák hit szerint távoltartja a boszorkányokat és lidérceket is, melyek szabadjára hagyva agyonlovagolják a paripákat s farkaikat és sörényüket kitépik.

Nagy úr tehát a kecske egy ily lovasszázadnál, s szinte ő maga is érzi a saját lénye fontosságát, éppúgy mint a kakas, ki szinte nem kevésbé fontos tényező a hadseregben, mert reggelenként az órát jelenti kukorékolásával, ami megbecsülhetetlen a doni kozákokra, kiknek sohasem volt órájuk.

Sokszor azonban megesik a kakasokon, hogy egy időben megszűnnek kukorékolni.

Ily szerencsétlenség történt akkor is, midőn én ott időztem: A helyőrség órája elromlott; azaz a kakas elvesztette hangját, vagy hogy csak megkötötte magát az akasztófára való és nem akarta az órát kukorékolni.

A helyőrség nagyon meg volt ijedve, s haditanácsot tartott, mit csináljanak vele. E haditanácsban én is részt vettem, mégpedig háromszoros okokból, mint azt nekem a helyőrség parancsnoka megmagyarázta: először, mert — úgymond — a hírlapírók »nagy kakasok«, s másodszer mert a derék úr a »Budapesti Napilap« iránt, melynek tudósítója vagyok, nagy előszeretettel viseltetett, minthogy egy pancsovai rokonától ebbe takargatva kapott egy palack finom borovicskát tavaly, s

végül azért mert említettem, hogy elejétől végig átolvastam a Grubiczy könyvét a »Tyúkkaszatról«.

A haditanács igen hevesen folyt.

Ozemszki hadnagy azt indítványozta, hogy a kakas pusztán vízzel él, azért némult el, itassák naponkint — vutkival.

Karzanoff kapitány úgy véli, hogy ez semmi egyéb mint dacolás a »dienstreglement« és a hatalmas cár ellen; a kakas talpát meg kell kancsukázni.

Vége Csozemko hadnagy találta fején a szöveget:

— Uraim, én azt hiszem, a kakas azért nem énekel, mert nincs tyúkjá . . .

A haditanács elnöke szippantott a burnót szelencéjéből és azt mondá:

— Igaza van, bölcs Csozemko . . . Hüm, hüm . . . Mivelhogy tyúkjá nincsen . . . Hehehe, Csozemko! Ez meg van mondva . . . Hüm! Én magam is, Csozemko, hehehe!

A következő nap reggelén az egész helyőrség tyúkkeresésre széledt el a környéken.

És azalatt egyedül az oroszok védszentje, Mihály arkangyal őrködött — a fontos stratégiai vonalon.

A NEMES SZÍV FENT ÉS ALANT

Beszélyke

Fanny szegény leányka volt. Szép arcú, kedves gyermek, aki megérdemelte, hogy szeressék a barátai. És kik voltak a Fanny barátai? A budapesti utcagyerekek. Azok a bizonytalan származású lények, akiknek nincs anyjuk, apjuk, ki az élelmükről gondoskodnék, nincs hajlékuk, hol, ha a futkározásban kifáradnak és ha éj borul a fényes fővárosra, fejüket lehajthassák, akik nem tudják mit esznek délbe, hol éri őket az este. Fanny maga is szegény volt, de mégsem hajlék nélküli elhagyatott. Ha este elment haza s átadta az öreg nőnek, kít nénjének nevezett, azon néhány krajcárt, mit napközben üzletével keresett, az öregasszony enni adott neki s ágyacskát vetett számára a szobapadlón. Milyen gazdag volt ő

a többi utcagyerekhez képest! Hogyne, hisz kereskedése is volt! Gyufát, galandot, szappant s tavasszal ibolyacsokrokat, télen pedig csinált virágot árult kis kosárájában a Király utca szögletén. Szomszédja egy veres hajú zsidó fiú volt, ki szinte hasonló üzlettel foglalkozott.

Jakabnak hitták, s Fanny iránt, mint minden környékbeli gyerek, nagy tisztelettel viseltetett. Soha nem előzködött vele, ha vevő jött feléjük, nem tolakodott előre, hogy Fannyt valamely csekély jövedelemtől megfossa; szépen ráhagyta, hogy attól vegyen az illető, akitől akar. Fanny is jó szívvvel viseltetett a rút, veres hajú fiú iránt s nemegyszer adott neki süteménydarabot, midőn hozzájutott a jó öreg néni révén otthon, ki ha Fanny jobb üzletet csinált, egy-egy bogácsával vagy mandolás mézeskaláccsal szokta megjutalmazni.

Mert hát az ilyen szomorú gyermekéletnek is hadd legyenek meg a maga örömei. És vannak is. Én édes istenem, hiszen olyan nagyon kevés kell ahhoz!

Avagy nem-e elég öröm ott állani szép tavaszi napon a Király utca szögletén s nézni azt az ezer meg ezer tarka embert amint lőt-fut fel s alá; látni a ragyogó hintókat fényes delnőikkel, kik csak úgy csillognak selyemtől, drágaságtól, gyémántoktól. Ki unná meg magát a Király utca szögletén, kivált ha még üzletje is van, melyhez figyelme és érdeklődése tapad, aztán még hozzá egy jó társ, kivel ha unatkozik, cseveghet kissé mindenféle bolondságokról és tréfákról. Oh, bizony nincs oka panaszkodni sem Jakabnak, sem Fannynak a sors ellen, ők még nagy urak azokhoz a többi csavargó gyerekekhez képest, kik ha megállanak egy helyen, még a rendőr is elkergeti, az is azt mondja nekik: »*Takarodjatok innen!*«

És nincs a nagy világon senki, aki azt is meg tudná mondani: »*hova?*«

Igaz, hogy télen aztán sok sanyarúságot kell kiállani a mi kis kereskedőinknek is. Az idő zimankós, az utcákon hó van; a járkálók száma megkevesbedik, de lenne bár sétálóban az egész főváros, még akkor sem szolgálna gyönyörűségükre, mert dideregnek a hidegtől, s elkékvült arccal tipegnek-topognak köteleességszerűen, leapadt kelendőségű áruik mellett.

Ilyenkor aztán igazi jótétemény, ha egy-egy percre bebocsátják őket a szomszédos kávéházak szolgálói, a meleg

teremben kávázó uraságoknak megkínálni cikkeiket. Fanny mindig többet árul, mint Jakab. De hogyan árulna többet, mikor olyan jó szelíd arca, olyan szép okos szeme van, mely felkölti az érdeket iránta mindenki benn.

Olyan vevő is akad nem egy, ki az odaadott tízkrajcárosból nála hagyja a visszajáró összeget. Azért a Fanny jó leány marad, nem bízza el magát, nem lesz kevélyé, hanem az így kapott pénzen kenyeret vesz és szétosztja ismerősei, a csavargó gyermekek közt, kik az éhségtől kidülledt szemekkel s lankadt tagokkal lézengenek a könyörtelen hideg utcákon, a még könyörtelenebb és hidegebb szívű emberek között.

Egy téli napon fényes úri fogat áll meg a Király utca szögletén. Hétágú korona van a lovak szerszámán s a kilincs alatt a hintóajtón, ugyanolyan a lovak meleg pokrócain. Mennyivel jobban vannak azok a lovak öltözve, mint az emberek!

A hintóból elegáns úrnő száll ki komornájával s egyenesen Fanny és Jakab felé irányozza lépteit.

Fanny felüti szőke fejét, de csak akkor már, mikor a nagy úrnő megszólítja.

— Mit vegyek tőled, gyermekem?

Fanny megremeg és elszédül a meglepetéstől. Szent isten, hisz ez a gazdag bárókisasszony a szomszéd palotából.

— Amit parancsol méltóság — dadogja a gyermek ügyetlenül és zavartan — . . . de talán . . .

— Mit talán? — kérdi a fényes úrnő.

— Talán csak tréfál méltóság . . . Mire való volna méltóságának az én portékám . . . — hebegi Fanny kis arcát bámulattal fordítva a mesés, hallatlan jelenet felé, mely ma vele történik.

A baronesz elmosolyodik.

— Igazad van. Nekem nincs szükségem portékádra.

Azután komornája felé fordul:

— Madame, ezt a leánykát többször láttam itt az utcán az ablakomból, jó gyermeknek látszik a szegény teremtés, hátha ez megérdemli segítségemet, ma úgyis nevem napja van, *fölveszem őt is a szegényeim közé*, adjon neki két forintot . . .

Az elhízott, idős komorna kivette erre a tárcáját és kesztyűs kezével kotorászni kezdett benne. Fanny szíve nagyot

dobbant e szavakra, azt hitte elájult a meglepetéstől, a világerő nem bírt egyetlen szót kimondani, csak nagy, bámuló szeméit mereszté hálateljesen az úrnőre, ki kedvtelten élvezé e látványt.

— Oh, méltóságos kisasszony, ez sok, ez nagyon sok .
— és lehajolt, hogy a jóltevő kezét megcsókolja. — Egy ilyen kisleánynak az sok . — rebegeg elfogódva. — Mit csináljon egy ilyen kisleány ennyi pénzzel?

— Csak te ne sokalld, édes gyermekem. Fogadd el és viszonzásul jól viseld magadat. Lehet, hogy még lesz gondom rád. Mindenesetre figyelmem alatt leszesz. El ne pocsékolj.

— Oh, kegyelmes úrnő, mikor az nekem annyi sok .
Talán jobb lenne . . .

— Mi volna jobb, gyermekem?

— Lássá, méltósága, itt van ez a kis rongyos zsidófiú, ez a Jakab, aki itt ránk néz. Azt gondoltam, hogy talán . . . de nem is merem elmondani.

— Csak beszéld ki magadat.

— Ez a Jakab is olyan haszontalan apróságokat árul, mint én, aztán ő kevesebbet ad el, rosszabbul megy neki, pedig nincsen senkije, s csak száraz kenyeret és hagymát kap otthon a gazdájától, míg én meleg ételt is néha.

— Tovább, kislányom. Hallgatlak.

— Oh, mikor olyan nehéz azt elmondani, amit akarok. Azt gondoltam kérem alássan, de bocsássa meg méltósága . . . azt hittem, hogy nekem elég volna egy forint is, és a másik forint hadd lenne a szegény Jakabé . . .

Az úrnő meg volt hatva.

— Amint akarod, gyermekem. Madame, adja ön oda az egyik forintot a fiúnak. Azt hiszem, ez egyszer jó helyen járok. Oh, annyian megcsaltak már — sóhajta a fényes úrnő magában —, hogy szinte boldog vagyok, ha hinni merem, hogy jó szívem nem csalók játékszere.

— Nyugtával kell dicsérni a napot — mondá a társalgóné az úrnőnek franciául. — A gyermekek is tudnak tettetni.

— Fájdalom, igen; de ha e lány arcvonásai is csalnak, akkor minden arcismeret hiú köd és pára.

— Az arc többnyire csal, báróné.

— Ezúttal nem hiszem.

— Én fogadni mernék rá.
— Kockáztatott dolog lenne kegyed részéről, madame.
Tanúja volt e szép jellemvonásnak, hogy a két forintot meg-
osztani kívánja a fiucskával.
— Ösmerem már én az ilyen fogásokat.
— Kegyed tehát nem bizik a gyermekben?
— Mért tagadjam? Fogadásom megújítom.
— Elfogadom. Mit tesz fel ön?
— A fekete ékszeremet, mely a bárónőnek annyira tet-
szik.

— Áll. Részemről tíz aranyat teszek ennek ellensúlyo-
zásául. Ha megnyerem az ékszert, akkor a tíz arany a leány-
kéé lesz.

A két gyermek el nem képzelhette, mi fölött foly a vita idegen nyelven ily élénken, de nem is sokat vigyáztak oda, a nagy öröm elkábította mindkettőt. Lelkük oda volt kötve a forinthez, és arról álmodozott, mihez kezdenek e rengeteg pénzzel.

Álmodozásából Fannyt az úrnő hozzá intézett hangja verte fel.

— Isten áldjon meg, gyermekem. Igaz, madame, jegyezze fel a szállását, szükségünk lesz rá.

Azután újra franciául tevé hozzá: »Tudakozódní fogunk.«

— Hol lakol, gyermekem?

— Viola utca 7. sz., özvegy Vándorné nagynénémnél.

Ezzel az úrhölgyekkel a fényes hintó elrobogott a város-
liget felé.

No, lett nagy öröm. A két gyerek eleinte azt hitte, hogy mindez csak egy végigálmodott tündéri mese, újra meg újra meg kellett tapogatniok zsebeiket, hol a forint biztosítá, hogy mégis csodálatos valóság, ami történt.

Jakab nem győzött hálálkodni eléggé, de az igazat megvallva most is Fannynak jutott azért több az örömből. Mert ő kétszeresen örült nemcsak a forintnak, hanem a Jakab örömének is. Ezer terv megfordult agyukban estig, hogy mi mindent fognak a pénzzel tenni, de az ezer tervből egy sem verhetett gyökeret, minduntalan helyet engedett egy másíknak, jobbnak, szebbnek, édesebbnek.

Így következett be az este. Vidáman váltak el, s ki-ki

ugrándozva sietett haza kosarával. Ma minden olyan szép volt. Az utcák, a felgyúló ezer gázfény, a fényes kirakatok!

— Istenem, de szép nekem azóta ez a főváros, mióta gazdag lettem — sóhajtá Fanny egy bábu-kirakat előtt bámészkodva.

Amint hazaért, a kapuban egy síró asszonyt látott. A részeges csizmadia neje, a Máténé volt az, karján kis gyermekével, a kedves, kétéves Lacikával.

— Mi baja, Máténé néni? — szólítá meg a síró asszonyt Fanny, szinte megszégyellve, hogy ő még éppen valami víg nóta dúdolását hagyta abba.

— Jaj, nagy az én bajom — zokogta a szegény asszony kebléhez szorítva gyermekét. — Beteg a Lacikám . . . meghal a . . . elpusztul én gyönyörűségem! Életem élete.

— Ne mondja, Máté néni, az isten szerelméért! — kiálta Fanny elsápadva. — De hát mi baja lett? Hiszen még tegnap este víg volt, játszottam vele.

— Torokgyíkja van. Meghült szegény.

— De akkor miért nem viszi be a szobába?

— Jaj, lelkem, olyan az, mint a farkasordító. Tudod, hogy egy darab fám sincs.

— Hozok én, Máté néni, rögtön. Csak menjenek be s várjanak rám. Szegény kis Lacika, nem fog fájni, dideregni.

Fannyka átadta kosarát, sietve átszaladt egy szatócsboltba, a saját pénzén néhány krajcáron fát vett. Hiszen még így is untig elég pénze marad, hogy álmait valósítsa, mik ott a fényes kirakat előtt születtek, s mik egész valóját gyönyörrel áraszták el; mert a vágy is öröm, ha a teljesedés lehetlensége nem áll a háta mögött sötét arcával.

Néhány perc múlva már vidám tűz pattogott Mátéék nyomorult szobájában. A gyermeket ki lehetett bontani rárokott rongyaiból, Fannyka addig hízelt neki, hogy hozzá ment, de arra sehogy sem bírta rávenni, bármint gyűgyölgette, bármennyire hízelt neki, hogy mint máskor, mosolygjon is reá. Zavaros szemei, mosolygók máskor, kísértetiesen forogtak most, melléből halk hörgés emelkedett koronkint.

— Szentséges isten! — tördelé kezeit a szegény anya kétségbeesetten jajveszékelve. — Meghal az én fiam . . . Megörülök érte. Istenem, adj módot, segíthessek rajta!

— Orvost kell hívatni azonnal Máté néni.

— Itt volt már a szegények orvosa, édes lelkem. Meg is írta a receptet. De mit használ az, ha nincs egyetlen fillér se e háznál, sem egyetlen értékes tárgy, mire pénzt adnának a zálogintézetben. Honnan vegyem az orvosságot? . .

— Mennyibe kerülne az, Máté néni? — kérde Fannyka, és szemei könnyekkel teltek meg, amint a kis Lacikára pillantott.

— Sokba, nagyon sokba. Lelkemet eladnám, ha annyit megérne.

— Hátha én segíthetnék.

— Oh, ne mondd azt, ne mondd. Talán nyolcvan krajcár is lesz az orvosság ára.

— Éppen van annyi pénzem — kiáltá Fanny örömmel, kivéve a szerény összeget zsebéből. Siessen, Máté néni, a patikába. Vagy tán jobb lesz, ha én megyek, mert tudok ám szaladni derekasan.

Alighogy Fanny távozott, kopogtatás hallatszék a kétésgbeeséssel küzdő anya ajtaján, s a két úrnő lépett be a szobába, kik ma reggel Fannyt a Király utca szögletén felkeresték.

— Itt lakik a házmester? — kérde a fiatalabb nő.

— A férjem az. Nincs itthon. Tessék parancsolni.

— Egy fiatal leányka felől kívánunk tudakozódni, ki itt Vándorné nagynénjénél lakik.

— Oh, a Fannyról, arról az áldott angyalról? Éppen most volt itt; elfutott a gyógyszerárba. Oh, nagyságos asszonyaim, ezt a gyermeket az isten meg fogja áldani mind a két kezével.

— Önnek nagy oka lehet, hogy így dicséri. Nem lenne szíves nekünk bővebben elmondani . . .

— Oh, ezer örömmel.

Itt aztán a szegény Máténé szórul szóra elmondta, mi történt ezelőtt egy félórával. Fát hozott a saját pénzén, s most nyolcvan krajcárjával orvosságért futott a gyermeke számára.

— Megadja ön magát? — kérde a báróné komornájától, s könnyecseppek fénylettek a szemeiben — megadja ön magát, madame, vagy pedig még tovább tudakozdjunk?

— Oh, báróné — mondá a madame fojtott hangon az elérzékenyedéstől. — E gyermek angyal. Én meg fogom csókolni. A fekete ékszer az öné.

— A tíz arany pedig a gyermeké, s még azonfelül is gondoskodni fogok róla.

E pillanatban lépett be Fanny az orvossággal, kipirulva a futástól. Csupa rózsa volt két orcája.

— Gyermekem — szólta a báróné az ámuló leánykához —, add át az orvosságot e szegény anyának s aztán jöjj át nagynénédhez velem.

Fanny megdöbbsent.

Azt hitte, hogy a hölgyek számon fogják kérni tőle a forintot nagynénje előtt, s ha az megtudja, mi célra fordítá, durva és kegyetlen lesz hozzá, sőt talán meg is veri . . .

Tétovázva és habozva állt meg a szoba közepén, lábai az ijedtség- és aggodalomtól a földhöz gyökereztek.

— Oh, méltóságos asszony

— Nos, miért vonakodol nagynénédhez vezetni?

Isten ments a méltósága parancsát teljesíteni, hanem ...
Hanem?

— Méltóságod talán már tudja . . . — tagolá tétován.

— Mit, gyermekem?

— Hogy én a pénzt már elköltöttem. Szidjon meg emiatt méltósága, de ne szóljon, kérem, esedezem, a nagynénémnek, mert az durva, igen durva lenne hozzám.

Fanny sírva fakadt.

A báróné lehajolt hozzá és homlokán csókolta.

— Édes gyermekem, jöjj te csak! Igen helyesen és szépen cselekedtél. Nagynénédhez azért akarlak vezetni, hogy elbúcsúztassalak tőle; ezentúl az én leányom leszel, én fogok rád gondot viselni, nálam fogsz lakni, s iskolába járatlak.

Fanny most meg már éppen nem bírt sem szólni, sem mozdulni; csak egyre sírta, sírta a boldogság örömkönnyeit.

EGY ROSSZ ELŐFIZETŐ

Kökényesi Jóska sohasem volt valami nagy barátja a nyomtatott betűnek.

Fiatalt, mokány földesúr a Tiszán innenről, kinek kisebb gondja is nagyobb annál, hogysem a tudomány, literatúra és művészet haladását lesse a könyvekből.

Otthon Kajánpikkelyesen anélkül is megnő a fű és repce. Nem kívántatván hozzá sem a Természettudományi Társulat, sem a tisztelt Akadémia beleegyezése, csak egy kis áldás és eső . . . magától cseperedik fel, a zsidó megveszi, s ára elúszik a »blatton«: ehhez sem kell semmi tudományos rendszer, csak egy kis malőr.

Hanem hát minden változik e világon. A »keleti« kérdés még a Kökényesi Jóska vérét is fölzavarja. Hiszen nem valami nagy sor, de mégis kínáztatja magát szögről-végről tudni, mi történik ebben a komisz Európában?

A kíváncsiság, hiába, emberi gyöngeség, amihez hozzájárul még két más tényező is: az unalom és a megszokás.

Aztán ezek a török dolgok! Kökényesi Jóska itt volt, itt bankettezett a török küldöttséggel, a »csak jása« kiáltozásába csupa hazafiságból belerekedt, azután lóhalálban leszaladt haza Kajánpikkelyesre, összehívatta béresével a kaszinó-tagokat és egy akkurátus ováció megtartása után elhatározta egy üdvözlő telegram menesztését a szoftákhoz.

Kökényesi Jóska ennél fogva maga is részes némileg azon nagy dolgokban, melyek a Balkán-félszigeten folynak, legalább maga szentül hiszi, hogy ő is segített a keleti kérdést odavinni, ahol most ténfereg.

A kajánpikkelyesi kaszinói gyűlés után visszakerült ismét a fővárosba, elbúcsúzni a török vendégektől. Azután is ott maradt még, az egyedüli forrásból, a lapokból olvasgatni, mint érnek az ország határáig, mint szállnak a tengerre. Uram én istenem, nem történik-e valami bajuk? Nem-e meneszt utánuk a bécsi politika valami gyilkos tengeri szörnyet?

Mindezt csak a lapokból lehet megtudni. Kökényesi Jóska izgatottan lépked reggelenként a kávéházba a legújabb híreket elolvasni. Ott ül nyolc órától egész délig. Eddig a herkópáter sem vehette volna rá ilyesmire. Valóságos oltott vérű nemes ember négy óra hosszat egy helyen, egy foglalatosság mellett csak a korcsmában és a ferbli-asztal mellett állja ki. Bizony csenevészédünk, veszünk, ha még egy Kökényesi József is odahanyatlik, hogy az újságírók irkafirkáján könyököl egész nap!

De hát hiába, a megszokás második természetünkké, szenvedélyé válik. Kőkényesi Jóska — újságot olvasó lett.

Amint most a szénakaszáláskor kénytelen volt megint itthagyni Pestet, egész boldogtalannak érezte magát otthon. Mit ért neki az egész élet? A nemes helység sohasem tetszett neki olyan kicsinynek s ősi kastélya olyan szűknek, mint most. Elhagyatottnak az egész világtól, elszigeteltnek érezte magát s a veszekedett unalom lett egyedüli lerázhatatlan vendége. Étél-ital nem ízlett neki, a rektor és nótárius uram ócska társalgása nem elégítette ki — új események, friss hírek, lapok után vágyott. Hogy polemizál Csernátony Lukácsal? Hogy főzi le Tisza Helfiéket? . Mint agyarkodik Gyulai Jókaira? Ez csak az élet . . .

— Nem, nem tűrhetem tovább — sóhajtott Jóska —, vissza kell mennem Pestre.

— Már megint? — mondja Imre urabátyja, aki a kasznári méltóságot viseli otthon. — Mi dolgod van már ott megint?

— Nagyon megszoktam az újságot olvasást. Megbetegszem az unalomtól itt . . .

— Ez csak kifogás! Talán valami szép szemek? Nono, Jóska öcsém!

— Becsületesemre mondom, csakis újságot megyek olvasni.

— Bolond vagy, öcsém! Hát mért nem prenumerálsz? Azt itthon is olvashatsz.

Jóska megütközik. Valóban, ez még nem jutott eszébe soha! Kedvetlenül vakarja meg fejét.

— Az igaz . . . hiszen igaz . . . de hát tudod, bátyám, nem szeretek ilyesmire pénzt kiadni. Elég, ha okosabb dologra telik ebben a szűk időben.

— Megadtad neki! Hiszen százakba kerül egy-egy Pestre rándulásod!

Jóska mélyen behúzta a kalapját szemére.

— Mondasz valamit, bátya! Az ördögbe is, csakugyan van a dologban valami . . . és mégis . . . látod . . . tán nem is lenne az olyan jóízű itthon, mint ott, ahol az ember *potyára olvashatja*.

— Furcsa észjárás!

— Nem éppen! A szerelem és a hírlap akkor ér csak valamit, ha nem kell érte fizetni.

Kökényesi Jóska csakugyan nem prenumerál. Magyar nemesember a pazarlás e neme iránt nem fogékony. Literatúrát eléggé képvisel nála a Trattner—Károlyi naptár, melyet keservesen megszerez minden újévkor.

Becsomagolt, feljött a fővárosba s most itt szemelgeti a keleti eseményeket a kávéházakban — ingyen.

Imre bátya pedig írja szakadatlanul a panaszos leveleket, hogy már nem győzi pénzzel, s otthon is kárba vesz minden a gazda jelenlevő szeme nélkül; siessen haza.

— Nem lehet, dehogy lehet. Majd én ilyen érdekes időben hagyom itt a lapokat!

Végre is én segítettem a dolgon.

Odaajándékoztam Kökényesi Jóskának az ingyen példányomat, melyet a »Budapesti Napilap«-tól kapok.

— Már ez aztán más! Most már hazautazom. Köszönöm, pajtás!

És azóta pontosan jár neki a lap Kajánpikkelyesre. (Utolsó posta: Bugyi.)

Hadd mulassa magát szegény!

Szegény? . . .

Csak kétezer hold földje van a Tisza mellett.

VIZSGÁLATOK UTÁN

Úgy összetartozik az a harmincöt darab diák, akik tudós Garay Máté tanító uram tudományából tápláltak már éveken át, mintha egyetlen nagy család lenne. Bizony nehéz dolog most az a vizsgálat, nemcsak azért mert ilyenkor ad számot ki-ki az eszejárásáról, hanem azért is, mert az összezokott nagy család ilyenkor szóródik szét az életbe; egyik erre, másik arra, mintha egy marok pehelyt eresztene valaki szélnek.

A nagy »katedra« üres lesz két hónapig, nemkülönben a megnémuló padsorok is, átadván használat végett a tanítóné tyúkjainak, mígnem két hónap múlva új nemzedék fog oda

költözni. — A régiek elváltak onnan örökre, neveiket csak a padok háta őrzi, ahova azt több más szokásos »figurák« kíséretében befaragták.

Hát ők magok hova lesznek?

Ki bírná azt előszámolni?

Igaza volt az egyszeri egyetemi tanárnak, aki így szólítja meg a jogot hallgató tanítványait: »Nagyméltóságú, méltóságos, nagyságos, tekintetes uraim; tolvajok, hamisítók, rablók, gyilkosok! — mert bizonyára mindezek ki fognak telni önök közül.«

Egy falusi népiskolában — mert ilyenről beszélünk most — bizonyára kockáztatott volna e megszólítás, mert ott csak ritkaságképp lappang egy-egy méltóságos úr a duzzadt, egészséges képű csapatban, s még nagyobb ritkaságképp egy-egy hamisító. Az egyszerűségnek kisebb a fénye, de kisebb az árnyéka is. Mindamellettt Garay Máté uram tanítványaira nézve is áll azon cáfolhatatlan meghatározás, hogy »a diák olyan semmi, amelyből minden lehet.«

A szőke fejű Kulai Matyi a »legislegelső diák«, az iskola »becsülete«. De mivel csak negyedtelkes ember az apja, itthon marad az eke mellett. Bezzeg a hátul kullogó Ordas Pista, a gazdag mészáros fia, kit csak gúnyoltak otthon Mulyadon, úri sorba került. Latin iskolába vitte az apja, három pár kékbeli öltöző ruhát varrattak testére a városi szabónál; ha az isten segíti, pap lesz belőle, ha meg nem segíti, hát tanító. Még a köpcös »betűgyűlölő« Harács Ferkó is elkapaszkodott innen le egészen az Alföldre valami mesterséget tanulni: még annak is »majszter úr« lesz a neve.

Így széledtek el a fiúk. Nem is lesznek azok tán soha többé együtt. Pedig megfogadták az utolsó vizsgán, hogy tizenöt év múlva összejönnek, akik közülök életben maradnak, itt az iskola nagytermében. Érdekes lenne közöttük ülni akkor, és észlelni: mennyire szétdobálta őket az élet, mennyire másképpen osztályozta, mint Garay Máté uram. Be hiábavalónak is bizonyult be az a bolondság, hogy szépen egymás mellé ültette sorban, amint lelki tulajdonaik: jellem, erkölcs, szorgalom és ész szerint következtek és azt mondta, »te vagy az első, te meg itt ülsz a harmadik padban, mint középszerű, az meg ott hadd nyomja a számárpadot, mert

haszontalan«. Az élet kevés idő múlva egészen másképp fog rendelkezni velök, másképp állítja sorozatba, és bizonyára az életnek lesz igaza, mert övé az utósó szó.

Lám az első diákon, Kulai Matyin már kifogott az élet, mert mint már mondtuk is fentebb, oda lyukadt ki a nagy »elsősége«, ott végződött a sok dicsőség, hogy odafogta az apja maga mellé zsellér-parasztnak.

Garay Máté uram, mindég azt hajtotta, hogy isten ellen való vétek lesz ezt a fiút, ki eszes, becsületes, jellemes és szorgalmas, tovább nem taníttatni. Kár lesz itt vesznie.

Kár, kár!

Ennyit a varjú is tud mondani, — de bizony akármilyen kár lesz is, azért a Matyi mégis itt marad az ekénél, és nem lesz belőle többet első tanuló soha.

Magának Matyinak is fáj ez. Lehorgasztott fejjel megy apjával a fakóhámba fogott két gebe után, mely immel-ámmal kedvetlenül húzza maga után az ó-módi ekét.

Ma lett fölavatva földművelőnek, ma fog először segíteni apjának a sanyarú munkában. Váltig is mondja az öreg:

— Ma tanuld meg, fiam, a legnagyobb tudományt: mint kell a kenyeret keresni.

Matyi fejet csóvál, bús tekintetét félénken hordozza szét a hervadó őszi tájékon, a feketén meredező szántóföldeken és sárgászöldbe játszó réteken; nagyot sóhajt és a viláért sem hiszi el, hogy ő a legnagyobb tudományt tanulja most.

Még mindig az »első diák« eszével gondolkozik.

Apját kinevetné azért a szóért, ha sokkal jobban nem tisztelné, mintsem azt tehesse.

Kell is ehhez az ő dolgához tudomány és ész! Azt ugyan akárki végezheti. Az ő mai feladata ugyanis, míg az öreg az ekét tartja, a két jámbor állatot kormányozni és biztatni, hogy egyáltalán haladjanak, mégpedig egyenesen a barázda mentén, nehogy a barázdák között feltöretlen ék maradjon itt-ott, mert az olyan szántás egy pipadohányt sem ér.

Matyi csak képzelte, hogy ez könnyű dolog. Azonban lassankint be kell látnia, hogy ezt is tanulni, csakugyan tanulni kell. Az öreg sokat bosszankodik, minduntalan kiabálja: »tőled«, »hozzád«, mert nincs semmi harmónia a ha-

sítandó barázda és a lovak menete közt. Nagy újone még a gyerek, hiába!

— Bizony semmit sem tudsz, édes fiam — mondja lehangoltan, midőn a sok vesződéssel végzett munka után hazatértek. — Még ostorosnak is tudatlan vagy.

Matyi értelmes szép arcát szégyenpír futja el. Neki, az első diáknak még soha senki sem mondta azt, hogy tudatlan. Mit ér hát most már Garay Máté minden rávesztegetett dicsérete, egyszerre elfoszlik, mint füst és pára, ott abban a másik iskolában, ahol a kenyeret tanulják keresni.

— Ha még erre sem használhatlak — dorgálja az apja —, ami pedig vékonyabbja a paraszttudománynak, hogy fogod akkor megfogni a kaszanyelét, hol már ember kell a gáton, mert ott válik meg aztán: ki mekkora rendet vág! A kamasz akkor leszen emberré, mikor már a kaszát kezeli. Nem szeretném, hogy világ csúfjára gребlyézó gyerekeknek maradj holtod napjáig, aki a vászoncelédnéppel van egy sorban, félnapszámra . . .

— Majd megtanulom, édesapám — mondja a fiú nagy sóhajjal.

— Megtanulod, ha igyekezel és vigyázol. De látom, kicsinyled, s ez mindig nagy baj az előremenetelben. Úgy vagy vele, mint az egyszeri király, ki a mi királyunkat tiszteletből magyar ruhában akarta fogadni; rendelt is ilyet Budapestről, de arra egyáltalán nagyon kevés súlyt fektetett ő is, komornyikja is, mint kell abba beleöltözni; azt hitték, amit te a földművesi munkáról, hogy ahhoz csak hozzá kell nyúlni, megy magától, — de az is lett aztán a következése, hogy az ünnepélyes pillanatban, mikor a király jött, őfelségét sehogy sem tudták a magyar nadrágba meg panyóka mentébe beleöltöztetni, mert hát annak is megvan a maga külön eljárása, s dacára, hogy kevésből áll, meg kell tanulni.

Matyi oly boldogtalannak érezte magát mint soha. Némán hajtotta le fejét és egy szót sem szólt. Úgy érezte most magát, mint a növény, ha kiveszik abból a talajból, ahol azelőtt tenyészett, s idegen földbe ültetik át. — Nem ösmert maga magára. Ő-e csakugyan az a Kulai Matyi, ki elől világított tanulóársainak példaadással, ki úgy szomjúhozta eddig a dicsőséget, hogy hajnalban kelt fel tanulni,

és későn este feküdt le, csakhogy sohase legyen készületlen, ki eddig minden elmúlt napnak örült, mert mindenik meg-erősíté tanítója és tanuló társai iránta tanúsított becsülését; és örült minden érkező napnak, mert mindig előbbre-előbbre sarkallta lelke . . .

Most már mindennek vége . . . minek örüljön ezentúl az elmúló nappal, s mit várjon az érkező naptól?

A nemes vágy, mely eddig sarkallta, ösztökélte, pihenhet már. Mire igyekezzen ő ezentúl? Arra, hogy kaszálni tudjon, amihez csak nyers erő szükséges?

»Vegyétek el, mondja egy francia író, az ember elől a célt, mely felé iparkodik s min szeretettel, vággyal csügg, s kihúztatók lába alól az alapot, mely lételet teszi.«

Matyi kedvetlenül látott a munkához másnap, és a következő napokon is. Akár a kertbe küldték ásni, akár a szőlőbe dolgozni, esze mindig ott járt a bibliai mesés történeteken, idegen világrészek ismeretlen tájékairól gondolkozott, az óriás Párizst szerette volna látni, vagy az amerikai őserdők árnyékában pihenni. Ha egy-egy újságot megkaparintathatott az urasági udvaron, azt mohó élvezettel olvasta munkája mellett, s ilyenkor még keserűbbnek érezte életét, s némi irigységgel gondolt azon társaira, kik a felsőbb iskolákra menve, még most is tanulhatnak.

Egyedüli öröme a »vasárnapi iskola« volt, ott meg mindig ő volt az első.

A földművelésről lassan be kezdte látni, hogy az is nehéz és szakértelmet föltételező munka. A föld nem adja ingyen az embereknek a táplálékot. Meg kell ezt szolgálni emberül.

Sok csínja-bínja van a paraszt-mesterségnek is. Ember legyen, aki ötösbe-hatosba, taktusra tud csépelni a felföldi tótokkal; az sem utósó dolog, amit a búzanyomtatásnál végezhet a jóra való munkáskéz. A kazalrakás meg maga egy egész művészet, s akár hat falut is be lehet járni, míg ebben egy jártas ember találkozik. Vendégoldalú szénászekeret jól megrakni se tréfa dolog, hát még a vetés, ahhoz nemcsak szerencsés, de ügyes kéz is kívántatik; azután következik a többi ezer meg ezer foglalatosság, a faragástól kezdve le egészen a lóvakarásig, amikben mind ki lehet túnni az ügyes gazdaembernek.

Matyit azonban nem melegíti a vágy tökéletesnek, jár-tasnak lenni ezekben a dolgokban; kicsinyek ezek annak, ki nagyobbakról álmodozott már. Nem szomjazhatik a parasztok dicséretére, hogy »jól fogod, öcsém, a gyepiót«, kit a főesperes is megdicsért a vizsgán. Kismiska annak a hitványabb em-berek dicsérete. Oda sem hederít neki.

Matyit, az éber, a szorgalmas, igyekező Matyit mély lehangoltság tartá lenyűgözve. Életkedve volt megin-gatva. E lehangoltság bizonyos fásultságba ment át ké-sőbb, miből könnyen következett volna a legveszedelme-sebb nyavalya, a tétlenség — ha egy esemény mélyen föl nem rázza.

Ordas Pista, volt iskolatársa, a karácsonyi szünnapokra jött haza a városból. Hetyke fiú lett belőle, valóságos úrfi. Csak úgy lóhátról beszélt régi iskolatársaival.

Matyi is meglátogatta. Matyiról már ekkor különben az volt a közvélemény, hogy sosem lesz belőle ember, elrontotta azt körömig a sok tanulás.

Ordas Pistáéknál éppen ott volt ebéden Garay Máté uram is, mikor a szolgáló bejött megmondani, hogy a Matyi van ott künn, aki a Pistikához jött.

— Nem képezem mit akarhat velem? — mondja Pista a cselédnek. — Csak nem hiszi talán, hogy összeadom magam vele, egy paraszttal. Küldd el innét!

A szobaajtó ki volt félig nyitva, a Pista szavait tisztán meghallotta odakint a hajdani jó barát, ki »első diák« korá-ban sok hízelgésben részesült tőle. Szíve elszorult, s fekete bánatos szemeibe könnyek gyülekeztek.

— Sohasem hittem volna. Istenem . . . istenem! — re-begé sóhajtva, s azzal szomorún kisompolygott a konyhából. Nincs itt mit keresnie többé.

Szíve csordultig tele volt fájdalommal, keserűséggel.

— Könnyörülő isten, minek büntetél így!

Talán nekiment volna kétségbeesésében a Berettyónak, ha a kapunál egy kéz nem nehezkedik vállára.

Hátranézett megrezzenve.

A kéz gazdája Garay Máté uram volt, ki Pista kíméletlen szavai után ott hagyá a mézszáros családját.

— Mi bajod, Matyi? Te sírsz?

— Semmi, semmi — rebegé a fiú, arcát kezeivel takarva el. — Hagyjon el engem, tanító úr Már énrajtam nem segíthet semmi.

— Balga beszéd, téged könnyű meggyógyítani, édes fiam . . .

— Nagy az én betegségem. Sok, sok pénz kellene ahhoz.

— Van nekem olyan szerem, ami jobban meggyógyít a pénznél, százszor jobban.

— Oh, édes tanító úr! — kiáltott fel Matyi, s fölsilámló remény sugárzott ki könnyein keresztül szeméből.

— Értelmes fiú voltál mindig. Bízom eszedben és jellememben, melyet mindig becsültem. Add ide a kezedet, Matyi, hadd szorítsam meg, én, régi tanítód, kit végy úgy ezentúl, hogy meghalt, s ezt a mondatot hagyta hátra végrendeletében számodra, amit most ide írok az írónnal e darab papírra. Ne bontsd fel, csak otthon. És gondolkozz rajta. Én hiszem, hogy kigyógyít, vagy pedig csalódtam benned.

— Soha — kiáltá a fiú lelkesedetten. Ereiben egyszerre a régi melegséggel kezdett lüktetni a vér. Szemei tűzben égtek. — Ha azt parancsolja, hogy fúrjam át a Kárpátokat, még talán azt is eltenném.

— Ember vagy, fiam. Rád ösmerek. Menj haza és olvasd el.

Matyi ruganyos léptekkel futott haza, a mindent begyógyító varázscédulával. Vajon mi lehet rajta?

Dobogó szívvel, reszkető kezekkel bontá fel s lánggra gyúlt arccal olvasta tartalmát:

»Minden pálya dicső, ha belőle hazádra derül fény. Ha jó paraszt fogsz tudni lenni, éppen oly nemesen és dicsőn töltöd be rendeltetésedet, mintha esztergomi érsek lettél volna. Minden pálya nagy, csak azok kicsinyek és hitványak, akik nem képesek betölteni. Ezt én mondom neked, lelked kimívelője, legjobb akaród, egykori tanítód

Garay Máté.«

Hősünk hosszan lélegzett fel e sorok elolvasása után. Lelkébe nyomódtak azok.

Hátha igaz, ami bennök van!

Igen, igen, igaznak kell lenniök. Mondta volna-e másképp a becsületes, az áldott jó tanító?

A fiú fölemelé fejét, s keblét úgy feszíté belülről valami melegség, hogy majd ketté repedt tőle a pitykés mellény.

Varázserejük lett a tanító sorainak mégis.

— Igen, paraszt leszek, az vagyok — kiáltá az ifjú az égre nézve, hogy az is hallja meg amit mond —, nem fogom szégyenleni többé . . . s megmutatom: micsoda az parasztnak lenni, olyan parasztnak lenni, aminőről az én tanítóm nemes lelke álmodik. Úgy lesz, úgy lesz. Értlek, öreg mester. Áldjon meg az isten, ahányszor rám gondolsz.

Matyi e pillanattól fogva újjászületett. Hévvél látott a gazdasághoz; amit igyekezett, szorgalom, tehetség, jellem, szelidség csodását előmutathat, azt mind föltalálták a mulyadiak Matyiban, ki ezentúl első volt minden munkában. Mint munkás kétszer akkora napszámot kapott, mint mások, mint értelmes ifjú nemsokára belekerült a községi tanácsba s ott csakhamar az első szerepet vitte.

A földművesi munka, melytől eleinte annyira irtózott, később valóságos eleme lett, mint a halnak a víz. Nem tudott volna nélküle megélni.

A mezőnek költészete van; aki azt megszereti, a mennyországért sem cseréli föl.

Atyja halála után maga vette át Matyink a kis gazdaságot s az rohamosan gyarapodott munkás keze és tapintatos, eszes vezetése mellett, mert nem tartozott azok közé, kik a gazdálkodás mindig járt nyomán haladnak, azt tartván, hogy »ha az apám, öregapám is így csinálta ezt vagy amazt s mégis megélt, minek csináljam én másképp«, hanem felhasználván az okszerű tapasztalásokat és az újabb, hasznosnak bebizonyult tanokat is, valóságos mintagazdaságot állított, melyből csakhamar egész kis paradicsom lett, éspedig jól jövedelmező paradicsom.

Az okszerű fiatal földműves figyelme mindenre kiterjedett, jövedelme gyarapodásával könyvekre, újságok járatására is telt, minek aztán az lett következése, hogy az ismeretei is rohamosan gyarapódtak.

Ezeknél csak tekintélye, híre nőtt jobban és a tisztelet,

mellyel a községbeliek és általán az egész környék viseltetett iránta.

Csakis így lehet megérteni, hogy már 25 éves korában mint bíró a község élére került s az bölcs kormányzata alatt kevés idő múlva példányképévé vált a többieknek. A fiatal bíró buzgalma kivitte, hogy takarékmagtárt, népkönyvtárt, kisedővót alapítottak a mulyadiak.

*

Midőn a tizenöt év utolsó napja is lepergett, s a mulyadi népiskola egykori növendékeiből az élve maradottak fogadásuk szerint megjelentek az iskola tágas termében, hol a derék Kulai Mátyás földműves, iskolaszéki elnök s megyei bizottsági tag ebédet adott egykori társainak, az öreg Garay Máté tartotta az első toasztot.

— Fiaim! — mondá az agg reszkető elfogódott hangon — sok derék embert látok egykori tanítványaim közül magam körül, van köztetek pap, jegyző, tanító, aki tán titulus dolgában többre vitte azóta — de jólesik lelkemnek elmondhatni, hogy az én osztályzatomat rendesen meghagyja az élet, mert ha földműves is, ő tölté be eddig legjobban hivatását, mert kiemelkedik azok sorából, kik közé jutott egy fejjel; ő, aki első volt akkor, ma is első köztetek. Az isten éltesse Kulai Mátyást!

Lelkesült éljen hangzott fel. Mindenki sietett kezét szorítani a derék fiatal földművelővel, kinek szemeiben könnyek csillogtak s ki elérzékenyülten csókolta meg agg tanítója kezét . . .

— Nem érdemlem meg azt a dicséretet. De ha nem vagyok föld terhe, ha megállom helyemet azon az igénytelen ponton, ahova a sors dobott, azt az én öreg tanítómnak köszönhetem.

Azzal kinyitá tárcáját s egy elsárgult papirost vett ki onnan, ajkaihoz emelvén azt. Elmosódott betűit már nem lehetett látni, de a Matyi szemei előtt ott lebegtek azok most is, jobban mint valaha:

»Minden pálya dicső, ha belőle hazádra derül fény . . .«

A BORIVÓK

(Ribicey Gyula barátomnak ajánlva)

Jól tudom, hogy nem háborús időbe való tárgy. ez — hanem elvégre is attól félek, hogy megírja előlem, mint a magyar literatúrában szokás — olyan ember, aki a bort soha még csak meg sem szagolta, akinek nincsenek gyakorlati ismeretei s az elméletieket is mindössze Vahot bátyám és Liszniai Kálmán információi után szerezte.

Szakavatott ember vegye kezébe a tollat ilyenkor, ez az én nézetem. Nos én meg is teszem ami tőlem telik. Írom a »Haschis és Wutki« cím alatt az orosz és török történeteket többnyire olyan jeles férfiakra, akik inni szerettek. Megörökítettem nemrég e helyen a *sörivókat*, igyekeztem a »*Petőfi-Társaság lapjában*« a megillető magas nívóra emelni a korcsma-költészetet. Egyszóval megtettem mindazt, amit a jól fel-fogott kegyelet e téren kíván tőlem.

Ha még a »borivókat« is megírom, akkor aztán egy teljesen bevégzett irodalmi múlt lesz a hátam mögött s átlépek a Parnasszus tetejére vezető végső garádicsot is.

Segíts tehát, műzsám, hogy e nehéz és nagy téma elméletét sikeresen adhassam elő!

... Már legrégibb történelmünk tele van nagy férfiakkal, kik e hazában korán felfogván a borfogyasztás fontosságát, e téren kiváló nevet szereztek magoknak. A jó Thököly Imre egy félakó bort ivott meg egy ülő helyében a Csáky István uram öki gyelme híres lakzóján; maga pedig őnagysága Apafi Mihály uram szinte annyira szerette az igazságot a borban keresni, hogy az erdélyi rendek megirigyelték és ilyen törvényt alkotának: »amit pedig őnagysága *ebéd után* rendelne vagy parancsolna, az olyannak vétessék vala, mintha semmit sem szóllott volna.« II. Ulászló király a nyeregszerszámát küldte a korcsmároshoz, hogy arra egy kupa bort hitelezzen s ő amellet aztán elénekelhesse a Solymosi coupletjeit a »Koziki«-ből:

»Csak legényesen ... én az uralkodást így szeretem.«

Igaz, hogy más nemzetek is áldoztak Bacchusnak; egy angol királyi herceg halálnemet lévén kénytelen választani,

tokaji borral töltött óriás kádba ugrott be és megfulladt: isten nyugossa meg szegényt! Egy spanyol levente, Don Aldrigo de Granada a XIV. században negyven napig dőzsölt hét cimborájával, egy ó-castiliai várban és hetvenhárom akó bor nyakára hágtak ezalatt, amint a krónikák lelkiismeretesen följegyezték. Egy másik, francia lovag, marquis La Motte, ki epedve szeretett egy fiatal leányt, midőn az esküvőre sietne, egy csapszékbe tévedt és olyan jól ízlett neki a bor, hogy restellt megválni s ott hagyta a faképnél a vidám nászt és — forrón szeretett arát, mert hiába, a kisebb szenvedélyt legyőzi a nagyobb.

De mi ez mind a mi Csokonay Mihályunkhoz képest, ki egy egész hordó bort ki hagyott folyni, mert midőn csapért futott a szomszédba, ott *jobb borra* akadt. *Jobb is volt, közelebb is volt.*

Elérzékenyít e jeles férfiak emléke s nem bírok tárgyilagosan szólni a borivók különféle tulajdonságairól. Csak szemelgetni fogok ezúttal gazdag tapasztalataim tárházában. Kezdjük az elején.

A bor kétféleképpen terem, részint a *szőlőtőkén*, részint a *folyóvizekben*, aminő a Duna, Tisza, Rába, Rábea stb. A bor ezen különböző keletkezését veszem bázisul a különféle borivók meghatározásánál. Vannak, akik azért zúgolódnak, hogy minek terem a folyóvizekben is, és akadnak olyanok, kik meg nem eléglük azon kontingenst, melyét a folyóvizek nyújtanak, hanem még ők maguk is vizet kevernek a borba. Ez utóbbiak aztán ismét két részre szakadnak, azokra, akik azért vizezik a bort, hogy *jobb legyen*, és olyanokra, akik azért vizezik, hogy *több legyen*.

Tisztelet ez utóbbiaknak! Komolyan csakis ezekről és a vízgyűlölő borivókról szólhatunk tudományos cikkünk szűk keretében.

Mielőtt azonban rátérnénk a dolog érdemleges részére, vegyük tekintetbe a borivók általános szimptomáit és mindenekfelett azon álláspontot, melyet az ivással szemben a magyar ember elfoglal. Különösen két példa köti le figyelmünket.

Egy váci ember, ki igen nyugalmas életet élt és felette jámbor férfiú volt, belenyugodván mindenbe a világon, úgy

Lónyai és Kerkápoly gazdálkodásába, mint a Tisza-rezsimbe, a világ folyásába, a nagy adóba és a szűkölködés azon fokába, mely nem engedé neki, hogy a borivás élvezetét olyan mértékben gyakorolja, aminőben ő óhajtotta volna.

Valószínűleg mint megelégedett ember végzi csendes pályafutását, ha szerencsétlenségére egy váci statisztikus ki nem süti, hogy az ő szőlőhegyükön éppen annyi bor terem, mikor középtermés van, hogy minden váci lélekre naponkint hét icce jut.

A mi emberünket fölrazta megelégedéséből e szörnyű fölfedezés. Boldogtalan lett s álmatlan éjszakákon egyre azon tűnődék, hogy:

— Csak én egyszer rájöhethnék arra a gazemberre!... Hej, csak megtudhatnám: kicsoda? Ki issza meg *előlem* naponkint a *hét iccém*?

A másik magyar embert, akivel bizonyítani akarok, Vámbéry Ármin fogta, mikor mint török dervis künn utazgatott Boldog Arábia sivatagjain.

Ez egy szegény Selmec vidékéről a katonaujjoncozás elől évtizedek előtt megszökött szabólegény, kit Vámbéry egy kunyhó előtt heves disputában talál egy másik emberrel, aki valaha bécsi német volt, s most az itteni viszonyoknak megfelelőleg, közös háztartást illetve kunyhótartást vitt, magyar barátjával.

Nagy politikai disputa folyt köztük egy harmadévi, az osztrák alkonzul udvarából idevetődött újság cikke fölött. Válogatott szavakban szidták egymás nemzetiségét, mint ahogy mi tesszük idehaza. A volt szabó nyelvezete valóságos galimatiász volt összerakva a világ minden nyelveiből. Vámbéry már messziről csodálkozva felismerte, hogy közbe-közbe magyar szavakat is használ.

Lihegve futott oda derék tudósunk a veszekedőkhöz, s nyakába borult a vékony napbarnított alaknak.

— Ugye ön magyar ember?

A harminc év óta nem hallott hazai hang édessége majd örültté tette a meghonosult arabot s elkezdett táncolni, üvölni és gagyogni különféle nyelveken, amikből Vámbéry is csak egyes szavakat bírt megérteni. Csupán német kollégája értette tökéletesen.

És most adjuk át a szót magának Vámbéry úrnak.

»Megösmarkedtem Nagy Ferenc hazánkfiával« — így szól — és több napot töltöttem kunyhójában. Igen szegény fickó volt. Mindenféleképp szerettem volna segíteni állapotán, és minthogy az arabok a szőlőt természetik, de a bor készítéshez nem értenek, megtanítottam tehát borkészítésre s vettem neki néhány kosár szőlőt, hogy azzal itt üzletet kezdjen.

A dolog jól is ment eleinte. Mindjárt az első készítményből tetemes haszna lett, úgyhogy most nagyobb mennyiségű szőlőt szerezhetett be. Már azt hittem, hogy boldogulni fog, midőn egyszerre kilyukadt belőle a magyar erkölcs.

Midőn már a csekély kezdetből jelentékeny borkészítési üzlethez vergődött, egyszerre kedve szottyant, összehívta a szomszédkunyhókban lakó arab szomszédait és olyan „*magnum áldomást*” csapott, hogy reggelre nem volt egy csepp bora sem.

Legyen bárhol a földtekén, mégis csak mindenütt egyforma a magyar ember !«

De ím, lapunk szűk tere miatt elég e cikkből ennyi is egy kortyra: a többi máskor.

A SZ TAMÁS »DOKTORA«

Rajz

Minthogy kritikussal van dolgom, nem akarom magamra süttetni a plágium bélyegét, minélfogva kijelentem, hogy az egész dolog ővele történt. Ő számoljon be érte a doktornak, ha még egyszer K . . . ra kerül.

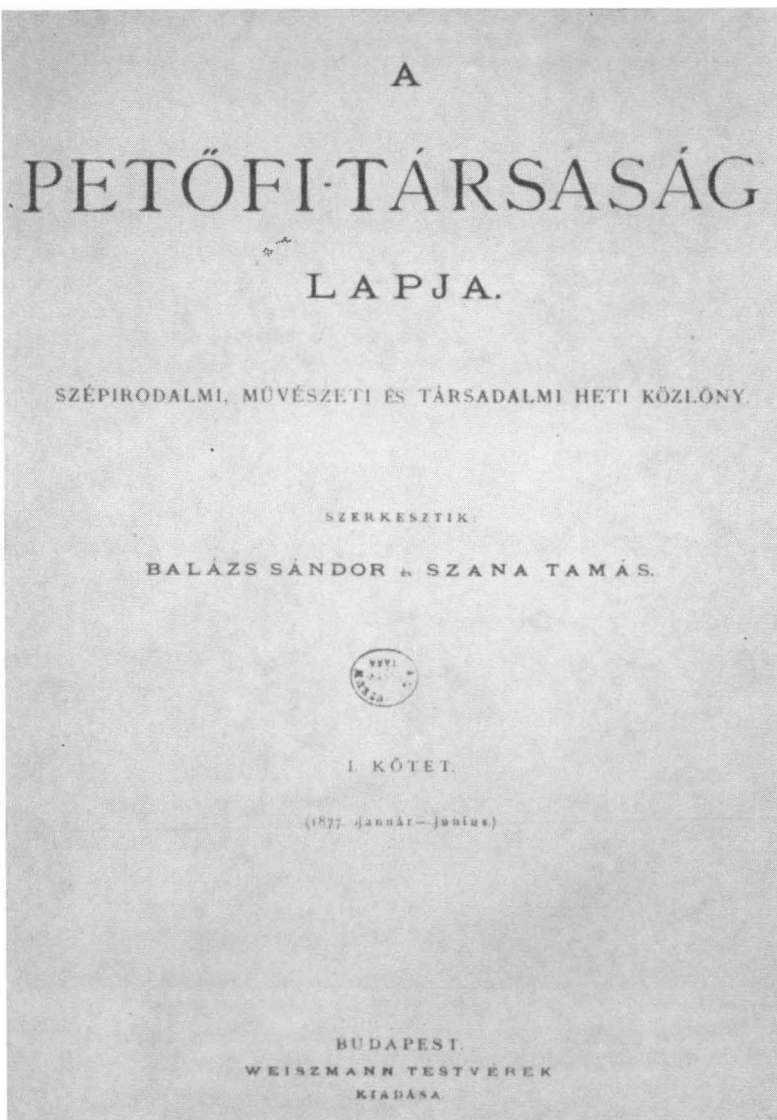
Tehát a dolog így történt:

Az Endrődy-féle kritika annyira ellene uszította a városban szabadon járó mindenféle poétákat, hogy jónak látta egypár napra elmenekülni K . . . ra. (No, már Vadnayban több a bátorság !)

El is ment tehát és minthogy a vasút elvitte, hát oda is ért, miután előbb szigorúan meghagyta, hogy a lapját valahogy utána ne küldjék: legalább az a néhány napja ne legyen megrontva.

Szana Tamás

A Petőfi-Társaság Lapja I. kötetének címlapja

Amint odaért, legott szállás után nézett, s amint ezt is elgazította volna, a sétányra kanyarodott, hogy ott telivér francia ízléséhez képest szép pisze orrú hölgyecskék felfedezését eszközölhesse.

Ily remények közt ballagott a regényesen suttogó százas fák alatt, s hogy addig is ne legyen egyedül, szivarra gyújtott . . .

A szivar füstje kacskaringósan kígyózott fel az ős fák koronája felé, s ezer tarka ábrándnak és gondolatnak vetett puha ágyat . . . eszébe jutott a Manasszes-ügy, az árván hagyott »írói kör« . . . s azon szerencsétlenség, hogyha Petőfit azalatt találják meg Jókaiék, míg ő oda van

És amint megy, mendegél egyre szivarozva, egyszer csak elébe áll egy kopasz fejű, alacsony, beretvált állú emberke.

— Kicsoda ön, uram? — kérdé sebesen, mire ő még sebesebben megnevezte magát.

— Örülök, uram, hanem . . . engedje meg ön, de . . . igen, uram, még egyszer mondom, de . . .

Hallgatom önt uram.

— Én a fürdődoktor vagyok . . . Ön meg fogja érteni, mit tesz az. Én vigyázok a vendégek egészségére . . .

— Az ördögbe is, uram, mi közöm nekem ahhoz?

— Sok, nagyon sok. Ön szivarozik, nemde? Nos, lássa ön, ez össze nem fér azon rendszerrel, melyet a vendégek érdekében felállítottam. A füst, uram, füst és igen alkalmatlan portéka a légzési szervekre.

— Diable! A »Füst« az egy szép regény Turgenyev Ivántól, olvasta ön doktor?

— Quelle question? Ön sért; asszonynak vagy diáknak néz ön engem? Itt füsttről van szó, respective az ön szivarozásáról! Egy szó, mint száz, itt tilos a dohányzás! Hüm, igen, mert . . . mert . . .

— Kíváncsi vagyok: miért?

— Azért, uram, mert a dohányzás a légzési szerveknek árt.

— De hisz én egészséges vagyok.

— Bah! Ha ön egyedül volna! De vegye fontolóra a többiekét, akiknek mindnyájoknak én vagyok felelős az életéért . . .

— De az isten szerelméért, itt a szabadban csak nem árthat senkinek a szivarfüst.

— Ellenkezőleg. Oh! Oh! Ön nem indul magasabb szempontok után. Ön nem ismeri a szenvedély titkos hatalmát. Ha a fürdővendégek látni fogják, mily jóízűen szivarozik ön, mindnyájan megkívánják a szivarozást, és bármennyire tiltom is, még a mellbetegek is rá fognak gyújtani; mi lesz akkor belőlem? Tehát kérem kell önt . . .

— Jól van, uram, nem fogok többé szivarozni.

Megadással dobta el szivarját a kövér, milliárd harmatcsepptől csillogó fűbe, s félig mosolyogva, félig bosszankodva hagyta ott a doktort s lépegetett szállása felé, hogy ott háborítlanul adhassa át magát szenvedélyének.

Szobája kulcsát azonban a kapusnál hagyta, ki véletlenül nem volt kajütjében s a kajüt véletlenül be volt zárva.

Elkezdte a kapust előkiáltani.

Hol volt, hol nem volt a kapus, hogy nem hallotta, azíránt nincsenek biztos adataim, elég az hozzá, hogy a kiáltásokra, a kapus helyett a doktor sovány alakja termett előtte.

— Engedje meg uram, de ön kiabált.

— Nos uram, igen, hát aztán?

— Lássa ön, ez egy dolog, mely az én orvosi rendszeremmel . . . igen, uram, a rendszeremmel merőben ellenkezik. . . . Szegény betegeim nagyon megkeserülhetik! A kiabálás bizonyos szilajabb rezgésbe hozza, s a sebes rezgés szerfelett sűríti a levegőt. Márpedig a sűrű levegő halált hozó, uram. Jegyezze meg ezt ön és legyen szíves ezentúl . . .

Dühösen hagyta ott az akadémikuskodó Aesculápot és cél nélkül futott messze a homályosodó fenyves költészeti dús sűrűzetébe, hol emberi szem elől rejtve, egyedül lehet.

Hanem hát olyan bolond a szerencse, hogy ott üti fel a fejét, hol senki se várja. A magános gyalogúton két halvány arcú és pisze orrú kedves leányka jött elébe. Egy pillanat műve volt észrevenni az ígésző orrocskákat, és a négy ragyogó szemet, melyből kicsordulóban volt a könny . . .

— Uram — mondá az egyik bátortalan hangon —, a Kati, a húgom azt mondja, eltévedtünk. . . . Mondja meg ön, kérem, ha igazán eltévedtünk-e? Nem tudunk a fürdőépüle-

tekhez jutni a csavargós utakon. Mutassa meg, kérem, merre menjünk. No, ugye megmutatja?

— Szívesen — felelte ő és a szép orrokat nézte.

— A doktor úr hosszú sétákat rendelt s íme, hogy megjártuk . . . nagyon is messze távoztunk.

— Legyenek nyugton — válaszolá, s hozzájuk csatlakozott.

Nincs az a kerges szívű kritikus a világon, aki bár ki nevesse, lecsépelje a László Miska és Margittay Dezső valamennyi nőalakját, meg ne induljon ilyen két eleven, csinos teremtés láttára. Itt elnémul a kritika — és poézis ömlik a kritikusból.

Fővárosi ember mindig talál szavakat, ő is talált, *de oly sebesen* mondta el szokása szerint, hogy nincs az a sténograf a földkerekségén, aki azokat utána jegyezhetné . . .

A két leányka feszülten hallgatta.

Egyszerre csak megszólal valaki a hátuk mögött.

— Engedje meg, uram, de . . .

E történet elbeszélője ijedten fordult hátra. A doktor állt ott és a kabátját fogta.

— Oh, oh . . . — mondá vontatott, kimért hangon, minden végső szótagot megnyomva — ön megint a kúra ellen cselekszik! Szegény megháborgatott veszélyben forgó betegek! —

— De hát az istenért, mit teszek én?

— Még kérdezi? Oh, oh, miért beszél ön olyan sebesen . . . olyan rettenetes sebesen? Nem látja ön, hogy a kisasszonyok homlokerei két vonalnyira dagadtak. És miért dagadtak? Nos, mert a feszült figyelem az agyidegeket felizgatja és megerőlteti? És mi okozza a feszült figyelmet? Az ön sebes beszéde. Kérnem kell önt, uram, hogy ezentúl . . .

— De nekem ez természetem.

— De nekem meg a kúrám ellen van.

— Akkor hát ajánlom magam — mondá és rohant a lakására, hogy azonnal fölpackolva fusson e helyről, hol egész egyénisége összeütközésben van a fürdői kúrával.

Holmija még azon módon be volt csomagolva, nem maradt egyéb hátra tehát, csak a fizetőpincért és a házi-szolgát előcsengetni; az előbbit, hogy számláját rendbehozza, az utóbbit, hogy a málháját elszállítsa.

A folyosóra lépett. Ott sötét volt; hasztalan minden fáradság a csengettyűt megtalálni.

— Mit motyog ön itt? — szólítá meg egyszerre a doktor ismeretes hangja, kinek két szürke szeme a sötétségen is keresztülvillogott.

— El akarok utazni, uram.

— Hüm. El akar ön utazni. Az már más. De ha nem csalódom, mégis keres valamit?

— A csengettyűt, doktor. Szavamra mondom, a csengettyűt. Csengetni akarok a pincérnek. Talán nincs is, mert sehol sem lelem. Azt kell hinnem, doktor, hogy a csengettyű sem összeegyeztethető az ön gyógykezelési rendszerével.

A doktor gondolkozni látszott egy percig, azután egyet csettentett a nyelvével, majd szaggatottan mondá:

— Tehát ön elutazik. Isten önnel! Vagy úgy? Mit is kérdezett az imént? Igen, igen emlékszem már . . . Nem, nem, ön nyugodtan, egész nyugodtan csengethet a pincérnek . . . a csengettyű semmi összeköttetésben nincs az én rendszeremmel.

Azzal dűnnyögve távozott le a lépcsőkön, csak alul állt meg kissé, mintha még gondolkoznék, s egyszerre határozott hangon a szokottnál élesebben hangsúlyozá:

— Valóban a csengetés . . . a csengetés nem tartozik a kúrához.

EGY UNALMAS FICKÓ

Lamiel úr egy nagy nyomdai üzletben volt alkalmazva, nem eléggé körvonalozott minőségben. Számos apró teendői közül, mikhez az ide-oda futkározás is számítatik, leginkább domborodnak ki a hírlapoknak címszalagokkai ellátása, a könyv- és nyomtatvány-küldemények becsomagolása s több efféle kevesebb szakértelmet kívánó foglalatosság. Ha meggondoljuk, hogy havi fizetésül a mi pénzünk szerint csak 30 frtot húzott, a kellő összhangzat legkevésbé sem volt megzavarva a teljesített munka és annak díjazása közt.

Különben Lamiel Eduárd úr mint afféle szegény ördög kevés igénnyel bírt: hónapos ágyat bérelt havonkint négy

forintért, egy King street-i hentesnél kosztolt 18 forintért London egyik külvárosában; ha hozzá tesszük még, hogy reggelije havonként három forintba került a »Fehér szerezcsenhez« címzett kávémérésben, s hogy ruhát csak minden két esztendőben vásárolt egy Charlotte street-i zsidóruhásnál, teljes pontossággal van megállapítva, hogy Mr. Lamielnek öt forintja maradt mosás-, világítás-, szivarozás- s több efféle bolondságra.

Ő meg volt elégedve és be tudta osztani jól. Bátor arccal nézett eléje a hónapok végének, sohasem sínylődött deficitben. Bent a hivatalban pontos és engedelmes volt, főnöke, az öreg Danner et Comp. nem győzte eléggé ismételni, hogy mennyire szereti azt az ördögös fickót: ezt a Lamielt, aki valóságos lelke ennek az üzletnek. Hanem hát F. Danner et Comp. szeretetének is megvoltak a maga határai, s alkalmasint azt tartotta, hogy az »üzlet lelkének« nem valami nagy szüksége van a testi táplálékra, és már öt év óta nem emelte a fizetését. Hiába, a szeretet nemes érzelem, melynek semmi köze a hitvány pénzhez.

De Lamiel urat ez nem zavarta meg. Valami ismeretlen, homályos fogalom volt a 40 forintos havi fizetés, melynek a gondolatára is fázott. Nem bírta elképzelni, mit csinálna ő azzal a tenger pénzzel? Az első hónapban, az igaz, hogy elfogyta némi szükségesek beszerzésére, de a következőkben? Nem, nem, Lamiel úr nem szeretett gondolni azon eshetőségre, hogy valaha rendes kerékvágásából kizavartassék.

És ez a rendes kerékvágás nem volt szánalomraméltó. Míg teszem azt F. Danner és Comp. a maga 10—15 ezer frt jövedelme mellett folytonosan haragos volt és napról napra kiaszottabb, addig Lamiel úr a maga 30 forintjával majd kicsattant az élettől, s mosolygó, vidám, fiatal arca még a komor üzleti helyiségnek is bizonyos derült színezetet kölcsönzött.

Hogy mindennek meg kellett változni!

Egy napon Lamiel úr ugyanazon gondosan megkefált sárga kabátban és ugyanazon fekete harmadévi esőzésekéről beszélő kalappal, mik rendes öltözetét képezték, a szokottnál sebesebb léptekkel haladott az üzleti helyiség felé. F. Danner et Comp. éppen kikönyökölt emeleti lakásából az ablakon és

csibukozott. Kihúzta óriás nagyságú klepszidráját, melyet a megboldogult »et Comp.«-tól örökölt, ki igen tisztességes és derék férfiú vala, mit már az is eléggé bizonyít, hogy összes világi javait kitűnő üzlettársára, Danner úrra hagyta, amiért az aztán hálában örökké megtartotta a Danner et Comp. nevet. Mint említém, Danner úr kihúzta óráját, s meghökkenve tapasztalta, hogy vagy az öreg jószág siet egy negyed-órával, vagy Lamiel úr jön később egy negyeddal. Oly csodálatos és oly szokatlan esemény volt ez, hogy az egyhangúság és merev üzleti pontosság emberi széllel bélelt ajkát a kedvetlenség bizonyos árnyalatával biggyeszté le. Ezen egyenetlenség az idő és az üzleti iroda összes gépezetének szokott működési órája közt épp úgy bántotta, mintha a főkönyvben a »soll« és »haben« rovat összeillesztése után szembeszökő s megfoghatlan aránytalanság mutatkoznék. Hát még mennyire nőtt csodálkozása, midőn látta, hogy Lamiel úr nem az üzleti helyiség felé tart, hanem egyenesen a lakosztályához vezető főlépcsőnek irányozza lépteit. Ez még szokatlanabb volt. Danner úr elgondolta, hogy ugyan akadhatott-e az európai kontinensen akkora esemény, legyen az akár háború, akár forradalom, akár börze-krízis, akár hajótörés, ami kéllően indokolhatná azon páratlan tényt, hogy most egy negyeddal reggeli nyolc után a Danner et Comp. üzleti irodájában a negyedik asztalnál az utolsó segéd nem ül a maga helyén. Nem, bizonyára nem, ezen váratlan, rendkívüli eseményt nem indokolja semmi.

Az ajtón kopogás hallatszék. Danner úr nem mondta, hogy »szabad«, hanem kétszer ismétlé egymás után:

— Nem indokolja semmi . . . semmi!

A megnyílt ajtón Lamiel lépett be, szerényen, kalapját ott künn hagyva.

— Ön az, Lamiel? — kérde Danner úr ridegen, s egy kerevetre ült. — Még egyszer kérdem, ön az, Lamiel?

— Azt hiszem, igen — mondá az ifjú oly határozatlansággal, mintha azt kérdeznék tőle: »helyesen írta ön fel a küldeményre a címet?«

— Önnek az irodában kellene ülnie, sir. Hogyan lesz ön képes megmagyarázni azon rendkívüli eseményt, hogy itt látom?

Lamiel úr félénken hebegé:

— Egy másik rendkívüli esemény, sir, azon helyzetbe hozott, igenis azon helyzetbe hozott . . .

— Milyen helyzetbe, sir? Magyarázza ki magát!

— Azon helyzetbe, sir, igenis azt hiszem, sir, hogy azon helyzetbe hozott, miszerint e cégtől, sir, mely tiszteletre méltó nevét öntől kölcsönzi . . .

— És boldogult üzlettársamtól, Lamiel. Legyen ön szabatos, sir!

— Igenis, sir, mely tiszteletreméltó nevét öntől és boldogult üzlettársától, Mr. Susseytól kölcsönzi, meg kell válnom.

— Hogyan? Ön felmond nekem. Ez hallatlan, sir!

Mr. Danner eltakarta arcát széles tenyerével, másik kezével kikereste hálókabátjából sárga zsebkendőjét és homlokáról letörölte az izzadságcseppeket, miket a hallatlan dolog ripacsos, ráncos bőréből kisajtol.

— Ez hallatlan — ismétlé. — Ön vakmerő, Lamiel, ön megbolondult. Mivel tudja ezt indokolni, sir?

— Sir — felelé Lamiel akadozva —, egy esemény egészen fölforgatott, ha szabad ily erőteljesen kifejeznem magamat. Én kétszázezer fontot örököltem egy ismeretlen párizsi rokonmtól.

— Megbolondult? — kiáltá Mr. Danner felugorva. — Ön félrebeszél, sir! Alkalmasint kétszáz fontot akart mondani, sir?

— Kétszázezer fontot, sir, és egy palotát a rue Rivoli-ban. Ön azonnal megért engem, ha hozzáteszem, hogy az örökséget szándékom el is fogadni.

Mr. Dannert irtózatos köhögési roham fogta el, mialatt sápadt, kiaszott arca kivörösödött, még szürke apró szemeit is vér öntötte el.

— Oh, oh, Mr. Lamiel. Oh, oh! Tisztelje meg házamat, sir, azzal, hogy helyet foglal. Oh, oh!

Lamiel leült, s Mr. Danner állva maradt.

— Az ördögbe is, Mr. Lamiel. Nem parancsol ön egy pohár grogot? Vagy egy korty old cherryt? A ménköbe, sir, tehát csakugyan nem mesél ön? Ah, úgy, a közjegyzőségi okmány is kezei között van. Hm, hm! Teringette . . . csakugyan van benne valami, ha ön ezentúl nem óhajt eddigi

állásában megmaradni. Hm . hm! Mennyi is? Kétszázcezer font . . .

— És egy párizsi palota . . .

— Szörnyűség, szörnyűség! — kiáltá Mr. Danner. És ez csak úgy magától jön egy szép reggelen . . . Az ember tövisre fekszik és aranyokon ébred. Ön szerencsés úr, Mr. Lamiel. Ha önnek eszébe jön könyvtárt szerezni, sir, ajánlom kiadványaimat . . . Oh, mindenestre egy ilyen állású embernek első dolga kell hogy legyen egy könyvtár beszerzése. Azt hiszem, nem mondok sokat, ha elengedhetlen kelléknek nyilvánítom azt. Igen, igen, maradjunk az elengedhetlen szónál, bár e fogalmat jobban fejezné ki a »nélkülözhetlen« szó. Mit gondol, sir?

Mr. Lamiel nem gondolt semmit. Ő nem látszott nagy súlyt fektetni a roppant örökségre. Valódi angolos ügyetlenséggel ült székén, s nem minden aggodalom és félelem nélkül gondolt a jövőre, ha ugyan gondolt valamire. Annyi bizonyos, hogy szokott vidor arcán a komolyság felhői honoltak.

— Lássuk csak, sir, hány éves ön?

— Huszonhárom múltam január hatodikán.

— Éppen elegendő alap arra, hogy ön tízszeres milliomossá válhassék, s tagja lehessen valamely bankársoportnak. Önnek elég ideje van tőkéjét megnöveszteni. Oh, sir, az évek, az évek! Azon hitben vagyok, hogy nem tévedek, ha az éveket a szélrohamokhoz hasonlítom, mik a tőkéket — e hógomolyokat — meg-meggurítják. Minél nagyobb a gomoly, annál több havat szed magára. Ki kell fejeznem, sir, hogy a természet telve van hasznos tanácsadásokkal; csakhogy a fiatal évek nagyon melegek, sir, nagyon melegek. Ön bizonyára ért engem, Mr. Lamiel? Szolgálhatok egy kis dry madeirával? Azon nézetben vagyok — ha nem csalódom —, hogy ördögösen elősegíti az étvágyat s emellett legkevésbé sem okoz főfájást, ha csekély kvantumban fogyasztatik. Miss Edith lesz oly szíves atyja vendégszeretetét tényleg fogafatosítani. Hm, hm! Hogy éppen miss Edithre tértünk. Ő ajánlni fogja ön távozását, sir.

Mr. Lamiel felemelkedett s meghajtotta magát.

— Miss Danner jóindulata megindító, sir, és megtisztelő is .

— És megtisztelő is, sir — ismétlé Mr. Danner ünne-
pélyes hangon. — Eszerint . .

— Igen, sir, eszerint . . .

— Elfogadja ön e csekély gyomorerősítőt.

— Bizonyára, Mr. Danner, sőt két kézzel kell azt fogad-
nom, mert azon megtisztelő alkalomban részesít, hogy miss
Dannert adatik megösmernem.

— Oh, oh! ön nem ismeri leányomat, sir? Mily esemény!
Hogy éppen ma kell őt megösmernie évek óta. Mily esemény!
Az ördögbe is, mily esemény!

Mr. Dannert itt ismét nagy köhögés fogta el, mialatt
arca hasonló lett a vörösrézhez, aminőből az üstök készülnek.
Hogy megmaradjunk e hasonlatnál, a vörösréz-üstben zür-
zavaros gondolatok főttek, rotyogtak. Egy-egy néha habot
vetett, s a fölszínre lökte.

— Ön egyszerre nagy úr lett tegnap óta, sir, ki eddig
szegény fickó volt, s ön egyszerre megösméri leányomat, kit
eddig nem is látott. Mondja aztán valaki, hogy nincs végzet,
hogy nincs gondviselés! Ez csodaszerű ujjmutatás, sir.
Beafstekké vágjanak, ha ez hétköznapi dolog. Egy fontot
teszek, sir, egy haszontalan penny ellen, ha ebben összefüg-
gés nincs.

— Van, bizonyára van — mondá Mr. Lamiel szórako-
zottan.

Danner úr gondolkozva nézett maga elé, aztán lassú,
méltóságos mozdulattal nyúlt a csengettyű után; egy vissza-
taszító egyéniség jelent meg a csengettyű síri hangjára, so-
vány lábszárain tarka pepita nadrág lötyögött, melyet azok,
kik régen élnek és jól emlékeznek, sokszor láthattak Mr.
Danneren, nemkülönben a burnótszínű kaputot is, mely a
belépő fickó vézna felső testét takará.

— Ön felkeresi miss Edithet, Tim, és meg fogja neki
mondani, hogy ma kilenc személyre főzessen ebédet. Kilenc
személyre, Tim, mit bámészkodik ön? Vegye elő jegyző-
könyvét és jegyezze be, nehogy elfeledje, míg miss Edith
szobájába ér. Aztán le fog menni az irodába és meghívja a
könyvvezetőt, az irodatisztet, a korrektort és pénztárnokot.
Mondja ön nekik: ma önök Mr. Dannernél fognak ebédelni,
az irodai órák után tálaltatik a leves. A csizmáikat jól tiszt-

togassák le az előszobában, mert az új szőnyeg méregrága volt.

Tim nagy szemeket meresztett urára: még az sem történt soha, hogy vendégeket hívjon asztalához, ahhoz az asztalhoz, melynek Tim nagy fájdalmára nem voltak morzsái.

— El ne feledje, hogy kilenc személyt mondtam. Az irodából küldje fel az irodaszolgát, Jacket, el kell őt szalasztanom egy-két helyre . . . ön nem alkalmas ilyenmű megbízásokra, Tim. Ön túlságosan hízik, Tim . . . Az ördögbe, ön potrohot ereszt, Tim. Ön maholnap csak tipegni fog tudni ilyenmű testállapot mellett.

Tim ijedten nézett végig saját egyéniségén — mely főnöke leírásának megfelelőleg nagy metamorfózison mehetett keresztül egy szempillanat óta —, de neki nem adatott meg a természetől e csodatétel megtestesülésében gyönyörködnie, mert amint kiaszott kezét végigsimítá oldalán, nagyon élénken érzé kiülő oldalbordáit, mik Mr. Danner szemrehányó szavainak illetékes cáfolatául voltak vehetők.

— Igenis, sir — sipított vékony hangján. — Kilenc teríték megrendelése, négy úr meghívása és Jack felküldése.

Azzal csoszogó léptekkel sietett ki az ajtón.

— Még valamit, Tim! — kiáltott utána a főnök. — Miss Edith legyen szíves egy üveg old cherryt tenni a Mr. Lamiel terítéke elé. Gondolom, sir — folytatá ezután hősükhöz fordulva —, hogy teljesen a vendéglátás szabályai szerint cselekszem, ha egy helyes eszmémet, mely egy korty old cherry azonnali elfogyasztására vonatkozott, addig tágitom, míg egy még helyesebb eszmévé idomul. Ön nem fog elítélni engem, sir, ha némi érzékenységet kötök az eszméhez . . . Bocsássa meg, ha azon különös gyöngeséget elárulom, hogy bennem is van szív. Négy szemközt legyen mondva, van. Ez tény, sir, becsületesre mondom, tény! Hiába rázza ön fejét, hiába köhécsel ön . . . én ragaszkodom e kifejezéshez. Ez a szív létezik, s e pillanatban mélyen sajnálja az ön távozását. A megszokás összeforrasztott minket, s az idő elválaszt. Én önt elvesztem, sir, s e veszteség megindít . . .

Ez érzékeny szavakat Jack belépte szakítá félbe. Ez aztán igazán a Mr. Danner környezetébe illő ember volt, — valóságos csontváz; hosszú, vékony lábszárjai — mint egy

aszaltkörte hegyébe szúrt két szál gyufa — dacára hitvány felső testrészének, sem látszottak biztos talapzatul szolgálni. Szemei éhesen és mohón pislogtak, napról napra mélyebben beköltözködve szemüregeikbe.

Mr. Danner gyönyörködve nézett végig hű szolgáján és arról gondolkozott, hogy minden embernek hozzá hasonlónak kellene lennie.

— Semmi fölösleges táplálék — mormogá —, ez a fő .

Nos — folytatá azután —, ön ördögösen jó bőrben van, Jack. Egy kis testmozgás mindamellet sem fog ártani. Fusson el Browston-hallba és hívja ön el a lelkészt

— Talán valaki beteg, sir?

— Nem mondhatnám, Jack, éppen nem . . . Az egészségi állapotok kielégítők . . . A lelkészt ebédre fogja ön meghívni.

Mr. Danner házának ebédlője még sohasem látott, mint ma, oly tömeget. E tömeg szót Mr. Danner mint jelzót használta vendégeire másnap.

Miss Edith ült az asztalfőnél; mellette sir Lamielnek volt hely mutatva balról; jobbról a lelkész ült, szomszéd-ságában mademoiselle Henriette — a miss francia társalkodónéja, eleven, tüzes szemű, fekete bogárhajú leányka, kecses pisze orrocskával foglalt helyet. A többi vendéget az irodaszemélyzet képezte; hallgatag, elmélyedt arcok, mint valami főkönyv komoly rovatai. Mr. Danner törte meg a csendet a leves után.

— Vannak, bizonyára vannak lélekemelő pillanatok az emberi életben . . . Miss Henriette legyen szíves, vigye el ön az egyik lámpát . . . Semmi fölösleges fény, ez van az én zászlómra írva . . . ha ugyan zászlónak lehet nevezni azon rendszeres láncolatát az elveknek, miket az idő és tapasztalás kovácsolt össze, s mikhez a szó szoros értelmében oda nőttem . . . Ez az átkozott londoni köd, mely egy új kiadási rovatot vezetett be háztartásunkba . . . Ördögös köd . . . mások ingyen élvezik nappal a világosságot, nekünk, szerencsétlen londoniaknak ez is pénzbe kerül . . . Oltsa el, miss Henriette, az egyik lámpát . . . Mr. Klimpstonnak rossz, gyenge szemei vannak. Nemde, sir? Önnek árt a túlságos fénye? Nemde, sir?

Mr. Klimpston (az üzletvezető) alázatosan pillantott főnökére azokkal a rossz, gyenge szemekkel, majd lesüté őket, mint az olyan személyhez illik, kiről éppen egy magasabb egyéniség nyilatkozik, azután bágyadt mosollyal viszonzá:

— Mindenesetre, sir, ha ön mondja.

— Oh, oh . . . mennyire más az ifjúság! Azok a napba néznek . . . Ördögös helyzet! Becsületemre mondom, sir Lamiel, mikor én olyan fiatal voltam, mint ön most, bennem is bizonyos szilajság tombolt . . . Igen ám, sir Lamiel. Csak-hogy én ügyetlen, beteges ember voltam, ön pedig ügyes, deli és szeretetreméltó. Engedje meg, hogy egy korty old cherryt ürítsek tiszteletére. Oh, sir, én szegény fickó voltam, ön pedig egy átkozottul gazdag nábob . . . Engedjen ön meg egy kortyot, amit egyébiránt hajlandó leszek elhalasztani a puddinghoz, mert semmi fölösleges táplálék, sir Lamiel . . . ez a fő . . .

Mr. Lamiel alig hallgatott főnökére, ki ma természete ellenére fecsegővé lett . . . Lelke homályos sejtelmeken és vágyakon lakmározott. A váratlan s mesés örökség kihozta sodrából, vidám kedélyállapotából. Láta, hogy egy egészen új panoráma nyílt meg előtte, egy ismeretlen tájakra lépett. Ezer meg ezer kép cikázott fel lelkében: tündérerdők, arany bokrok, zengő ligetek terültek el előtte, illatos füveken lépkedett, kristály patakok szelték át útját, csalogánydal kísérté mindenütt . . . az éjszakának költői szépsége volt csak, borzalma nem, a záporosó langyos harmatozássá vált . . . a vihar nem süvöltött zordonan, hanem a természet sóhaja lett belőle . . .

Oh, milyen szép tájék volt ez, mennyi mindent ígért; mennyire elvarázsolta a szemet. A szem a lélek tolmácsa, de nem becsületes tolmács, mert zsoldjában áll a szenvedélyeknek, s egy kézre dolgozik velök . . . A szép tájkép elbűvölte Lamiel szeméit, meghódította lelkét . . . de nem tudta magát »otthon« találni benne.

Miss Edith odahajolt a lelkész vállán keresztül Henriettehez és azt súgta neki:

— Ez egy unalmas fickó!

Az unalmas fickó megrezzent, meghallotta a halkán tett megjegyzést.

Henriette észrevette az ifjú megrezzenését, ijedten rántotta vissza fejét.

Lamiel odatekintett és pillantása találkozott a Henriette-ével. A leánynak arcába szökött a vér, maga az ifjú is elpirult, s azontúl többször odatévedt szeme a leány gyönyörű termetére. Még egy új képet mutatott a megálmódott tájék. Kezdte már érteni, hogy mi mindenre lesz jó az a sok pénz.

Mr. Danner észrevette, hogy a számok elevenedni kezdenek és magoktól mozdulnak. . . anélkül, hogy bevárnák, míg az ő keze helyezi a kellő sorrendbe.

— Milyen esetleg, milyen esetleg! . . . szörnyülködék Mr. Danner Egyszerre elveszítjük jobb kezünket, Edith! Én elvesztem sir Lamielt, te elveszted miss Henriettet, a szegény gyermek kitűnőbb alkalmazást talált s ma New Yorkba utazik, sir Lamiel pedig Párizsba indul . . . Milyen csapás! Ki tudja, fogjuk-e őket viszontlátni többé?

Mr. Klimpston legalkalmasabbnak vélte az időpontra felemelkedni és poharat üríteni.

— Bocsánatot kérek, de nem a magam nevében . . . hanem hivatalnoktársaim helyett bátorkodom poharat emelni Mr. Lamiel távozására, ki pótolhatlan helyet fog hagyni üresen. Ön elmegy, sir, de mi itt maradunk, sir. Ebben, azt hiszem, minden benne van, sir, amit mondani akarnék és amit mondhatnék. Az ördög vigyen el engem, ha ebben nincsen meg minden . . .

A jeles férfiú érzékenyen törülé meg szemeit és még azután is dörmögé: »minden benne van.«

— És, sir — folytatá kevés vártatva stentori hangon —, ha önt valaha visszahozná a gondviselés e helyre, hol oly hézagpótló volt, s honnan erőszakosan ragadta ki, meg vagyok győződve, hogy nemcsak mi, hanem érdemes főnökünk, Mr. Danner is mindig készséggel engedné át önnek e fontos helyet.

— Oh, kétségkívül, kétségkívül — mondá Mr. Danner komolyan.

— Adja ön erre mindnyájunk előtt becsületszavát, Mr. Danner — kiáltott fel Mr. Klimpston a szónoklati sikertől felbátorítva.

Ezen kívánság mosolyra fakasztá a vendégeket.

— Mily gondolat, sir! — mondá a lelkész. — Egy millióm számára fenntartani egynéhány shillinges gyarló állomást. Ön túloz, Mr. Klimpston!

Lamiel vidáman nyújtá kezét Mr. Klimpstonnak.

— Köszönöm, sir, és indítványához csatolom a saját kérelmemet is. A szerencsének kereke van...

— Nos, uram — mondá Mr. Danner ünnepélyesen —, én nevetségesnek találom a dolgot, de azért itt a becsület-szavam, hogy azon állomást csak ideiglenesen fogom betölteni, mindaddig, míg a sir életben lesz...

Pohárkoccanások kísérték az üzlet fejének ezen nyilatkozatát.

— De ez mind csak tréfa — folytatá mosolyogva. — Oh, boldog isten, ki merne arra gondolni valaha, hogy sir az én házamban. alárendelt szerepben.. oh, boldog isten! Tiszteljen meg, sir, nyújtsa kezét jeléül annak, hogy nem neheztel.

— Legkevésbé sem. Én igen szerettem és megszoktam állásomat, s fájdalmat okoz házától megválnom.

— Oh, az ördögbe is — tört ki Danner úrból kedvenc gondolata —, maradjon hát ön köztünk. Igenis köztünk! Az ördögbe is, sir, legyen ön az »et comp.«

Ez nagy szó volt. Lélegzetét fojtotta el mindenki, hogy folytatását hallja.

— Nos, ön nem felel, sir? Ön meg van indulva, nemde? Nem, nem! önnek felelni kell, mert az ajánlat komoly, nagyon komoly. Sújja ön meg a választ szomszédjának, miss Edithnek.

Edith arca lángbaborult, s az öreg Danner hamiskásan kacsintott Lamiel felé, kin a legnagyobb zavar volt észrevehető.

— Valóban ez oly meglepő, oly váratlan rám nézve — mondá —, hogy teljesen képtelen vagyok felelni. . . még most.

— Oh, oh! Ön tehát gondolkozási időt kér, sir. Legyen, én megadom azt.

— Csupán egy órát... még éppen annyi időm van az itt maradásra, ha utazom.

— Nagyon helyes, sir, ön pontos ember. Ön rendszert követ, sir

— A két bérkocsi meg van rendelve, itt áll a kapu előtt. Az egyik miss Henriettet viszi a kikötőhöz New York felé egy óra múlva, a másikon ön indul egy óra múlva Párizs felé, vagy pedig itt marad, és akkor egyszerűen levesszük róla a bőrdönt. A fickó pedig néhány shillinget kap a várakozásért. Ezek az akasztófárávaló bérkocsisok zsebelik az egész világot. Négy shilling elég lesz neki, sir, untig . . .

Ezen eredeti gondolat egészen elbájolta a társaságot. Az ördögbe is, egy ember, akit a Danner cég társául szólítanak fel s tetejébe még megkínálják miss Edithet, aztán megrendelnek számára egy hitvány bérkocsit és azt mondják neki: »Ha itt akar ön maradni, maradjon itt, ha pedig távozni óhajt, ott a táskája a kocsiban.« Mr. Danner német származása dacára is valóságos oltott angol, aki ilyen jóízű lében tálalja fel a nagylelkűséget.

Miss Edith szíve hangosan dobogott s zavarodottan süté le szemeit tányérjára. Lamiel még nagyobb zavarban volt s a viláért nem jutott volna eszébe valami alkalmas mondat. Oly nagy örökség mindjárt az első órákban kényelmetlen helyzetet teremtett neki, a vidor, örök jókedvű fickónak.

. . . Lám, a szegény miss Henriette mily könnyű szível mond búcsút az egyik világrésznek, midőn a másikba költözik. Még mosolya is van, melyet itt hagyjon a környezetnek, még könny is csillog szemében, amint utazó köpenyét felveszi. Pedig nem hagy itt sem jó barátot, sem rokont, csak hideg szíveket. Boldog az, kit még ezek is fölmelegítenek, kinek csak az jut eszébe, hogy a szolgakenyér táplálta s azt elfelejti, hogy keserűséggel volt megszóva.

Mr. Danner kiveszi óráját s tompa hangon mondja:

— Még öt percünk van, sir. Éppen elég, hogy a miss kalapját fölvegye, elbúcsúzzék, s mi lekísérjük a kocsihoz. A távozóink tiszteletére adott szerény családi ebédnek és ünnepélynek vége van, uraim . . .

Valamennyien felkeltek s lekísérték a távozó társalkodónét. Arról, hogy Lamiel nem fog elmenni, mindenki meggyőződve látszott lenni.

A bejárónál előszóllítatott az egyik bérkocsi Henriette számára. A társalkodóné megcsókolta miss Edithet, a többiekkel kezét fogott:

— Isten önökkel, uraim!

Azután Lamiel felé fordult s csintalan mosollyal kérdé:

— Nos, uram, lehet-e öntől valamely üzenetet küldenem hazámba, Franciaországba?

Lamiel éppen a kesztyűjével játszott e percben.

— Tegye zsebre, uram — csintalankodék Henriette, még abban a percben is, midőn apró, formás lábacska már a kocsi-hágcsón volt.

Kisasszony! — hebegé Lamiel . .

— Eh, uram, ön nagyon bártortalan és nagyon naiv. Ön unalmas . . .

Henriette gúnyosan mosolygott.

Lamiel arcát láng borította el.

A kocsiajtó becsapódott, de a tiszta üvegen keresztül látszott a Henriette szép, gúnyos arca, amint szájalommal mosolyog az ügyefogyott Lamielre, kit vőlegénynek fogtak meg a már kiaszott, kancsal miss Edith számára.

Az ifjút fölrazta zavara és egykedvűségéből ez a gúnyos, ördögien szép arc.

— Sir, kérem a másik kocsit — ordítá.

Mr. Danner úgy tett, mint aki nagyot hall.

Mondott ön valamit, tiszteletreméltó sir Lamiel?

A másik bérkocsit akarom, uram!

— Ah . . . ah! Hogyan, ön távozik, sir? Ez meglepő esemény, sir, ön talán nem gondolkozott eléggé ajánlatomon. Úgy van, bizonyára úgy van, ön felületesen vette a dolgot. Mindjárt megértjük egymást: még két egész percünk van . . .

— Egy fél sincs, uram — kiáltá Lamiel nyersen —, nem látja ön, hogy már most is alig fogom utolérhetni!

— Kit? Mit?

Eh, az ördögbe is, hát . . . miss Henriettet.

— Oh. Oh! Miss Henriettet? Azt a leányzót? Oh, oh!

Lamiel kiszakítá kezét a Danneréből s villámgyorsan vágta magát a bérkocsiba, megparancsolva a kocsisnak, hogy lóhalálba hajtson az előbbi kocsi után.

Mr. Dannert szokott irtózatos köhögési rohama fogta el, mely ezúttal soká nem akart megszűnni elannyira, hogy Mr. Klimpston szabadságot vett magának főnöke hátát tiszteletteljesen megütögetni.

— Oh, oh — ordítá Mr. Danner, amint köhögéséből kibontakozott —, és ennek az embernek kétszázézer fontja van . . . kétszázézer fontja . . .

Lamiel kihajolt a rohanó kocsi ablakán, nehogy szem elől tévéssze Henriettet. Mindenütt nyomában voltak, s mert az csak lépést haladott, okvetlenül utol kelle érniök kocsiját.

Könnyű dolog volt. Henriette kocsija egy kanyarulatnál, honnan több utca vezetett a kikötőhöz, váratlanul megállapodott és meg sem mozdult többé.

Lamielnek ez éppen kapóra jött. Leugrott és felnyitotta a Henriette kocsiajtáját.

— Kisasszony, eljöttem megkérdezni, mit izen ön, mert én Párizsba utazom.

— Tudtam, uram — mondá Henriette hidegen.

— Hogyan? ön tudta és mégis .

— Annyira tudtam, sir Lamiel, hogy megparancsoltam kocsisomnak, miszerint e kanyarulatnál megvárjuk önt, mert itt a népes utcák tömkelegében könnyen szem elől téveszt.

— Ez bámulatos . — hebegé Lamiel úr —, ez bámulatos . ez igazán bámulatos!

— Nem akar ön egyebet mondani, sir?

— Oh, mindenesetre . . . igen, kisasszony, valóban . én megvallom önnek érzelmeimet, ha szíves lesz megengedni . . .

— Én megengedem, sir.

Én szeretem önt

— Ezt már észrevettem, sir, ma az ebédnél, tegnapelőtt, midőn a lépcsőzetnél találkoztunk, és vasárnap egy hete, mikor ön az utcán követett. Akar ön még valamit mondani?

— Ha szabad lenne . . . én istenem, annyi mindenféle mondanivalóm van . . . ön talán azt is tudja.

— Csak gondolom. Ön valószínűleg azon ajánlatot akarja nekem tenni, hogy ne menjek New Yorkba, hanem utazzam kíséretében Párizsba . . .

— Oh, kisasszony, tegye azt, boldogítson egy érdemetlent, ki rabszolgája lesz kegyednek, ki szívét, kezét felajánlja . . .

— Az utóbbiról ne beszéljünk, sir; én a kezet nagyon kevésre becsülöm, mert annál nagyobb értéket tulajdonítok a szívnek.

- Az én szívemnek?
- Még nem. Mielőtt felelnék magamnak, egy bizalmas kérdést kell intéznem önhöz. Mennyi is az ön öröksége?
- Kétszázezer font.
- Mit szándékozik kezdeni ezzel a csinos összeggel? Amit kegyed fog parancsolni, kisasszony.
- Ez esetben, sir, fizesse ön ki az egyik bérkocsit. Az fölöslegessé vált. Együtt utazunk Párizsba.

*

Mr. Danner számos összeköttetési folytán sokszor kapott kérdezősködéseire tudósításokat párizsi barátjáról, bizonyos Lamielről, ki iszonyú fényűzéssel él kedvesével, Henriette-tel. A nő szép, mint egy ördög, és pazarló, mint egy őrült, a férfi szerelmes, mint egy macska, és könnyelmű, mint egy király.

Egyszer azután egy-két év múlva kimaradtak a tudósítások. Az öreg Danner nem is sokat törődött velök, hanem miss Edithben mégis volt annyi kíváncsiság, hogy kérdést intézzen Lamiel felől. »Elszegényedtek« — volt a felelet — »s a kétszázezer font romjaival valószínűleg valamely külvárosrészbe húzódtak, hol távol a nagyvilág zajától, észre nem véve a high life-től, mely eddig annyit foglalkozott velök, csendben élnek.«

Miss Edith azt felelte, hogy körülményesebb tudósítást kér, s utasításokat adott Lamiel felkeresésére s körülményeinek kipuhatolására.

A vénleány hiúságát sértette a visszautasítás. Olyan fájó volt a seb, hogy két éven át sem bírt behegedni. Mi fakasztotta fel, mi nyitotta meg folytonosan? A szerelem-e? A bosszú-e?

Néhány nap múlva aztán megkapta a kimerítő tudósítást. Lamielt tönkrejuttatta kedvese, s mikor már szegényül maradt, ott hagyta a faképnél, megszökött egy angol úrral. A szegény ember kétségbe van esve.

És aztán néhány nap múlva még többet is megtudott miss Edith. Egy ködös őszi délután törődött, szürkülő fejű, vézna, sápadt ember jelent meg Mr. Danner dolgozószobájá-

ban. Ruhája kopott, modora előkelő, arca elárulja a korán elhervadt ifjúságot.

— Én Lamiel Eduárd vagyok, sir.

Mr. Danner nem mutatott semmi meglepetést. Egykedvűen tette föl szemüvegét, hogy az előtte álló alakot vizsgálja.

— Nos?

Én egészen elszegényedtem, sir.

— A fiatal évek nagyon melegek... szörnyen melegek. Én a tőkét a hógomolyokhoz hasonlítottam, miket az idő megnöveszt. Az önére meleg idő járt... cudar meleg idő

— Elolvadt — jegyzé meg Lamiel, bánatos, humorteljes mosollyal.

Mit akar most kezdeni?

— Elfoglalni óhajtanám azon szerény hivatalt, melyet annakidején az ön üzletében viseltem, s melyet oly szíves volt nekem fenntartani.

— Egy kereskedő megtartja szavát, Lamiel. Ezen háromfontos állás ezennel rendelkezésére áll: Mr. Klimpton oda fogja önt vezetni asztalához. És most ez a dolog el van végezve, hagyjon magamra.

Lamiel elfoglalta előbbi állását. Az elegáns világfi, ki százezreket költött, kit pompa, fény környezett, kinek mozdulatát szolgasereg leste, lovait hercegek irigyelték, kedveséért egész Párizs rajongott, estélyeiről az összes hírlapok tárcákat írtak, ismét ott simította a papírt, töltötte ki a szállító leveleket és írta a címeket 3 font havi fizetésért, ahol néhány évvel ezelőtt.

Nem volt-e az csak egy mulékony fényes álom, mely kacér játékát űzte a szegény ördöggel?

Nem, nem, szomorú valóság volt, mely ott hagyta nyomait arcán. A szenvedés látogatójegyei, a ráncok élénken beszéltek azokról az évekről, mikor még annyi pénze volt, és olyan kedvese, akiért egész Párizs rajongott.

De az idő jótékony keze kezdte lesimogatni a ráncokat. Lamiel beletörődött az új helyzetbe, visszatért életkedve, gondtalansága és mosolya, újra a régi vidám fickó lett, ki a »Danner et Comp.« üzlethelyiségeiben találta meg az otthon

édességét. Annyira pontos és szorgalmas lett, hogy Mr. Danner egy év múlva tíz fonttal felemelte fizetését.

Ez boldog nap volt rá nézve. Ez a tíz font többlet betöltötte minden vágyát: most már semmi kényelmet nem fog nélkülözni többé.

Derült hangulatban sietett másnap az üzlet helyiségébe. Ott egy levél várt reá, finom női kéz írása. Egy szállodaszolga hozta, sürgősnek mondvá.

Lamiel izgatottan törte fel s futotta át. Arca kipirult, szíve hangosan dobogott. Még egyszer végigolvasta, lassan, élvezettel, külön megnézve minden betűt, aztán óvatosan tárcájába rejté s rohant fel a Mr. Danner szobájába.

— Mi dolog ez, Lamiel? Ön nincs íróasztalánál. Mit keres ön itt? — kérdé Mr. Danner bosszúsan.

— Egy szívességre akarom megkérni, sir. Semmi pénzzel sem rendelkezem jelenleg, dacára, hogy rendkívüli szükségem van. Adjon ön nekem kölcsön, sir, tíz fontot.

— Hova gondol ön?

— Esedezem, sir . . .

— Bolondnak gondol ön engem? — kiáltá Mr. Danner haragosan. — Én adjak tíz fontot? Tíz fontot? Mire? Takarodjék ön asztalához!

Lamiel büszkén emelte fel fejét, egy fenyegető mozdulatot tett kezével, szemei villámokat szórtak — de csakhamar lecsüggedt a kéz és fej s a villámokat a kétségbeesés váltá fel. Sápadt, levert arccal támolygott ki a szobából, s mint a részeg, ingadozó léptekkel jött le a lépcsőn, hol éppen Mr. Klimpston tisztos alakjába ütődék.

— Az ördögbe, Lamiel, ön úgy látszik, nem tartja szem előtt járásközben az egyenes vonalt . . .

— Oh, sir, milyen szerencse, hogy találkozom. Nem adhatna ön nekem kölcsön 10 fontot?

Mr. Klimpston valódi angol lassúsággal kezdte kifordítani összes zsebeit.

— Az ördögbe is, ön az angol nemzeti banknak képzel engem. Ez mulatságos!

Lamiel már nem hallotta ezen elmés észrevételt, elrohant, mint az őrült.

Másnap a szokott órában délelőtt nem jelent meg az

üzletben. Mr. Danner bosszús volt és azt jegyezte meg, hogy ez mégis hallatlan dolog. Délután ismét nem volt Lamiel látható. Mr. Klimpston azt találta, hogy alkalmasint beteg, mit Mr. Danner azzal sietett kifogásolni, miszerint az ő üzletében nem szabad betegnek lenni senkinek: tesz is két pennyt két font ellen, hogy a fickónak semmi baja.

Azzal fogta kesztyűjét, kalapját és sétabotját, s mint egy valódi gentlemanhoz illik, elindult személyesen meggyőződni szavai valóságáról.

Lamiel egy ódon, piszkos ház negyedik emeletén lakott. Mr. Dannernek háromszor kellett megállania, hogy kiköhögje magát, míg ajtajához ért.

Az ajtó belülről be volt zárva. Mr. Danner sokáig gondolkozott, mit tegyen, míg azon elhatározásra jutott, hogy az esethez képest legcélszerűbb intézkedés leend a házmestert lakatosért küldeni. Még csak azzal nem volt tisztában, hogy ki fogja a lakatost fizetni.

A mester megérkezett egy nagy kulcsomaggal s miután biztosítá Mr. Dannert és a házmestert, hogy nincs olyan zár a világon, amit ő egyszeribe ki ne nyisson, Lamiel ajtajának zárját egy derekas rántással hirtelen fölszakítá.

Borzasztó kép tárult fel a belépők előtt. A ködön át-szűrődő nap derülten aranyozta be az alacsony, szegényes szobát, melynek egyik szögletében, hová a napvilág nem hatott el, a szegény Lamiel függött fölakasztva.

Asztalán egy nyitott levél feküdt.

»Kedvesem!

Megbántam tettemet. Visszatértem önhöz, mert érzem, hogy szeretem, imádom. Bocsásson meg és keressen fel azonnal. A »Kék Heringnél« vagyok szállva minden pénz nélkül. Ha ön oly helyzetben van, hogy keríthet néhány fontot, jöjjön rögtön, szívszakadva várja

Henriette.«

Mr. Danner föltette szemüvegét, miután előbb megtörölgeté zsebkendőjével, aztán egykedvűen megnézte a szerencsétlen ifjú tetemét s végigfutá a mindent megmagyarázó levélkét.

— Oh, oh! — dörmögé — és ennek az embernek kétszázézer fontja volt!

Aztán szokott ünnepélyes lassúságával hazaballagott s az üzlethelyiségben kifizeté Mr. Klimpstonnak a két pennyt: mert ezúttal csakugyan neki volt igaz; Lamielt komoly akadály tartotta vissza az üzlettől.

A »NELLI-NELLI«

Amióta megtudta, hogy házasember vagyok s nincs házam Pesten, elhajolt tőlem a szíve — Emilhez. Az ő szíve hajlott el s mégis az én szívem csorbult . . könnyem is utána csordult . . .

Nem is csoda; azt hiszem, annyi az udvarlója, mint amennyi hajszál szép fején. Egyik mulatságosabb, mint a másik. A Feri gyerek mennyre-földre esküszik, hogy él-hal érte, a hórihorgas Rezső pedig váltig bizonykodik, hogy neki ugyan nem kell, — de azért odavan a bolondulásig. Én magam meg már olyan vékonyra száradtam ki a szerelmi búbánattól, mint a Prém József poézise, melyet a prózairás tűjébe húzott immár és a »Magyar Állam« újdonságait fércelgeti vele. A többi udvarlóról nem is szólok. Ki az ördög győzné őket betűrendbe szedni, és elszámlálni érzelmeiket? Eszeveszett az valamennyi, ha a Nelli-Nellit látják.

A nyájas olvasó, aki ezt a bolondságot olvasni fogja, s ott-hon eladó lánya vagy nővére van, kit csak egyszerűen Birinek, Őrsinek, Marinak neveznek, joggal beleszólhat a dologba illendően megtudakolván tőlem, hogy ki adta nekem azt a just, hogy duplán tétessék ki nyomtatásba az ő keresztneve, mikor más keresztény lélekre egy keresztnév után is ráakadnak, és bizonyára még őfelsége a királyné is csak Erzsébet, nem pedig Erzsébet-Erzsébet.

Igaz a kérem; — csakhogy nekünk olyan gyönyört okoz a Nelli név kimondása, hogy átkozott fukar fickóknak kellene lennünk, ha ezen gyönyör *megkétyszerzését* megtagadnók magunktól.

Ő tehát »Nelli-Nelli«. Ettől nem tágítok, s ha az olvasónak is lefestem milyen szép, hiszem belenyugszik.

Még csak leány-palánta, alig múlt tizenöt éves. Naiv, gyermekes. Feri a természetért imádja, mely olyan hajlékony, karcsú mint a nádszál; Emil a szemeiért rajong, melyek olyan égszínkékek, hogy a mennybolt színe látszik ízetlen utánzásnak mellettük. A hórihorgas Rezsőnek az orcái tetszenek, mert olyan szépek, mint a barackfa rózsaszín virága, és olyan puhák, melegek (ipsissima verba), mint a meleg cipó.

E drasztikus hasonlat után nekem magamnak semmi kedvem similéket mondani bájjaira, egyszerűen kijelentem, hogy nekem mindene tetszik. Ha valami tagja nem olyan volna, amilyen, az egész Nelli-Nelli nem érne semmit.

De térjünk a dolog velejére. Ez a Feri gyerek a leggyafurtabb fickó köztünk. Spekuláns fő. Egy félhavi udvarlás után alkalmasint reményekkel kecsegtethetvén magát, egy részénytársaságot gründolt a Nelliké meghódítására. Mindnyájan tagjai lettünk.

Az általa kidolgozott s általunk elfogadott alapszabályokból idézek néhány §-t, amennyi éppen szükséges a társulat megértésére:

1. §. A társulat célja: a »Nelli-Nelli« meghódítása.
2. §. Hogy az, aki először bírni fogja, meg is tarthassa: alaptőkéről szükséges gondoskodni.
3. §. Minden részvényes tartozik tehát hetenkint öt forintot fizetni e célra a társulat pénztárába.

Még a 37-ik kacsot szükséges idéznem, mely így hangzott:

Nem részvényes udvarló eltávolításáról a társulat gondoskodik.

Így aztán meglettünk volna szépen. Napról napra mondhattuk a muszkákkal: »minden jól megy.« A vad leánykából szelíd báránka lett, napról napra nyájasabb, simulékonyabb. Kezét meg hagyta fogni, arcát megengedte simogatni, sőt már vége felé szép selyemhajával is játszhatott egy-egy vakmerő kéz szentségtelen ujjá.

De az egyensúly mégsem lett megzavarva. Az akciók egyformán állottak, bár az eldöntés napja már nem látszott messze lenni. Egyszer egyikünket, másszor másikat tüntetett ki. Ki lesz a szerencsés, boldog isten tudja. Hátha a furfangos Feri gyerek ez egyszer más számára gründolta az

alaptőkét? Homályos írás az, ami a női szívben van. Ami »B«-nek látszott ma, »A« kerekedhetik belőle holnap.

A részvénytársulat azonban szilárdul állt, mint a Sion, a befizetések hónapok óta pontosan történtek s a létfeltétel meg nem lett ingatva semmi által.

Még Nelli-Nellit ugyan senki sem bírja, de biztos, hogy már nem sokáig marad »res nullius«, mert a megszelídítés volt a főmunka, az pedig be van fejezve. Olyan új nevelésben részesítettük, hogy egész öröm volt elnézni, mennyi élvezettel olvassa Kock frivol regényeit s nézi a kankánt a népszínházban. Aztán idegen ember hozzá sem férhetett: minélfogva matematikai igazsággá izmosodott, hogy valamelyik közülünk nyeri el Nelli-Nellit és a begyűlt alaptőkét.

Képzeltető, hogy ily körülmények mellett mekkora nagy lehetett a verseny. Nem is igyekszem leírni; a derék, nemes célú részvénytársulatnak csak szégyenére válnék azon különféle fogások és mesterkélések nyilvánosságra hozatala, melyekhez annak egyes tagjai nem átallottak nyúlni, hogy az egyre értékesebb szivecskét elhódítsák.

A múlt napokban a helyzet mindinkább feszültebb lett. A megoldás közelsége a levegőben látszott függni.

A jövőt rózsás színben látta mindenki.

Nelli-Nelli szokatlan jókedvű lett és szokatlanul nyájasan mosolygott, ugrált örömeiben, madarat lehetett vele fogatni . .

Szentnek látszott, hogy szerelmes valakibe.

Most már csak az a kérdés, kibe?

Megdöbbenve találgattuk.

— Honnan, miért van most mindig olyan jó kedve, Nellim-Nellim? — kérdém egy estén, midőn mindnyájan összegyűlve a Nelliék kerek asztalánál ültünk.

— Hát nem tudják? Azért, mert beteljesült a vágyam: színésznő lettem. Beállottam a karba a Népszínháznál.

— Szent isten! Mikor?

— Már egy hét előtt.

Hallgatva néztünk össze. Feri fanyarulmondá: Megehetjük a részvénytársulatunkat. *Most már a Nelli-Nelli a mindnyájunké.*

U. I. A begyűlt pénzt elküldjük — a muszka sebesülteknek.

A NŐ REGÉNYE

Rajz

Elvitték, asszony lett, levették a pártát gyönyörű fejéről, s azzal a pártával levették a mennybolt mosolygó kékségét, elvették az élet minden édességét, elcserélték lelke verőfényét korom éjszakával. Elváltozott minden.

Átkozott a kocsi, amelybe beültek, átkozott a négy ló, amely tovavitte, száradjon el a fű, mely annak az útnak (az ő szép útjoknak) széleit fölverte.

Szegény Kirner Klári, mennyire szerette a derék Érdy Dezsőt, s mégis odaerőszakolták a szülei Kamuty Ferenchez.

Persze, mert gazdag volt. Klári is gazdag volt, Kamuty Ferenc is: összeillettek hát. Hogy a szív mit érez, merő ostobaság az; nem a XIX-ik századba való bolondos dolog az.

Klárít tehát elvitték szépen falujából, hol annyi boldog pásztorórát töltött Dezsővel, valahova Felső-Magyarországba, a Kamuty birtokára — menyecskének.

Hányszor esküdött szerelmet Dezsőnek, hányszor mondta, hogy csak a halál, vagy az ő mennyasszonya lehet. A szíve repedne meg, ha valaha elszakítanák Dezsőjétől.

De bizony azért mégsem repedt meg annak az ő szíve. Piros, életvidor menyecske lett, mint a parancsolat. Táncolt, mulatott, nevetett. Csupán néhány napig változott volt át lelke verőfénye éjszakává. Ami nagyon természetes is, mert hiszen az éjszaka is csak arra való, hogy virrulat következék utána.

Érdy Dezső szemébe vágta kalapját és azt mondta.

»Szívtelen nő: nem tud érezni.«

Aztán még többször okoskodott ilyenformán:

»Fény, gazdagság, ragyogás az eleme a nőnek. Nincs egyéb szentség előtte. Hitét, becsületét, szerelmét, mindenét feláldozza érte. Klári is a vagyonaért lett a Kamuty neje. Hiúság, valóban hiúság a te neved, asszony!«

És egyszer csak olyan idők jöttek, mikor az emberek egy napon úgy feküdtek le, mint gazdag emberek, s másnap koldusnak ébredtek fel. A »Krach« villámai csapkodtak mindenfelé.

Kamutyék minden vagyonukat elvesztették. Nem maradt meg nekik csak a rajtuk való.

A fényes ősi kastélyból ki kellett költözködniök. Ide jöttek lakni Budapestre egy szűk hónapos szobába, hol csak egy asztal, két szék és egy ágy volt az összes bútornak.

A fény odalett, megsemmisült, de azért Klárinak megint nem repedt meg a szíve. Mégis csak olyan életvidor piros menyecske volt, mint azelőtt.

Érdy Dezső azt mondta erre.

»Elfásult könnyelmű nő . . . ki nem is gondolkozik.«

A szűk szoba később még szűkebb lett. A szegénységnek új osztályosa támadt. A hónapos szoba bútornak megsza-
porodott egy — bölcsővel.

Klárinak gyermeke, kis leánykája született. Erzsike lett a neve.

Szerették, dédelgették, mint egy darab aranyat. Izmosodott, nőtt is mintegy harmadfél évig. Akkor azonban meghalt.

Szép aranyhajú angyalka volt, nagy kék szemekkel, gömbölyű karo-cskákkal, átlátszó bőrű rózsaszín lábacskákkal.

Szokása volt korán reggel feküdni át mama és papa közé; dadogott ilyenkor bolondos, csókolnivaló dolgokat.

Járni is tudott, futkosni is, sírni, csak nagy ritkán sírt.

Himlőben halt el. Fekete himlő e rózsás arcokon!

Mikor kiterítették a feketével elfátyolozott szobába, melyet sírvirág, homály, a franciscet illata, s két szegényes fagygyertya fénye oly szomorúvá tett s oly szívrázó hangulattal, úgyszólván titkos ünnepélyes szent zenével töltött el . . . az anya egész nyugodtan járt fel s alá halottja körül.

Hol-hol a ravatal fejéhez hajolt, omló fűrtői befedték a kis halott arcát, az örök lezárt szemeket, a sima, oly végtelesen nyugodt s mégis bűvös álmeregékkel beírt hideg homlokot . . .

Megcsókolta. Csönd volt. Csak egy vén óra ketyegett. Megcsókolta ismét, azután nyugodtan elfordult és a padlóra nézett hosszan mereven . . .

Majd lábujjhegyen az udvarra nyíló ablakhoz tipegett, és cirádákat rajzolt arra. Ki tudja, mit jelenthettek azok a görbe-

gírbe vonalak? A kétségbeesés írását nem bírja megolvasni senki, csak az, aki diktálja ott fenn az égben!

Eközben megjő a férj. Sápadt, egész valójából kikelt alak, megtört fényű szemekkel, roskatag termettel.

Meglepetve nézi nejét. »Milyen erős ez a Klára!« Félig megnyugtatta, félig megdöbbeneti, hogy olyan nyugalommal viseli a csapást.

Feküdjünk le, Klára. Késő van.

— Igen, igen — suttogja Klára lágyan —, Eszti már alszik.

Lenyugodnak.

De az anya nem alszik... Mikor minden lecsöndesül, kisuhan ágyából, egy kést vesz elő az asztalfiából, s a kis halotthoz lopózik.

Melle zihál, szeme vadul forog s a kést a gyönyörű halottba vágja. Szétmarcangolja s kitépi melléből az eldobogott szívet.

Majd föl kacag...

— Hahaha! Nézd csak ezt a szívet, édes férjem. Ezt nem adom a halálnak. Ezt nem temetik el, hahaha! Ebből én palotát építek magamnak.

És a szívet magasra tartva kezében, vígan ugrándozik szanaszét a szobában.

A halálra rémült férj átérti a valót, s gyöngéden vigasztalja:

— Igen, igen, palotát építünk belőle: holnap bele foglak vezetni.

És el is vezetni másnap abba a szomorú, csendes palotába a — Lipótmezőn.

A PUTNOKI PAJKOS

A török nemzet nagyszerű küzdelmei alkalmából, midőn látja a világ, hogy mily mesészerű hősiességgel vívta meg a török hadsereg az óriási harcokat, s mint alázta meg a porig a gőgös, a zsarnok Muszkaországot: öröm és hála foglalja el a magyar nemzet szívét is, lelkesedünk a török győzelmek

felett, s mint édes testvérünket, barátunkat üdvözöljük a csatából megtérő hősokeket. Igen, mert jól tudjuk, hogy e széles világon a törökön kívül más barátunk nincs. És eszünkbe jutnak e pillanatban, hogy hajh! volt idő, mikor félreértettük egymást, volt idő, mikor a két testvérnemzet egymást emészttette öldöklő harcokban. E szomorú időnek borzasztó harcaira fátyolt vetünk. Csak egyes, kevésbé szomorú kime-netelű szakaira emlékezik most a jó magyar nép.

Gömör megyei Putnok városkában szájról-szájra maradt fent az alábbi történet. Elmondom, elmesélem, ahogy hallot-tam nem rég, a napokban. Úgy rémlik előttem, hogy elbeszé-lésem hősének egyik dédunokáját láttam azon a nagy lisztán, melyre azok nevei voltak felírva, akik a török sebesültek fel-segélésére adakoztak. Egy harctéri tudósító leveléből pedig azt olvastam, hogy egy hős ifjút lehetett látni a török har-colók soraiban, ki ízről-ízre magyar, hazánkból vándorolt a török csataterre, mert azt állítja, hogy ő török eredetű, ősapja a hajdani török—magyar hadjáratkor maradt bent Magyar-országban, s most aztán ő kötelességének tartotta véreinek segítségére sietni, s irtani az átkozott ellenséget. Lehet, hogy ez a lelkes ifjú meg elbeszélésünk másik hőse, Muszúr basa ivadéka.

*

Mint a címről is már könnyű kitalálni, Putnokon történt a dolog, mégpedig abban az időben, mikor Gömör megye is el volt foglalva a török által s Putnokon Muszúr basa parancs-nokolt.

A basa hórihorgas magas ember, rettenetes basarózsa képpel és rengeteg hosszú fehér szakállal; a homlokán egy nagy sebhely, amit valaha bég korában a jó Szondy vitéztől kapott emlékül, odaát Nógrádban. Az egyik lábára sántított, Felsőoroszinál egy golyó fúródott bele; a balkezén három ujja el volt vágva, ezeket valahol Rimaszécsnél hagyta; azonfelül a jobb szemének csak helye volt meg, egy szerencsétlen kard-szúrás Drégelynél megfosztotta tőle.

De abból a megmaradt egy szemből annyi gonoszság sugárzott ki, mint egy pokolból. Félték is az emberek tőle, mint az ítéletnaptól; azaz, hogy az ítéletnaptól csak a gono-

szok reszketnek, őtőle azonban reszketniök kellett a jóknak is. Amily kegyetlen volt a csatában, semmivel sem volt külön a meghódított alattvalókon. Igaz, hogy elég oka volt haragudni a magyarokra, mert — mint elősoroltuk — elég emléket kapott a magyar kardvasaktól, de a kíntások és bosszantások azon ezer neme, mit a meghódított területen elkövetett, még a soknál is több volt. Egyszer egy putnoki vargát karóba húzatott azért a bűneért, hogy elnevette magát egy török harcos éneklésén.

— A hitetlen gyaur! még nevetni mer, mikor egy igazhívó muzulmán a Szent Alkoránból énekel.

Eleget szabódott a boldogtalan varga, hogy hiszen ő nem tudhatta, mit énekel a török katona, mert egy szót sem tud törökül.

Nem használt semmit.

— Majd megtanulsz törökül a paradicsomban — mondá Muszúr basa. Ne búsulj, édes fiam!

Azzal a legnyájasabb arccal rendelte, hogy húzzák karóba a derék gyaurt, akinek úgysem volna már előmenetele ezen a gyarló világon a török nyelvtudomány nélkül; aztán a fejét különös kegyelemből ki kell szegezni a várkapura, hadd gyönyörködhessenek benne.

Máskor beállít egy becsületes szúcseMBER házába, aki a felső utcán lakott saját kőházában, s mint egyike Putnok legderekabb polgárainak városi tanácsnok volt.

— Halld-e, gyaur! — kiáltott be hozzá a félszemű basa az ablakon — gyere ki, édes fiam, gyere . . .

— Mit parancsol, kegyelmes uram? — kérdé ijedten és nagy alázatosan a jámbor szűcs, előrohanva.

— Holnap reggel vadászni megyek, édes fiam — mondá a basa nyájasan (mert sok gonosz ember hordja a nyájasság álcát) —, és mivel hideg idő van, egy meleg kődmenre van szükségem, édes fiam, azt te nekem holnap reggelig meg fogod varrni, kedves gyermekem, a saját matériámból, mit ha nem tennél, édes fiam, olyan bizonyos lehetsz, hogy déltájon felakasztatlak, mint ahogy bizonyos az, hogy holnap is megvirrad.

— Mindent el fogok követni, kegyelmes úr, dolgozni fogok egész éjjel — mondá a szűcs remegve.

— De a ködmön tökéletes legyen, édes fiam, szépen kihímezve skófiummal, szép félholdakkal, ékes tulipánokkal.

— Mindent megteszünk, csak arra kérem kegyelmességedet, hogy a matériáért azonnal mehessek.

— Gondoskodtam róla, édes jó fiam, hogy ne kelljen fáradnod, ott bóg a kapud előtt.

A szűcs odapillantott s kétségbeesve látta, hogy a mondott matéria, melyből a ködmönt kell megvarrni, még nagyon kezdetleges állapotban van. Két darab eleven kos állt kint a kapu előtt, gyámoltalan birkatürelemmel és nyugalommal. Bizonyosan egyik sem gondolta, hogy a bőrből ködmön lesz holnap, ha ugyan lesz.

A szűcs térdre borult a hatalmas zsarnok előtt, s úgy könyörgött, hogy ne kívánja tőle ezt a lehetetlen dolgot, hiszen ha csak ködmön kell, varr ő reggelre, meg lesz, de az lehetetlen, hogy abból a bőrből csinálja, ami még ma a kosok ideiglenes tulajdona: arra kevés az idő.

— Hogy is hínak csak téged, kedves fiam? — kérde a basa édeskésen.

Pajkos Mártonnak.

No hát, fiam Pajkos Márton, még egyszer mondom, hogy a ködmön meglegyen a kosokból reggelre, mert különben felakasztatlak. Allah megáldjon, édes gyermekem!

Ezzel a basa elment. Persze, hogy reggelre nem lehetett meg a ködmön, s Pajkos Márton uramat felakasztották, amit a basa nyugalmasan csibukozva nézett végig kertjéből.

Arra is nagyon büszke volt Muszúr basa, hogy ő a legjobb adószedő a szultán összes vezérei közt. Iszonyú sarcot vetett ki a szegény putnokiakra, s hogy azt a kicsigázott, fizetni nem tudó néptől kicsikarja, egy lajstromot készített, ahol fel volt jegyezve; kinek ki a legkedvesebbje, s aztán egy napon összefogdostatta kinek a feleségét, kinek a gyermekét s egy nagy földalatti terembe csukta: harmadnapig ki lehetett az így elfogottakat váltani az adó lefizetése mellett; aki azonban harmadnapon túl is kénytelen volt ott hagyni gyermekét vagy nejét, a legnagyobb kínzásoknak tette ki; újabb három napig a talpát csiklandozták az ott maradtaknak, és ha még akkor sem lettek kiváltva, a következő három napon napon-

kint kétszer megkorbácsoltattak. És ez nagyon hathatós adó-törvény volt, úgyhogy a putnoki basának sohasem voltak adóhátralékosai, mint a többi ügyetlen basáknak, kik nem értettek a célszerű közigazgatáshoz.

Sok írivalóm volna, ha mind elő kellene sorolnom azon istentelen kegyetlenséget, amit akkoriban Muszúr basa véghez vitt Putnokon.

Nemcsak a közrendűek, hanem a tekintélyes magyar urak is ki voltak téve a basák korlátlan önkényének. Nem lehetett előle folyamodni sehova, sem elmenekülni.

Maga a hatalmas Balassa Imre is, ki akkoriban Putnokon lakott a neje kastélyában, csak olyan volt a basa előtt, mint a legutolsó rabszolgá.

Azaz hova beszélék, hogy Balassa Imre a neje kastélyában lakott; lakott ám, de nem Balassa, hanem Muszúr basa, ki kikergette őt onnan, egy alacsony udvarházba a falu szélén.

Ott élt a hatalmas magyar főúr elvonulva, várva a jobb időket erre a szegény, sokat szenvedett országra.

Egyetlen leánykája, a kis tizenkétéves Borbála volt életének minden öröme. S most ez az öröm is keserűséggé vált, mert a kedves lányka, ki valóságos jótevő tündér volt Putnokon, beteg volt, haldokolt.

A lakosok szomorú arccal jártak-keltek a kis udvarház előtt, hol a várúr kis kisasszonyja, leendő úrnőjük, haldoklik. Balassa Imre nagy bánata ott tükröződött minden arcon. A megpróbáltatás és közös elnyomatás e napjaiban a jobbágy közelebb simult urához, ilyenkor érezte csak, mije volt az neki, mint ahogy ti, kedves olvasóim, talán csak akkor fogjátok igazán érezni: mi volt apátok, anyátok, mikor már elvesztitek. Bezzeg de sokszor megcsókolnátok a lábnyomát is annak, kit egykor nemegyszer képesek voltatok megsérteni, megbosszantani.

Bezzeg a putnokiak is ragaszkodtak most Balassa Imréhez s együtt érezték a nagy bánatot vele beteg gyermeke miatt.

A kis Borbála napról napra rosszabbul lett, végre lázas önkívületbe esett.

A gróf kétségbeesve virrasztott ágya fölött és hallgatta annak lázas szavait. A beteg ott járt-kelt a fényes várkastély-

ban, melyhez emlékei kötődtek, és bebarangolta a kertet, mely akkoriban egyike volt a legszebb kerteknek az országban.

— Nézd csak, apám — kiáltá —, nézd, nézd! Látod a cseresznyefát az üvegházban. Milyen szép piros cseresznyék vannak rajta. Oh, atyám, szakíts belőlök. Ha adsz belőlök, mindjárt meggyógyulok.

Balassa gróf végigsimítá kezét a kedves forró homlokon.

— Hova gondolsz, kis Borbálám? Nyisd ki a szemeidet. Hiszen te itt vagy mellettem, édesapád mellett. A cseresznyékről csak képzéledől. Hol is volna most cseresznye márciusban.

— Nem, nem — kiáltá a gyermek makacsul —, én látom a cseresznyéket s tudom, hogy meg fogok gyógyulni tőlük. Az Anna is látta . . .

(Anna a beteg ápolónője volt).

— Nyugodj meg, édes Borbálám. Nem látott Anna semmit. Hiszen itt van, elmondhatja neked.

Anna aztán elmondta a grófnak, hogy a lázas beszédnek van némi alapja, néhány nap előtt ő csakugyan beszélte a kis úrnőnek, hogy a basa üvegházában már érik a cseresznye.

Borbála egész éjjel a cseresznyéről beszélt s követelte, hogy neki azt adjanak.

A gróf alig várta, hogy megvirradjon, rögtön hívatta a lovászát, Pajkos Imrét, a kivégzett Pajkos Mártonnak a fiát, s elküldte a Muszúr basához azon üzenettel, hogy tiszteletti és nagyon kéri, hogy bármi árért küldjön néhány szemet beteg lányának a cseresznyékből.

— Hogyisne? — dühöngött a basa. — Nem is kellene egyéb, mint hogy hitvány gyaur porontyok számára pazaroljam Allah áldását. Mondd meg uradnak, a hitetlen kutyának, édes fiam, hogy a cseresznyét a felséges szultán számára termesztettem s el fogom küldeni Sztambulba. Add át uradnak tiszteletemet, neked pedig most mindjárt adatok huszonöt bambusz botot, hogy máskor ne alkalmatlankodjál ilyen dolgokban.

A derék Pajkos Imre igen elbúsult a huszonöt bambusz pálcán, amit a talpára kapott, de még jobban azon, hogy kis úrnőjének nem vihet a cseresznyéből, hogy meggyógyuljon.

— Azért is enni fog belőle — suttogá dacosan —, azért is, éppen azért is . . .

A grófnak is zokon esett az üzenet, de mit tehetett róla? El kellett nyelni. Az ellen nem volt föllebbezés sehova.

— Hozok én abból a cseresznyéből, ha addig élek is — mondá Imre lovász. — Belopózom este a kertbe . . .

— Nagy vakmerőség lenne — felcitt a gróf —, életeddel játsznál és hasztalan, az üvegházat fegyveres örök vigyáz-zák. Nem kívánom, Imre szolgálom, hogy ifjú életedet kockára tedd.

— Nagy számadásom van a pogánnyal, nagyságos uram. Nem felejtettem még el az apám halálát, nem is fogom soha.

Imre egész nap gondolkodva járkált fel s alá, terveket forgatva fejében, miként jusson az üvegházba. Nem lehetett lebeszélni szándékáról, hogy a cseresznyefát megdézsmálja. Rokonai, barátai eleget kérték, hogy ne menjen, bizonyos halálnak megy neki, de ő állhatatos maradt. Nem használt a szép szó, a jóakarató figyelmeztetés. Hja! Nagy számadása volt a törökkel, és nagyon szerette kis kisasszonyát.

Este azután, mikor minden elcsendesült Putnok városában, a mi legényünk megmászta szép csendesen a magas palánkot, mely a basa kertjét környezé, s bátor léptekkel tartott egyenesen az üvegház felé.

Kívül a kerítésen maradt barátai, többnyire a Balassa cselédsége, szorongó szívvel néztek utána, akit nehezen fognak látni többé ebben az életben. Az egyik gúnyosan még egy zsákot is dobott utána.

— Ha tán kicsi lenne a tarisznya, amit viszel a cseresznyének, — itt van a zsák is, Imre pajtás!

— Kár gúnyolódni — szólt egy őszbe csavarodott faragó béres —, az Imre bátor fiú, isten segítse!

Az üvegház előtt három fegyveres török katona járt fel s alá.

Imre szíve nagyot dobbant, de azért nem hátrált, s észrevétlenül sikerült neki az üvegház ajtajához lopózni, melyet generális kulccsal volt szándéka felnyitni.

De mennyire elbámult, midőn az ajtót nyitva találta. Bemehetett minden nehézség nélkül.

Nem is kérette magát sokáig, hanem beosont s azonnal nekifogott a cseresznyeszedésnek. A pompásan illatozó ezer meg ezer virág közt sem volt nehéz megtalálni a cseresznye-

fát, mely magasabb, terebélyesebb volt a többiekénél s piros gyümölcse még a sötétben is szinte mosolyogni látszott.

Már félig telve volt a tarisznya, midőn nesz hallatszik s a közeledő fény egyszerre láthatóvá tette a basa e téli paradicsomát.

Imre villámhirtelen húzódik egy sűrű pálma mögé a szögletbe s elfojtott lélegzettel várta mi fog történni.

Az ajtó nem hiába volt nyitva, hanem avégből, mert Muszúr basa este ez órában mindig a jól fűtött üvegházban, a mámorító kellemes illatár közepett fürödni szokott.

Két szolgálgyertyát, csibukot, fürdőruhát hozott, s utánuk Muszúr basa lépett be rémes szemével fürkészőleg nézve körül.

Imre fogai vacogtak a félelemtől.

Szerencsére azonban sem a szolgák nem vették észre, sem a basa, ki elküldvén szolgálait az ajtót bereteszelte belülről, s lekötve kardját, vetközni kezdett, egymás után hányván le magáról a drága selyem öltönyöket. Mielőtt azonban az illatos vízbe ülne, gondolá magában, elszív még egy csibukdohányt. Rágyújtott tehát s igazi törökös élvezettel eregette csibukjából a füstfelhőket.

Imrének helyzete igen kényelmetlen volt, a pálma levelei így is rosszul takarták, a basa észrevehette minden pillanatban, de föltéve, hogy észre nem veszi, el lehetett készülni rá, hogy távozáskor az ajtót be fogja csukni, s ő aligha menekülhet.

Mi tévő legyen? Hiába gondolkozott, nem talált mentő gondolatot. Arcán a halálos félelem verejtéke gyöngyözött, s egy önkéntelen sóhaj emelkedett kebléből.

Muszúr basa megrezzent, a sóhajt meghallotta, s pokoli szeme ijedten és fürkészőleg fordult hősünk rejtkehelye felé.

— Ki van ott? — kiáltá a basa felemelkedve, csibukját messze elhajtván magától.

Az elhatározó pillanat ütött. Imrének nem lehetett haboznia. Mint párdúc ugrott ki a pálmabokor mögül s megragadván a pasának feléje terjesztett kezeit, egy hirtelen rántással és mozdulattal, derekáról leoldott szíjával hátraköté azokat, és nehogy elkiáltsa magát, tenyerét villámgyorsan szájára tapasztá.

A basa hatalmasan rugdalózott, arca szederjes kékké vált tehetetlenségben. Imrénk nem sokat törődött vele.

A magával tehetetlen, anélkül is nyomorék embert, miután a száját betömte, felemelé székéről és első pillanatra rettentő gondolata támadt.

»Megbosszulom magam atyám haláláért. Megölöm . . .«

De csakhamar elfojtá ezt a rémes tervet a kedélyes pajkosság.

Fölkacagott.

-- Toportyán legyenek — mondá magában —, ha nem inkább hazaviszem Balassának ajándékba. Ez lesz oszt' a hatalmas tréfa!

S ezzel egy lepedőbe burkolá, könnyedén vállára emelte, mint egy hullát. Annyi esze volt, hogy a lábait, nehogy galibát csinálhasson velük, összekötötte egy ott heverő drága perzsa kendővel.

»No, most gyerünk, kegyelmes basa« mondá gúnyosan. »Viszlek magammal.«

Szegény Muszúr jól hallotta ezt, mert éppen csak a hallási tehetségét gyakorolhatta.

Egy perc műve volt kireteszteni az ajtót.

Óvatosan lépkedett terhével egész a kerítésig. Ezer szerencse, hogy senki sem vette észre. A bátrakat segíti a végzet is.

Hanem most jött a haddelhadd! Miként megy át a kerítésen, anélkül, hogy Muszúrt itt kelljen hagyni?

Egészen kétségbe volt esve, mert ha itt hagyja, az felösmerte s másnap iszonyú bosszút áll. Nem, nem, Muszúr basát okvetlenül elviszi, vagy ő is elvész.

E pillanatban észrevette, hogy a Muszúr nyakáról valami nehezék lóg le. Oda kap s fölismeri, hogy kulcs.

»Istenem, istenem, hátha éppen a kisajtó kulcsa!

Leakasztotta, s a falból kifelé vezető ajtó könnyedén megnyílt vele.

A legény el nem fojthatott egy örvendetes nyikkantást, s kijutván a veszedelemből, megkétszerezett léptekkel üggett a Balassa-ház felé.

Otthon a grófi udvarházban valóságos csoda gyanánt nézték, hogy ép bőrrel jő. Régen istennek ajánlották már lel-

két. A nagy kiáltásra, hogy »nini, itt van az Imre elevenen« még a gróf is kinézett, hogy hű szolgáját üdvözölje.

— Szent isten, mi van a hátadon? — kiálták, amint a sötétben fölismerték az emberi test körrajzait. — Hoztál e cseresznyét?

— Hoztam ám — mondá Imre, kiürítve a tarisznya tartalmát. — Ráadásul még a cseresznyefa gazdáját is elhoztam.

S ezzel ledobta válláról a tömeget.

— Elő egy fáklyát!

A fáklya világánál mindenki megösmerte Muszúr basát, ki ott állott fehérre vetkőzve, elkékült arccal, vérben forgó szemekkel.

Lett nagy öröm és álmélkodás . . . Balassa gróf azonnal futárt küldött Pelsőcre, hol Ránky Dénes uram hadai portyáztak és saját szétszórt zászlóalját is előszólítván, a következő napon kiűzték a vezér nélkül maradt hadat Putnokról.

Diadalmas fényes napok következtek az egész városra. De a legnagyobb dicsőség Imrének jutott ki, nemességet kapott a királytól a »Putnoki« előnévvel. Attól fogva Putnoki Pajkos Imre lett a neve.

Borbála is felgyógyult, s mikor egy év múlva Putnoki Pajkos Imre uram gróf Balassa oldalán hazajött a diadalmas magyar táborból, ő tűzte keblére a király által küldött érdemrendet a legvitézebb magyar lovagnak.

*

A basának nem lett semmi baja. Azon az emlékezetes napon, mikor Imre Balassához hozta, Balassa uram megparancsolta, hogy oldozzák fel.

Azután így szólott hozzá:

— Ha megígéred, jó Muszúr, hogy nyugton maradsz s nem teszel szökési kísérleteket, szabadon járhat-sz-kehetsz házamban, s családommal étkezel. Vendégemül tekintlek. Meg fogsz győződni, hogy a magyar nagylelkű, szíve nemes, meg tud bocsátani legnagyobb ellenségének is. Majd elmehetsz aztán, ha akarsz Sztambulba, és élhetsz boldogul ameddig isten engedi.

Muszúrt meghatotta e nemesség s így válaszolt. — Allahra mondom, ily nagy lelket nem hittem benned. Kérek, jó Balassa, bocsáss meg és engedjétek meg nekem, hogy oly nemes lelkű lehessenek, mint te vagy Balassa.

— Az lehetsz, Muszúr, végképpen szakíthatsz rettenetes múltaddal, és életed hátralévő napjait leélheted úgy mint nemes szívű, becsületes ember. De azt ne várd, azt ne kívánd, hogy a nép felejtse vétkeidet.

— De hátha elfelejtik, hátha megbocsátnak neki — szólalt meg most Imre, és azzal a mellékszobába szaladt, s csakhamar visszatért egy nyaláb ruhával.

— Értelek, gyermekem! . . . Muszúr, öltsd fel a ruhákat, akkor talán mentve leszel a nép dühe elől, ha külsőleg is hozzám hasonlónak láttatol.

A basa Imre segédkezése mellett nagy nehezen felöltötte a szűk magyar ruhát.

És le sem vetette többé . . .

Úgy nézett ki, mint egy tősgyökeres magyar táblabíró.

A nevét is megváltoztatta, lett belőle Kegyes János.

Csakugyan kegyesen, istenfélően is élt félrevonultan a Balassa egyik jószágán.

Eközben tisztult a láthatár, a harcok lezajlottak, a törökök uralma végefelé közeledett.

— Muszúr barátom — így szólt egy napon Balassa —, mehetsz, elbocsátalak. Menj, keresd fel Sztambulban akiket szeretsz, jelentkezzél szultánodnál és élj boldogul . . .

A basa elérékenyülten ölelte át nemes lelkű barátját.

— Ne küldj el, ne taszíts el magadtól. Én nem kívánom többé látni hazámat, hol úgylis csak a bizonyos halál várna rám seregem elvesztése miatt. Titeket pedig annyira megszoktalak, hogy nálatok nélkül már élni sem tudnék. Allahra mondom, nem válhatok el tőletek.

Egy ölelés volt Balassa felelete.

— Maradj hát köztünk örökre!

A RENDŐR

Arról nevezetes, hogy még talán a születésével is elkésett egy nappal. Hanem ha elkésett is, itt van és szavamra mondhatom, eleven, közöttünk járó teremtmény a rendőr. Én már láttam is néhányat belőlük — a pálinkás boltokban, hol előszeretettel szoktak tartózkodni, égrontó politikai vitakozások között, mert hát éppen az ő szakmájához tartozó dolog annak az eldöntése, ki a nagyobb gaukler, a muszka cár-e, vagy a burkus császár?

Tudom, fáj a szíve, hogy sem az egyiket, sem a másikat nem viheti be a piccsre . . .

Hiába, nem lehet, mivel a hatalom is véges dolog s kivált a terület és messzeség korlátozza rettenetesen, mert lenne csak — teszem azt — a muszka hadsereg egytől-egyig józsefvárosi burger, tudom megmutatná, ki mer itt az *ő tudtán kívül* bulgáriai kegyetlenségeket elkövetni. Az *ő* tudtával pedig no, az nem lenne mesterség.

A rendőr valaha policáj volt, s nevének félelmetes hatása vala. A nagy múltról már csak a nemzeti rémregék szólnak. Ma már a policáj rendőr lett, s nevének komikus a hatása. Mi a máról beszélünk.

Ha a híres Lecoqnak, a rendőrök királyának volt valaha édes álma, mely megmutatta a jövő rendőreinek elképzelt alakját, az álomtündér bizonyosan a mi »mai« rendőrünket tolta oda neki szemre kapós mutatványul. Meg kell adni, hogy csinos, szemenszedett gyerek valamennyi, s ha a magas államhatalomnak az volt a célja, hogy a fővárosi szakácsnék kebelében ellensúlyozhassa azon forradalmi hatást, melyet ősidők óta korlátlanul gyakorolt a császári királyi hadsereg, bizony célját érte. Elegáns kék atillája, melyet vasárnaponkint húz fel, nem tűri a ráncot, úgy odafeszül tagjaira, mintha öntve lenne; karján kacéran virít a nemzetiszín gyapotszalag, mellén a fényes pléh numerus. Betyáros kalapján messziről csillog az ország címere és a fehér lófark bokréta. Hát még mikor temetéseknél vagy tüntetések alkalmával lóra ültetik s ott ficánkol-tathatja a bámuló s holtra ijedező »csőcselék« közt, akkor van még csak elemében. Csakhogy ez ritkábban történik: több nap, mint *ceglédi deputáció* .

S ezeken a közönséges napokon a rendőr élete is bizony unalmas, mert hát a hatalmát és a nagy rangot is hirtelen megszokja az ember s oda sem hederít neki. Sőt terhére lesz. Nyugalomra tért hadvezérek, országuk kormányzását idegen kezekre bízó királyok példája mutatja ezt; pedig egy országon, ha jól föl vesszük, nagyobb élvezet uralkodni, mint például a Wesselényi utca innenső végében.

Innen van aztán, hogy a konstábler is jobban szereti a »procul negotiis«-t Hivogatón pislog rá a sarki »Betekints« gyaluforgács cégére; amint a szél dévajul meg-meglóbázza, úgy érzi, mintha az ő szívét is mozgatná. Hiszen ő is ember! Megy, amerre vágyai vezérlik és azok hova vezérelnék egyebüvé?

A dicsőség, ambíció marasztalná is vagy mi . de hisz a dicsőség és ambíció is csak ott dagad meg igazán nagyra, egy kis »méretlen« papramorgó mellett.

Hogy a *méretlen* szó ismét milyen »alkotmányos fogalom«, azt csak az oltott vérű öreg konstábler érzi, érti, ki már gyakorlott ezen a téren s ösmeri pályája minden csínyját-bínyját, a »mellék akcidenciák« rejtett forrásait. Mert hát azért vagyon szeme az igazság és rend istenasszonyának, hogy imitt-amott be is hunyhassa.

Kéz kezet mos; a »konstábler urat« nagyon megbecsülik a sarki bormérésben, hol gyanús külsejű egyének dorbézolnak, kártyáznak s közbe verekednek is hajnalig. A »rendőr bácsi« a semlegesség diplomatikus köntösét ölti fel, s az olvasatlan félliterek mellett elmereng a világ dolgain, s míg a Balkán-szorost s Plevna környékét megnépesíti képzeletében diadalmasan robogó törökök millióival . . . még a paripák dobogása is hallik . . . s míg elméje innen áttér toronyirányában fényes Párizs városába, hol nem jól megyen (amint az újságok beszélnek, ha nem hazudnak) a dolgok sora, egészen beleszomorodik a bomló világrendbe s a jóisten őrizetére hagyja a — saját utcáját.

Semmi az. Hiszen ő azért ott bent a vidám benyílóban is a rendészeti tudományoknak élhet, melyeknek a hitele úgyis nagyon megcsorbult a Somoskeőy esete óta. Eszébe jó a világ-hírű amerikai rendőr, Lagardière talentuma, ki egy szőrcsuhás barátot elfogott az utcán s midőn a bíró kérdőre vonta emiatt,

így válaszolt: »E barát nekem gyanúsnak kell hogy látszas-
sék: nézze meg ön, uram, a keze milyen szőrös; márpedig a szőr-
csuha néhány napig is minden szőrt elkoptat a csuklón.«
S a Lagardiére rendkívüli figyelő tehetsége nem vallott kudar-
cot, kitűnt, hogy az ez alkalomra fölvelt barátöltöny alatt
tolvaj lappang . . . Milyen kár, hogy ővele (már ti. a mi rend-
őrünkkel) nem történik ilyes valami !

Azután a saját rendőri tapasztalatain kérődzik, melyek
körülbelül a következő pontokban foglalhatók össze:

»Aki reggel tolvaj, este is tolvaj az.« Tartsd szemmel.

»Mielőtt nem látod, hogy bír-s-e vele, — ki ne köss a
tolvajjal, mert az el van szánva, te pedig nem.«

»Ha üldözés alkalmával olyan térre menekül a tolvaj,
honnan három utca nyílik, s te nem láthattad, melyiken
menekült, s hogyha két utcán már megkérdezted az arra járó-
kat, kik mind bizonyítják, hogy senkit sem láttak arra futni,
— a harmadik utcában már ne kérdezősködj; a filozófia dik-
tálja neked, hogy arra ment.«

Ennyi tudomány bizvást elég arra, hogy a civilizáció
magaslatán fenn tudja magát tartani. Néha kevesebb is untilg
elég volna, mint ahogy azt a mi rendőrünk egy kalandja vilá-
gosan mutatja.

Mint minden földi jó, úgy a »betekincsi« multság is
bizony véget ér hajnal tájban, hogy újra folytatódjék majd.
A rendőr bácsi akarata is meg van kötve s »puktumot« tesz
néha az idő előhaladottsága a legédesebb gondolatjai közé.
Megszakad a jólét s békétlen ábrázattal és dörmögéssel cam-
mog ki az utcát őrizni.

Csendes, néptelen. A gázlámpák bágyadtan csillognak az
óriási ködben, melyet a hajnal előre küldött. Emberünk egy
kapumélyedésbe lapul s odatámasztva két könyökét a kilincs
fölé, az önalkotta párnán hajnali álomra hajtja fejét.

De bizony nem szuperál. A karok lecsúsznak, feje nagyot
zökken s apróba zsugorodó szemei felnyílnak.

»Zsupp !« hangzik e pillanatban az átellenes ház egyik
ablaka alatt, úgy, mint mikor egy nehéz test esik le a magas-
ból.

— Ki az? mi az ott? — szól oda a rendőr s könyökével
megdörzsölve szemeit, közelebb megy.

Hát bizony nagy dolog az ott. Egy telt bőrönd a lepottyánó tárgy, s aki könnyebbség okáért kidobta maga előtt, épp most mászik kifelé az ablakon: a tolvaj. Ennek ugyan kényelmes dolga volt odabent! Még a virginiáját sem oltotta ki, most is ég; szivarozva lopott a gyehennára való!

A rendőr szíve nagyot dobban örömeiben. Íme, végre itt az alkalom, ahol kitüntetheti magát. Milyen esemény! Milyen szerencse.

»Ki vagy? Állj meg!« kiált stentori hangon a tolvajra, ki amint kiegyenesedik az ablak párkányzatán, egész óriásnak tűnik fel. A nyaka körül valami ágytakaró van; nyilván értékes jószág, restellte ott hagyni. Egy percig megáll, de nem engedelmességből, hanem, hogy helyzetét mérlegelje, mert a másik percben, mint a nyíl, lepattan éppen a bőrönd mellé, villámhirtelen fölkapja s nekivág a hosszú utcának, a sötétségnek lóhalálban.

A rendőr utána. Utcáról utcára, mindenütt nyomában van. Hírnév, dicsőség ösztökéli most, talán először életében. Előle ugyan meg nem szökik, de senki fia. Ha csak szaladni kell, ezen a téren ő van aztán igazán otthon; *osztrák katona volt!*

A tolvaj is belátja ezt s az István-téren, hol emberemlékezet óta épít vagy kövezetet bont a nemes magisztrátus, egy lucsokkal, sárral bővelkedő sáncha ugrik s hirtelen lelapul.

Oh, az ostoba! Hová búvik! Tudhatná, hogy a rendőr látja...

(Sajátságos az, hogy ahol a rendőrök ostobák, ott a tolvajok elméje is eltompul.)

Hősünk lihegve rohan kirántott gyíklesőjével az omnózus sánchoz, mely nem képes tökéletesen elfedni vendégét.

A tolvaj kinyújtja kezét s fenyegetőzve kiált rá:

— Ide ne közelíts, konstábler, ha jót akarsz! Olyan folyadékot vágok innen az arcodra, meg a ruhádra, hogy ítéletnapig ott lesz a foltja.

Ez lefegyverezte. A rendőr meghökken.

... Őt, a »nyalka fiút«, besározva, tönkretett ruhában lássa a fölkelő nap! De már ennyit mégse kívánhat tőle az állam! — Jól van hát, gazember, nem megyek oda; de azért kezemben vagy. Előhívom a társaimat, majd legyűrünk. Nem vesztlek el szemem elől.

Ezzel odatámaszkodott a tér közepén levő kúthoz s belefújt a sípjába, rendőröket szólítva elő, s ezalatt egy pillanatra sem vette le szemeit az előtörő szürkületben egyre világosabban kivehető verescsikos takaróról, melybe a merész éji betörő burkolózott. Alkalmasint el is szunnyadt alatta, a bőrröndöt párnának helyezve feje alá.

A síp szava elhangzott, de rendőr nem jött, mindössze nagy sokára néhány munkást vetett arra a jószerencse. A jószerencse, mondom, mert hősünk szemei zöld karikákat hánytak már a fárasztó nézésben.

— Jöjjenek önök — kiálta —, egy veszedelmes tolvajt tartok itt a sáncban, sakkba szorítva; fogjuk el gyorsan.

A munkások oda siettek s nem találták ott sem a bőrröndöt, sem a veszedelmes tolvajt, csak a *csíkos takarót*. Az le volt terítve ügyesen és ott kacérokodott a sánc tetején.

Hősünk fejét csóvált s így szólott: »no, ez már mégis különös.«

A PÁRBAJRÓL

Még meg sem száradt a nyomdafesték jól a »Budapesti Napilap« ama hasábjain, hol három halálos kimenetelű párbajról ír szomorú újdonságot, s íme már a negyedik halál-esettel végződő duellum hírét vesszük ma. Egy rövid hét alatt négy mívelt, nagyreményű, lovagias érzelmű ifjú veszett el golyó által, itt e maroknyi nemzet fiai közül, hol Széchenyi szerint még az *apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni, mert kevesen vagyunk*.

Négy életet oltott ki a gyilkoló ón. De hát beháború van itt, vagy mi? Megszűnt a törvény törvénynek lenni? Irtó hajszát üzentünk egymás ellen?

Hivatalos adatok (vagy legalább táviratok) bizonyítják, hogy az oroszok (kik pedig nem állanak a míveltség azon magaslatán, melyen mi, magyarok) hódító hadjáratokat viselnek s döntő világhírű csatákat vesztenek, s a szomorú síkon, hol e harcok folytak, ádáz szilajsággal *csak egy halott fekszik*.

Nekünk négy, fegyver által elejtett halottunk van e héten, pedig nem viselünk hadjáratot semmiféle monarchia ellen, ellenünk sem mozgatja a fülét senki: szépen meghúzódva ülünk itthon a sutban, összetett kezekkel merengve azon a csodálatos dolgon, hogy ugyan ki és hogyan kapta el az Uchatius-ágyúk titkát?

A négy halott közül az egyik magamnak is barátom volt. Csak néhány hó előtt együtt sétáltunk a Kerepesi úton. Sugár délcegen ifjú volt, kedves modorral, korához képest sok és mégis *oly kevés* tapasztalattal. Az életnek még csak a derült [és könnyebbik] részét ismerte, de a nehezebb a [rés]z is számított rá és sokat [és jog-]gal. Hiszen még csak hús [tavasz s hús nyár múlt el] felette. Ez a mostani nyár [volt] . . . a huszonegyedik. A legutolsó.

[Egy este színházba] készültünk. A világjelentő deszkák alakjain csüggött a legnagyobb előszeretettel. Valami csodálatos ellenállhatlan vonzalmat érzett e festett élet iránt, izgatott volt, ha valamelyik este a színházba nem mehetett, és izgatott volt, ha ott lehetett, mert együtt élt, együtt érzett, együtt szomorkodott és örült a személyesített alakokkal. Vajon innen szítta-e be a regényesség hímporát, mely csak e deszkákon járja meg, innen kölcsönözte-e a fonák állóvagiasságot, melyet az életbe is ki akart vinni a színpadról? . . .

Az előadás kezdetéig még egy jó óra hiányzott. Mit csináljunk? — mondá — még csak hat óra, egy egész örökkévalóság hétig.

— Sétáljunk — feleltem — és nézzük a nőket; ez mindig szórakoztat.

De a séta teljesen kimeríté. Gyenge volt, éppen akkor lábadt fel seblázából. Seblázát párhaj okozta. Az eset igen egyszerű és sokszor szokott az életben ismétlődni. Egy fiatalember megsértette érzékenyen, vérig . . . valamely csekélység miatt. Gondolom, azon vesztek össze, hogy a Tahir bey által hozott Corvinák belső lapján van-e a hollós címer, vagy a külső borítékon? . . . Egyszóval a sértés igen éles (?) volt, s az én barátom, mint magát kifejezte, *kénytelen volt* a sértőt provokálni. Kardban állapodtak meg, s az eredmény az lett, hogy az én sértett barátom *két sebet kapott*.

És ezt nevezik *elégtételnek!*

Lassan lépkedett az aszfalton, s láttam, hogy egészen fáradt.

— Üljünk le egy hirdetési padra.

— Mit gondolsz? Ahol csak a csőcselék szokott ülni.

— Milyen ferde nézet, barátom. Az ül le, aki fáradt, punktum.

— No, én nem ülök, nincs rá eset — mondá határozottan.

— Amint akarod. Valamit azonban mégis kitaláltam, ami elszórakoztat, feledteti a fáradságot s közelebb hozza a darab kezdetét.

— Ugyan mit?

— Kártyázni fogunk.

— Hol? Itt az utcán? — kérdé csodálkozva.

— Itt az utcán. Azaz, hogy inkább játszani fogunk a *kék és fekete* szemekre.

— Hogyan?

— Űgy, hogy amint végigsétálunk az aszfalton a Sz.-Rókusig, és vissza, valamennyi szembenjövő nőt megnézünk, s ha fekete szeme van, az nekem számít egy hatost, ha kék, neked. A Rókusnál mindig kifizetjük a differenciát.

— Pompás, elfogadom.

Megindultunk nagy érdekléssel tekintve a szerencse esélyei elé. Egyik a barnákat, másik a szőkéket leste. Tömerdek nő hullámozott e tájékon, mint mindig, de soha tán nem gyakoroltak szemeik lebilincselőbb hatást, mint ekkor. A játék valóságos szenvedélyé fajult, s én a legangyalibb kék szemekre is bizonyos gyűlölettel tekintettem, míg barátom egy-egy trotoárról a Kerepesi út másik oldalára átcsapott nőről, kit messziről szőkének lehetett gyanítani, nemegy pikáns megjegyzést engedett meg magának, koronkint felkiáltva: »No, megállj! Egy hatos erejéig károsított meg.«

Már nem emlékszem, ki nyert, ki vesztett a játék végén, de ha tudnám sem képezne hiteles statisztikai adatot a kék és fekete szemek mennyiségére vonatkozólag; csak azt kívánom konstatálni, hogy különösen töltöttük ama háromnegyed órát, s barátom emlékében sokáig jó utóíze maradt ez eredeti szerencsejátéknak.

— Látod — mondám neki a vacsoránál, a fent említett párbaj esetén gúnyolódva. — Amit ti »lovagias elégtételnek«

neveztek, az is csak ilyen bolondos szerencsejáték. Nem elég, hogy megsértettek, de még tetejébe meg is sebesítettek. Hát igazság az? Meg vagy te most már bosszulva? Vagy hiszed, hogy akad a világon olyan bolond, aki elhiszi, hogy meg vagy.

A fejét rázta és nevetett. Azután hosszú vitába ereszkedtünk az asztalnál ülőkkel a párbajról pro és contra.

Nem valami tudományos vita volt, hanem inkább tréfás, bár azért mégis elég heves.

Mindenki elösmerte, hogy a XIX-dik században immár neveltséges a párbaj, mert elégtételnek nem elégtétel, amennyiben kimenetele az ügyességtől, a lövésbeni vagy vívásbani gyakorlottságtól és a véletlentől függ, a becsület helyreállítására is merőben alkalmatlan, mert ma már mindenki túl van azon a hiedelmen, hogy aki jó és szerencsés vívó, az eo ipso mocsoktalan becsületű ember is. A régi lovagias idők gyarló maradványa a párbaj, melyet az utódok szerencsétlen kézzel választottak ki a sok, többet érő lomból, s tartottak meg ereklüképpen.

Csodálatos az, hogy egy oly intézmény bástyái mögé húzódik maga az ész, ha a szív háborog, melyet higgadt állapotában elítél. Papiros bástyák azok! És bizonyára meg nem védenek senkit. Azt hittük, hogy a sajtó ama finom felszólalása, mely a »karlovagok«-at neveltséges színben tüntette fel, fog némi eredményt szülni. A büntető kódexnek a párbajra vonatkozó szigorúsága éppúgy nem használt semmit. E veszedelmes mania egyre harapózik odább-odább. . Kifejtettem, hogy talán a lanyha rendőri eljárásban fekszik a hiba. A honti párbaj győztese, ki egy fiatal ügyvédet megölt, szabadon jár-kél, és azóta még keresettebb a társaságokban. Ez oldalon meg a társadalom a hibás, hogy ki nem zárja kebeléből. Vagy nem-e szaporítja a párbajesetek számát az is, hogy a lapok hasábos híreket közölnek a duellumokról, mint valami nevezetes eseményekről, s akaratlanul is ösztökélik a nimbuszt hajhászó ifjúságot?

— Lehet — mondá a vacsorázó társaság egyik tagja.
— Szó sincs róla, hogy az itt elmondottak kisebb-nagyobb befolyással lehetnek a párbaj elszaporodására, de ha komolyan vesszük, van némi jogosultsága is, vannak esetek, amikor szükséges lehet.

— Tagadom.

— Nézzék önök: tegyük fel, hogy most engem valaki megsért, hát mit csináljak vele? A sértés becsületbeli s tőrhetetlen; tettelegességre menni nem illő dolog, tehát...

— A törvényhez fordul ön... — tanácsolá egyik közülünk.

— Köszönöm szépen, a törvény elítéli, hosszú költséges tárgyalások, nagy ímmel-ámmal, negyven vagy száz forintra. Ha gazdag ember, nevetve vágja ki, s büntetlenül gázol ezen-túl is mások becsületében.

— Nos, hát mit tesz ön hasonló esetben?

— Kihívni!

— De hátha ő az ügyesebb, s ő győz...

— Mindegy. A sors határozott. Tessék jobbat kitalálni. Az én barátom, ki eddig hallgatagon ült székén, elmosolyodott.

— Én kitaláltam egy sokkal jobbat ennél, uraim. Elmondom, de előbb patentet kérek rá.

— Halljuk!

— Meg kell jegyeznem, hogy nagyon angolos.

Annál jobb.

— Ha az a fő dolog, hogy a sors határozata emelkedjék érvényre — szólott barátom — a felek közt, akkor a legcél-szerűbb eljárás, miszerint a két fél egy asztalhoz ül, a segéd-jével együtt.

— Nos, aztán.

— Mindenik kiteszi a vizit kártyáját, a segédek figyelő szemekkel szintén az asztalnál ülnek, és amelyeknek a névjegyére előbb ráül a légy, az...

— Az?

— Az engedelmet kér a másiktól.

— — — — —
Ennek a tréfás párbaj-tervezetnek jóízűen neveltünk akkor. Még alig múlt két hónapja, s ma már az, aki kigondolta, aki legjobban nevetett fölötte, s aki akkor ünnepélyesen megígérte, hogy ezentúl ilyenemű párbajon kívül másformát nem fog ismerni, ott fekszik csendesesen, mozdulatlanul, párbaj-golyótól leterítve a zombori temetőben.

BRIGLI JIM »ÉRDEKES ESETE«

Alacsony ember ez a Brigli Jim: valóságos törpe fickó, ki a tenyereit egy óriástól kölcsönözte, fejét a medvétől, szemeit a hiúztól. Aminthogy igazán is minden dolga kölcsön van kérve. A néhány shilling, melyet a nadrágzsebében csörget, a szürke zubbony, mely vézna tagjainak netaláni terjeszkedési hajlamait tökéletesen meggátolja, és a megkopott barna nadrág, melynek hosszadalmassága folytán fölhajtott két szára, akarva — nem akarva abban az örökös hiedelemben kénytelen lenni, hogy a Cityben sár van az utcákon.

A kis Brigli Jim ismeretes alak a Cityben. Zsebetett kezekkel, szörny fejét emelten hátra tartva jár-kél az utcákon, köszöngetve jobbra-balra az ismerősöknek. Csak néha állapodik meg kissé és arról gondolkodik, hogy vajon tulajdonképpen miért is állott ő meg? . . . E találgatás közben lassan újra megindul, s a gondolkodásra készítő ok önmagától elenyészik.

»Jim! — dünnyögi magában. — Hallod-e, Jim? Te megint átkozottul szórakozott vagy, Jim!«

És Brigli Jim valóban örökké szórakozott. Ha egy-egy olyan ismerőssel találkozik, kinek a kölcsönkért tárgyat nem vitte vissza, amiért Brigli Jimnek szemrehányó szavakat mond, Brigli Jim a homlokára üt.

— Szórakozottság, sir, és semmi egyéb. Becsületemre mondom, semmi egyéb.

Azzal újra megindul, figyelmes szem- s nyitott füllel tipeg az egyhangú kövezeten, egyet koppantva néha csontfogantyújú botjával, melyet, valahányszor alkalma nyílik, derekasan földicsér barátjai előtt.

— Ez aztán egy igazi bot . . . mondom . . . nem az enyim, no no, nem az enyim, mondom . . . A walesi herceg egyik komornyikjától kölcsönöztem . . . ha mondom.

Ha népcsődület van az utcán, vagy két gentleman között párbeszéd foly, melynek élénksége valamely fontos dolog megbeszélését sejteti, vagy valamely heves vita s ebből netalán kifejlődő botrány magvát hordja magában, Jim apró szemei fölcsillognak s különböző színeket játszanak örömben, mint az opál.

Valamely szomszéd kapu mellé lapul és szívdobogva hallgat — mert tudni kell, hogy Brigli Jim azonfelül, hogy a »Kledy et comp.« cégnél negyedik írnok s minden délelőtti ideje igénybe van véve, délutáni óráit egy érdekes foglalkozásba fekteti.

Ő ugyanis eredeti híreket hajhász a »Morning Post« számára.

E kitűnő foglalkozás eszméjét Klarey Johntól kölcsönzé, ki iskolatársa volt Jimnek s most segéd a »Morning Post«-nál. Klarey John talpig jóraivaló gentleman, s mintegy tíz év előtt midőn befolyásával Jimet a »Kledy et comp.« bankcégnél elhelyezte, így szólott hozzá:

— Te, Jim, vigyen el téged az ördög, Jim . . . ha ügyes fickó volnál, mindennap hozhatnál a szerkesztőségnek egy hírt, egy új, de mindennekefelett érdemes és érdekes hírt. Ez neked nem lesz nehéz, Jim, örökké lótsz-futsz az utcán, hallasz, látsz egyetmást. Bivaly legyen, ha ez nem elég csinos mellékjövedelmet biztosít számodra. Soronkint fogjuk fizetni. Minél hosszabb, annál jobb! Sok sor, sok shilling.

Mr. Brigli el volt ragadtatva ez ajánlattól. Óriási tenyerét nagy nyomatékkal csapta oda a hírlapíróéba, s mintha a szájába röpködő halhatatlanságot és dicsőséget meg akarná máris kóstolni, sás alakú nyelvét kinyújtá és egyet csettentve vele, halkán makogá: »Úgy van, . . . sok sor, sok shilling . . .« Az ördögbe is, híreket gyűjteni és azokat pénzért eladni, s másnap ott olvasni a »Morning Post« hasábjain, — olvasni és tudni, érezni, hogy azok általa nyerték lételüket, ez sok . . . ez nagyon sok Brigli Jimnek.

E naptól kezdve az irodai órákon kívüli idejét az utcán tölté, mint egy gamin: hanem a dolog éppen nem ment könnyen az események kerülték Brigli Jimet.

A »Morning Post« ezentúl is hozott újdonságokat hajmeresztő gyilkosságok-, érdekes utcai botrányokról, pikáns szerelmi kalandokról, de azok mind nem azokon az utcákon történtek, ahol előtte való nap Jim szaglálózott, vagy legalább nem azon időpontban, mikor ő arra járt.

Ezen átkozott körülmény meggátolá ugyan Brigli Jimet abban, hogy nyolcvan fontnyi évi jövedelmét, fölkatatott eredeti újdonságok révén, csak egyetlen pennyvel is szapo-

rítssa, de korántsem lohasztá le benne a szenvedéllyé növekedett vágyat. Tíz hosszú év sikertelensége lánggá fújta fel a parányi szikrát.

Hallott itt-ott ugyan egyet-mást, mi talán be is vált volna a lapba, de mire odaért a szerkesztőségi iroda ajtajához, rendesen olyan kisszerűnek találta az egész esetet, hogy lehorgasztott fővel fordult vissza.

— Nem jó, ha mondom, — hiányos nagyon hiányos. A részletek nem domborodnak ki eléggé. Úgy van, Jim, neked valami nagyszerű, valami meglepő hírrel kell megkezdened pályádat.

És valóban, az óhajtott nagyszerű hír a tíz esztendőn túl már nem késett soká: horogra került.

Brigli Jim egy ködös nap délutánján lihegve és örömsugárzó arccal rohant be a »Morning Post« szerkesztőségébe. Botja sebesen járt kezében, mint az órainga, szájából és orrlukaiból forró gőz lövellt ki.

— Hollá, John! — kiáltá rekedten, hosszú kezét messziről sir Klarey felé nyújtva. — Egy eset, uraim! Egy igen érdekes eset!

Az írnokok (kik több hosszú asztalt foglaltak el) s kiket semmiféle eset nem érdekel, mert úgy veszik azt, mint egyszerű nyersanyagot, mely a hasábok betöltésére gyárilag dolgoztatik fel, ez egyszer kivételesen kíváncsian emelték fel fejüket. A tollak percegése megszűnt egy pillanatra, s az előállott mély csendben minden szem Brigli Jim felé fordult.

— Valahára, Jim — szólt Klarey úr kezeit dörzsölve, s kétes jelentőségű tekintetet vetve Briglire. — Tehát valami új? . . .

— Oh, oh! — hebegé Jim — rendkívül új és érdekes eset.

Itt egy darabig megállt, szórakozottan nézett körül, mintha nem emlékeznék, miről van szó és tétovázva tette hozzá: »ha mondom . . .«

Majd hirtelen előre nyújtá egyik lábát és elkezdett vele előbb lassan, később egyre sebesebben dobolni: »Ahá! ahá! — kiáltá. — Az eset! Oh, oh! ez aztán rendkívül érdekes eset!«

— Helyesen van, Jim — szólt mr. Klarey — a szöke úr ott a középső asztal szélén, lesz oly szíves és följegyezi, ha tollba mondod.

Jim a mutatott egyéniséghez járult és a szeméit behunyva állott meg asztalánál.

— Rendelkezésére állok, miszter

— .. Brigli! — egészíté ki Jim anélkül, hogy a szeméit fölnyitotta volna.

— Tehát, Mr. Brigli — folytatá az írnök — legyen ön szíves minél rövidebben előadni a tényt. Azt tartom, szabatosan fejezem ki magam, midőn egyszerűen azt mondom: a tényt. Ragaszkodom e szóhoz Mr . . .

— . . . Brigli — egészíté ki ismét Jim és az egyik szemét félig fölnyitá.

A szóke írnök tintába mártva tollát, várakozó állást foglalt: a kutyanyelv alakú papír felső csücskét balkeze nagy és mutató ujjával leszoritotta a festetlen asztalhoz, míg a tollat tartó másik kéz ott nyugodott könyökén.

— Várom az esetet, uram, — szólt kedvetlenül, szúró pillantással mérve végig Jimet.

Az a zsebkendőjét kereste, hogy izzadó homlokát megtörülje.

— Igen, igen . . . — hebegé. — Tehát az esetet kívánja ön? Igazán az esetet?

— A pokolba is . . . mi másról lehetne hát szó, ha nem az ön érdekes esetéről?

Jim zavartan nézett körül: először kérdőleg Klarey felé, azután a falakra, hol különféle térképek voltak felaggasztva, majd a saját kalapja bélését nézte hosszan, mereven, míg vég-re fölemelé kezét és a homlokára ütött.

— Az esetet? . . . Az érdekes esetet? Akasszanak fel, sir, ha tudom.

Hangja reszketeg lett, fejét szomorúan lecsüggeszté.

— Elfelejtettem, ha mondom. Elfelejtettem útközben. Akasszanak fel, ha nem felejtettem el. Pedig . . . pedig . . . várakozzék csak kissé! Még mikor a Hyde-park mellett mentem, tudtam . . . tökéletesen tudtam. Ön nem kételkedhetik, ugye nem?

— Én nem kételkedem semmiben sem, Mr. Brigli — mondá a szóke írnök hidegen és a tollát letette.

— Szórakozottság, sir, és semmi egyéb. Becsületemre mondom, semmi egyéb.

— Fölösleges minden magyarázat — viszonzá az írnök komoly üzleti hangon, mely Jim füleit úgy érinté, mint a halál dermesztő szózata. — Az úgy be van fejezve. Jó napot, Mr. Brigli!

— Oh, nem nem! — kiáltá Jim kétségbeesve. — Megvan, sir! szavamra mondom, megvan.

Apró szemei tűzben égtek s szögletes ábrázata egy általános mosollyá vált.

— Azaz meglesz! Meglesz, ha mondom. Eszembe jutott...

— Mi? Az eset?

— Ej, dehogy! Az, hogy elmondtam egy barátomnak, ki — gondolom — az Old-Bond street környékén lakik valahol. Futok, felkeresem, uraim, és megkérdzem. Pompás emlékezőtehetségű fickó! Tudni fogja, ha mondom...

Brigli Jim mint az eszeveszett rohant ki a szerkesztőségből az Old-Bond street tájékára.

Hallotta-e, vagy csak rémlik előtte, hogy barátja ott lakik, — kétséges. Alkalmasint csak az előérzetet vette számításba, mert az is valami. Egyszóval bizalma az Old-Bond streethez van kötve. Igen, igen, ott meg fogja találni.

... És azóta a kis Brigli Jim mindig a City e részén lehető fel, amint vizsga szemekkel nézi a föl s alá hullámzó néptömeg közt azt az egy embert, aki az ő »érdekes esetét« ismeri.

Lehet, hogy még mai napig sem találkoztak.

A RÉKIÉK BORCSÁJA

Piros hajnal hasadt, mosolygott a mennybolt, nevettek a virágok, mikor a Rékiék Borcsája született. Hajnal hasadása, mennybolt mosolygása, virágok búbája mind, mind oda volt festve annak a picike orcáin, csöpp ajakán s igéző szemecskéiben.

A szegényes festett bölcső, amelyben ringatták, kicsiny tündérekének lett szivárványos kagylója. A csecsemő szépsége megaranyozott, költőivé varázsolt mindent: a bölcsőt, a szobát, a bútorokat, amik olyan nyomorultan, szegényesen néztek ki nélküle, mint az üres szív

Ha szép volt mint parányi rügy, még szebb lett mint feslő bimbó . . .

Mintha a teremtés s ennek szolgálai, az idő és természet is gyönyörködött volna kis kedvencében, minden év szebbé, kedvesebbé tette.

Mikor olyan futkározó, pajkos gyerekké cseperedett, egy kóbor festő járt falunkban, kit a régi oltárkép kiigazításával bízott meg az egyházi uram, mivelhogy a falu szentje, a derék Mikulás, nagyon be vala immár kormozva.

A festő meglátta Borcsát, amint a haranglábánál játszott a porban, és odafestette azon módon a szent lábaihoz — mosolygó angyalkának.

Ott ül alul kis ingceskjében, meztelen kacsóit a szakállas Mikulás felé nyújtva, gyönyörű lábai alatt aranyos diók és almák sokasága.

A falubeliek csak nem bírtak eleinte ráfanyalodni, hogy most ennek a pirinyó paraszt porontynak imádkozzanak az oltárképen — csak nagysokára törődtek bele, mert hát olyan szép, imádságos szája van az istenadtának és olyan szelíd szemei, mintha a két legkékebb pontocska lenne odalopva a mennyboltról — szebb tájéokra.

Hát még aztán milyen volt Boriska nyíló rózsza korában?

Hét határ tájáról szállt a »Kata bogár« arra falunk felé . . . Szófogadó fércg . . . szerelmes legények üzenetvivője.

Nagy hatalom a szépség, szárnyakat ad kölcsön, amikkel messze röpkülhet az, akit le nem híz a nyomor a porba.

Borcsa zsellérleány volt, apja anyja elhalt: szolgálatba volt kénytelen lépni. Elhagyta falunkat s sohasem tért többé vissza.

Egész a harmadik vármegyébe ment, madár sem jár arra.

A Kata-bogarak nem röpkültek többé a határunk felé . . .

Hogy mi lett belőle azóta, senki sem tudja, talán senkit sem érdekel . . .

Évek jönnek mennek. Az emberek emlékezőtehetségéből kiszíja az idő a régi benyomásokat, mint a napsugár a szövetből a régi színt. Réki Boriskára alig emlékszik valaki . . .

S ha szóba kerül is, sorsa már nem nyitott könyv, melyet végtől végig megolvasnak, tépett falragasz csak, melyből imitt-amott bukkan ki egy betű, ha a szél a fölkaavart porból ölveti.

Ki törődne egy olyan szegény teremtés sorsával? . .

Csak elvétve, vasárnaponként délután, midőn a falubeliek kiülnek a házak előtti padokra s mikor már a falu dolgát olyan szögrül-végről apróra beszélték, hogy már nem egyéb mint az unalom takarója, kerül Boriskára a szó.

— Hová lett? Merre jár? Hová vetette meg sorsának ágyát szegénysége? Kemény-e az, vagy patyolatos lágy?

Az elbeszélő végignéz ilyenkor a kérdezőn, gúny-e a kérdése vagy tán érdeklődés, szánószív hajtása — aztán a padokat vizsgálja sorba, nincs-e eladó lány sok, kivel válogatva, csínján kell beszélni, mert a szemérmetlen szó nyomot hagy a pártán, mint a lehelet még az acélon is.

— Bizony különös sora van . . . Nem hiába volt kapós a szemnek! Onnan, ahova szolgálni ment, másüvé szegődött. Lássák kendtek ilyen az élet! Addig cserélgette a helyeket, míg végre Pestre került szegény s most

— Mi történt vele?

— Talpig *selyembe jár*.

. . . A hajadon leányzók, akik olyan áhítattal nézték délelőtt az oltárképet, eltakarják kötényeikkel orcáikat.

MARI RÓZSÁI

Párizs nemcsak a legszebb, leggazdagabb város, hanem a legfényűzőbb is.

És mégis szegény valamiben. A virágokban.

Nem lehet ugyan tagadni, hogy vannak virágpiacai, hol a dús marquise éppúgy hozzájuthat drága pénzen a maga kaméliájához, mint az egyszerű grisette egy-egy szerény ibolyához, mely olvadékony keblét díszítse, sőt a népes utcák mindenikén van virágbolt is, mely magában foglalja az összes növényvilág pompáját és fényét, de annak illata nélkül.

A párizsi virágok, éppúgy mint sok egyéb Párizsban, mesterségesen vannak készítve s csak látszólagos étellel bírnak. Csinált melegség által mintegy erőszakosan előidézve, szükségképp nélkülözik az üdeséget, a bájt, valamint a tartóságot.

Különösen télen nehéz Párizsban virágokat nevelni, s csak az méltányolhatja az ezzel járó fáradságot, aki maga foglalkozik e nemben, mint a kis Lebrun Mari.

Ily körülmények közt azt lehetne hinni, hogy a virágok termesztése és áruványa előnyös üzlet — pedig éppen az ellenkező, amint azt a Lebrun Mari példája is mutatja.

Lebrun Mari szegény árva leány volt. Anyját egy év előtt veszté el s jövedelme a latin negyed legvégén bérelt kis kertjében költői gonddal ápolt virágaira s némi nyugdíjra szorított, melyet La Motte marquisnétől húzott, kinél atyja kertész volt.

Mind a két jövedelmi forrás kicsiny, s szegény Marink épp mély gondokba merülve ül kertjében e pillanatban.

Szép, halavány, tojásdad arcát kis kezébe hajtva, tekintete egy rózsatőn mereng, melyet boldogult anyja ültetett másfél év előtt, s melyen két gyönyörű kinyílt rózsza pompázik. Az egyedüli virág a kertben s első virága a lombos tőnek.

Oh, hogy az a szegény asszony ott a temetőben nem érhetne már meg a nyílását, — pedig mennyire szerette öntözgetni s milyen gyermekes vágya volt: bárcsak megélhetné az első rózsza nyílását . . .

»Igen, igen, Mari — szokta mondogatni. — Az első rózsza az enyém lesz. Egy nagykendőt veszek rajta. Tudod, olyan barnát, mint a Benoit anyóé.«

»Úgy van, anyám, az első rózsza egészen az öné lesz.«

De bár holnap lesz anyja halálának évfordulója, a hálás gyermek e pillanatban mégsem e neki bár fájó, mégis végtelenül édes emlékeknél időzik: egész lényét, minden gondolatát igénybe veszi egy legközelebbi szerencsétlenség.

Dufresne úr, a házfelügyelő, csak imént hagyá el a kertet, s rémletes szavai még most is összeszorítva tartják kis szívét.

»Leányasszony, ha ön huszonnégy óra alatt nem lesz azon helyzetben, hogy negyven franknyi házbérhátralékát kifizethesse, meg leszünk fosztva azon kellemes helyzettől, hogy ön lakónk lehessen.«

A szegény Mari tehát a legnagyobb zavarban volt. Csekély havidíjából, melyet tegnapelőtt hozott át a marquisné komornyikja, alig van néhány frankja. Istenem, istenem, mi fog történni, ha hajlék nélkül marad?

Szép fekete szemeiből könnyecseppek hullottak a rózsabokorra, mik úgy fénylettek ott üdén tiszta zöld levelein, mint a valóságos harmat . . .

Kocsirobogás hallatszék. Főúri hintó állott meg a kis földszintes ház előtt, s La Motte marquisé né szállott ki abból leányával.

— Kedves gyermekem! — szólítá meg a felrezzent Marit. — Komornyikom, ki a szokott csekélységet hozta át önnek, két fehér rózsáról tett említést.

— Íme, asszonyom . . . — felelt Mari elfogódva, s a két gyönyörű virágra mutatott.

— Ah! Ezek valóban bámulatos szépek! — kiálta fel a marquisé leánya.

Az úrnő közbevágot:

— Menyasszonyi ruhád ékítésére látszanak nekem főképp alkalmasoknak.

Azután a zavarban levő kis kertésznő felé fordult:

— Megkaphatjuk mind a kettőt?

— Az egyik már el van ígérve, nagyságos asszonyom! — felelte Mari sóhajtva.

— Akkor kénytelenek vagyunk a másikkal megelégedni. Mi az ára?

— Két louis d'or.

— Itt a pénz. Küldje a virágot lakásomra.

Kegyteljes fejbólintással távozott, talán nem is sejtve, hogy mennyei gondviselés volt, ki végszükségében vigasztalta meg az elhagyottat. Mari most már képes lesz reggel rendbe hozni tartozását.

Hálás tekintetét az égre emelte.

»Oh, anyám — rebegte összekulcsolt kezekkel —, ugye te kérted, te könyörögted ki ott fenn gyermeked számára e véletlen szerencsét? Megyek, felkereslek holnap, jó anyám! Elviszem az első rózsát. Te akartad, neked ígértem, mindig a tied volt. Elviszem, leteszem hideg sírhalmodra . . .

Másnap reggel, midőn Mari felkelt, hogy a marquisé rózsáját elküldje, ijedten vevé észre, hogy csak egy rózsza van a bokron; a másik elhervadt az éjjel és levelei lehullottak . . .

Minden vére jéggé fagyott s mozdulatlanul, sápadtan

állt a virágától megvált tónél néhány percig . . . majd hirtelen elhatározással lemetszé a megmaradt rózsát, s köpenye alá rejtve szilárd léptekkel távozott a St.-Honoré utcai palotába, La Motte marquisnéhoz.

— Asszonyom! — mondá szelíd, remegő hangon — a rózsza elhervadt az éjjel. Visszahoztam a két louis d'or-t.

Az úrnő megvető tekintettel fogadta szavát.

— Tegye oda az asztalra. Ön egy hálátlan, semmirekellő leány. Másvalaki nyilván többet ígért a rózsájáért s annak adta. Távozzék ön s többé ne számítson a nyugdíjra, melyet eddig élvezett.

Fuldokló zokogása egyetlen mentő szóhoz sem engedé jutni. Anélkül kellett elhagynia a fényes palotát, honnan egyenest a temetőnek indult.

Ott a leghátulsó zugban egy szegényes sír áll. Letérdelt előtte, kivette kebléből a csodaszép rózsát és odahelyezte a sír közepére.

Majd még közelebb hajolt a néma röghöz. Arcát reátapasztá és kétségbeesve kiáltott fel:

»Anyám! Oh, kedves mamám, mi lesz belőlem?«

EGY FEHÉR RÓZSA TÖRTÉNETE

I.

BEVEZETÉS

Bizony csak fényes város az a Budapest. Aki meglátja ragyogó arcát, a tündéri palotákat, a gyönyörű kerteket, a gonddal készült kövezetet, a pompásan ragyogó kirakatokat ezer csecsebecséikkel, drága aranyos selymes portékáikkal, hát annak ugyan miként juthatna eszébe, hogy ott szegény emberek is laknak.

Pedig laknak elegenden; és sokkal szegényebb emberek, mint egyébüttl hazánk »tejjel-mézzel patakzó téerein«, hol a koldusgyereknek is akad egy küszöb, ahol kialhatja magát, egy eldobott csont, amelyről lerághatja ami még rajta maradt, s egy résztvevő szív, melynek melegéből neki is jut egy elszálló sugár.

Jankó János Mikszáth-karikatúrája
(Borsszem Jankó 1888. dec. 28.)

KAVICSOK.

ELBESZÉLÉSEK.

IRTA

MIKSZÁTH KÁLMÁN.

KIADJA A PETŐFI-TÁRSASÁG.

BUDAPEST.

AIGNER LAJOS.

A *Kavicsok* címlapja
(1883)

Ótt künn a vidéken még a koldusgyerek is jólétben van a budapesti szegényemberhez képest.

De nemcsak az emberek szegények itt, maga a fényes város is sok dologban szenved hiányt. Vize nem jó, levegője rossz. Sőt még a pompája is csonka.

A gyönyörű rétek üde zöld fűvét, a kedves falusi kertek virágseregét hiába keresnéd itt. Nem mintha nem lenne elég a virág; mert hiszen vannak virágpiacok, hol a szegény varróleány éppúgy megveheti néhány krajcáron a maga igénytelen violáját kicsiny pincszobája tűrhetőbbé tételére, mint az elegáns főrangú delnő drága pénzen a »virágok királynéját«, a pompás kaméliát, mely tündérfényű szalonját fogja ékesíteni. Azonkívül is minden utcában található virágkereskedéseket, melyek a növényvilág összes pompáját egyesítik magokban. De mit ér mindez? Ezeknek a virágoknak egy nagy hibájuk van. Mint sok minden a fővárosban, mesterségesen állítatnak elő, szobában neveltetnek mesterséges melegben, minél fogva nélkülözik úgy a természeti üdeséget és bájat, mint a legfőbbet, az — illatot.

Csak az, aki maga is virágtenyésztéssel foglalkozik, tudhatja, milyen fáradtságba kerül a fővárosban ez iparcikk előállítására, s csak az méltányolhatja eléggé az ezzel járó gondot és ügyességet.

Ily körülmények között azt kellene hinni, hogy ez egyike a jövedelmező üzleteknek, — pedig korántsem így van! A virágtenyésztés és árulás a szegények foglalkozása, s fehér kalács helyett csak fekete kenyeret juttat azoknak. Ezt bizonyítja a Delér Katica története is.

II.

A FŐVÁROS VÉGÉN

Delér Katica árva leány és ott lakik abban az alacsony falusi kinézésű házban, a Torma utca legvégén. Maga a Torma utca is csak olyan utca már, amely egészen kiesik a fővárosból. Szűk, piszkos, gázvilágítása sincs, a telkek egy része beépítetlen s ronda palánkok szegélyezik.

Katica ott bérelt lakást a legszegényebb épületben, azaz hogy jobban mondva anyja bérelte még ki; ott is halt meg szegény a korhadt gerendájú szűk szobában, onnan vitték ki a temetőbe festetlen koporsóját . . . talán azért is ragaszkodik annyira Katica e lakáshoz. Keserű, de mégis kegyeletes emlékek csatolják őt oda.

Azután meg hova is menne egyébüvé? Pénz nélkül sehol sem kerül fedél a szegény elhagyatottnak. Itt is vajmi nehezen tűrik házbérhátraléka miatt. Ha a becsületes házmesterné, a jó Szabó néni közbe nem veti magát egyszer-másszor, már régen kizárták volna szobájából s hajlék nélkül bolyonghatna fel s alá a népes városban, hol még sincsen senki annyi sok között, aki az árvák bánatát észrevegye.

De egyébként is alkalmas neki ez a hely; a kertben is bérelt volt édesanyja néhány ölnyi területet, virágágyaknak. Enélkül nem lenne semmi jövedelme; mert ha nem csurran is, legalább csöppen néha valami a virágtermesztésből.

Katica különben is ügyes kertész nő s szerencsés keze van. A virágok, mintha szinte tudnák, hogy olyan nagyon szereti őket, ápolása alatt gyorsan nőnek, szépségben önmagukat múlják fölül.

Ez a nagy előszeretet a virágok iránt, úgyszólván hagyományos a családjánál. Nagyapja is, apja is kertész volt a Kiléry grófnoknál, akiknek ott a palotájok a legjobb helyen, a Múzeum tájékán. Megboldogult anyja ugyancsak kertészkedő szülőktől származott.

Istenem, míg az özvegy Kiléry grófnénál szolgáltak, beáldott jó dolguk is volt! Katica még homályosan emlékszik a kis kerti házra, atyjának becsületes öreg vonásaira és sok egyébre, ami elmosódó foszlányokban szakadozik ki a múltak ködéből.

Még alig volt hétéves, mikor atyja elhalt, a szép, kényelmes lakástól ki kellett hurcolkodni s örökre búcsút mondani a pompás kerteknek, hol annyit futkosott, játszott az úri gyermekekkel, a kis Pista gróffal és a nálánál valamivel nagyobb Sárika kontesszel.

Ide jöttek törődött s férje halála fölött kétségbeesésig elkeseredett anyjával, a szegények utcájába lakni. A grófné csekély nyugdíjt rendelt a kertész özvegye számára, abból

éltek, abból fedezte édesanyja Katica neveltetését is, mert bármily keservesen esett is szegénysége miatt az özvegynek, férje halálos ágyán ejtett szavait: »Taníttasd leányunkat! neveld fel jónak, erényesnek, s nyugodtan halhatsz meg, s én magam is edesebb álmod fekszem odalenn az anyaföld ölében« — sohasem feledte el, s inkább saját szájától vonta meg a falatot, csak hogy Katicának meglegyenek a szükséges könyvei és tanszerei.

Az említett nyugdíjhoz csak igen keveset bírt szerezni varrással és kertészkedéssel, mert ami az előbbit illeti, szemei nagyon meggyengültek s a finomabb munka nemigen ment olyan ügyesen, mint hajdan, minélfogva megrendelői lassanként kezdtek elmaradozni. A virágüzlet pedig, a bekövetkezett pénzsükség miatt, mely az országot sújtotta, pangásnak indult. A virágot úgysis csak fényűzési tárgynak tartják, s az emberek a szűkebb időben begombolkoznak a fényűzés előtt.

Öt hosszú évig élt ott a Torma utcában Delérné asszonyom, mindenki szeretetét és tiszteletét kinyerve, mert valóban egyike volt azon derék, a régi világból származott nőknek, kiknek erkölcsisége példányszerű s kiket szegénységük meg nem aláz, hanem inkább fölemel, s a kettő együttvéve bizonyos dicsőrével önti el tiszteletre méltó lényüket.

Az özvegy Delérné kimondhatatlanul szerette leánykáját, ki — míg ő egyre fogyott, egyre közeledett a sír felé — gyönyörű kis leánnyá fejlődött, úgyhogy igazi öröm volt végignézni rajta például vasárnap délelőtt, midőn ünneplő ruhácskájába öltözve, a józsefvárosi templomba indult, szép fekete kötésű imádságos könyvével a hóna alatt.

Szép piros arca volt, oly igéző piros, mint a legszebb rózsza; nagy, fekete, okos, beszélő szemek, rubintpiros ajk, karcsú termet; egyszóval olyan volt, mintha jókedvében teremtette volna az isten. Még a kissé pisze orr sem tette őt csúnyábbá, hanem úgy illett oda az arcára, mint nagy művészek képeire egy-egy hiány, mely még tetszetősebbé teszi azokat. Ehhez járult még Katica kedves és szerény modora, mely őt is, éppúgy mint édesanyját, kedveltté tette mindazok előtt, akik ösmerték.

A szoba, melyben laktak (s melyből most kifelé áll a kis

árva szekere rúdja), igen szerény, de mindig tiszta volt; két ágy, egy az idők nyomait el nem tagadható dívány, melynek negyedik lába régen valamelyik kemence gyomrában hamvadozik, — egy festett almáriom, egy asztal és egy kakukkos óra (valaha a grófi palotában jobb időket mutatott) képezték az összes bútortzatot, melyet megszépített télben a tükör melletti állvány, hova a virágcserépeket helyezték el telelőre.

A virágcserépek képezték az ő kis gazdaságukat. Valóságos családtagok voltak azok egyenkint; a gyönyörű verbénák Katica kedvencei, a százados kaktusz, amit még a megboldogult nagyapja ültetett, a különféle színű teljes violák és a csodálatos szépségű téli rózsák, melyek a legtöbbet jövedelmeznek. Azután hosszú sorban következtek az érdekes külföldi virágok, mik mind egy fáradságos élet szerzeményei valának. Alig van egy is, melyhez valamely kedves emlék ne tapadna, emezt a »mama« oltotta«, azt az »édesapa« szerette nagyon életében.

Delérné asszonyom előtt legtöbb beccsel bírt egy rózsabokor, mely még egyszer sem hozott virágot. Megboldogult férjétől hallotta, hogy annak az ágát a méltóságos gróf úr hozta Párizsból a Tuillériák kertjéből, vagyis a császári rezidencia parkjából, s mindig emlegette, milyen csodálatos szép fehér rózsák nyíltak a tón, melyből két ágacskát szerzett; az egyiket neki (a kertésznek) ajándékozta, és jószerencse, a két beoltott ág közül éppen az fogamzott meg, de mindekkoráig még nem volt virága.

Mikor meghalt az öreg, akkor is figyelmébe ajánlá mintegy sejtelemszerűen e virágtót nejének, s az meg is becsülte, öntözte, ápolta, nyesegette, de bizony hasztalan, még csak rügyöt sem eresztett annyi éven át.

Pedig egész életében semmit sem várt nehezebben . . . A képzelődés tündéri, káprázatos bűbájjal ruházta fel a majdan kinyíló fehér rózsát.

És íme, a rózsza e télen váratlanul két rügyöt bocsátott, mely lassankint bimbóvá kezdett gomolyodni. Képzelfhető a szegény asszony öröme.

— Látod, Katica — mondogatá —, sokért nem adom, hogy ezt megértem. Meg fogom látni a tő első virágát, a francia császárok rózsáját.

Máskor meg így szólt:

— Boldogult apád nekem ajándékozta e rózsatőt, gyermekem. A rajta kinyíló első rózsza tehát az enyém lesz, s ha aztán a nemes rózsatőt jól eladhatjuk, egy nagykendőt veszünk az árán. Tudod, olyan barnát, mint a házmesternénié.

— Igen, anyám — mondá Katica elragadtatva anyja örömén —, az első rózsza a magáé lesz.

— Istenem, milyen jó, hogy megérem ezt az örömet! Mintha boldogult férjem szólana hozzám a másvilágból a levelek rezgésében.

Ah, de szegény nem érte meg a rózsza kinyílását.

Egy napon hirtelen rosszul lett, mellét iszonyú szúrások kínozták; a fuldokló köhögés reggeltől estig tartott szakadatlanul. Tovább azért nem, mert megszűnt élni . . . Ki tudja, milyen betegségben halt meg; orvos nem volt mellette, csak Katica zokogott ott keservesen, kétségbeesetten. Különben is a szegény ember felől ki törődik: hogyan, miben halt meg; elég annyit tudni róla, hogy csakugyan meghalt.

Halála előtt pár pillanattal intett Katicának, hogy hozza közelebb a rózsabokrot, hadd szagolja meg a fesledező bimbót.

Mélyen sóhajtott.

— Nincs szaga — rebege —, még nincs, Katica, de lesz, majd meglátod, hogy lesz. Mit gondolsz, meddig kell még rá várnom? .

— Egy hétig, ódesanyám.

— Sok — hörgé és félkönyökre emelkedék, de csakhamar aláhanyatlott. — Nagyon sok, nehéz lesz megvárni!

És nem is várta meg szegény.

III.

NYOMORBAN

Katica fájdalmát nem is kíséreljük leírni, a toll gyenge arra, a szó kevés ahhoz. A temetési költségek sokba kerültek, s nem volt honnan fedezni. Katica a jó házmesternét elküldte az özvegy Kiléry grófnéhez, s az küldött is tíz forintot, és megüzente az árvának, hogy az özvegynek szánt nyugdíjt

reá is kiterjeszti. De a tíz forint kevés volt, a kis Katicának minden ruhaneműt el kellett zálogosítani lelkiismeretlen uzsorásoknál, hogy a huszonnégy frt-ot tevő temetési kiadást előteremtse. Össze lett hozva, s föld alá került annak az árán mindaz, ami legdrágábbja volt a földön . . .

És ezután következtek a súlyos napok. Két állandó lakó költözött az árva elhagyott, üres szobájába: először a bánat, azután a nyomor.

És ez a két lakó mind nagy udvarral jár.

A nyomornak borzasztó következményei vannak. A háziúr megparancsolta a házmesternének, a különben jószívű Szabónénak, hogy a gyermeklánytól követelje be a házbértartozást, ha nem fizet, lökje ki az utcára.

Arról is gondoskodott a szívtelen ember, hogy a házmesterné pontosan teljesítse parancsát, mert elbocsátással fenyegette, ha tovább is elnéző lesz a lány iránt a saját gazdájának rovására és kárára.

Szabóné tehát kényszerítve volt a komoly föllépésre, s épp azon percben, midőn történetünk kezdődik, hagyá el Katica szobáját, hol közölte vele a »megdőböntő valót«.

Kati elfásulva ül ott az ágy szélén, mint akit villám megcsapott. Azt hitte, nem is érheti már több csapás anyja halála után s íme, milyen új szerencsétlenség megint.

Szép halvány, tojásdad arcát kis kezébe hajtva, szemei megtelnek könnyekkel, szíve lázasan dobog a felindulástól.

Majd felkél, s kezeit tördelve futkos ide-oda a szobában . . . Most mindjárt, még az éj beállta előtt ki fogják lökni a gonosz, könyörületlen emberek.

Mit tegyen, mit tegyen? Csak még néhány napig maradhatna itt . . . Oh, csak ne volna még olyan közel az iszonyú perc, midőn kizárják innen, hova annyi emlék köti.

Kétségbeejtő állapot! Ott künn lesz, az isten ege alatt, kidobva a széles világba, melynek négy vége van, és nem fogja tudni, hogy merre, hova menjen . . .

De mit érne vele, ha ott maradhatna is holnap, holnapután. Mit érne odábbtolni azt, aminek úgyis be kell következnie? . . . És mégis hogyan segítsen magán?

Letérdepel kedves virágai közé, melyek szinte nélkülöznek vele együtt (ma nem volt fűtve a szobában), s melyek

meg fogják érteni az ő véghetetlen nagy zavarát, s talán tanácsot adnak neki . .

A rózsabokron épp ma nyílt ki teljes pompájában a két fehér rózsá. Oh, milyen gyönyörűek! Milyen kár, hogy a bánat ideje van most, s nem örülhet, nem tud örülni nekik.

Lehajolt a rózsabokorhoz, megcsókolta az egyik rózsát, azt, amelyik először nyílt ki, amelyik az anyjáié, mert most már odaviszi a sírhalmára. Fekete szép szemeiből könnycseppek hullottak a rózsabokorra, mik úgy fénylettek ott, mint a valóságos harmat.

— Virágok, édes hű virágok, akik ösmertétek apámat, anyámat . . akik jobbak vagytok, mint az emberek, akik beszélni nem, csak érezni tudtok: szólaljatok meg és mondjátok meg, mit tegyek én?

A gyermekleány a nagy sírásban elaludt, ott a virágállvány alsó padkájára hajtva fejét.

És a hű virágok megmondták, mit tegyen.

Mikor fölébredett, eszébe jutott, hogy az ágyneműjét elzalogosítja; kitelik belőle a házbértartozás felerésze: öt forint, a másik öt forintért meg talán elvár a háziúr egy-két napig.

Arra nem mert gondolni, hogy hát két nap múlva honnan veszi a másik öt forintot?

Rögtön szándéka kiviteléhez fogott, s Szabó nénit megkérte, hogy menjen el a Kiléry-palotába, híjja el onnan az öreg Csonka Istókot, szülei hajdani jó barátját, azzal fog tanácskozni.

Csonka Istók becsületes öregember volt, aki a grófi ház szolgálatában öregedett meg, s jó szívvel viseltetett a meghalt Delérhez, úgyszinte nejéhez is, — minélfogva nem késett a Kati kérelmének azonnal eleget tenni; magával hozván unokaöccsét is, aki külföldön, világhírű kertekben tanulta ki mesterségtsígen kegyelt egyén volt a virágkedvelő grófi család előtt.

A fiatal kertész meg volt lepelve, amint a szobába léptek, hol Kati kisírt szemekkel fogadta őket.

— Nos, mért hívatnál, gyermek? — szólt az öreg szokása szerint mennydörgős hangon. — Itt vagyok, eljöttem — folytatá —, de ha te jöttél volna, sem harapta volna le az orrodát senki. Ki vele hát szaporán, mi a baj?

— Azt hittem, Csonka bácsi, hogy csak egyedül fog eljönni — mondá Katica félenken, az idegen fiatalemberre pillantva.

— Az unokaöcsém ez, a Károly. Miatta beszélhetsz. Egyébiránt ha alkalmatlan, mindjárt a pokolba kergetem

A fiatal kertész fülig pirult.

— Bocsásson meg, de nem hittem, nem gondoltam — tagolá zavarral, s távozni készült, némileg sértődött arccal. De e pillanatban Katica olyan esengő nyájasan, olyan bocsánatkérően, szelíden nézett rá, mintha szavakkal mondaná: »Istenem, lássa, én nem tehetek róla, hogy olyan gyáva vagyok és nem merek, nem tudok ön előtt beszélni arról, amiről akarok.«

Távoztával Katica leplezetlenül előadta az öregnek baját. A vén, könnyelmű, de jószívű Csonka annyira át volt hatva a fájdalomtól, hogy először életében könnyezett, és csakugyan ő sem látott egyéb mentőeszközt az ágynemű elzálogosításánál.

— Egy-két napig beéri tán vele a háziúr, aztán majd gondoskodik, akire az ilyen gondoskodást legörömostebb tolják rá az emberek: a jóisten.

Az öreg szemeiből csak egyre csurogtak a könnyek, s hogy azokat letörölje, elfordult Katicától, mialatt az egy nagy batyuba kötötte össze a párnákat és a derekaljat; és hogy a kínos hallgatásból egérutat leljen, elkezdte nyakrafőre dicsérni a két fehér rózsát, esküdve, mint a vereshagyma, hogy ilyen szép virágot még a burkus király sem látott soha . . .

Azután vállára vette a batyut, kopott kalapját szemeire húzta, hogy ne látszassék azoknak veressége, s még ott künn is, hogy előtörő szomorú gondolatjait elhessegesse a saját szavaival, folyton ezt dörmögte:

— Milyen rózsák! Milyen gyönyörű fehér rózsák!

IV.

A MEGLEPETÉS

Az öreg Csonka Istók nem sok idő múlva visszatért; sugárzott arca az örömtől, ahogy belépett a kis hajlékba.

— Szerencsésen jártam — kiáltotta már messziről —, hét forintot kaptam. Igaz, hogy az az átkozott uzsorás le-

vonta az első havi kamatot, amit hetven krajcárra számított. — Na, most, kedves hűgám, öt forintot beadunk a hiénaszívű háziúrnak, a többi pedig jó lesz neked arra a pár napra, míg valamerre fordul a sorod.

Úgy is lett. Szabóné tüstént követségbe ment Kapros Zakariás háziúr önagyságához. (Budapesten a háziurak még a Torma utcában is nagyságoltatják magukat.)

Az érdeemes férfiú elfogadta az öt forintot, de a kérelmet meg sem hallgatta.

— Ne is beszéljen, házmesterné. Ismerjük már az ilyen madarakat. Az efféle földhözragadt koldusnép elszökik a házbérről.

— De nagyságos úr, csókolom a kezét, az egy nagyon becsületes leány . . .

— Ha becsületes, hát annál könnyebben kap valakitől kölcsön rongyos öt forintot.

— Utána fog járni, csak egypár napi halasztást tessék engedni neki.

— Egy felet se. Értette, házmesterné, egy felet se. Ha holnap reggel nem fizet, ki kell hányni. Miből éljek én, ha minden jöttmentnél odavész a házbérem? .

Ezen rettenetes beszéd után mit tehetett mást Szabóné, mint hogy ott hagyta a kőszívű embert. Azonban most következett a nehéz feladat: hogy adja tudtul a szegény leánynak a borzasztó izenetet? Hiszen ha meghallja, meghasad a szíve ily lelketlen bánásmód súlya alatt.

Oh, hogy a pesti háziurak oly kegyetlen, érzéketlen emberek, akiknek a keblükben nincsen egy szemernyi érzés.

Szerencsére még nem távozott el az öreg Csonka. Szabóné, azt mondta Katicának, hogy minden rendben van, a háziúr elvár egypár napig. Eközben azonban szemével intett az öregnek, miből az megtudta, hogy éppen ellenkezőleg áll a dolog. Ott kinn az udvaron aztán elmondta a házmesterné Csonkának, hogy mily rossz kedvében találta a háziurat, hogy az reggelnél tovább nem várakozik.

Az öregnek a bosszúságtól szikrázott a szeme, s bizonyos, hogy magában kívánt is valamit a háziúrnak.

— Ez rettenetes, ez borzasztó! Így üldözni ezt a szegény teremtést.

— Mit tegyünk, mit csináljunk?

— Megvan — súgta örvendő az öreg Csonka —, megvan! Egy pompás gondolatom támadt, ez jó lesz, ez segíteni fog. Ki lesz fizetve a szörnyeteg; s aztán . . . a leány nem marad itt tovább. Elvisszük szolgálatba; tisztességes szolgálatba, jó helyre, hol fel fogják ismerni az ő becsületességét, jóságát.

Ezzel eltávozott az öreg. A házmesterné pedig sokáig gondolkodott afelett, hogy ugyan mit fog tenni ez az ember, aki igaz, hogy derék, becsületes és jószívú, de szegény, mint a templom egere, maga is kegyelemkenyeret eszik unoka-öccsénél, a Károly kertésznél.

Katica ezalatt megkönnyebbült szívvel rendezett, rakogatott a szobában. Ifjúi lelke, hogy ha bár pillanatra is, elmúlt a veszély, ismét visszanyerte rugékonyságát: nem látta oly rémesnek helyzetét, de sőt arról kezdett gondolkodni, hogy mit tesz, miképpen fogja most már igazítani sorsát. Az bizonyos, hogy itt egyedül nem maradhat. El fog menni valamelyik virágkertész ismerőséhez, s elszegődik kertész-leánynak. Ismerik, szívesen felfogadják, s az isten majd csak megsegíti valahogy. Azután meg édes jó anyja áldott szelleme is örködik felette. Igen, az a jó lélek, aki őt úgy szerette, aki neki mindene volt ezen a földön, vigyázni fog rá ott fent az égben.

Ott fent az égben! . . . Ott van! . . . Az a fényes, az a ragyogó csillag, mely oly szépen tündököl be kised szobája ablakán, bizonyosan az ő szeme. Az lesz, nem lehet más . . .

A gyermek az oly fényesen tündöklő csillagra szegezte tekintetét, s nézte, nézte sokáig a rezgő, tűzgolyócskát, és lassan térdre ereszkedett.

»Anyám, édes jó anyám, örködjél felettem, vigyázz lépésemre, jelenjél meg álmaimban, és jöjj segítségemre sok nagy bajomban. Én szüntelen érted imádkozom, én nem feledlek tégedet . . .«

E percben szívéhez kapott a leány, s megrezzent egész valójában.

»Nem feledlek tégedet!«

»Oh, én bűnös leány, könnyelmű teremtes! Hiszen már az első nap is elfeledtelek . . . A rózsá, a te rózsád, melyet

úgy szerettél, melyet annyira magadénak vallottál, anyám, kinyílt, s én azt elfeledtem neked odaadni. Bocsáss meg, édes jó anyám, ezért. Hiszen te tudod, te látod onnét a fényes csillagból, hogy mennyi a szenvedésem . . . De várj csak, egy percig várj még, a rózsá tied lesz, sírodra teszem azt most mindjárt, még az éjjelen. A rózsá tied, jó anyám! . . .»

A leány a virágállványhoz lépett, felemelte a tündéri szépségű rózsát, mely az esthomályban mint a gyémánt ragyogni látszék.

»«A rózsá tied, jó anyám!« — ismétlé, s eközben sietve világot gyújtott, hogy a kissé csípős hideghez felöltözködjék.

Amint ruhácskái és nagykendője után keresgél, sebes kocsizörgést hall a város felől, mely pillanat múlva az ő házuk előtt némult el. Az udvaron zaj támadt. Szabóné lép-teit hallja; hallja azt is, amint felsikolt:

— Jézus Máriám! Kiléryné méltósága!

Katica megrezzent e név hallatára. Izgató sejtelem szállta meg, hogy hátha őt keresi a grófné.

És valóban úgy volt. Kiléry grófnő csakugyan őt kereste, a másik pillanatban pedig már szobájában állott. Utána mindjárt az öreg Csonka lépett be, azután pedig a házmester-né.

— Kegyed Delér Katica, gyermekem? — szólott a grófné az ámuló leányhoz lépve.

— Én vagyok — rebegette az csaknem öntudatlanul a rendkívüli meglepetés miatt.

— Kegyedről az öreg Csonka sok szépet beszélt nekem, s különösen egy csodálatos rózsatőről tett említést. Mutassa, édesem, azt a rózsát, bírni óhajtanám.

Csonka a virágállványhoz ugrott s felemelte a becses virágot.

— Ah, valóban pompás — kiáltott fel a grófné —, meg tud-e, gyermekem, e virágtól válni? Szükségem lenne arra.

Katica felszisszent, mintha szívébe nyílalt volna valami.

— Nem felel? . . .

— Méltóságos grófné, az a virág nem az enyém. — rebegette félénken a leány.

— Hát kié?

— Az édesanyámé.

— Aki meghalt? Bohó gyermek, ő lent a sírban nyugszik, neki nincs többé virágra szüksége. De jól van, tudom, mit akartál mondani; a virágot ő ápolta, ő gondozta, az övé volt, fájna neked attól megválni. Légy nyugodt, én nem is kívánom magát a rózsátót, csak a kinyílt virágot, sőt nem is kell mind a kettő, megelégsem az egyikkel.

— Odaadom, odaadom, méltóságos grófné — szól most a leány hevesen, és örvendezve, mintha valami nagy tehertől szabadult volna meg.

— Helyesen, gyermekem, tehát megalkudtunk. Holnap többi virágaidból egy kis csokrot fogsz készíteni, éspedig úgy, hogy a rózsza képezze benne a fődíszet. És el fogod hozni kastélyomba a csokrot. A leányomé lesz az, aki holnap este fog először bálba menni. Minő felségesen fog állani a kezében e rózsza, amilyen bizonyára az egész bálban nem lesz több. De hol is lehetne téli időben ily remek szép virág! Hallottam, megtudtam Csonkától helyzeted szomorú voltát. Értesített, hogy gyors segélyre van szükséged. Íme, gyermekem, fogadd e pénzt, fedezd vele sürgősebb kiadásaidat. Aztán majd gondoskodunk a továbbiakról.

Így szólt a grófnő, s azzal két darab tízforintost nyomva a leány kezébe, köszönetet sem várva eltávozott.

Katicának alig volt annyi lélekjelenléte, hogy kikísérje magas látogatóját.

— Na, ilyet még nem értem, mióta az eszemet tudom — szólott Szabóné, mikor a hintó elrobogott.

S aztán folytatá:

— Ez az isten különös kegyelme, Katica! Lásd, hogy viseli gondját a legfőbb Jó azoknak akiket szeret. Hogy fordítja örömmre a bánatot. Holnap majd kifizetjük a drágalátos háziurat. Azután meg untig elég marad arra is, hogy a holmidat kiválsd. Igazán csak szerencsés is vagy te, Katica. No, gyere csak, hadd csókolom meg a homlokodat, te árva lélek. Azután pihenj le. Adj hálát a jóságos istennek, imádkozzál drága jó anyád menyeyi üdveért. Jóéjszakát, kedves leány! Jó éjt!

AZ ANYA SZEME

Katica sokáig nem tudott elaludni. A végtelen izgatottság, mit a nap folytán átélt, az esti öröm, a csodálatos meglepetés: sokáig foglalkoztatták gondolatát. És a fényesen rezgő csillag az ablakon át folyvást rászórta aransugarait. Majd bűvös álmot hintett szemére, s az aransugarak szárnyain leszállott a szunyadóhoz, tündéri káprázattal töltve be a szobát. És beszélt a csillag, lágyan, édesen, ahogy a legjobb anya szokott volt beszélni. Azután a sugarakra helyezte őt, s szállt vele messze, messze . . . oda, hol a nagyon sok csillag ragyog. Ah, minő szép volt az út, mi fényes a jók hazája, és mi határtalan az öröm, mikor drága anyjának kebelén pihent, érezte csókját, hallotta beszédét! . . .

A jó leánynak boldog volt alvása, boldog ébredése. Reggel legelső dolga volt a grófnő rendelésének eleget tenni. Sorra vizsgálta minden virágát. Ahol egy fésző bimbót, kinyílt virágot megpillantott, gondosan lemetszette. Már leszedett minden virágot, csak a rózsa volt még hátra. Hozzálépett a gyönyörű növényhez, lehajolt, késével érintette a felségesen kinyílt virágot. És, ah borzalom! . . . Mikor metszette, mikor megérintette, lehulltak szirmai a fehér rózsának.

A szerencsétlen gyermek megkövülten állott ott, ereiben a vért megfagygni érezé . . .

»Irgalmas Isten, mi történt velem! Oda vagyok, meg vagyok semmisülve!«

»Ah, mindeneket látó isten, ha te rendelted így, ám teljesüljön szent akaratod!«

Azzal vigyázva lemetszette a másik rózsát, mely még oly teljesen nem virított ki, mint meghalt testvére. Egy szirma sem hiányzott. És a többi virágot körülte helyezé, a csokrot gondosan összekötötte. Vette nagykendőjét s egy pici kosárba rejtve a csokrot, a kora reggel csöndjében kiosont a házból.

A városba sietett, a Kiléry-palota felé irányozta lépteit. Majd egy órába került, míg a tekervényes zig-zug utcákból kibontakozva, végre a palotához ért. Az épület előtt lassítva

lépteit, félénken nézett a nagy kapura, melynek egyik szárnya ki volt nyitva. Már-már belépett rajta, midőn fogyni érezte bátorságát, és csak elhaladt mellette. Vagy kétszer ismételte, mikor végre belépett a palota udvarára. Alig halad pár lépést előre, midőn a vele szemben levő oszlopcsarnokból hang üt meg füleit:

— Ily korán itt vagy, édes gyermekem! Erre, erre! Vezessétek hozzám.

Katica megrettent a hangra, s úgy érezte, mintha lábai legyökereztek volna.

Egy nőcseléd közeledett hozzá.

— Jöjjön, kisasszony, a grófnő várja kegyedet.

Katica gépileg követte a szobalányt.

— Elhoztad a rózsát? — kiáltott feléje a grófnő.

Nem, méltóságos asszony — rebegte a lány.

— Mi az, nem hoztad el. Cs miért nem?

— Elhoztam, de nem adhatom. — fuldoklá a szegény árva. Majd erőt vett magán. — Itt van a húsz forint, visszaadom. A rózsától nem válhatok meg

A grófnő a meglepetés és a bosszúság miatt csaknem elájult.

— Tehát rászedtél, hálátlan! kiáltott fel. — Bizonyosan másvalaki többet ígért érte, s annak adtad, ugye? Menj szemeim elől, hitvány koldus. Takarodjál .

Katica az asztal sarkára tette a pénzt és csaknem eszmélet nélkül tántorgott ki. Az ajtóban lerogyott.

— Kegyelem, grófnő! — esengett összetett kezekkel.

— Dobjátok ki a nyomorult tettetőt — rivallt rá a grófnő.

A szerencsétlen sorsüldözött gyermek már érezte a szolgák erős markát.

— Távozzanak! — sikolt fel ekkor — ne érintsen senki!

Mintha új erő szállott volna tagjaiba, felugrott s csaknem futva elsietett.

Ott kint az utcán ismét zsidbadtság szállta meg; a falhoz támaszkodva tántorgott tovább.

A grófnő nem állhatta meg, hogy az ablakon ki ne tekintsen. Talán bántotta a lelkiismeret, hogy oly durván bánt a védtelen árvával, vagy talán égett a kíváncsiságtól, hogy vajon hová viheti a rózsát? Előcsengette a szobalányt.

— Hívja hamar valamelyik gyors lábú férficseledet, talán Károlyt, a fiatal kertészt.

— Károly — így szólt a grófnő a lihegve előérkezett fiúhoz —, látja ott azt a gyermeket? Menjen óvatosan utána, s távolról kísérje figyelemmel, tudja meg: hova megy, mit csinál, s hozzon nekem hírt. Megértett?

— Igenis, méltósága.

Az árva leány ment, mindég gyorsabban, mintha csakugyan félné, hogy üldözik. Szemei könnyben úsztak, s könnyein keresztül látta, hogy egy fényes csillag rezgő sugaraival inti, hívja őt.

»Megyek, anyám, megyek! Ne ints, ne hívj, megyek! Viszem azt, ami a tied. Nem engedtem elrabolni, mert ahhoz neked van igazi örököd.«

És kebeléhez szorítva a kis kosárkát, összehúzta kendőjét, s egészen beburkolta azzal a féltett kincset. És ment tovább, azaz hogy már futott ki a városból, a nagy fákkal szegélyezett sétaúton.

Károly alig bírta őt követni.

Végre nagy kőfalú helyiség előtt, egy vasráczozatú kapunál, melynek homlokán aranyos betűkkel e szó ragyog: »Feltámadunk« — megállott az árva. Gyöngé kezével felnyitotta a kaput. Belépett. A temető néma birodalmában volt. A magasan felnyúló gránitoszlopok előtt gyorsan elhaladva, csakhamar egy szűk ösvényre tért, mely a szegények fakeresztjeihez vezetett. Egy frissen hantolt sír előtt, ott a szegényosztály legvégén, megállott. Megcsókolta az egyszerű keresztet, melyen a szerény koszorú már elhervadt. Azután letérdelt, maga mellé letette a kis kosarat. Imádkozott. Most kitakarta kincsét, s kivette a csokrot, melynek közepén elragadó szépen mosolygott a fehér rózsza. Megcsókolta a virágot s azzal a sírra, a kereszt tövéhez helyezte azt. »Itt van, elhoztam a te virágot, drága jó anyám!« — susogta, s újból megölelte a keresztet, s csókolta sokszor, számtalanszor a rideg fát.

»Anyám, egyetlenem, ne hagyj el, végy magadhoz. Nincs e földön senki, aki szeretne engemet; üldözött, gyámoltalan lény vagyok. Elveszek, elpusztulok nélküled. Anyám, végy magadhoz!«

Így esengett, így zokogott a szenvedő árva, mialatt forró

könnyei a fagyos fára tapadtak; a hó nagy pelyhekben elkez-
dett hullani, hogy egyenlően a halál leplével fedjen be leányt
és anyát.

Károly meghatva nézte e megindító jelenetet. Bármily
erős természetű volt is máskülönben, nem fojthatta vissza
könnyeit, és nem bírt meghatottságán uralkodni. A szenvedő
alak felé lépett. Majd megállott, be akarta várni, míg a sze-
gény teremtés kegyeletes szent foglalkozását bevégezi. De az
alak sokáig nem mozdult. Azon helyzetben térdelt folyvást,
görcsösen átölelvén a keresztet. Károly már egészen közelében
volt, s várta, hogy mikor riad fel az árva. Az meg se moz-
dult. »Hátha baj érte e szegény szenvedőt« — fűzé gondola-
tait Károly, s egészen közel lépett hozzá. Gyöngéden érinté s
nevére szólítá. A leány nem felelt. Az ifjú megjijedt, s szörnyű
sejtelme támadt. Lehajlik, nézi, vizsgálja az alakot. Sejtelmét
mindinkább valószínű látja . .

»Irgalmas ég . . meghalt . . !« kiáltott fel, amint hozzá-
térdeelve közléről nézte meg a halálravált arcot.

Gyorsan, mint csak lehet, a nagykendőt ráburkolja
egészen, s elszakítva a keresztől, mit még akkor is magához
ölelve tartott — ölelte a szerencsétlent, és sebes léptekkel
a temetői lakhoz sietett.

»Segítséget! — kiáltott már messziről — segítséget
hamar!«.

A temetői jószívű neje gondozás alá fogta az árvát,
dermedt tagjait hóval dörzsölte, erős szesszel mosta homlo-
kát s ajkait. Károly pedig elrohant a városba orvosi segítsé-
gért.

Mikor az orvossal visszatért, az elalélt gyermek már akkor
magához tért, felnyitotta szép szeméit, és susogva kérdezte a
jó asszonytól: mi történt vele?

Az aztán elmondta, amit tudott, hogy egy ifjú ember, ki
Bihari Károlynak, a Kiléry gróf kertészének mondta magát,
élettelenül hozta ide.

Katica a történet másik részét mondta el, hogy anyja,
édes jó anyja, sok-sok angyallal leszállott hozzá s hívta,
kérve-kérte, hogy menjen vele.

— Köszönöm szívességét, Károly — szólt a leány, midőn
az ifjút megpillantotta —, de nem tett nekem jó szolgálatot;

jobb volna nekem ott fent az égben, ahol van édesanyám. Itt lent kín, nyomor, üldözés a részem.

— Nem, kisasszony, istenemre nem! Oh, engedje meg, hogy védője, oltalmazója legyek, és hogy összezúzhaszam azokat, akik kegyed angyali nemes szívére bánatot hoznak.

— Hagyjon el, Károly! Fogadja még egyszer hálámat, és ne aggódjék többé sorsom felett.

— Ne szóljon így, kisasszony, hiszen önnek erős védőre van szüksége, hiszen ön egy perccel előbb még a halál karjaiban volt. Legalább most fogadja el segítségemet, kocsit hoztam, hogy lakására mehessen.

— Azt elfogadom — súgta a még mindig nagyon szenvedő leány.

VI.

A GRÓFNŐ

Kiléry grófnő nyugtalanul várakozott Károly után. El nem bírta képzelni, hogy hol késhetik annyi ideig. Óra óra után múlt, s az ifjú kertész még mindig nem érkezett meg. Már délfelé járt az idő, midőn végre aztán nagy lihegve megjött.

— Hol járt ennyi tenger ideig? — hova vitte a gyermek a rózsáját? — mit tett azután? — valának a grófnő rohamos kérdései.

Károly ahogy össze tudta szedni hamarosan gondolatait, híven elbeszélte a történeteket.

A grófnő megilletődve hallgatá egész odáig, hogy Katica anyja sírjára helyezte a rózsát.

— Istenem! — kiáltott fel akkor — és én mily szívtelen voltam ez angyal jóságú gyermekkel szemben. Hiszen ő maga mondta, hogy a rózsza az édesanyjáé, azt nem adhatja, s én mégis oly embertelen voltam kívánsággommal. És mi történt azután?

— Azután, méltóságos asszonyom, a szegény nagy szív-fájdalmában elájult, görcsösen átkarolva a sírfát öntudatlanul hanyatlott a fagyos göröngyökre.

— Szent isten és ott megfagyott az elhagyatott árva! — kiáltott fel ijedten a grófnő.

— Nem, méltósága, a gondviselés küldött valakit, aki megmentette az elaléltat, és gondosan kis lakására hazavitte. Ő most otthon van, meleg szobában jószívű asszonyok ápolják, becsületes orvos gyógyítja.

— Gyorsan fogasson be, Károly, meg fogom látogatni az angyal szívű gyermeket, és jóváteszem, ha még nem késő, hibámat. Gyámolítója, anyja helyett anyja leszek az árvának.

— Az isten meg fogja áldani méltóságát — rebegte Károly, miközben sietve eltávozott az úrnő rendelkezését teljesíteni.

*

A grófi fogat hamar elért a Torma utcába. Lehet, hogy Károly, aki az inas helyén a kocsis mellett ült, segített a kocsisnak nógatni a lovakat.

De szükségés is volt sietni, mert a Torma utcai kis házban nagyon szomorú dolgok valának készülöben. Kapros Zakariás háziúr önagysága rettenetes módon be akarta váltani szavát. Amit mondott tegnap a házmesternének, azt kérlelhetlenül végre akarta hajtani. Reggel nyolc óra táján hívatta Szabónét. »Fizetett a gyermek?« — kérdezte. »Még nem« — válaszolta félénken Szabóné —, »most nincs itthon, de hazajön mindjárt, s akkor bizonyosan fizet; én tudom, hogy fizet« — erősíté a házmesterné.

Hazament a szegény gyermek, de mily állapotban. Betegen, félholtan. Az mindegy volt Kapros Zakariás úrnak, ő nem tudott más nótát fújni, csak a magáét: »Adós, fizess!«

S mikor aztán nem győzte várni Szabónét a pénzzel, rosszat gyanítva lement a Katica lakásába »rendet csinálni«.

Ott feküdt a beteg leány izzó homlokkal, megtört tekintettel. Mellette ült a temetőőrné és Szabóné. Mindketten felrettentek, mikor a háziúr belépett.

— Na, ugyan szépen vagyunk. Hát magának mi dolga van itt, Szabóné? Talán bizony egytetértünk a csalóval?

— Nagyságos úr, csókolom a kezeit, nagyon beteg e szegény leány, szívtelenség volna magára hagyni.

— Teszi magát a kitanult kópé. Tudom én jól. De engem ugyan lúddá nem tesz. Hát hallja maga, Katica, tudja-e, hogy régen elmúlt a »fertály«, s a házbér felével még mindig adósak

vagyunk? Ezt nem tűröm tovább, engem nem lehet kiját-zani, vagy fizet, vagy az utcára dobom ki.

— Némulj el, nyomorult hiéna! — kiáltott e percben valaki a pitvarból. A másik pillanatban pedig egy hatalmas kéz belökte az ajtót.

Kiléry grófnő lépett be a feltárt ajtón, s arcából kikelve, fékezhetlen dühvel rárohant a megdöbbsent háziúrra, s nem csekély erővel eltaszította azt a beteg ágya mellől.

— Miféle szörnyeteg ez — szólt ekkor végtelen megve-téssel —, hogy van lelke egy szerencsétlen beteg leányt galá-dul megtámadni? . .

— Én pénzemet követelem — hebegte a háziúr. — Ez itt az én házam, nekem jogom van itt lenni. De ön kicsoda, asszonyom, hogy merészkedik kezét rám emelni?

— Az vagyok, aki önt most innét tüstént kidobatom, s ha be nem fogja a száját rendőrökkel elkísértetem. Ön egy nyomorult támadó, én pedig védője vagyok ez árvának.

Kapros úr elbámult e merészen ejtett szavakra. De csak-hamar ismét visszanyerte bátorságát, s elkezdett pénzről, háziúri voltáról fennhangon beszélni. Ekkor a grófnő intett Károlynak. Annak sem kellett több, megfogta a zsugori nyakán a bőrt, s úgy kiemelte a szobából, mint egy macskát, ott kint pedig úgy le találta tenni, hogy szinte megnyekkent bele.

Persze ebből iszonyú lárma keletkezett. Hogyne, mikor a háziurat saját házából kidobják. Kapros Zakariás elkezdett ordítani s rendőrökért kiabált. A nép összecsődült, s megérke-zett a rendőrség is két drabant képében. Kapros úr a rend képviselőinek előadta sérelmét, megmutatta a helyet, ahova kidobták, megtapogattatta testének megsérült részeit, s mind-ezek alapján kért igazságtételt.

A rendőrség Kapros úr vezetése mellett bevonult a Katica szobájába. A grófnő komolyan, összefont karokkal állt a szoba közepén, úgy mint egy igazi méltóságos alak.

— Önök rendőrök! — szólt arisztokratikus hangsúlyo-zással. — Éppen szükségem van önökre. Egy gonosz embert akarok letartóztatni, aki nyomorult galádsággal betört egy védtelen leányhoz, s azt halálos beteg ágyából a csikorgó hidegbe akarta kidobni. Hogy azt ne tehesse, én dobtam ki a

semmirekellőt, most pedig kívánom, hogy a törvény előtt is elvegye méltó büntetését.

A rendőrök összenéztek, s úgy látszott, mintha valamit szerettek volna egymástól megtudni.

— Nem ismernek? — szólt a grófné némi gúnnyal. — Íme itt van névjegyem. Én, Magyarország első zászlósurának a neje, parancsolom, hogy ez embert tartóztassák le!

A rendőrök, amint leolvasták a névjegyéről a grófnő nevét, csaknem keresztet vetettek ijedtükben magukra. És második parancsot nem várva, Kapros Zakariáshoz fordultak, közrevették s kezdték vezetni, úgyhogy a lába sem érte a földet.

— Irgalom boldogtalan tudatlanságomért! — ordított fel Kapros úr. — Kegyelem, grófnő! Inkább elengedem Katicának a házbérét — tette hozzá együgyű naivsággal.

— Legyen — szólt lecsillapulva a grófnő —, tehát megbocsátok. De nagylelkűségére nincs szüksége e leánynak, aki e perctől fogva az én gyermekem. Itt van az ön házbére s itt van még két forint kidobási fájdalomdíjul.

Kapros úr megszegyenülve szedte össze az elibe dobott bankjegyeket s aztán rendőreivel együtt elkullogott.

A beteg leány feje folytonosan lázban égett. A körülte történő dolgokból mit sem tudott. Nem érezte, mikor a grófnő hozzálépett, megcsókolta izzó homlokát, nem hallotta, mikor anyai részvétellel kérdezte: — Hogy vagy, gyermekem?

— Beteg, nagyon beteg e leány — susogta a grófnő.

— Károly, önre bízom most már a továbbiakat. El fogja azonnal hívni a mi házi orvosunkat; kövessenek el mindent, hogy Katica mielőbb annyira magához jöjjön, hogy a palotába lehessen elhozni. Akkor aztán virágaival s egyéb kis vagyongájával együtt el fogja őt hozzám szállítani.

VII.

BEFEJEZÉS

Az Ezeregyéjszaka tündérmeséi közt lehet olvasni a királylá varázsolt szegényemberről, aki este mint fáradt munkás feküdt le, s reggel mint hatalmas király ébredt fel. Ilyen-

forma a Katica története. Az elhagyatott nyomorban, nehéz betegségben levő árvaságból jólétre, boldogságra ébredt fel. Nem hiányzott a szerető anyja sem, akit attól kezdve a jószívű Kiléry grófné képviselt, de sőt kedves testvékére is lett Sáríka konteszben, a grófnő kedves leányában.

Katica csakhamar megszokta az új helyzetet. Társalkodója, játszótársa lett a Sáríkáknak, aki csak kevéssel volt nála korosabb.

Így telt el pár esztendő boldog egyetértésben és általános örömben.

Ekkor aztán — no, csak képzelje az ember! — Katica megvált a nagy boldogságtól, amit a grófné környezetében élvezett. Odahagyta a palota fényes termeit. De nem messzire ment, csak a kastély remek szép virágos kertjének egyik elrejtett részébe, ahol a kertészi lak az üvegházzal együtt volt.

Károly kertésznek lett kis felesége. És ekkor ismét a virágok közt, az ő elválhatlan barátai közt élt, ápolva, gondozva őket. Csengő dalokban, vagy halk suttogással beszélgetett velük. Ott állt a kertészlak előtt gyönyörű állványon a felséges fehér rózsza is. Hatalmas bokorra fejlődött, egyszeregyszer száz virágot is hozott. És minő virágokat! Csodájára járt a főrangú világ.

Kiléry grófnő Sáríka kontesszel gyakran megfordult a kertészlakban és sokszor el-elmondogatták: — Áldott teremtések, mint összeillenek! Mennyire boldogok, valóban megérdemlik egymást!

EGY BORZASZTÓ ÉJ

1869. év június 29-én, a délelőtti órákban a következő, szóról szóra idemásolt levelet kapta ama szolgabírótság, melynél én esküdteskedtem:

Tekintetes főszolgabíró úr!

(A főnököm ugyan csak alszolgabíró volt, de már a mi arisztokratikus megyénkben az volt a dolog sorja, hogy minden eleven embernek megtoldassék az ő titulusa valamivel,

így lett az alszolgabíróból »főszolgabíró« s a főszolgabíróból fő-főszolgabíró.)

De lássuk a levelet:

Minekutána Mraveczi Misó helybeli lakos, sebes hajtás következtében Szrnka Márton kétéves fiát az úton elgázolta úgy, hogy az, a kerék átmenvén rajta, rögtön meghalt, kérem a tekintetes vármegye intézkedését, maradván

alázatos szolgálja
Csúpek Máthé
kántortanító, hites jegyző.

A levélből megértettük, hogy kocsis elgázolás következtében haláleset történt, minélfogva a szolgabíró kedvetlenül mondá:

— Délután nem lesz preferánc, öcsém. Ki fogsz menni a doktorral a helyszínére, fel kell boncolni azt a gyereket.

A doktor vidám, derék fickó, kinek tréfái vármegyeszerte nevezetesek, igen morózus képet vágott a kiküldéshez, de azért összeszedvén szükséges műszereit, délután felültünk a zöld színű szolgabírói bricskára s elindultunk Szilkeyre, hol a faluházán feküdt kiterítve az elgázolt gyermek hullája.

Rettenetes, szívfacsaró látvány volt, anyja és kis testvérei ott térdepeltek mellette és zokogtak keservesen.

Az orvos rendelkezése folytán csakhamar elparancsoltattak onnan . . .

Az anya szívszaggató hangon esengett, hogy tűrjék meg ott gyermeke mellett, de az orvos semmi áron sem egyezhetett bele.

Nekem, ki mint tiszteletbeli esküdt, a bíróságot reprezentáltam, jelen kellett lennem a boncolásnál, mely csakhamar kezdetét vette. A bíró, jegyző és az odavaló földesúr fia, Szilkey Miska, ki különben orvosnövendék volt, vettek még részt kívülünk az irtózatos látványban.

— Iszonyú! — kiáltám, amint az orvos a holttestbe szúrta bonckését s könnyedén végighasítá vele a testet.

— Gyűjtsanak önök szivarra! Úgy könnyebben elszívhetik önök — mondá Szilkey Miska, míg a doktor gúnyosan nevetett.

— Milyen katonák lennének? Oh, oh? hiszen az egész csak gyerekség!

S azzal véres kezeit gumiköpenyéhez törülvén, azalatt a szinte véres kést a fogai közé vette.

Már természetemnél fogva is gyenge idegzetű voltam, a kísérteties regék és történetek, melyekkel dajkáim gyermekkoromban televerték a fejemet, élénk emlékezetemben voltak örökké, s kissé túlságos képzelőtehetségem bizonyos titokszerű árnyékkal népesíté be gondolatvilágomat.

Mindamellettt elhatároztam, hogy eleget teszek hivatalos kötelességemnek, egy erős virginiára gyűjtöttem, s megke-ményítve szívemet, néztem az iszonyatos műtétet.

Néha mégis el-elfordultam az ablak felé, hogy egy helyzetemhez hasonló történetkével újólág megerősítsem szívemet. Eszembe jutott azon Festetich gróf, ki a königgrätzi csata után amputáltatni lévén kénytelen a bal lábát, — midőn az orvos egész tövétől metszé, így szólott a fájdalom minden szisszenése nélkül, sőt mosolyogva, siránkozó inasához:

— Ne pityeregj, te képmutató! Tudom, örülsz magadban, hogy ezentúl két csizma helyett csak egyet kell tisztítanod.

Nos, hátha én magam is tudnék olyan valódi angol lenni. Csak flegma kell hozzá. Aztán elvégre is sokkal könnyebb dolog nézni, ha egy élettelen testen történnek a műtétek, mint ha a saját magunkén.

Ennek igazságáról meggyőződve, összes figyelmem oda fordult a hevenyészett boncaszitalra, hol darabokra fölívágvá feküdt a gyermek. Amint azonban körülnéztem, észrevettem hogy a bíró és jegyző elosontak már, a doktor pedig érdekes vitába van bonyolódva a tudákos Szilkey Miskával.

Egy tekintet a vérfagyasztó jelenetre, melynek háttere a két disputáló doktor, és a kívülről hangzó sírás, s minden hősködésem elenyészett, s majdnem eszmélet-vesztve tántorogtam kifelé a szabad levegőre.

— Hova, hova, esküdt úr? — kiáltá utánam a doktor.

— Rögtön elájulok, doktor. Nem tartom ki tovább.

— De nem addig van az! — viszonzá amaz — ki írja alá a jegyzőkönyvet?

— Majd aláírom otthon — hebegém s egyszerűen távoztam. Szilkey Miska fanyar nevetéssel jegyzé meg:

— De csak nem haza szándékozol?

— De bizony hazamegyek; egy óra múlva megfordul a kocsin, a doktorért.

— Fölösleges! a doktort nálunk marasztjuk éjszakára. Holnap majd hazavitetem én. Hanem annyit mondom, haza ne menj most este te sem, mert egy *kísértetet is küldök veled.*

Azzal durva kacajjal utánam jött s barátságosan átolva, marasztott.

— Lehetetlen — mondtam fogvacogtatva —, oda vagyok, beteg vagyok.

De valóban egészen megviselt az idegizgató látvány, dacára, hogy lanyha őszi este volt s meleg bundába takaróztam a kocsin, kilelt a hideg, s úgyszólván félig eszméletlenül emelt le otthon hajdunk a kocsiról. Szobámba érve a hajdúnak megparancsoltam, hogy gyűjtsa meg a gyertyát, s hagyjon magamra.

A hajdú távozott s én vetkeződni kezdtem, de köpenyem levetése által eloltottam a gyertyát.

Mérges lettem, mert a sötétben nem bírtam gyufát találni, s annál nem hiszem, hogy lehetne még bosszantóbb dolog is.

Eleinte azt sem bírtam felfogni, miként aludt el a gyertya. Valami kísérteties befolyásnak tulajdonítottam azt; a holt gyermek árnya cselekedte azt . . .

A hideg végigborsózott hátamon s izgatottan nyúltam kabátzsebembe gyufáért. Valami olyanféle tárgy akadt kezembe, mint egy portorikószivarnak a csutkája. El nem bírtam képzelni, mi lehet, de mint megrögzött dohányos, egyenesen, mintegy önkéntelenül a számba vevém, mialatt kezemmel egy gyufát fedeztem fel mellényzsebemben.

A szivarnak hitt tárgy sós és sajátságos ízű volt, undorral eresztettem ki számból s kísértetiesen pottyant az éji szekrény márványára.

A gyufát meggyújtva, oda pillanték — s oh, borzalom istene, ne hagyj el! — *a felboncolt gyermek ujjá* volt ott a szekrényen . . .

A gyufát villámhirtelen elcsaptam és remegve vágtam magam a dunyhák közé, szememet behunyva. De hasztalan! A gyermek ujját ott láttam mindig és mindenütt. Világított, mint a szentjánosbogár.

Halálos verejték csurgott homlokomról, azt hittem, meg kell örülnöm. Erőm elhagyott, nem bírtam tagjaimnak parancsolni. Egész reggelig ott feküdtem mereven, sápadtan, izgatottan, kétségbeesve. Irtóztató víziók vonultak el előttem s tartották lekötve érzéseimet

— — — — —
Korán reggel a doktor és Szilkey Miska nyitottak be a szobámba.

Miska még az ajtóból röhögve kiáltá:

— No, megtaláltad-e a kisgyerek ujját?

— Ez erős és nemtelen tréfa volt tőled — mondám szemrehányólag, amint eszméletemet visszanyertem. — Ez hullacsonkítás! Mi történik most ezzel az ujjal?

— Hahaha! csináltasson neki diófakoporsót — szólott a doktor nevetve.

Ez eset óta semmiféle doktorral nem szoktam kezét szorítani.

A KÍNAI MIKÁDÓ

Memel porosz kikötővárosban, anno 18** két egyszerűen öltözött katonatiszt sétált a tengerparton, mind a kettő szőke, kék szemekkel, de minden tekintetben elütő arcvonásokkal, mert míg az idősebb gömbölyű arcáról a szelídség tükröződött, addig a fiatalabb egész lényéből bizonyos szigorúság és gőg volt kiolvasható.

A két tiszt a kikötőben levő hajó szemléletébe volt merülve, melynek kabinjáról egy marcona alak jött a partra, iszonyú füstgomolyokat fújva . . .

Ruhájáról rögtön rá lehetett ismerni, hogy a hajóhoz tartozik.

A fiatalabb tiszt előbbre lépett és udvariasan kérde tőle:

— Mikor utazik vissza e hajó?

A megszólított rá sem nézett a megszólítóra, hanem az erős szivarfüstöt annak arcába fújva, hetykén felelt vissza:

— Mi köze hozzá?

— De uram — mondá a tiszt bosszankodva —, ön legalább is nem tudja, ki vagyok én

— Mi közöm hozzá.

Azzal kalapját szemébe vágva otthagya az alkalmatlan kérdezősködőt s lefelé indult a parton azon irányban, hol a hátramaradt másik tiszt állott.

A tiszt gépileg utána ment s társa mellett elhaladva, így szólott ahhoz:

— Egy rendkívül goromba úr

— Kicsoda? — viszonzá amaz — ez, akivel beszélt s aki itt megy?

— Valóban ritkítja párját az udvariatlanságban.

— Hogyan? Sértő lett volna? Pedig ő, ha jól néztem, kapitány, s az én emberem.

Azzal utána kiáltott.

— Holla! barátom! Álljon meg ön egy kissé. Az ördögbe is, álljon hát meg.

Hősünk megállapodott, végignézte a két porosz katonatisztet, kiket hosszú köpenyük óvott a tengerparti heves lég ellen, s a foga közül dörmögte:

— Nos, mit akarnak hát?

— Jöjjön ön közelebb! — kiáltá parancsoló hangon az előbbi.

— Hogyisne! — szólott emez vissza gúnyosan —, ha dolguk van velem, önöknek is olyan közel van ide az út, mint nekem oda.

A két tiszt egymásra nézett s önkéntelenül közeledtek a goromba fickóhoz. Egyéb mód persze nem is volt vele beszélhetni, mert ellenkezőleg a parton járókelő idegen matrózok is hallhatták volna szavaikat.

— Nos, tehát itt vagyunk — szólott az idősebb tiszt, egészen közel lépve a hajóshoz. — Tudni akarom végre, kicsoda ön?

— Hátha én nem mondom meg . . .

— Ez esetben talán kényszeríteni is fogom tudni arra . . .

— Hahaha! — nevetett az ismeretlen — ön igazán mulatságos. Nos, hogy erre éppen ne legyen kényszerítve, — tehát, ha úgy tetszik, én Ivanovics Iván vagyok.

— Miféle tisztséget, rangot visel ön? Rendjelt is látok mellén . .

Ivanovics Iván (ha csakugyan így hitták) vállat vont s fitymálva jegyzé meg:

— E hitványságot I. Páltól kaptam. Csak az életét menttem meg érte Lengyelhonban. Nos, nem eléggé van tettem megfizetve? A mennykőbe is. a cárok jól tudnak jutalmazni.

— Még mindig nem felelt azon kérdésekre, hogy mi ön? Nemde kapitány az orosz hadseregénél?

— De kicsoda ön? — mondá Ivanovics durván. — Ön, ki elég vakmerő engem itt vallatni? Szerencséje, hogy éppen nem vagyok rossz kedvemben . . .

— Hallgasson, szerencsétlen! — kiáltja közbe a fiatalabb tiszt. . . — Uralkodója, Sándor cár őfelsége előtt áll . . .

A kapitány arcának eszeágában sem volt elváltozni e szavakra. Gúnyos alázattal hajolt meg Sándor cár előtt s azután egy nagyot szíppantott a burnótszelencéjéből.

— Ah! Ah! Tehát fölséged az én uralkodóm! Oh! oh! gratulálok, sire! Nem parancsol egy kis burnótot? Ön egyébiránt, hogy köztünk legyen mondva, túlságosan megadóztatja e nemes árucikket. Vegyen no, egy csipetnyit!

Ez egész nyájas beszéd, egyébiránt úgy hangzott, mintha azt mondaná: »tegye az úr bolonddá az öregapját.«

— Hát ez a másik úr ugyan kicsoda? Talán a spanyol király, hehehe . . . Persze ön is monarcha, ugye uram?

S ezzel bizalmasan vállára tette kezét.

— Én Frigyes Vilmos vagyok, a porosz király!

— Természetesen . . . Ah! ah! Igazán örülök, hogy szerencsém van fölségtekkel szemtől szembe találkozni . . .

Majd Sándor cár felé fordult.

— De hát hol veszi itt magát fölséged? A másik felséget értem, az itthon van a birodalmában, de hogy fölséged mit keres itt, az nem megy a fejembe.

Sándor cárt igen mulattatta ez a jelenet, mosolyogva felelé:

— Olvashatta volna a lapokban, hogy én ide, őfelségével, barátommal megérkeztem hadiszemlét tartani . . .

Ivanovics Iván gúnyból úgy tett, mintha mindent hinne, de tulajdonképpen a legcsekélyebb gyanú vagy kétkedés árnya sem férközött azon meggyőződéséhez, hogy a kedélyes burkusok most ővele bolondozni akarnak.

No, hát majd én is bolondozom veletek — gondolá magában.

És hogy szándékát, mely összeköttetésben állott a hajóján összehalmozott kínai iparcikkekből álló portékával, nyomban keresztülvigye, szép barna fejét magasan fölemelte, délceg termetét kiegyenesíté s a füstöt szuverén göggel orrlukáin keresztül eregetve ki, büszkén kifeszített mellére ütött s fáradt, megvető orrhangon tagoló:

— Ha ön az orosz cár és ön a porosz király, hát tudják meg végre mi vagyok én . . .

— Nos? — kiáltának önkéntelenül meglepetve s egy lépést hátrálva az uralkodók a villogó szemű egzaltált embertől.

— Én a kínai császár — a mikádó vagyok.

Az uralkodók összenéztek és mosolyogtak, azután Frigyes Vilmos szólott:

— Mivel bizonyítja be ön, hogy a kínai császár?

— Bagatelle! Jöjjenek önök a hajómra, olyan kínai vacsorát esznek nálam, hogy minden kétségük elenyészik afelől, hogy a nap fia és a hold öccse vagyok.

— Elfogadjuk! — mondá rá hirtelen a cár, minélfogva Frigyes Vilmos magas vendége iránti udvariasságból, még ha akarta volna, sem mondhatott ellent e fejedelmi kalandnak.

A két uralkodó a hajóra ment, s ott a durva hajóskapitány egyszerre a lehető legelőzékenyebb házigazdává változott át. Néhány perc múlva gazdagon terített asztal mellett ültek mind a hárman, mely meg volt rakva mindazon különlegességekkel, úgy ételekben, mint italokban, melyeket a mesés Kína nyújthat.

A két uralkodó fokankint derültebb lett — a kínai császár öfelsége pedig szinte átadta magát a teljes fesztelenségnek s így szólott a lakoma végén:

— Én bebizonyítottam fölségteknek, hogy a mikádó vagyok, most már felségteken a sor. Most már ön bizonyítsa be, hogy az orosz cár?

— Mivel kívánja, hogy bizonyítsam?

— Bah! — mondá Ivanovics Iván nevetve, hogy szinte a könnyei folytak — nevezzen ki például aladmirállá az orosz tengerészetnél.

— Szívesen. Adjon ön téntát és tollat.

Ivanovics elhozta a szükségeseket s a cár a következő sorokat jegyzé papírra:

Ivanovics Ivánt, aki különben a kínai mikádó egyúttal, kinevezem haditengerészetemhez altengernagynak.

Sándor, cár.

— Itt a kinevezés, tengernagy úr. Ha Szentpétervárra ér, láttamoztassa a hadügyminiszteremnél — szólta Sándor cár szívélyes kézszorítás után távozva királyi barátjával.

Ivanovics utánok kiabált a hajóról:

— No, majd láttamoztatom. Hogyisne! Jó éjszaka-t, főséges urak.

Bezzeg mennyire csodálkozott aztán Ivanovics Iván úr, midőn néhány hét múlva Szentpétervárra érve, ottani följobbvalói — tisztelegtek nála mint tengernagynál.

A cárnak volt rá gondja, hogy azalatt értesítse a hatóságokat az új kinevezésről.

A »KIS RÓKA«

Hát bizony ez a kis róka nem volt igazi róka, hanem csak egy kitömött igénytelen rókácska, mely a Kranzer Amália asszonyság sifonérján volt látható a hálószobában: aminthogy ott is állt már vicsorgó fogaival vagy tíz év óta, és szinte csintalanul leskelődni látszék onnan, amint Kranzer Amália asszonyság minden este levetkőzött s kivadászgatta hálóöltönyéből ama legkellemetlenebb és legvakmerőbb udvarlókat, kik annyira bolondulnak a szépnem után, s kiket közönségesen »balháknak« nevez a Fogarassy-féle nagy szótár.

Kranzer Amália asszonyság, midőn már az egyik lábát, mely hetvennégy éve tapossa e földi világ rögeit, az ágyba emelte, s míg a jobb kezébe fogott koppantóval eloltá a gertyát, ritka eset volt, hogy e frivol álláspont mellé egy édes mosoly- s egy édes pillantással el ne búcsúzzék a kis rókától.

Egyébkint is annyira gondozta, kefélte és szemügyben tartotta mindig a kis kitömött állatot, hogy a házban, ahol lakott, kivált a nőcselédek közt, azon csodálatos pletyka kezdett gyökeret verni, hogy a kis róka bizony senki egyéb, mint egy elátkozott herceg, aki éjfél tájban megrázkódik és

gyönyörűséges legény lesz belőle. Innen magyarázható ki aztán az is, hogy miért nem ment az asszonyság első férje, Kranzer Eduard úr halála után férjhez, holott annyi kéri voltak, mint levél a fán . . . nem mintha Kranzerné valaha szép lett volna, de mert a pénzság után mennek mainapság a férfiak .

Bármennyire szerette is azonban Kranzerné asszony a kitömött rókát, — egy napon mégis itt kellett azt hagynia: meghalt.

A jámbor asszonyságnak volt egy istentelen unokaöccse, az örökölt utána mindent, a mezei jószágát, a pesti házát, a kézpénzét és a bútorait.

A jószágot és a házat átíratta a nevére, a pénzt zsebre rakta, a sok haszontalan limlomot pedig eladta a zsidóknak.

Így került zsidókézbe a kitömött róka is. Gondolom, tíz krajcárba lett beszámítva. Egy szó, mint száz, a Kranzerné rókája odakerült egy országúti kirakatba, hol a legcsodálatosabb összhangzavarban vannak elhelyezve az áru-tárgyak. Itt egy ócska sárga vikler, melytől valami szorultságba jött kofa vált meg, mellette egy kép »Martinuzzi meggyilkoltatása Alvincen«, valamely tönkrement család ellicitált bútorai-ból, amott egy aranyos tisztí karkötő, rózsafa toalett-tükör, kopott kötésű album, mozsár, levéltartó, kávéőrő sat. Ha ezek a tárgyak meg tudnának szólalni, s elmondanák, miként kerültek ide, de sok érdekes szomorú regénynek adnának anyagot!

Hát ha még a kis róka szólalt volna meg! Az tudott volna még csak érdekes dolgokat mondani!

De ha nem tudott is beszélni, hosszú idők folytán mégis szemet vetett rá valaki, mert meg van írva, hogy »*minden zsáknak akad foltja*«.

Két elbúsult jogász vásárolta meg mutyiba, ékszernek az íróasztalukra. Úgy vették, mint valami eredeti ötletet; aztán különben is igen sportsmanes dolog, hogy a fiatal emberek szobájában valami kitömött állat legyen.

A róka tehát új szállásra vándorolt, de nem olyan nyugalmasra, mint hajdanta: sokat hányódott-vetődött; s a két Seregélyi fiú egy cseppet se kímélte, még hajigálózott is vele.

Égy olyan alkalommal, midőn Laci veszekedés közben Pistára dobta, az igen súlyosnak találta a rókát, s először született meg fejében azon gondolat, hogy meg kellene nézni, mivel van kitömve?

— Mi mással, mint tengeri fűvel — viszonzá Laci —, az ilyen kisebb állatokat ezzel szokás.

— Nem hiszem: a tengeri fű nem volna olyan súlyos.

— No, hát nézzük meg! Hasítsd fel alul a hasát!

Felhasították. És a kis róka megszólalt. Csakugyan tengeri fűvel volt tömve a szélein, de a támadt résen egyszerre csak potyogni kezdtek a Napoleon-d'or aranyak — mindig sűrűbben.

A Seregélyi fiúk arca eleinte elsápadt az ámulattól, azután egy örömkialtásban tört ki mind a kettő:

— Heuréka!

— Mit lármázol úgy? Mi közöd a rókához? — Az az enyém.

— Micsoda? Hát nem közösen vettük? Azaz, hogy tulajdonképpen egészen engem illet. Az én forintosomból került ki az öt hatos, amin vétetett.

És amíg az aranyak egyre hullottak, addig a két fiú közt olyan testvérháború fejlődött ki a birtoklási igények folytán, hogy a háziasszony, semlegességi érzelmei dacára is, intervenció szükségét látta fennforogni s benyitott.

E beavatkozásnak az lett az eredménye, hogy a két fiú lecsillapult. A közös veszély, mely örömteljes titkukat fenyegette, összetartásra ösztönzé őket. Hirtelen besöprék az aranyakat s félretették a rókát addig, míg a háziasszony el nem távozott.

Még egy meglepetés várt rájuk azután; a róka tölteléke, amint a tengerifű-réteget leszedték, ezres bankóknak bizonyult be: volt vagy tíz darab. Kranzer Amália ide dugta el vagyon a részét.

— No, öcsém — kiáltá Laci —, még ilyen madárfészket sem szedtünk ki soha!

Volt is dinomdánom, körülbelül egy esztendeig. Folyt a pezsgő s akaratlanul pihent az »index« az almáriom fenekén, a Seregélyi fiúk gavallér voltát messze hordta a hír, de nyomában egyszersmind szájról szájra járt a kíváncsi kérdezősködés, vajon »miből költekeznek?«

Nehéz lett volna eltalálni, mert a Seregélyi fiúk szegény szülőktől származtak. No, de nem tartott sokáig az uraskodás; egy év múlva már, éppen mint tavaly, ott búsultak a szobájukban, hogy honnan fizetik ki másnap a lakbért. A rókából már nem volt meg egyebük, csupán maga a róka, melyet kegyeletből újra kitömettek, s olyan tiszteletben őrizték, mintha az öreganyjuk lenne; hiszen attól sem fognak többet örökölni!

Gondterhesen heverészett a díványon a két uraskodáshoz szokott dandy, midőn az ajtón kopogás hallatszék, s egy sovány, kiélt arcú, ismeretlen fiatalember lépett be . . .

— Én Kranzer Ferenc vagyok . . .

— Örülök. Minek köszönhetjük látogatását?

— Nemde Seregélyi urakhoz van szerencsém.

— Tetőtől talpig uram!

— Én egy sajtáságos ügyben jöttem. Nagynéném, Kranzer Amália örököse . . .

— Tessék helyet foglalni.

— Köszönöm, uraim én a nagynéném örököse vagyok.

— Ebben még semmi csodálatost nem látok.

— Szegény nagynénémet kimondhatatlanul szerettem. Bútorai s apró csecsebecsei, melyeket ő szeretett, árverésre kerültek, s ez nekem kimondhatatlanul fáj . . .

— Hiszem, uram, de . . .

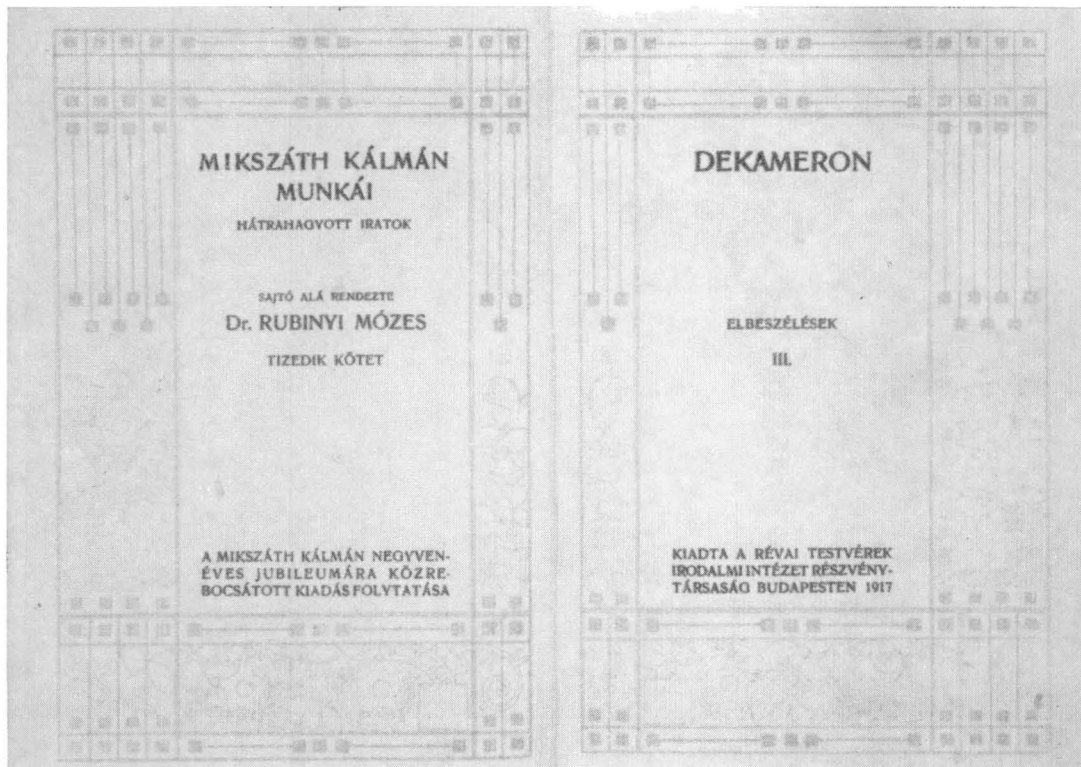
— Elhatároztam, hogy apródonként visszaszerezem kedvenc tárgyait. Többek közt rájöttem, hogy a zsbárustól önök vásároltak meg valami hitványságot . . . nem is emlékszem mit . . . igen, igen, egy kis kitömött rókát . . .

— Hüm . . . hm . . . — dünnyögött Seregélyi Laci, és nagy világosság kezdte derengeni az ő fejében. — Valóban, uram, a kis rókát mi vettük meg, s amint ön láthatja is, ott viczorog az íróasztalon . . .

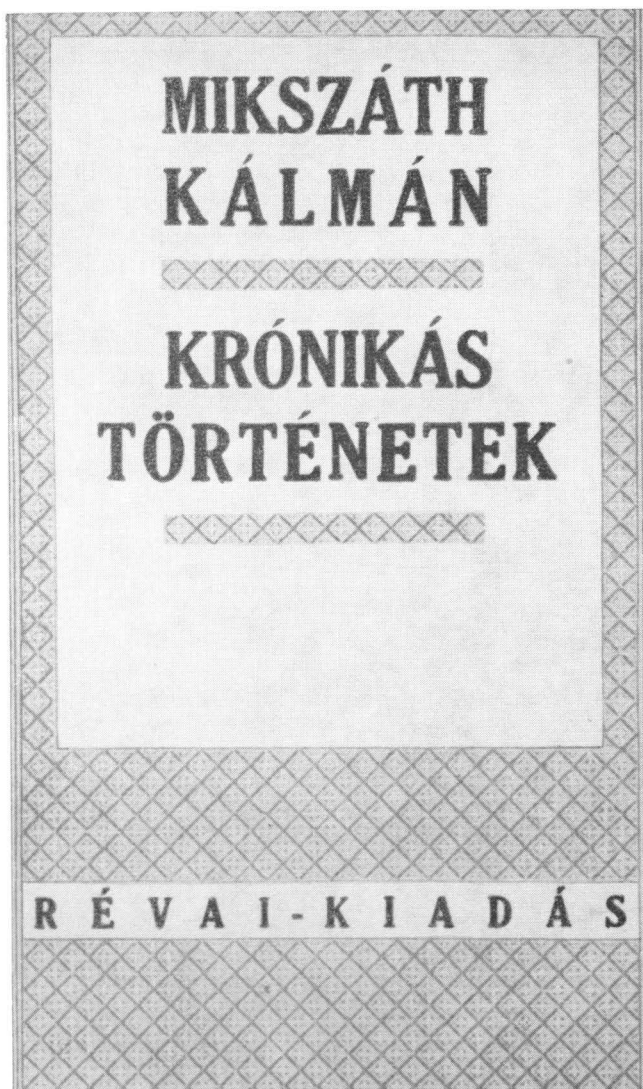
— Remélem, nem fognak önök vonakodni, azt visszaengedni?

— Sőt ellenkezőleg! Nincs az a pénz, uram, amiért e kedves tárgyunktól megválnánk.

Eközben a másik testvér is kezdé elérteni a dolgot, hogy Kranzer Ferenc uram alkalmasint rájött nagynénje valamely

A Hátrahagyott Iratok 10. kötetének címlapjai
(A *Dekameron* III. kötete)

A *Krónikás történetek* borítóklapja
(A *Dekameron* III. kötetének új kiadása)

hátrahagyott iratából a róka tartalmasságára, s innen a dicséretes kegyelet.

— Mi sajátosságos emberek vagyunk, Kranzer úr — segített fivérének. — Tudja, olyan különfélék. Megvettük különcségből, s át nem engedjük különcségből. Nem, még ötezer forintért sem.

— Én is külön vagyok, uram — viszonzá Kranzer úr —, s az akadályok csak fokozzák bennem a kitartást. Teringettét! Minden áron bírnom kell a rókát... Bírnom kell, ha egyszer kimondtam . . Adok érte ezer forintot.

— Nem ötezer forinton alul. Úgy is csak rögtöni készpénzfizetés mellett. Holnap már tízezerért sem adjuk.

Kranzer kezdett kétségbeesetten licitálni, mindig följebb . . míg végre megállapodtak. Egy beavatott uzsorását magával hozta, s az kifizette az összeget. A kis róka át lett ünnepélyesen adva új gazdájának, ki gondosan köpenyébe burkolva tette fiákerjébe, s robogott el vele.

. . . És a Seregélyi fiúk megint nagy gavallérok voltak félesztendeig.

A SVIHÁK

Ismerik önök — hogyne ismernék — Ponson du Terrail regényeinek legmulattatóbb alakjait: a gascogne-iakat?

Akinek hajlama van a búskomorsághoz, annak ez ellen jobb szert nem ajánlhatunk, mint hogy ismerkedjék meg e bohó, rokonszenves alakokkal.

S ha az irodalmi zsüri egykor fölmenti a termékeny regényíró a sok bűnért, melyeket a jó ízlés ellen s a belérték rovására elkövetett, ezt a hős halálán kívül egyedül »gascognei«-jainak fogja köszönhetni.

Ily genre-ből már tán nem is léteznek többé emberi speciesek!

Magyarország tán az egyetlen ország, hol még ezen faj halvány lenyomata feltalálható. És nálunk is csak szűk körre szorítkozik.

E faj az úgynevezett »svihák« faj.

Legeredetib példányai S . . s megyében vannak.

Nagyon érdekes egy faj ez. Aki a »svihák«-ot csak Kákay »Fény és árnyképei« után ismeri, annak fogalma sincs a tizenhárom próbás svihákról.

Olvasóközönségünk kedvéért mi vállalkozunk a »svihák« hű lefényképezésére.

A valódi svihák, rendesen »jó ember« ; tisztelt olvasóink bővebb magyarázat nélkül is elismerik a »jó ember« mai fogalmának jelentőségét. Oly tulajdonság ez, melyet még a biblia is magasztal: »Beati simplices.«

De azért megjárna, szíves olvasóm, ha valaha eszedbe jutna kételyedet nyilvánítani a svihák sóloni bölcsessége fölött, mert a svihák rettenetesen *képzeliődő*, s nagy szerencse, ha jó humorában elismeri, hogy van még Magyarországon több hozzá hasonló okos ember.

Zsebe üres, de azért londrest szí, szabóját, cipészét öt év óta nem fizeti, de öltönye tetőtől talpig divatos.

Vagyona: húsz-harminc hold zabtermő föld, egy rozszant kunyhó, s emellett hét szilvafa, de előtted, ki nem ismered viszonyait, kastélyok-, nyári villákról fog beszélni; »uralma« és »angol parkja« pedig társalgásának kedvenc tárgyát képezik.

Azon erény, mely rongyszedőket milliomosokká metamorfizált, még fogalmaiban is ismeretlen a svihák előtt, s ez mindenesetre szép tulajdonság oly időszakban, midőn az egész társadalom az önzésnek hódol. A fukarság — modern nyelven takarékoság — nem talál fogékonyságra a svihák szívében, de ehelyett annál kicsapongóbb a svihák *pazarlási* hajlama, mely néha az esztelenséggel határos.

Hívd meg öt jótékonycélú mulatságra, s ha két forint van mellénye oldalzsebében, biztos lehetsz róla, hogy követni fogja meghívásodat, s az egyik forinttal megváltja a belépti jegyet, a másikat egy pohár vízért a pincér kapja meg borralvalóul, önmaga pedig koplalni fog, mert »nagy főfájása van s nincs étvágya«.

A svihákból sohasem válik élősdi; inkább koplal hét-számra, de szemtelenkedni nem fog, s ez nagyon logikai s a svihák természetéből folyó dolog, ki nagyozni igen, de érszénye árvaságát elárulni soha nem fog.

Az autentikus svihák kivétel nélkül arisztokrata, úgy-

nevezett firtli, kinek fő elve: »hóher«, s inkább ott hagyja a faképnél az egész társaságot, semhogy kezét szorítson oly emberrel, kinek társadalmi állása — véleménye szerint — nem egyarányú az övével. Átalában ellensége minden áramlatnak, mely egyenlőségi tanokat terjeszt, de ettől eltekintve ellenszenvének kiválóan specifikus tárgyát a burzsoázia képezi. És, mint mindenütt, a szélsőségek itt is érintkeznek.

Amily kiállhatatlanul pöffeszkedő, impertinens a svihák modora azok iránt, kiket társadalmilag alantabb állóknak gondol, oly csúszó-mászó szolgálalkúséget tanúsít a magasabb société tagjai iránt, ha őt eltűrik maguk között.

Pali grófot, Pista bárót, testu pajtásainak mondja előtted, de velük szemközt oly lakáj-pozitúrát mutat, hogy megajnálnád a szegényt, ki annyit képes eltűrni hiúságból.

Az előzmények után, ha nem is mondanám meg, magadtól jönnél rá, hogy a svihák konzervatív eszméknek hódol, s hamarább válik borrá a víz, mint svihákból szabad- vagy pláne radikális elvű ember.

Nincs eset rá, hogy a svihások oly politikai párthoz csatlakoztak volna, mely a haladás, szabadság, jogegyenlőség eszméit írta zászlójára. Ők rendesen a legmegrögzöttebb junkerek. Minden kormánynak készséggel hódolnak, s annál nagyobb készséggel oly kormánynak, mely a reakcionárius stabilizmus karjaiba veti magát.

Az ellenzékhez csak akkor csatlakozik a valódi svihák, ha ez az ellenzék az uralkodó kormánypártnál is reakcionáriusabb nézeteknek hódol.

A tapasztalat legjobb példa rá. Évszázadok óta a leg-hívebben szolgálta a bécsi reakciót hazánk legsvihákabb megyéje, sőt a 49-ki szabadságharc alatt csak a svihák nem érzett együtt a nemzet millióival. A legújabb időben az osztrák lelkű ellenzék svihák-megyében tett legnagyobb hódításokat.

Am aki azt hiszi, hogy a svihák ily magatartása megállapodott nézetek, meggyőződés eredménye, az nagyon csalódik. Ő a szellemi nivó oly alantos fokán áll, hogy átalában tudomása sincs a politikai pártok létalapjáról. A svihák azért konzervatív, mert a konzervativizmus a svihák-tempóhoz tartozik.

Legerősebb oldala a sviháknak az esprit de corps. Segítik egymást, ahol s ahogy csak lehet. A nepotizmus leghívebb ápolói s legbuzgóbb terjesztői a svihákok . . .

Lesz alkalmuk e buzgóságuknak tényekben is kifejezést adni nemsokára — a megyei tisztviselő-választások alkalmával.

Egyet száz ellen, hogy svihák ellenében bukik maga Kossuth Lajos. Már ti. nálunk Svihákmegyében. Jó is, hogy nem akar Kossuth itt alispán lenni . . . Adhatna hálát, ha valamelyik svihák-szolgabíró írnökának szegődtetné . . . Németh Bercit legfeljebb hajdúnak tenné meg a svihákok rokonság.

Lesz alkalmunk még tán a svihák típus kiválóbb specialistáit megismertetni, ha ti. az nem lesz ellenére a t. szerkesztőségnek.

F Ü G G E L É K

KÉTES HITELŰ ÍRÁSOK

A NYERVÁGY RABJAI

— Fővárosi életkép —

Kit ne vitt volna már el valaha útja a »m. kir. lottógyűjtődék« — prózai köznyelven »kis lutri« — boltjai előtt »húzás« napján? Néhány többé-kevésbé jól öltözött érdemes asszony-ság úgy ötven és hatvan év között, néhány kebedús képviselője a tiszteletreméltó szakácsnői rendnek, egy-egy takaros s ennélfogva kacér szobacicus, pár honorábilis házmester, hordár, közvitéz, és egy-egy rendszerinti írnok vagy napi-díjnok képviselve a crème-t — és különböző Duna-vízfordók, napszámosok, favágók s az elmaradhatlan vargainas a háttérben ugyanazon boltajtó előtt, ugyan mi mást jelenthetne a csoportosulás, mint azt, hogy megtörtént a legújabb húzás a budai — vagy tudom én miféle — lotterián? Egy negyedórája sincs, hogy ott piroslanak vagy fehérlenek a végzetes számok a fekete táblán, és már együtt van a törzsjátékosok egész csoportja a bolt ajtaja előtt, izgatottan »gusztálva« a kijött számokat. Kevés kivétellel ma is ugyanazon arcokból áll e csoport, mint a múltkori húzás napján, mint két, három, négy, öt héttel ezelőtt.

A lottónak állandó közönsége van, mert hát e sorsjáték természete olyan, mint a többi sorsjátékoké. Valami polipszerű hatalma van a lottónak is. Aki hozzáér, azt megkapja, mint ama tengeri szörnyeteg — mely közbevetőleg legyen mondva, nemcsak Hugo Viktor képzelmében él — először egyik csápjával, aztán a másikkal, aztán a harmadikkal, míg végre egészen magához öleli, hogy kiszívja belőle az életnedvet. Igaz, ugyan, hogy a lottó megelégszik áldozatainak pénzével, és így látszólag könnyöretesebb a polipnál. Ámde a nyervágnak áldozatul esett ember utolsó kiszivattyúzott forintjával gyakran odavész becsület és élet is. Olaszország-

ban maig is él a köznép ajkán a régi monda a misztikus és borzalmas tarantella-táncról, melyet aki egyszer el kezdett lejteni, nem hagyhatott többé abba. Szelíden és andalgón kezdődő keringései percről percre sebesebb és rohamosabb mozgássá alakultak, s a szerencsétlen táncosnak utóvégre örült sebességű körforgás között kellett kiadnia utolsó lehetőségét. Ez a »tarantella« ma is létezik a lottó alakjában. Aki elcsábíttatja magát a szerencse kereke alól kizökkenő »ternók«, »secoternók« sat. kecsegtető pénzértéke által, s áldozni kezd a »lutri« oltárán, az folyton szenvedélyesebb híve lesz e játéknak, és szerencséről szólhat, ha elég erős egy csomó sikerületlen kísérlet után hátat fordítani a nyervágy hivogató démonjának. — Van rá ugyan elég példa, hogy jómódú, vagyonos emberek is belekerülnek a lottó hálójába, de e sorsjáték tulajdonképpi és legállhatatosabb tisztelői a szó szoros értelmében vett szegény néposztály rétegeiből kerülnek ki. Mert hát a szegény ember képelmében épp oly biztató eszköze a könnyű meggazdagodásnak, mint a vagyonosabb fantáziájában a részvények s a nagy sorsjegyek. A meggazdagodás utóbbi útja el van zárva a szegény ember előtt, mert ahhoz, hogy valaki pár sorsjegy ura lehessen, már egy kis befektethető tőke is szükséges. Aki azonban hat, hét, nyolc forintot keres hetenként, mint a legtöbb munkás, az nem rakhat félre minden hónapban tíz forintot, hogy azon részletfizetésre sorsjegyet vásároljon. Ez osztály csak a lottóhoz fér. Az képezi Mekkáját nyer- és pénzvágyának, ahová elzarándokol rendíthetlen húséggel minden héten, hogy letegye a telhetetlen gyomrú Moloch oltárára keserves munkával szerzett fillérei egy részét.

És mily tanulmányfejeket láthatni a lottó-gyűjtődék előtt! Fejeket, melyek egyaránt érdekesek a genre-festész ecsetére s az életkép-író tollára. Ott van például egy kopott, idő- és zivatar-vert, boton vánszorgó, összeaszott aggastyán, akiről azt mondja a fáma, hogy senki sem emlékezik már reá, mióta hordja hetenkint forintját a lutriba. Egy darab árvíz előtti, kidúló Pest tükröződik vissza ez öregemberen, aki a tél dermesztő hidege- s a nyár tropikus hőségében egyenlő pontossággal teszi meg a távol utat a Józsefváros valamelyik félreeső utcájából a városház szomszédságába eső lottó-

gyűjtődéig. Magas idomú kalapja, melyről néhány szálig egészen lekopott már a borzas szőr, Lajos Fülöp uralkodásának első éveiben, tehát úgy a harmincas évek elején, divatos viselet lehetett Párizsban. Mennyi kalap és mennyi — dinasztia tűnt le azóta! Csak az a roskatag aggastyán tartotta meg kalapjával együtt szenvedélyét is. Reszketve közeleg azon végzetes táblához, melyen a kihúzott számok pirosznak, és merev, érzéketlen arccal távozik, mint hosszú évek óta rendszeren, mert a szerencse most sem mosolygott rá. Balga, szánalomra méltó öreg! Majd, ha lenn fogod aludni hosszú álmaidat a föld rögei alatt, megtalálod a jobblétet, melyet évtizedek óta hiába vártál a szerencsekerékszeszélyesszámaidól.

Azt sem állíthatni jó lelkiismerettel, hogy tán azokra a nem éppen tisztos külsejű matrónákra mosolyogna kegyteljesebben a sors, akik minden húzás után elállják utadat a lottó-gyűjtődék előtt. Beleőszültek a meghíusult kísérletekbe ők is, s a várt terno helyett mély barázdákat és ráncokat hozott arcukra a múlt idő. Pedig ez érdemes asszonyok legbuzgóbb és legbabonásabb hívei a »lutrinak«; ők azok, akik rendszer és tarkábbnál tarkább kombinációk szerint rakják a számokat, és babonás hittel viseltetnek az álmoskönyvek iránt. Hozzájuk fordul tanácsért és útbaigazításért a szakácsnő vagy a szobacicus, aki múlt éjjeli álmát nagy hosszan beszéli el. A tisztos matrónák biztatása szerint a »terno« egy ilyen álom után persze elmaradhatlan, s a szegény szolgálóleány elvakítva temérdek pénz bírhatásának reményétől, nem riad vissza az első meghíusult kísérlettől, hanem kihívja másodszor, harmadszor is a szerencse kegyét, míg végre egész havi keresménye — és jó, ha csak ez — a lutriba vándorol. Így támadnak a nyervágy áldozatai. Egy szikra fölkel a keblükben a játék szenvedélyét, s mily gyorsan lesz elolthatlan láng e szenvedélyből!

Nem enyhíteni, csak növelni segíti a lottó a társadalmi nyomort. Íme, ma húzás napja van. Ott áll a lutri egész törzsközönsége a kijött számok előtt, családapák, akik utolsó forintjukat egy nappal előbb a terno reményében remegő kézzel rakták be a lotteriába, s most kétségbeesve gondolnak éhező családjukra, melynek nem képesek kenyeret szerezni; írkokok, akik a principális részére behajtott pénzből a terno

reményében néhány forintot három ki nem húzott számra tettek, s most szorongva gondolnak a visszatérítés kötelességére; napszámosok, akik heti keresményük felét vagy harmadát ismét eredménytelenül látják odaveszni a Moloch oltárán — ők mindannyian nem az író képzelmében élő, hanem valósággal létező, kézzelfogható alakok, aminők halmazszámra akadnak a figyelmesebb szemlélő útjában. Egy darab fővárosi nyomor az, ami a lottó-gyűjtődékben hétről hétre merev következetességgel játssza le magát, és szerencsések, akik csak pénzzel, és nem becsület- és földúlt családi boldogsággal adóznak a nyervágy ingerlő démonjának.

ELJÁTSZOTT KORONA

— A francia forradalom idejéből —

Midőn 1789-ben a forradalom kitörésének legelső jelei Grenoble városában is mutatkozni kezdtek, Bernadotte-nak éppen e város volt katonai állomása.

Bernadotte ekkor még csak egyszerű őrmester vala. Jövendő dicsőségéről, hogy egykor majd korona ékesítendi homlokát, álmodni sem merészelt. Hanem élt vígan, gondtalanul; teljesítette katonai kötelességét, kártyázott, s mint egy tüzes, pezsgő vérű francia, hajhászta a szerelmi kalandokat.

A kártyában kevés szerencséje volt, de annál több a szerelemben. A nők valóságos Adonisznak tekintették, mint aki ellenállhatlan, s ez igen is könnyen megmagyarázható okból irigykedtek rá tisztársai, mint senki másra.

A legelső napon történt, mikor Grenoble utcáin és közhelyein mutatkozott a forradalom, hogy Bernadotte ezrede élén szigorúan kívánt katonai tisztének megfelelni; mikor Grenoble asszonyai és leányai a háztetőkön jelentek meg, hogy kő- és tégladarabokkal zúzzák be a katonák koponyáit: — ekkor történt az, hogy egy jól irányzott tégladarab Bernadotte fejét találta, s ő anélkül, hogy kardját kihúzta volna hüvelyéből, eszméletlenül bukott le lováról.

A pórul járt őrmester egy közeli kávéházba vitetett, hol rövid ápolás után nemsokára visszanyerte eszméletét.

Midőn felnyitá szemeit s kérdőleg jártatá azokat végig a körülállók csoportján, egy ritka-csinos arcú fiatal leányka vonta magára figyelmét, ki csupa részvétből és szánalomból egészen vörösre sirta pilláit.

Bernadotte felemelkedék fekhelyéről. A leányka szépsége nagy hatással lehetett rá, mert egy pohár bor megivása után azonnal visszatért ezredéhez . . .

E naptól fogva az ismeretlen szép leányt viszontlátni volt egyetlen vágya. A sors hosszú ideig nem akart kedvezni. Egy napon azonban, három heti epedés után, mégis feltalálta őt, amint a Jardin de Ville árnyas utain sétálgatott. A leányt egészen lakásáig követte, s másnap talált is már ürügyet a látogatásra s egy forró szerelmi vallomásra.

Bella, így hívták a kis szépséget, divatárusnő volt, tizen-nyolc éves, és egy fiatal grenoble-i órás jegyese.

Bernadotte, ki örülten belészertetett a leányba, nem találván hamarjában vetélytársa kijátszására más utat-módot, felhívta Bellát, hogy jöjjön vele a polgármesterhez, mert őszinte szándoka van őt nőül venni.

Bella nem szerette sem az órást, sem pedig az őrmestert; de a kettő közül azért mégis inkább az elsőt választotta, kinek legalább jövedelmező üzlete volt, míg az utóbbiról azt hitte, hogy életében sohasem viszi többre az őrmesterségnél.

Amint Bernadotte a leány határozatáról értesült, határtalanul dühbe jött. Vetélytársához futott és kijelentette neki, miként ő sohasem fogja azt eltérni, hogy a kis Bella az ő feleségévé legyen. A heves szóváltásnak párbaj lőn a következőjében. A vívás mesterségében gyakorlott őrmester az első összecsapásnál megsebezte ellenfelét.

A párbaj után Bernadotte-nak legelső dolga volt Bellához visszasietni. Azonban alig lépte át a küszöböt, midőn a megsebezett órást vérrel borítva, ájultan vitték el az ablak alatt. A divatárusnő mindent megtudott, és hősiünneknek a legkeserűbb szemrehányások közt mutatott ajtót. Ez esemény után egy hó múlva Bella az órás nejévé lett.

Midőn Bernadotte erről értesült, majd Bellát akarta megmérgezni, majd a gyűlölt férjet megölni, sőt a maga agyába is golyót szeretett volna röpíteni. Szerencse későbbi királyságára nézve, hogy ebbeli szándékai nem valami erősen érle-

lódtek meg agyában. Egy újabb szerelmi kaland kötötte le figyelmét, és Bellával nem találkozott többé.

Ezelőtt vagy 25 évvel még látni lehetett a grenoble-i vendéglőben egy meggörnyedt s igen szegényesen öltözött mosónét, amint a mosás keserves keresetével tengette napról napra nyomorult életét. Ez a vén, összeráncosult képű mosóné volt az egykori szép divatárusnő: a kis Bella, ki elutasította a Napóleon idejebeli svéd király vőlegényi kezét.

— Igen, igen — szokta mondani gyakran és hosszadalmasan elbeszélte élethistóriája végeztével —, sokkal okosabban tettem volna, ha a Bernadotte úrhoz mentem volna nőül. Most legalább királyné volnék, koronám, alattvalóim és sok szép ruhám volna, s nem kellene a mások rongyait mosogatnom. Nem is tudom, hogy észre nem vettem... volt valami királyi azon a Bernadotte úron de hiába, fiatal korunkban dőrék vagyunk, s ezt csak késő vénségünkre vesszük észre.

S ilyenkor az öreg mosóné a legkeservesebben hullatá könnyeit.

Ha kérdezték, hogy hallott-e azóta valamit királyi szeretőjéről, körülbelül mindig ez egyet válaszolta:

— Sohasem. Mióta királlyá lett, írtam neki párszor, de nem válaszolt. A férjem azt mondta, hogy az az oka, mert a leveleket nem bérmentesítettem . meglehet, de én inkább azt hiszem, hogy még mindig sértve érezte magát, hogy kikoszoraztam. Csak annyim volna, amin elutazhatnám Svédországba! Ha most már el sem venne, legalább velem mosatná az ingeit. Talán elég is lenne kárpótlásnak

Korona helyett mosóteknő! Hjaj! ilyen a sors szélsége!

EGY GOROMBA EMBER

— Rajz —

Gróf Terebesi Laci a leggazdagabb földesúr Dunántúl. Aki ismeri, úgyis tudja kicsoda, aki pedig nem ismeri, az úgysem érdemli meg, hogy a tollamat koportassam érte, hanem a dunáninneniek kedvéért mégis csak elmondom.

Terebesi Laci idős ember anélkül, hogy a fejelágya már benőtt volna. Alacsony, sovány körteképű vén fickó, megrogzött szokásainak és ferde gondolkozásmódjának rabja, aki arról is nevezetes, hogy egész Dunántúl ő a leggorombább ember.

E tekintetben dominál mindenkit; társaságát félve kerüli minden jóra való lélek, sőt még az oktalan állat is, mert gorombasága és durva modora még ezekre is kiterjed.

Laci gróf ezen tulajdonsága azonban éppen azt eredményezte, mint más becsületes embernél a szellemi fenség, bizonyos tekintélyt kölcsönzött neki mindenütt, ahol megfordult. A vidéki mágnások már messziről kalapot emeltek előtte, gazdatisztjei remegtek tőle, mert gróf Terebesi Laci fenegyerek, akin nem lehet kifogni.

Ő maga is érezte ezt és nagyra volt vele. Jaj annak, aki a »goromba ember« előtt (mint ő maga is tetszelgett magának e címmel) meg nem hajolt; annak ő hadat üzent halálra.

És akadt ilyen is, mert hát nagy darab világ a Dunántúl, van ott mindenféle istenteremtése. Az öreg Butykos Gábor uram volt az a vakmerő, aki ki merte mutatni, hogy a gróftól nem fél, és hogy sem nem hajlik, sem nem törik meg előtte.

Hogy kicsoda nemzetes Butykos Gábor uram, fogják kérdezni nyájas olvasóim. De ha nem kérdezik is, megmondom, mert Butykos Gábor uramnak éppen az ő hivatali állásának mineműségében nagyon azon impertinencia, mely a nemes gróf keblében méltó indignációt fakaszt.

Nemzetes Butykos uram ugyanis a gróf csömöri pusztáján számtartó, másfél év óta, ahogy elődjét, nemzetes Bárány Domokos uramat (isten nyugossa meg) Laci gróf egy napon annyira lepiszkolta cselédjei előtt, hogy a jámbor férfiú szegyenében a szobájába sompolyodott és elmetszé torkát egy borotvával. Laci úr megsiratta és pompás temetést rendeztetett a hú embernek, ki hírhedt gorombaságait olyannyira szívére vette s ezáltal azokat felülmúlhatlanoknak kvalifikálta.

Most Butykos uram ott a számtartó, makacs, dacos fej; akadémikusodó természete annyira megy, hogy még incselkedik a gróffal; mert a minap is, hogy magához rendelte, azt üzené vissza, hogy most nem ér rá elmenni: aratás ideje van.

— Ejnye no — mondá a gróf és a fejét csóválta. — Furcsa ember . . . nagyon különös ember, ezt el kell csapnom . . . minden áron el kell csapnom.

És elhatározta, hogy ürügyet fog keresni. Talált is hamar. Valaki feladta Butykos uramat, hogy titkon fát adogat el az uraság erdejéből, minek következtében Laci úr a következő tartalmú levelet meneszté hozzá:

Tekintetes Butykos Gábor úrnak

Csömörön

Hallja kend, számtartó!

Miféle gazember az olyan gazdatiszt, aki az ura tudta nélkül fát sikkaszt el annak erdejéből?

Gróf Terebesi László

Mire a számtartó ugyanazon küldönytől ekként válaszolt:

Méltóságos gróf Terebesi László úrnak

Krajáron

Hallja kend, gróf!

Miféle gazember az olyan úr, aki mielőtt meggyőződik valamiről, gyanúsítani meri a tisztjét?

Butykos Gábor

Mikor Laci gróf végigolvasta e sorokat, homloka elsötétült, szemei kidülledtek, és hörgő hangon szólította be a titkárját: Csucsutka János urat!

— Gyere be, te bivaly! Olvasd ezt ni! Megbolondultam — kiáltá —, mindenütt a saját stílusomat látom.

De bizony a Csucsutka János úr is ugyanazt olvasta ki a levélből, amit Butykos uram odaírt.

— Mit mondasz ehhez, te varangyos gyík? — förmedt a titkárra.

— Azt mondom, méltóságos uram, hogy ez a Butykos, az egy nagyon goromba ember.

Laci gróf tiltakozó mozdulatot tett kezével.

— Nem . . . nem . . . ő csak akadémuskodó. Elcsapom a sehonnait . . . Rőgtön, . . . azonnal elcsapom, . . . fogass be! Személyesen utazom Csömörrre.

Néhány perc múlva Laci gróf már a hintaja ülésén terpeszkedék, s miután a két szolgát, akik az utazó köpenyt rásegítették, egyiket bal, másikat a jobb kezével elismerésül nyakon vágta, a kocsit megindult, s az öt szilaj paripa másfél óra alatt csömöri kastélyába röpíté.

Butykost éppen az udvaron találta, amint az építő tót munkásokat nógatta. Midőn a hintó berobogott, hátra sem nézett, hanem egészen nyugodtan tovább zsörtölődött a tótokkal.

A gróf leszállt kocsijából és egyenesen a számtartó felé tartott. Az még mindig meg sem mozdult, s mikor a gróf egészen eléje lépett, még csak a szemöldökét sem mozdítja meg.

— Jó napot, számtartó! — üdvözlé a gróf.

— Dicsértessék! — felelte vissza Butykos uram flegmatice.

— Hm . . ., maga mégis úgy látszik goromba ember, barátom. — Hüm . . . hüm . . . Hogy van, barátom?

— Hallja az úr! Úgy, ahogy sehogy se lettem volna, meg sohasem voltam . . .

— Fene goromba ember! — dünnyögé őméltósága, és egy pillantást vetvén a Butykos uram mellett levő malteres gödörre, egy nagyszerű gondolat szülemlett meg agyában, amit nyomban keresztül is hajtott. Állott pedig az abból a manőverből, hogy egy mesterségesen tett botlással a számtartó úrba ütődvén — azt a malteres gödörbe lökte.

— Hihihí, hehehe! — röhögött őméltósága a fehér folyadékban lubickoló alakra pislogva. — Hallja kend, számtartó . . . még ilyen dolog sem történt kendeddel. Hehehe!

Butykos uram nyugodtan kapaszkodott ki a gödörből, egyetlen szót sem szólt, hanem amúgy malterosan odalépett a grófhhoz, vasmarkával átölelte könnyű termetét, és mint a faggyúgyertyát elkezdte nyakig mártogatni a malterbe.

— Jajajaj! — ordítá Laci gróf. — Megöllek, gazember. A kezeim alatt halsz meg . . .

Jószerecse, hogy kiáltására a munkások összeszaladtak s kimentették a nemzetes úr kezéből.

Remegve nézték, mi fog történni, midőn Laci úr végre visszanyerte cselekvési képességét: mint fogja megölni, tönkretenni a vakmerő számtartót.

Laci gróf pedig azt tette, hogy kezét nyújtá Butykosnak, s így szólt örömtől csillogó szemekkel:

— Barátom, maga nagyon goromba ember. Maga gorombább . . . igen, igen gorombább nálamnál is. Bevallom, beismerem. Meghajlom kend előtt. *Holtig tartó kenyere van nálam ezentúl.*

A ROTÁCIÓPAPÍR-ÁRAK vagy HUPERT BÁCSI BOSSZÚJA

[Töredék]

Hupert bácsi mérgesen járkált fel s alá tágas ebédlőjében és rettenetesén káromkodott. Haragos volt, sőt dühös, amit azzal is igyekezett külszínre juttatni, hogy bojtos házisapkáját egészen a homlokára húzta. Most az egyszer nem a szakácsnéra, sem a házmesterre vagy valamelyik szomszédos boltosra haragudott, hanem a Reggeli Hírlapra, amelynek gondosan eltett példányait szanaszét szórta a padlón és nagy élvezettel taposott közibük.

— Velem, Hupert Hugó háztulajdonossal mernek így bánni! — rikácsolta. — Feledékenységből nem újítom meg az előfizetést, és ma már nem küldik a lapot! Velem, Hupert Hugóval, akinek két háza van a Retek utcában! . . . No, de majd szétütök én köztük!

Harcias kedve azonban egy bőséges reggeli után hamar lelohadt. Eszébe jutottak bizonyos régi élményei, amikor egy péksegédet akart megleckéztetni, meg a tavalyelőtti eset az önérzetes lakatosmesterrel. És hamarosan arra az elhatározásra lukadt, hogy inkább anyagi kárt okoz a lapnak. Az jobban fog nekik fájni!

Hamarosan készen is lett a tervével. Először is mindenestre valami más lapra fizet elő, majd pedig megveszteget néhány rikkancsot, hogy a Reggeli Hírlapot senkinek se kínálják, hanem vigyék a példányokat eladatlanul vissza.

Ezeket mind szépen kigondolva, haragja is lelohadt, és kezeit elégedetten dörzsölve mormogta: Ez lesz az igazi bosszú!

Délután aztán már jó kedvvel és önérzetes léptekkel ment megszokott kávéházába. Hupert bácsin nem lehet kifogni! Hupert bácsi, ha bántják, visszaüt!

A kávéházban jóízűen szopogatta feketéjét, amelyet ma nem

[A többi hiányzik!]

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

MK	=	Mikszáth Kálmán
Jk	=	Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1—32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi	=	Hátrahagyott Íratok. (A Jk folytatása.) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
MKmR—Fr	=	Mikszáth Kálmán Művei 1—50. köt. Bp. Révai—Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929—1931].
Krk	=	A jelen kritikai kiadás.
Visszaeml.		
1922. és 1957.	=	Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezései. [1. kiad.] Rubinyi Mózes bevezetésével és jegyzeteivel. Bp. 1922. Athenaeum kiad. [2. kiad.] Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Király István. Bp. 1957. Szépirodalmi Könyvkiadó.
M	=	megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
MTA	=	Magyar Tudományos Akadémia.
MTAK	=	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
OSzK	=	Országos Széchényi Könyvtár.
ItK	=	Irodalomtörténeti Közlemények.
		[Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései és megjegyzései.

TUDNIVALÓ

A jelen kötetbe foglalt elbeszélések kéziratai nem maradtak fenn.

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

I.

AZ ELBESZÉLŐ MIKSZÁTH FÓRUMAI 1870—1877

Mikszáth életrajzának alig van hiányosabb és homályosabb fejezete, mint a pályakezdés évtizede, az 1870-es évek.

Igaz, hogy e korbeli írásaiból is számos életrajzi vonatkozást fejthetünk ki, mint ahogy levelezése (Krk 24. köt.) és feleségének visszaemlékezései is fontos tájékoztatást nyújtanak. Mindennek ellenére lépten-nyomon kérdőjelekbe ütközünk, amint élete folyamát követjük Balassagyarmattól Pestig és Pesttől Szegedig, sőt szegedi éveiben is.

A kérdőjeleket magánéletének és irodalmi munkásságának közelebbi vizsgálata egyaránt fölveti.

Mikszáth első évtizede irodalmi emlékeinek — elbeszéléseinek, verseinek és publicisztikai dolgozatainak — összegyűjtése közben egyenként kell kibontanunk e korszak bonyolult szövevényének zárlait. Keressük a kapcsolatokat, amelyek tollát és kézíratait a nyílvanosság fórumaihoz vezették; keressük az okokat, amelyek hosszabb-rövidebb ideig az egyes lapokhoz, folyóiratokhoz csatolták, vagy azoktól elszakították (anyaghiány kérdések!); és végül keressük, vizsgáljuk Mikszáth fórumainak — lapjainak — ama tényezőit, amelyek ezeknek az éveknek a természetét tartalmi és formai szempontból egyaránt alakították.

Vizsgálódásunk párhuzamosan folyik Mikszáth szépirodalmi és publicisztikai munkássága terén. Az egyik terület eredményei a másikat is megvilágítják, és számunkra lehetővé teszik, hogy következtéseinket — biztos nyomok híján — kölcsönösen alkalmazzuk.

Bemutatva a publicista Mikszáth fórumait (1869-től 1875-ig, Krk 51. köt. 206—211. l.), ismertettünk már egypár olyan lapot is, amelyekben cikkei és szépirodalmi dolgozatai vegyesen jelentek meg. Ilyenek az *Igazmondó* (ld. Krk 51. köt. 208—209. l.), a *Nógrádi Lapok* (uo. 209—211. l.), valamint a maga szerkesztette *Magyar Néplap* és *Mulattató*. Most sorra vesszük az *Elbeszélések* I—III. kötetiben (Krk 27., 28., 29. köt.) érintett ama folyóiratokat és lapokat, amelyeknek szerepéről eddig nem esett szó. Részint azért, mert Mikszáthtól főleg elbeszéléseket közöltek, részint azért, mert időbelileg már kívül esnek az eddig feltárt publicisztikai dolgozatok keretein.

Jókai *Igazmondója* volt az első fővárosi lap, amelyet Mikszáth szépirodalmi dolgozataival is fölkeresett. Ez a lap már 1869 óta

közölte Mikszáth verseit, pályázatra beküldött elbeszéléseit pedig jutalomdíjjal tüntette ki: *Ami a lelket megmérgezi* (1871. júl.), *A lutri* (1872. júl.—szept. Mindkettő a Krk 1. kötetében); ennek a lapnak 1872. évi naptárában adták ki már 1870 elején benyújtott népies beszélyét, *A kemény embert* is (Krk 27. köt.). Elsőnek tehát Jókai lapja ismertette meg írónk nevét a fővárosi, illetőleg az országos olvasóközönséggel.

O rszág—Világ, 1871

Kevéssel azután, hogy az Igazmondó megnyitotta kapuját a Jókai-rajongó új munkatárs előtt, az *Ország—Világ* is elfogadta Mikszáth egyik elbeszélését, *A kedves Gaillard apót* (1871. máj.—jún.). Ugyancsak az *Ország—Világ* hasábjain jelent meg Mikszáth *Miért fél Stofi bácsi a porosztól?* c. novellája is (1871. okt., ld. mindkettőt a Krk 27. kötetében).

Milyen folyóirat volt az *Ország—Világ*? Ki szerkesztette? Milyen munkatársakkal s milyen irányban dolgozott?

Az *Ország—Világ* című »képes heti közlöny«-nek *Vértesi Arnold* volt a felelős szerkesztője és kiadója. A folyóiratnak csak ez az egyetlen-egy évfolyama jelent meg; az 1871. év végével megszűnt.

E hetilap rendkívül érdekes, változatos tartalommal jelent meg. *Vértesi Arnold* igen szorgalmas tollú novellista volt, aki »ezer novellájának« tervezett kiadásával is jelezte nagy termékenységét. Jókai modorában írt, de baloldali, radikális irányban működött. Lapjából megállapíthatóan erősen rokonszenvezett a párizsi kommunéval, melynek jeleneiből számos részletet közölt illusztrációk kíséretében. Folyóiratának szerkesztési irányába és felfogásába tehát nagyon jól beleillett Mikszáth két novellája, melyeknek elsője Párizs önvédelmi harcának egy szép jelenetét örökíti meg, másodikika pedig szintén érinti a porosz—francia háború témakörét. Ismételjük: az *Ország—Világ* tele van a porosz—francia háborúról szóló cikkekkal és képekkel. (Pl. a máj. 14. számban kép: A párizsi forradalom: Torlaszok a Vendôme-téren; máj. 21. kép: Páncélos vagonok a Courbevoie melletti útközletben stb.)

A Mikszáth-irodalomban semmi nyoma írónk és a nála egy évtizeddel idősebb *Vértesi Arnold* kapcsolatának. Nem szólnak erről sem *Levelezésének* kötetei, sem a baráti visszaemlékezések. Ezúttal is csak következtetésekre vagyunk utalva, mint a homályos életrajzi kérdések legnagyobb részénél. A baráti visszaemlékezésekből tudjuk, hogy a Pesten jogászodó és 1873-tól ott letelepülő Mikszáth legbizalmasabb baráti körét egy haladó gondolkodású, sőt radikális törekvésű fiatal írói és színész-csoport alkotta, melynek tagjai közt találjuk Szabó Endrét, Darmay Viktort, Komócsy Józsefet, Tóth Edét, továbbá Tihanyi Miklós és Zádor színészt.

Nos, talán nem tévedünk, ha ezzel a baráti körrel hozzuk kapcsolatba a regényt, elbeszélést és színműveket egyaránt írogató *Vértesi Arnold* személyét is, annál inkább, mert némelyikük *Vértesi* szóban levő folyóiratának munkatársai között is szerepel.

A kérészetű folyóiratba verseket írtak: Ábrányi Emil és Kornél, Balogh Zoltán, Benedek Aladár, Komócsy József, Szelestey László, Tóth Endre, Tóth Kálmán stb. Fordítások Victor Hugo és Longfellow költeményeiből. Elbeszélések: Abonyi Lajos, Vadnai Károly, Vértesi Arnold tollából. Fordítások: Dickens, Jules Janin, Turgenyev novelláiból.

A jószemű szerkesztő szívesen fogadta a friss tollú s kitűnő elbeszélő tehetséggel induló Mikszáth írásait.

Vértésinek egy Mikszáthhoz intézett szerkesztői üzenetéből (nov. 19) megtudjuk (Krk 27. köt. 276. l.), hogy »*Sramko bácsi*« című novelláját is eredetileg az *Ország—Világnak* szánta, s ez a lap csak korai megszűnése miatt nem közölhette. Ezzel aztán véget is ért Mikszáth és Vértesi szerkesztői és munkatársi kapcsolata, bár személyes ismeretségük továbbra is fennállott, mert hiszen az említett baráti kör (Komócsy Józseffel az élén) jelentős szerepet játszott a Petőfi Társaság megalapításában, amely Társaságnak Vértesi is, Mikszáth is csakhamar tagjai lettek.

Családi Kör, 1872—1877

Mikszáth »*Sramko bácsi*«-ja a következő év tavaszán (1872. máj.—jún.) a *Családi Kör* című hetilapban jelent meg. Ezt a lapot Szegfi Mórné Kanya Emilia (írói nevén: *Emilia*) szerkesztette »a művelt magyar hölgyek számára«. A *Családi Kör*t Emilia 1860-ban indította meg és 1880 januárjáig tartotta fenn. Lapja első éveiben Arany Jánost és Tompa Mihályt is munkatársai közé számíthatta. Tíz év múltán persze a *Családi Kör* sokat vesztett egykori fényéből. A folyóiratba a 70-es években Ábrányi Emil, Balogh Zoltán, Benedek Aladár, Csengey Gusztáv, Endrődi Sándor, Gáspár Imre, Jákey Aladár, Losonczy László, Medgyes Lajos, Prém József, Szász Károly, Szelestey László, Udvardy Géza stb. írtak verseket. Borostyáni Nándor, Endrődi Sándor, Lauka Gusztáv, Prém József, Szépfaludy Ö. Ferenc, Tótvölgyi Titusz, Vértesi Arnold a novellistái; a szerkesztő maga főleg élet- és jellemrajzokat írogatott lapjába. A »*Sramko bácsi*«-t alighanem Vértesi Arnold adta át a *Családi Kör*nek, miután — mint fentebb láthattuk — az *Ország—Világ* megszűntével ő maga is munkatársa lett e lapnak. Mikszáthnak ugyanis előzetesen semmiféle kapcsolata nem lehetett Emilia lapjával. Nem is vált állandó munkatársává, de egypár év múlva még két novelláját engedte át a *Családi Kör*nek. Éspedig 1877-ben az *Egy unalmas fickót*, 1878-ben pedig *Hogy lehet meggazdagodni?* c. elbeszélését (Krk 30. köt.).

Mindössze ennyi a *Családi Kör* szerepe a pályakezdő Mikszáth életében.

Magyarország és a Nagy Világ, 1871—1877

A következő folyóirat, amely a fiatal Mikszáthot éveken át elég sokszor megszólaltatta: *Ágai Adolf* »szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilapja« volt: a *Magyarország és a Nagy Világ*. Ágai 1870-től

1880-ig állt e lap élén. A folyóirat ennek az évtizednek egyik leg-élénkebb és legérdekesebb családi lapja, friss és gazdag képanyaggal. Sok kiváló és jeles kortárs-író nevével találkozunk a lap hasábjain. Így az 1871. évfolyamban Arany Jánostól két költeményt olvashatunk, továbbá egy-két darabot Ábrányi Emil, Darmay Viktor, Greguss Ágost, Győry Vilmos, Kiss József, Szász Károly verseiből. Az elbeszélő gardát a következők teszik: Abonyi Lajos, Balázs Sándor, Berczik Árpád, László Mihály, Lauka Gusztáv, Szépfaludy Ferenc — kivétel nélkül Mikszáth barátai.

Rovatait »genre-képek és útirajzok«, »nép- és országismék«, természetrajzi és vegyes közlemények élénkítik. Képanyagának jó része Jankó János művészetét dicséri. Ez a folyóirat is, mint Vértesi Arnold lapja, az 1870-es évek elején tele van a porosz — francia háború ismeretetésével (beszámolók, versek, képek). A baráti kör, vagy Mikszáth személyes jelentkezése, vagy az éles szemű, helyes ítéletű szerkesztői figyelmé vonta-e írókat a *Magyarország és a Nagy Világ* munkatársi gardájába? — nem tudjuk. De azt igenis tudjuk, hogy Mikszáth — tréfás megjegyzései ellenére is — mindvégig barátsággal viseltetett a nála tíz évvel idősebb (Vértesi Arnolddal egyívású) Ágai iránt.

»Gömbölyűn pöndörödnek Porzónak Tárca-levelei« — írja Mikszáth 1892. évi Almanach-előszavában. (Porzó: Ágai egyik írói álneve.) »Árgusnak száz szeme volt, Ágainak százegy van a jellemzőt meglátni . . .« Ezt a több évtizedre terjedő írói barátságot kétségtelenül Ágainak a Pesten igen nagy nehézségekkel küzdő fiatal Mikszáth iránti jóakarata és segítőkészsége alapozta meg. Mikszáthnak szóló szerkesztői üzeneteiből megállapítottuk (Krk 27. köt. 256., 268., 284., 296. l.), hogy Ágai feltűnő figyelemmel és érdeklődéssel kísérte Mikszáth tehetségének kibontakozását, s nemcsak novelláit közölte szívesen, hanem a *Kis Lap* című gyermekújságában való közreműködésre is felszólította (1871. okt. 22); a pénzzavarral küzdő fiatal Mikszáthot olykor előlegekkel is segítette.

Az eddig feltárt anyagból (Krk 1. köt., valamint 27., 28., 29. köt.) Mikszáth következő novellái jelentek meg Ágai folyóiratában: *Pletyka* (1871. jún.), *Mikor az új kastély füstbement* (1871. nov.—dec.), *Fotográfia a vármegyéből* (1872. szept.), *A fotográfia regénye* (1873. máj.), *Az én öreg Miska kocsisom* (1874. jún.), *Aki nem akar úr lenni* (1876. nov.), *A költő utolsó karácsonya* (1876. dec.), *A vármegye rókája* (1877. aug.—szept.).

Fővárosi Lapok, 1871—1876

A *Fővárosi Lapok* című »szépirodalmi napilap«-ot 1867-től 1892-ig *Vadnai Károly* szerkesztette. Vadnai is a Mikszáth előtt járó nemzedék tagja. Róla is »érvódve« szeretett nyilatkozni (akárcsak Ágairól), de elismerte róla, hogy: »Amely posztra állították, mindenütt egész ember volt«, s »hasznos« életet élt.

A »szigorú és pedáns« Vadnai hosszú időn, két évtizeden át Mikszáthnak számos elbeszélését közölte. *A batyus zsidó lánya*

nyitja meg a sort (1871. nov., ld. Krk 1. köt.). Aztán páréves szünet áll be, mígnem 1874-től szinte évről évre következnek az újabb Mikszáth-írások a *Fővárosi Lapok*ban. Az *Elbeszélések* ciklusának első két kötetéből (Krk 27., 28. köt.) ezek láttak napvilágot a *Fővárosi Lapok* hasábjain: *Sárkánygrófnő* (1874. jún.), *Az siráns-kereső* (1874. dec.), *Az újságfaló* (1875. jan.), *A Garibaldi bora* (1875. júl.), *Talpig ember* (1876. szept.), *Az ügyvédjelölt* (1876. okt.).

Figyelemre méltó, hogy ez elbeszélések között három »rajz«-ot találunk: az akkoriban jelentkező modern műfajnak Mikszáthnál eredeti színekkel kibontakozó változatait. — Ismerve Vadnai irodalom-szervező munkásságát, föltehetjük, hogy éppen ő irányította a fiatal Mikszáth figyelmét a »rajz« műfaj témakörére és ő ösztönözte ennek az újfajta »tárcának« sajátos, egyéni kiképzésére.

*

Nem érdektelen megfigyelní, hogy 1871-ben a vidéken, Balassagyarmaton írogató Mikszáth előtt egyszerre három fővárosi folyóirat nyit teret: az *Ország—Világ*, a *Magyarország és a Nagy Világ*, valamint a *Fővárosi Lapok*. Aligha véletlen találkozás! A szerkesztők figyelmét bizonyára fölkelte az az irodalmi esemény, hogy Jókai lapjának, az *Igazmondónak* tíz aranyas pályadíját az addig ismeretlen nevű Mikszáth Kálmán nyerte el. — Joggal föltételezhetjük tehát, hogy a pályakezdés rögzös útját Jókai tekintélye könnyítette meg Mikszáth előtt.

Magyar Néplap és Mulattató, 1874—1875

Mikszáth fórumainak sorozatába időbelileg itt ékelődik be két saját lapja: a *Magyar Néplap* és a *Mulattató*. Mindkettő hetilap. A *Magyar Néplap* politikai jellegű újság; a szépirodalmi dolgozatok az »érdekes olvasmányokat és hasznos ismereteket« közlő *Mulattató*ba kerültek. Éppen ezért a jelen Krk *Elbeszélések* c. ciklusába a *Magyar Néplap*ból csupán az ott szétszórótt anekdotákat sorolhattuk (Krk 28. köt.).

Megírtuk már, hogy a *Magyar Néplap* és a *Mulattató* 1874—1875-i két évfolyamának közleményei (publicisztika és szépirodalom) túlnyomó többségükben Mikszáth tollából kerültek ki. Részletesen elemeztük a *Mulattató* szépirodalmi dolgozatait, felsoroltuk Mikszáthnak ott megjelent elbeszéléseit, s bemutattuk szépirodalmi munkatársait is. Most tehát elég mindezekre csak utalnunk (Krk 51. köt. = *Cikkek és karcolatok* I. köt. 211—217. l.).

Hasznos Mulattató és Lányok Lapja, 1874—1877

Az 1870-es évek közepén váratlanul mint ifjúsági íróval találkozzunk Mikszáthtal. Ő, aki nevelő tendenciájú »népies beszélyekkel« indult, most egyszer csak szintén nevelő tendenciájú ifjúsági elbeszélésekkel jelentkezik és hosszú éveken át gyarapítja e műfajt.

Nem belső indítékok, hanem külső körülmények s főleg anyagi okok készítették arra, hogy társadalomábrázoló novelláival és társadalombíráló cikkeivel párhuzamosan az ifjúságot is szórakoztassa és nevelje. Egy barátja, *Dolinay Gyula*, 1873-ban indította meg *Hasznos Mulattató* című folyóiratát »Az olvasni szerető mindkét nembeli ifjúság és a nép számára«. A kiegyezés után Eötvös Józseftől kezdeményezett és Treforttól tovább fejlesztett iskola- és művelődéspolitikánk egyik programpontja volt iskolai és népkönyvtárak szervezése. Minthogy az efféle könyvtárak száma több ezerre rúgott: könyvekkel, folyóiratokkal való rendszeres ellátásuk igen gyümölcsöző kiadói vállalkozásnak ígérkezett. Ez a magyarázata annak, hogy az 1870-es évektől kezdve oly sokfelől s számos kiadó részéről indulnak meg a legkülönbözőbb összetételű »ifjúsági« s »népkönyvtári« könyvek és füzetek — a rablóromantikát szolgáló Tatár Péter-féle ponyvafüzetek ellensúlyozása végett. Nos, az élelmes *Dolinay Gyula* is ebbe az állami akcióba kapcsolódott be, amikor a *Hasznos Mulattatót* kifejezetten »ifjúsági és népkönyvtárak szervezése céljából« adta ki. (Éppen ezért formátuma is könyv alakú: nyolcadrétű kötetekből áll.) Nyomdája és terjesztője előbb a Légrády Testvérek, később a Wilckens és Waidl cég könyvnyomdája. Egyébként a kormánytól meghirdetett művelődéspolitikai program érdekében később *Dolinay* maga is kiadott egy röpiratot ily címmel: »Könyvet a népnek! (Az iskolai és népkönyvtárak kérdése)«. Pest 1879. Közben arra is számított (s reklámközleményeiben ezt szintén ajánlatta!), hogy a népiskolák »szorgalmi jutalom gyanánt« is tömegesen osztogassák a folyóirat köteteit a tanulók között. »A gyermek örömmel, kényszerítés nélkül olvasgatja a szép képeskönyvet; tanul, művelődik általa, rászokik a jó könyvek szeretetére, és otthon a szülék is érdeklődnek gyermekük jutalomkönyve iránt, szívesen olvasgatnak abból. És így a szerény családi tűzhelyekhez észrevétlenül belopózik egy-egy jó könyv, hol annakelőtte vagy semmi, vagy csak erkölcsrontó ponyvairodalmi termék volt található...«

A *Hasznos Mulattató* — szerkezetét és rendszeres megjelenését tekintve — időszaki kiadvány, amennyiben »évfolyamok« szerint halad, és általában kéthetenként megjelenő füzetei keelve vannak. Szerkezeti beosztása egyébként meglehetősen bonyolult. Az évfolyamok háromhavonként kötetekre is tagolódnak (I—IV. köt.), s ezeken belül füzetekre, amelyeket a szerkesztő eleinte folyamatosan sor-számozott, később évente újakezdett.

Az egyes kötetek rovatai éveken át úgyszólván változatlanok. Tartalmuk: Költemények: Mikszáthtól, Endrődi Sándortól, Dengi Jánostól, Váradi Antaltól, Somló Sándortól, Benedek Aladártól, Győry Vilmostól, Tóth Kálmántól stb. Elbeszélések: Mikszáth, Könyves Tóth Kálmán, *Dolinay Gyula*, K. Nagy Sándor és mások tollából. Ismeretterjesztő cikkek: főleg Mayer Miksától. Apró cikkek, Adomák, Tréfás kérdések, Talányok, Rejtvények, Számfeladványok: ezek a füzetenként megismétlődő rovatok.

Dolinay Gyula (1860—1918) Bihar megyében született. Előbb Debrecenben, majd pedig (1867-től) a pesti egyetemen tanult. Mikszáth-

nak tehát nem volt tanulóháza, csak a pesti irodalmi életben ismerték meg egymást. Dolinay szorgalmas szerkesztő volt. Szerkesztette a Tanulók Közlönyét (1869—70), a Tanuló Ifjúság Lapját (1870), a Kis Újságot (1870—72), a Szabad Magyarországot (1871), a *Hasznos Mulattatót* (1873. jan. 10. óta) s a *Lányok Lapját* (1875. okt. 1. óta), amelyek igen jelentékeny elterjedésnek örvendtek.

Mikszáth és Dolinay baráti kapcsolatairól a következőket tudjuk:

Mikszáthot — úgy látszik — mindjárt a *Hasznos Mulattató* megindulásakor felkérte a közreműködésre. Erre vall, hogy a lap második évfolyamában (1874) találkozunk írónk két német mesefordításával. (Ld. Krk 28. köt. 179—186. l.) Egy év múlva Dolinay is viszonozta Mikszáth baráti szívesességét, amennyiben Mikszáth *Mulattatójának* (1875. okt. 9) átengedte »Útiképek a felvidékről« című közleményét.

Dolinay Gyula a *Hasznos Mulattató* 1874. április—májusi füzetében részletesen beszámol a bécsi világkiállításról. A látogatás időbeli egyezése alapján föltehetjük, hogy 1874 tavaszán Mikszáth talán éppen az ő társaságában látogatott el Bécsbe. (Ld. Krk 51. köt.)

A *Hasznos Mulattató* sikerén felbuzdulva harmadfél év múltán Dolinay Gyula még egy ifjúsági folyóiratot indított: a *Lányok Lapját*. Második lapjának szerkesztése alig okozott neki különösebb fáradságot: mindkét lapot nagyjából ugyanazon munkatársak írásaival látta el, sőt egy idő múlva azt az olvasó fogást alkalmazta, hogy a *Hasznos Mulattató* közleményeit a *Lányok Lapjában*, a *Lányok Lapjának* közleményeit pedig a *Hasznos Mulattatóban* — pár esztendőn belül — újra közreadogatta . . . Ezt az eljárást Mikszáthnak nem egy ifjúsági elbeszélésénél is tapasztalhatjuk. Írónk — súlyos anyagi viszonyai között — szívesen hozzájárult Dolinaynak e két lapjában követett gyakorlatához, hiszen a kétszeri közlés kétszeri honoráriumot jelentett. Ifjúsági elbeszéléseit a másodközlések alkalmával rendszerint új címmel látta el, s szövegüket kissé átfésülte, kijavítgatva főleg az első közlésbe becsúszott sajtóhibákat. (Mindezen körülményekkel a novellák részletes jegyzeteinél külön is foglalkozunk.)

Itt jegyezzük meg azt is (amiről másutt, a Krk 28. köt. 320. lapján már szóltunk), hogy a *Hasznos Mulattató* évfolyamai és füzetei ma már a legnagyobb könyvtári ritkaságok közé tartoznak, éppúgy mint az egykorú, hasonló jellegű népi kiadványok (kalendáriumok, iskolakönyvek, ponyvafüzetek stb.). A *Hasznos Mulattató* összes évfolyamaihoz, illetőleg minden egyes füzetéhez nekünk sem sikerült hozzájutnunk — s ezt a sajnálatos körülményt a jelen kötet is sínyli. (Ld. alább: 242—246. l.)

Az 1874-ben megkezdett munkatársi viszonyt Mikszáth az 1880-as évek elejéig fenntartotta Dolinay ifjúsági lapjaival.

Későbbi kapcsolataikról keveset tudunk. Dolinay 1880-ban titkára lett az Írók és Művészek Társaságának, mely 1892-ig állt fenn, s rendezte a Társaság vidéki felolvasó kirándulásait. Ezzel kapcsolatosan írja Mikszáth feleségéhez intézett egyik levelében (1882. okt. 14. után, Krk 24. köt. 214. l.): » . . ki erre, ki arra kér, s az írói kör is

itt kuncsorog, Dolinay és a választmány nem hagy békét; pedig ha megyek, az úton dőlök ki . . . beteg vagyok . . . » stb.

A *Levelezés* egy későbbi darabjában (1909. jún. 2., Krk 26. köt. 36. l.) még egy, alig figyelemre méltó adalék: Könyves Tóth Kálmán (debreceni lelkész, író) arra emlékezteti Mikszáthot, hogy »Dolinay [szerkesztőségi] szobájában« ismerkedtek meg . . .

Mikszáth és az öt nyolc évvel túlélt Dolinay Gyula egyéb összetételéről nincs adatunk.

Dolinay Gyulát — az egykorú sajtóközlemények alapján — ügyes, élelmes, mozgékony szerkesztőnek ismerjük. Éveken át gondoskodott arról, hogy ifjúsági lapjainak megjelenéséről minél részletesebb sajtóvisszhangok szóljanak. Így mindjárt a *Hasznos Mulattató* megindulásakor, már 1873 végén ajánlgatni kezdik egyes lapok, amelyeknek szerkesztőivel Dolinay baráti kapcsolatban állt. Pl. a Balassagyarmaton megjelenő *Ipoly* c. hetilap 1873. nov. 16-i számában hosszabb névtelen cikk harangozza be Dolinay dicséretes vállalkozását. A cikk mottója: »Adjunk jó olvasmányt a népek és a nép gyermekeinek. Állítsunk népiskolai és népkönyvtárakat!« Nemcsak a lap fogadtatását, hanem törekvéseit és a hozzá fűzött váraozást is kifejezik a közlemény ajánló sorai: »Dolinay Gyula egy igen szép cél megvalósítása körül törekszik, midőn *Hasznos Mulattató* című füzeteit a közönség elé bocsátandja. A kulturális eszméknek, melyek eddig csak előtanulmány mellett voltak megszerezhetőek, népszerűsítése, a népkönyvtárak melletti buzgalom a ponyvairodalom ellenében — mindez olyan vállalat, mely megérdemli, hogy a közönség által a népnevelés ügyében komolyan felkaroltassék. — A H. M. című füzetek, képes vállalat főként „népiskolai és népkönyvtárak” felállítására törekszik, melyeknek hasznos darabjait gyermek és felnőtt egyaránt díj nélkül olvashassa. Mily áldást árasztó lenne az népnevelésünkre, ha minden népiskolánk mellett olyformán, mint a bécsi világkiállításon láttuk a svéd iskolaházban, egy „iskolai és népkönyvtár” állíttatnék fel. És ez nem kivihetetlen, igen kevés anyagi áldozatot kívánna. A H. M., melyből már három kötet jelent meg, kettő pedig karácsonyra kerül ki sajtó alúl, már ezen öt kötetével csaknem elégséges egy szerény kis iskolai s népkönyvtár alapjának első megvetéséhez. Ha pedig az alap megvan, könnyű azt tovább fejleszteni. Ára ez öt kötet könyvnek, mely összesen húsz ívre terjed, száz képet s még több mindenféle hasznosan mulattató közleményt tartalmaz: 1 frt. Tömeges megrendelés esetében: 85 kr. Tehát ily csekély áron megvethető az oly nagy fontosságú népkönyvtár alapja . . .«

Később, 1883 decemberében a *Pesti Hirlap* reklámhirdetéseit közt találkozunk többször is Dolinay Gyula *Hasznos Mulattató*jának és *Lányok Lapjának* bőséges ajánlgatásával. Ekkor talán éppen Mikszáth, mint a *Pesti Hirlap* nagyon megbecsült munkatársa segítette barátja vállalkozásainak ismertetését. »Dolinay Gyula tisztelettel felhívja a t. közönség figyelmét ifjúsági vállalataira« — olvassuk a *Pesti Hirlap* 1883-i dec. 16—31-i számaiban. »*Hasznos Mulattató*: képeslap

a mindkét nembeli ifjúság számára. Megjelen havonta kétszer, 40 oldalra terjedő tartalommal, számos képpel. Az eddigi kiváló írói erők támogatják továbbra is az ifjúság e régi közlönyét. Előfizetési ára negyedévre egy frt . . . » Hasonló reklámot kap a *Lányok Lapja* is: »Képes közlöny a fejlettebb korú leányvilág számára, kizárólag ifjú olvasói igényeihez alkalmazott olvasmányokkal. E folyóirat immár kilenc év óta áll fenn . . . » stb.

Végül egy mulatságos adat: Bartók Lajos (Don Pedró álnévvel a Bolond Istók című élelapp szerkesztője) »Dolinay Gyula keserve« címen egy tréfás verset közölt lapja 1882. okt. 15-i számában. A versszerző Dolinay Gyulát szólaltatja meg, aki amiatt panaszkodik, hogy Tisza Kálmán kormánya mértéktelen nepotizmusával és egyéb protekcióival már-már gyermekifjakat nevez ki magas állami tisztségekre, s ezáltal Dolinay ifjúsági lapjait egymásután fosztja meg zsenge előfizetőitől. Minthogy Tisza Kálmán kormányának e gátlástalan protekcionizmusát publicisztikai dolgozataiban Mikszáth is szóvá tette, helyénvalónak látszik ideiktatni a verset, amely Dolinay lapjai mellett a korviszonyokat is jellemzi:

DOLINAY GYULA KESERVE

— Az ostendei mosakodásból hazaérkezett Tisza Kálmán miniszterelnök úr ő Nagyméltóságának ajálva. —

Hova futottatok, kedves bébéim?
 Hol vagytok, édes drága gyermekek??
 Könyves szemekkel ülök irodámban,
 Kezemben hírlapom csak úgy remeg!
 Hová szökött sok száz prenumeránsom?
 Ah, mért hagyott el annyi hűtlenül?
 Oh, mért maradtam árván, mint a golya,
 Ki búslakodva háztetőkön ül!

Jobb és hívebb fiad nem volt tenéked,
 Hatalmas *geszti* úr, mint én valék.
 Ha »Hon« jó koncot adhatott a pártnak:
 Az én lapom meg volt a — mártalék.
 De most mivé lett, hova szállt alá, nézd!
 Az olvasók nagy száma elrepült.
 Reményeim szilárd, szép pompavára
 Mint kártyaház, egyszerre összedült!

És most vigaszt ki nyújt e bánatomban?
 És irt e fájó szívre hah! ki ád?
 Elvitte tőlem sok prenumeránsom,
 Elvette éppen *Excellenciád!*
 Az egyik *főispáni* székbe üle,
 A másik im *kormány-képviseled* ;

A harmadik bíróné lett avatva,
A negyedik ügyésznek lép elő . . .

Aurélka már jószágigazgató lenn,
Oszkárka fent minisztert képvisel;
Államtitoknak lett Paliska régen . . .
S ekkép betöltve mindenütt a hely.
Jaj! mindenütt egy volt prenumeránsom
Űl és uralg a díszes polcokon;
És elhagyanak engem s ah! jövőre
Ki fogja majd olvasni a lapom?!

Hová szaladtatok, kedves bábéim?
Hol vagytok, édes drága gyermekek??
Oh, azt hívém: két-három éven át még
Tinéktek én lapot szerkeszthetek . . .
Könyves szemekkel ülök asztalomnál,
Kezemben reszket *árva* kis lapom . . .
Ah! régi kedvemet, cukros bábéim,
Nélkületek már vissza nem kapom!

*

Mikszáthnak a *Hasznos Mulattatóban* és a *Lányok Lapjában* jelent ifjúsági elbeszéléseiről a részletező jegyzetekben külön-külön szólunk. De itt előljáróban is meg kell jegyeznünk, hogy ez az aránylag nagyszámú termés minőségileg nehezen illik bele írónknak egyidejűleg keletkezett többi novellái közé. A »felnőtt« olvasóközönségnek írt novellák és rajzok között már ekkoriban is akad egymár, amely nem méltatlanul foglal helyet a későbbi gyűjteményes kötetekben. Viszont ez ifjúsági elbeszélések közül alig lehetne kiválasztani kettőt-hármat, amely ki ne rína a későbbi gyűjteményekből. — Mikszáth maga is érezte ezt, s mint műveinek szigorú kritikusa, *novelláinak valamennyi kötetkiadásakor mellőzte e darabokat. Most, a Krk-ban jelennek meg először kötetben.*

Az ifjúsági elbeszélések gyöngesége és írójuk későbbi szigora együttesen arra vall, hogy ezeket a »beszély«-eket és »beszélyké«-ket nem közvetlen ihlet sugalmazta — külső körülmények hozták őket létre, mint a fejezet elején is mondtuk. A Magyar Néplap és a *Mulattató* megszűnése után biztos havi kereset nélkül maradt Mikszáth *kénytelen volt* efféle alkalmi feladatokra is vállalkozni; szerkesztő barátja, Dolinay Gyula pedig örült, hogy munkatársai sorában Mikszáthnak egyre ismertebbé váló nevével is dicsekedhetik.

Budapesti Napilap

A jelen kötet anyagának számbeli többsége (19 elbeszélés és rajz) e politikai napilap hasábjain látott először napvilágot.

A *Oikkek és Karcólatok* II. kötetének jegyzeteiben (Krk 52. köt. 241—243. l.) vázoltuk Mikszáth sivár helyzetét ama másfél esztendő

alatt, amely a Magyar Néplaptól való megválása után következett. A Mikszáth-irodalom mit sem tud arról, hogy vajon hogyan, mint élt írónk állástalanul, pénztelenül, feleségétől különváltan e homályos másfél esztendőben?

Ebből az időből publicisztikai dolgozata nincs; levelezése alig mond valami keveset; 1876. évi novellatermése pedig mindössze négy darab: elenyésző szám a rákövetkező 1877. év gazdag terméséhez képest!

Annál örvedetesebb látnunk a harminc éves Mikszáthot 1877. évi legfőbb irodalmi fórumán: a *Budapesti Napilap*ban! Novellák, rajzok, cikkek és karcolatok tömegét találjuk e lap hasábjain. Az innen betakarított termés a jelen sorozatban majdnem két teljes kötetet tesz ki!

A *Budapesti Napilap* volt az első ellenzéki lap, amelybe Mikszáth dolgozott, s a politikai élet eseményeit szemlélve kedvére forgathatta éles-hegyes tollát. Szerkesztője *Kakujay Gyula*. Nevét az irodalomtörténet elfeledte — de méltatlanul feledte el. Lapja a fiatal Mikszáthnak — a szépirórnak és a publicistának egyaránt — szabad, tág teret nyitott. Tárcarovata Mikszáthnak jóformán kizárólagos területe. Az ő novellái és rajzai mellett más tárcáirót alig találunk e lap hasábjain. Egy másik önálló rovatot is biztosított számára a szerkesztő: az *Apróságok* rovatát, amely Mikszáth politikai karcolatainak gazdag gyűjteménye.

Kakujay Gyula Mikszáth évfolyamtársa volt. 1847 januárjában született Temes megyében. Családja bolgár eredetű. Jogot végzett, Pesten, Bécsben és Párizsban tanult. 1871-ben hazatérve hirlapíró lett. Előbb az Ellenőr munkatársa, majd pedig (1872) a Temesi Lapok szerkesztője; 1874-ben a Középpárt c. fővárosi lapot szerkesztette. 1876 szeptemberétől 1877 júniusáig Borostyáni Nándorral együtt, júniustól 1878. február 10-ig egymaga szerkesztette a *Budapesti Napilapot*. (Lapja 1878. február 10-én megszűnt.) Később, 1881-től a Pesti Hírlap közgazdasági rovatát vezette. Meghalt 1882. július 1-én Budapesten, harmincöt éves korában, a századvég pusztító betegségében, tüdőbajban. Elhunytáról az egykorú sajtó nagy részvétellel emlékezett meg; egybehangzóan dicsérték kiváló képzettségét és szerénységét.

Mikszáth — úgy látszik — 1877. május végén lépett be a *Budapesti Napilap* munkatársai közé. Első írása e lap május 31-i számában jelent meg. Június elejétől szakadatlan folyamatban, úgyszólván naponta követik egymást elbeszélései, cikkei, karcolatai egészen a lap megszűntéig.

Aligha tévedünk, ha Mikszáthnak ezt az állandó munkatársi viszonyát kapcsolatba hozzuk a *Budapesti Napilap* korábbi szerkesztőjének, illetőleg társszerkesztőjének, Borostyáni Nándornak szerepével. Borostyáni Nándor 1877. június 4-én vált meg e laptól és átment a Közvélemény c. politikai napilaphoz. Mikszáth pedig éppen ezekben a napokban kerül a *Budapesti Napilaphoz*! Borostyáni Nándor részint publicista, részint szépiró volt. Írt és fordított regényt és színművet is. Nevével és betűjegyeivel gyakran találkozunk a *Budapesti Napilap*

1876. II. félévi és 1877. I. félévi számaiban. Távozásával a főleg közgazdasági érdeklődésű KakuJay Gyula szépirodalmi munkatárs nélkül maradt volna; éppen ezért szerződtette lapjához az akkoriban már egyre ismertebb nevű Mikszáthot, s szinte egyeduralmat biztosított neki a tárcarovatban s a karcolatok említett rovatában.

Érdeemes megfigyelni, hogy Mikszáth a *Budapesti Napilap*ban első alkalommal egy névtelen tárcával jelentkezik (május 31: *A nyervágy rabjai*), majd pedig *Nyúl*, illetőleg *Nyúl István* álneven mutatkozik be (jún. 4: *A fővárosból* c. karcolatával, ld. majd Krk 53. köt., továbbá jún. 8: *Mire jó a kártya?*). De rövidesen fölfedi kilétét: *A fővárosból* c. ciklus második darabját (jún. 11.) már teljes névjelzéssel látja el. Ilyen módon értesülhettek olvasói és barátai arról, hogy a *Budapesti Napilap* munkatársa lett. E bemutatkozások után részint névtelenül közölte, részint betűjegyekkel szignálta tárcáit és apró cikkeit. Jún. 14-től júl. 8-ig írt tárcáit *-th -n.* betűkkel, júl. 12. és 26-án megjelent tárcáit *M—th K-n* betűkkel látta el, azután *-th.* és *-n.* betűs jelzésekkel folytatta, s mindössze két ízben írta ki teljesen a nevét (sept. 23.: *A rendőr* és sept. 27.: *A párbaíró* c. tárcáinál). Végül egy ízben (nov. 14.: *A svihák*) *Demokritos* álnevet használt, hogy magára ne zúdítsa a tárcában kiszerveztett Sáros megyei ismerősök haragját...

Apróságok c. rovatát (mint majd a Krk 53. kötetében látni fogjuk) hasonlóképpen kezelte: apró karcolatainak zömét névtelenül publikálta, csak némelyiket látta el névjelzéssel vagy említett betűjegyeivel.

Gyöngyösy László »Mikszáth Kálmán« c. könyvében (Bp. 1911. 56. l.) érdekes visszaemlékezést közöl Mikszáth és KakuJay Gyula viszonyáról. Eszerint: »Hogy megélhessen, a napisajtó munkásai közé állott be. 1877-ben a Budapesti Napilap munkatársai közt találjuk. KakuJay Gyula szerződtette eredeti feltételek mellett. Minden napra ígért neki egy forintot az óvatos szerkesztő, de csak akkor adta oda, ha bejött a redakcióba. *Apróságok* cím alatt írt a napi kérdésekről; a témát KakuJay adta neki, aki éppenséggel nem volt humoros lélek.«

Gyöngyösy László — egybefoglalva Mikszáth 1874—78. évekbeli működését, vagyis a pesti esztendők első szakaszát — meglehetősen pesszimizmussal zárja a mérleget: »Mikszáth ez időben való zsurnalisztikai működése csak igen kis körben keltett figyelmet... Ő is eltűnik az irodalom névtelen számosai között. Helyzete egyre nyomasztóbb kezdett lenni...«

A Petőfi-Társaság Lapja, 1877

Az utolsó folyóirat, amely még a tárgyalt évkörhöz tartozik: *A Petőfi-Társaság Lapja*. (Szépirodalmi, művészeti és társadalmi heti közlöny.) Felelős szerk. *Szana Tamás*, szerkesztőtárs: *Balázs Sándor*.

A Petőfi Társaságot 1876 november végén alapította néhány fiatal író — elsősorban a Petőfi-kultusz ápolása céljából. A társaság

elnökévé Jókait választották. A társaság alapításában kétségtelenül szerepet játszott az említett íróknak a Kisfaludy Társasággal szemben érzett sértődöttsége is. A Kisfaludy Társaság és az Akadémia ügyeitől az öregedő Arany János egyre inkább visszahúzódott, s vezetői helyét és szerepét főleg Gyulai Pál, Salamon Ferenc és Szász Károly foglalták el. Mondhatni tehát: az ő megkövesedő konzervatívizmusuk ellenében hozták létre ezt az új irodalmi társaságot, amely felolvasó gyűlésekkel és szóban levő folyóiratával igyekezett szerephez jutni az irodalmi életben.

A Petőfi Társaság első elnöke Jókai (1876-tól haláláig); első alelnöke Komócsy József; alapító tagjainak túlnyomó része és lapszerkesztői is Mikszáth baráti köréhez tartoztak. Természetes, hogy ez a baráti kör örömmel fogadta Mikszáth írásait, és első nagy sikere (*A tót atyafiak* megjelenése) után (1881. dec.) a társaság tagjai közé választotta.

Mielőtt felsorolnók Mikszáthnak *A Petőfi-Társaság Lapja* 1877. évfolyamában megjelent írásait, vessünk egy tekintetet ez évfolyam munkatársaira. Láthatjuk, hogy Mikszáthnak már eddig is említett barátai közül számosan szerepelnek itt. Pl. a költők között: Bartók Lajos, Benedek Aladár, Gáspár Imre, Komócsy József, Szabó Endre stb. Az elbeszélők között: Balázs Sándor, Jókai, Lauka Gusztáv, Margitay Dezső, Tóth Ede (önéletrajzi vázlat és visszaemlékezések), Vértesi Arnold stb.; a cikkírók között: György Aladár (a fiatal Mikszáth egyik méltatója), Hatala Péter (a publicista Mikszáth első fórumának, a Szabad Egyház c. lapnak szerkesztője), Prém József, Szana Tamás, Vadnai Károly stb.

A Petőfi-Társaság Lapja mindjárt első esztendejében sűrűn közölte Mikszáth írásait. 1877 első félévében humorisztikai adattárait (*Humor az utcán, Humor az aktákban, Népies eljárás a tudományban*, mindezeket ld. 1879-ben kiadott *Az igazi humoristák* c. kötetében is); az 1887. év második felében öt elbeszélését találjuk e folyóiratban (cím szerint ezeket: *Még most is várja*; *A jövő század novellái I—III: Brigli Jim »erdekes esete*, *Selyem-élet, Mari rózsái*; *A fekete folt*), továbbá *A magyar nép bogarai* c. cikkét.

A Krk további köteteiben még szó lesz Mikszáthnak a Petőfi Társasággal és *A Petőfi-Társaság Lapjával* kialakult kapcsolatairól.

Most csupán azt kívánjuk megjegyezni olvasóink tájékoztatása céljából, hogy a fenti öt elbeszélés közül kettő (*Még most is várja* = *Az aranykisasszony* és *A fekete folt* = *Az a fekete folt*) pár év múlva *A tót atyafiak* kötetébe került. *A tót atyafiak* és *A jó palócok* önálló kötetet kitevő elbeszéléseit eredeti egységükben kívánjuk megtartani. Bár e két gyűjtemény darabjai — mint láthatjuk — már 1877 óta kezdenek szétszórtnan megjelenni a lapokban: csak külön kötetekbe gyűjtve (1881—1882) mutatkoznak meg igazi szépségükben. Ez a két kis gyűjtemény szerzett Mikszáthnak nemcsak hazánkban, hanem Európa-szerte sikert; ezzel a két kis kötettel vált nagy íróvá. E két gyűjtemény elbeszéléseit tehát nem osztjuk be első megjelenésük időpontjaihoz — hanem a közelebből sorra kerülő 1881—1882. évkörben egy önálló kötet számára tartalékoljuk.

II.

HAT HIÁNYZÓ ELBESZÉLÉS

Ezt a kötetet sajnálatos tartalmi hézagokkal bocsátjuk útjára.

A Hasznos Mulattató című ifjúsági lap 1877-i évfolyamának egyik kötete, amelyben Mikszáthtól hat elbeszélő mű jelent meg: ez idő szerint hazánk egyetlen könyvtárában sem található!

Mióta *Mikszáth Kálmán Összes Műveinek* kritikai kiadását megindítottuk, nem ez az első eset, hogy írónknak egyes munkáit vagy kiadásait sehol sem lehetett megtalálnunk. Utalunk a *Nibelungok harca* c. novellájára, amely csak folytatásokban jelent meg a Nógrádi Lapokban, és ennek a hetilapnak egyik száma (1873. febr. 23.) az OSzK-ban levő egyetlen ismeretes példányból hiányzik; ezt a számot a fővárosi és vidéki nagykönyvtárakban hiába kerestük. A novellát tehát csak csonkán közölhattük. (KrK 1. köt. 181–204. l. és idevágó jegyzeteink: 295. l.) — Hasonlóképpen följegyeztük, hogy több olyan alkalmi kiadvány, főleg naptárak, amelyek Mikszáth egy-egy elbeszélését közölték, ma már egyik könyvtárunkban sem lehetők fel; ezeknek szövegváltozatait tehát mellőznünk kellett. (Pl. *A szelístyei asszonyok* az 1907. évi Szabadság Naptárban, ld. KrK 12. köt. jegyz.: 255. l., *A lohíniai fű* az 1908. évi Szabadság Naptárban, ld. KrK 3. köt. jegyz.: 264. és 270. l. stb.)

Mindezen előzmények után is különleges veszteségnek érezzük a Hasznos Mulattató-beli hat elbeszélő mű hiányát, mert ezek miatt a fiatal Mikszáth fejlődésrajzából hat láncszem esik ki. E művek a *Hasznos Mulattató 1877. évi március 25. és július 5. közötti kötetében*, vagyis az 5. évfolyam 2. kötetében jelentek meg. Adataink a következők:

1–3. április 22—május 13—június 24.: *Amit a ponyván árulnak. I–III.*

I. *Kerekes Jancsi.*

II. *Megtanulta a madárnyelvet.*

III. *Miért nem lett Pisera bácsi püspök?*

4. április 22. *Iskolai adomák.*

5. május 27. *A »hagyma«.* Rajz.

6. június 10. *Legjobb a középut.* Rajz.

Mindezen adatokat *Kozocsa Sándor* Mikszáth-bibliográfiájából, *Tóth Lajos* számomra barátságából készített bibliográfiai jegyzeteiből és *W. Petrolay Margit* »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« I–II. c. dolgozatából (ItK 1956) merítettük.

Annak idején, az 1950-es évek derekán mindhárman használták az OSzK-ban nyilvántartott egyetlen példányt, amelynek azonban újabban nyoma veszett, és így nekünk már nem állott módunkban kimásoltatnunk e szövegeket. Reméljük, hogy ez az unikumnak tekintendő példány előbb-utóbb ismét előkerül, s a jelen KrK egyik kötetében majd pótlólag közölhetjük.

W. Petrolay Margit említett dolgozatában (ItK 1956. 3. sz. 295–296. l. és 4. sz. 424. l.) közli Mikszáth elfelejtett ifjúsági írásainak

tartalmi kivonatát, sőt azokból kisebb részleteket is idéz. Ennek nyomán az alábbiakban ismertetjük a hiányzó darabok tartalmát is:

Ami a ponyván árulnak összefoglaló cím alatt három kis elbeszélés olvasható.

I. *Kerekes Jancsi*. Tartalma azonos MK *Ami a lelket megmérgezi* című népies elbeszélésével (Krk 1. köt.); meséje azonban egyszerűbb és kidolgozása kezdetlegesebb, mint amazé. Kerekes Jancsi mindent összeolvas, ami a kezébe kerül, de legjobban a betyárhistóriákat kedveli. A kemencepadkán heverészve bújja Bogár Imre, Rózsa Sándor, Patkó, Pintye Gregor, Sobri Jóska, Zöld Marci viselt dolgairól szóló ponyvafüzeteket. Az uraság felfigyel az értelmes sihederre és megteszi levélhordónak. Jancsi az uraságtól kapott pénzt is ponyvafüzetekre költi. A betyár-romantika lassan-lassan hatalmába keríti a fiú képzeletét, nem érzi jól magát a szülői házban, lelke a betyárélet kalandjaira sóvárog és csak az alkalmat várja, hogy maga is beálljon betyárnak. Az alkalom nem sokáig késik. Az újságban, melyet mint levélhordó az uraságnak visz s melyet ő maga is minden nap elolvas, egy napon azt olvassa, hogy Sisa Pista nógrádi betyár a közelükben garázdálkodik bandájával. Jancsi elbúcsúzik apjától, majd elköt egy lovat az urasági istállóból s bezörget a földesúr ablakán éjnek idején, hogy átadjon neki egy kötelezvényt háromszáz forintról, a ló ára fejében. Ezek után felpattan a lóra s elnyargal, mint eszményképe, a ponyva-irodalom olvasói előtt jól ismert Brunsvik lovag. — Az elbeszélésnek itt vége is szakad, eltérően a régebbi novellától, csupán egy rövid toldalékot fűz az író Kerekes Jancsi történetéhez. Elmondja, hogy a Gy . . . -i (Gyarmati?) börtönben tesz látogatást s ott ismerkedik meg egy fiatal rabbal, kit a betyárokkal együtt fogtak el, bár, mint kiderült, még újone volt közöttük, ki semmi rosszat sem tett. »Lelkét a rossz olvasmányok mérgezték meg, a ponyva-irodalom ama termékei, miket a sátorokban árulnak az irodalom hamis apostolai, s miket a hiszékeny, maga lábán jární nem tudó népmohón kapdos el s adja gyermekei kezébe olvasmányul, nem gondolva s nem hívén el, akár mint trombitáljuk is, hogy ezekkel lelküket öli meg.«

W. Petrolay Margit kijegyzése szerint (ItK 1956. 3. sz. 297. l.) MK felsorolva Kerekes Jancsi olvasmányait, a következő ítéletet mondja róluk:

»Ez nem irodalom, ez csak fattyú kinövése az irodalomnak. Éppen olyan a kettő között a különbség, mint a vad- és a nemes alma között. Ez jóízú és üdítő, amaz pedig fanyar és gonosz hatású, nem ritkán megöli.«

II. *Megtanulta a madárnyelvet*. A ponyvaellenes sorozat második darabja. Hőse, Gerencs Pista, ugyancsak nagy kedvelője a ponyva-irodalomnak, mit jól tudnak a faluban, s nyakra-főre hordják neki az effajta olvasmányokat azok, akik apjának, a bírónak akarnak kedveskedni. Pista azonban nem annyira a betyárhistóriákat kedveli, mint inkább az álmoskönyvet, de legfőképpen a »Tudás könyvét«, melyben a »Hires-neves varázsló Hatvani professzor« többek között elmondja, hogyan lehet az elásott kincset megtalálni. Egy szép napon,

amikor a bíró egész házanépével kint dolgozik a mezőn, csak Pista van odahaza házórzőnek, beállít hozzá a cigányasszony, ki hamar felismeri a kedvező helyzetet s kihasználva a gyerek babonás hiszékenységét, elhitheti vele, hogy meg tudja keresni az elrejtett kincset. Pista boldogan teljesíti a cigányasszony ravasz kívánságait, átadja neki a kamra kulcsát, maga pedig bebújik az ágyba, mert ez a kincs megtalálásának feltétele. Míg a fiú a dunyha alatt lapul, a cigányasszony nyugodtan feltöri a kamrában a község ládáját s elviszi belőle a falu egész pénzét. Így dönti romlásba a babonát terjesztő ponyvairodalom a bíró családját és okoz helyrehozhatatlan kárt az egész községnek. (Az elbeszélés egyébként feltűnően hasonlít Arany Jánosnak »A bajusz« c. elbeszélő költeményében leírt cigányvarázslatra.)

III. *Miért nem lett Pisera bácsi püspök?* Ez a legsikerültebb a három elbeszélés között. A történet hőse egy debreceni szűrszabó fia, Pisera Laci. A szűrszabó minden pénzét beleöli fia iskoláztatásába, kiből mindenáron püspököt akar csinálni. Hogy minél több tudomány ragadjon rá, egy könyvkötőhöz adja kvártélyba, s Laci a házigazdája jóvoltából megismerkedik a ponyvairodalom leghíresebb remekeivel, többek között a Hol kell a szerencsét keresni? Jövendő mondások, Tudás Könyve, Egy kétszáz évet élt Karthausi barát jóslatai, Disznófejű kisasszony, Kísértetek lakadalma, Istenre bottal ment cigány, Kámfor királyfi, Gyilkosságok krónikája, Az elátkozott királyfi s a Sertéssé vált zsidó című remekművekkel is. Mikor Laci apja meghal, a szorgalmas és jóesziú tanárai beajánlják nevelőnek az uraság gyerekei mellé. Nemsokkal azután, hogy Pisera Laci kiköltözött a földesúri kastélyba, a ház asszonya megbízta őt azzal, hogy menjen be a városba és vásároljon könyveket a házigazda születésnapjára. A fiú boldogan megy be a könyvesboltba, hol Jósika s Jókai műveit teszük elébe. Laci sokallja a könyvek árát és alkudozni próbál s miután semmiképpen nem sikerül neki rávenni a boltost, hogy olcsóbban adja a könyveit, fogja magát, felkeresi a régi házigazdáját, a könyvkötőt, aki egyébként ponyvatermékek kiadásával is foglalkozik, s összevásárol nála egy szekérlábjára való ponyvafüzetet, saját elromlott ízlésének megfelelő válogatásban. A felháborodott földesúr azonnal kiteszi a házitanító szűrét, s a magára hagyott szegény árva gyerek kénytelen abbahagyni a tanulást. Ezért nem lett Pisera bácsiból püspök, csupán bérkocsis Debrecenben (azaz voltaképpen Rimaszombatban, ahol Mikszáth diákkorában ismerkedett meg az öregúrral), kinek két rossz gebéjéről verseket faragtak a gimnazisták.

A kis történetet a következő elmélkedéssel zárja le az író: »A szegény jó nép . . . sokkal együgyűbb, hogysen tudná, mit vesz. Könnyű őt elámitani a hangzatos címekkel, amikben nincs hiány, mert a rosszakarat és nyereményhajhászat találékony, s aki a népet ámitani akarja, van annyi esze, hogy úgy hízelgi be magát nála, hogy eleinte szája íze szerint beszél . . . Tudom én azt, hogy sok a szegényemberbe kiadása s kétszer is fogához kell vernie a garast, míg kiadja, nem csodálom hát, amidőn olvasnivalót vesz, hogy ott is a legolcsóbb után kapkod, pedig tudhatná a példabeszédből, hogy olcsó húsnak híg a leve. És ez sehol sem annyira igaz, mint itt. Inkább sose vegyen

könyvet a kezébe s ne adjon még gyermekeinek sem (ami pedig elég nagy baj lenne), mintsem ilyet.»

E tartalmi ismertetések után W. Petrolay Margit a következő érdekes fejtegetéseket fűzi a három tanító célzatú történethez:

Ez a három elbeszélés többek között életrajzi vonatkozásainál fogva is számot tarthat érdeklődésünkre. A betyár-ponyvát olvasó Kerekes Jancsiban nem nehéz felismernünk a kis szklabonyai palócgyereket, ki a kalandos olvasmányok hatására egy szép napon szintén kereket oldott, hogy Brunsvik lovag példájára vitézi tetteket vigyen véghez. Szerencséjére a szomszéd faluban, Ebecken lakott anyai nagybátyja, Veres Gáspár, kinek sikerült lebeszélnie a tizenkét éves kisiút a hősi vállalkozásról, amint ezt megírta Mikszáth *A színházról* c. tárcájában egy évvel később a Szegedi Naplóban. (*Szeged Könyve* 3. l.) — Gerencs Pista, a kincskereső modellje ugyancsak a kis Mikszáth Kálmán lehetett, ha a cigányasszonnyal való kaland nem is történt meg valóban az íróval, viszont az elbeszélésben felsorolt történetek gyermekkorában öneki magának is kedves olvasmányai voltak, mert későbbi műveiben is szívesen idézgeti őket. — A harmadik elbeszélésben pedig: Pisera Laci szállásadó gazdájában, Karács könyvkötőben joggal kereshetjük Mikszáth rimaszombati házigazdájának, Juhász János szűrszabónak személyét, ki a rimaszombati kaszinó könyvtárosa volt abban az időben, amikor Mikszáth nála lakott, s nemcsak testi, hanem szellemi táplálékkal is ellátta a kisiút. Ebben a novellában hagyta ránk Mikszáth a Pisera bácsi lovairól szóló, idáig csak töredékeiben ismert diákkori versezetének teljes szövegét, mely még rimaszombati diákéveiben, 1857—63 között keletkezett. (A tudálékos Piseráról ld. még MK *Pisera bácsi kalandjai* c. elbeszélését: Krk 28. köt. 16—21. l. és jegyzeteink 226—227. l.)

Az *Iskolai adomáról* mindössze ennyit tudunk: A kis közlemény, amelyet írónk M. kezdetűvel szignált, néhány anekdotát tartalmaz a szórakozott Galletti professzorról, a »Gallettiana« c. könyv alapján.

A *»hagyma«* c. rajz a diákéletből veszi tárgyát. Realisztikus eszközökkel ábrázolja azt a hatást, amit az apa ajándéku adott, ormótlan zseborája tett a diákgyerek életének alakulására. Az óra végigkíséri a novella hőst diákévein, óvja s kedvezően formálja a gyerek lelkét. Mikor azonban a fiatalember megválk az apai ajándéktól, egyszerre elhagyja a szerencse is, mely idáig hűségesen kísérte őt. — A *»hagyma«* MK legsikerültebb ifjúsági írásai közé tartozik. Jelentkeznek már benne az író ábrázolásmódjának későbbi sajátosságai, többek között a reális és misztikus elemeknek összefonódása, egybejátszása a cselekmény bonyolításában.

A *Legjobb a középut* c. rajz az eddigieknél jóval fejlettebb eszközökkel két tipikus alakot mutat be: a pazarlót és a fősvényt. Mind a kettő iskolatársa volt az írónak, kikkel évek múltán ismét találkozik. Egyikük, Edus, úgy élt, mint egy kiskirály, de előszobája tele van hitelezőkkel. A másik, Laci, körorvos, ki vagyonos ember léte re tengődik, mint egy nyomorult koldus. Mindkét figura felbukkan Mikszáth

későbbi műveiben is: *A fátum gyermeke* c. novellájának (1882) hőse, a megrögzött csavargó, Nalácsi Gyuri, szemmel láthatóan egyazon modell után készült, mint a pazarló Edus; írónk szinte szó szerint megegyező dialógust folytat e két hősével. A fősvény körorvos körvonalait pedig *Ft. Kubcsik plébános úr* alakjában ismerhetjük fel (*Az igazi humoristák* c. kötetben).

A Hasznos Mulattató ugyanezen számában (jún. 10.) két verse is megjelent Mikszáthnak: *Rossz tanuló a vizsga előtt* és *Török katona levele anyjához*. Minthogy nincs másodközlésük: ez idő szerint e verseket sem ismerjük.

Ennyi mindaz, amit az elveszett (vagy csak lappangó?) Mikszáth-írásokról közölhetünk.

Címüket az időrendnek megfelelően a *Tartalomjegyzék*be is beiktattuk, jelezni kívánva, hogy e sajnosan nélkülözött darabokat is számontartjuk.

AZ ELBESZÉLÉSEK JEGYZETEI

MELYIK A KÜLÖNB EMBER?

- M.** *Hasznos Mulattató.* (Szerk. Dolinay Gyula.) 1877. március 11—25. (V. évf. I. köt.) Alcím és névjelzés: *Igaz történet. Elbeszéli az ifjúságnak: Mikszáth Kálmán.* Két részletben:
1. március 11. (131—139. l.) Elejétől »— Halljátok tehát történetemet . . .« kezd. szakaszig. (Folytatása és vége következik.)
 2. március 25. (162—170. l.) Az eml. szakasztól végig.
- Kötetben itt először.

Keletkezése, mintái

A jelen elbeszélés idegenszerű témavilága alapján föltehető, hogy a fiatal Mikszáthnak esetleg valamely külföldi (német vagy francia) lapban olvasott (esetleg angolból fordított) tárcsa szolgálhatott mintául, amelynek nyomán ezt a történetet »elbeszéli az ifjúságnak . . .«

A Mikszáth-filológia a múltban, a Krk megindulásáig — *szempontjait illetően is!* — igen hiányos volt. Mikszáthnak azok az ifjúsági írásai, melyeket később — *éppen idegen tárgyak miatt!* — teljesen megtagadott: mindeddig elfeledve kallódtak. Természetes tehát, hogy ezekkel senki sem foglalkozott. *Most, feltárva MK valamennyi efféle »idegen tárgyú« írását, mód nyílik majd a későbbi kutatás számára: megállapítani, hogy vajon milyen minták állhattak előtte s azokat milyen mértékben használta fel? A magunk részéről ezeknek az összehasonlító tanulmányoknak mielőbbi elvégzését a Mikszáth-filológia egyik fontos feladatának tartjuk.*

A szövegről

A címben és a szó későbbi előfordulásaiban a *Hasznos Mulattató*-ban (röv.: HM): *külobb*

Lap Sor

6	26	a dicsőség és érdem koszorúját (HM sajtóhibával: a dicsőség is [!] érdem koszorúját)
	33	ezen szabályellenes eljárása (HM sajtóhibával: ezen szabályellenesen [!] eljárása)
7	26	az életrevaló nép már kora <i>fiatalságban</i> felfogja, (HM is így!)

- Lap Sor
 9 : 29 Bah! [felkiáltó szó] (HM: Bach!)
 10 : 29 ebben az egyben megelőztelek, fölülmúltalak (HM sajtóhibával: . . . fölülmúltak.)
 17 : 22 távírozhatnánk (HM is így!) [Akkoriban közhasználatban volt szóalak.]

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
 7 : 36—37 »Tízkrájáros sör vagy halál!« — Ezt a jelszót MK már 1874-ben írt *Garibaldi butéliei* című novellájában említi. (Krk 28. köt.) Felújítja *Sörivók* c. rajzában is (a jelen kötet 73. l.).
 15 14 »Kék Hering« kávéház — külföldön játszó elbeszéléseiben MK előszeretettel nevezgeti így a kávéházakat. Ld. pl. *A kedves Gaillard apóban*: Krk 27. köt. 16. l. és *Egy unalmas fickó* c. elbeszélésében, a jelen kötet 141. l.

Irodalom

Erről az elbeszélésről az irodalomtörténet a legújabb évekig nem tudott. *Kozoca Sándor* Mikszáth-bibliográfiájából és *W. Petrolay Margit* »MK elfelejtett ifjúsági írásai« c. cikkéből (ItK 1956. IX. évf. 3. sz. 289. és 294—5. l.) szereztünk tudomást róla.

W. Petrolay Margit részletesen ismerteti az elbeszélés tartalmát és több szakaszt idéz belőle. »Megjegyzésre érdemes — úgymond —, hogy az író „igaz történet”-nek jelöli ezt az elbeszélését, melynek talán minden elbeszélése közül legkevesebb köze van a valósághoz . . .«

AZ ELSŐ NAP

M. Lányok Lapja. (Fel. szerk. és kiadótulajdonos: Dolinay Gyula.)
 1877. április 1., 3. évf. 7. füzet (129—132. l.). Teljes névjelzéssel.
 Kötetben itt először.

Ez az elbeszélés MK 1877-ben és az 1877 körüli években írt ifjúsági meséinek többségétől előnyösen különbözik annyiban, hogy a kirívó tanító tendencia mellett legalább szentimentalizmust nem áraszt. Reális ábrázolású józan mese, amelynek azonban épp a túljózság a legfőbb hibája. Hogyan csetlik-botlik a kislány a háztartási feladatok között (mint a leányifjúsági irodalomban egyenes leszármaszottja: a »vizontagságos Cilike«!) — ez *Az első nap* tulajdonképpeni meséje. — A tanítómese tendenciája annak a maradi felfogásnak a cáfolata, hogy: »Ne akarjon a csirke többet tudni a tyúknál!« De igenis akarjon! — mert: »Szorgalom, takarékoság, éberség és ismeretek« a gazdasszonyi koszorú legfőbb díszei. — A történetnek viszont legszebb költői ékességei: a népmesékre és egyéb mesékre való sűrű utalások: Mikszáth mesészeretetének korai megnyilatkozásai!

A szövegről

(Zárójelben a Lányok Lapja, rövid.: LL, hibás szövege.)

Lap Sor

- 25 : 19 miként (LL sajtóhibával: *mi* miként)
26 : 10 a kétfejű sárkánnyal, (LL sajtóhibával: a kétfejű sárkánnyal),
28 : 26 megfejni (LL: megfejteni) [A mondatban utána következő ige hangtani analógiájával magyarázható tollbotlás vagy sajtóhiba: »siessen megfejteni, azután kihajtani a tehene- ket . . .« Javitottuk!]
29 18 »Nem-e olvasta . . .« — MK ifjúkori műveiben elég gyakran előforduló magyartalan szókötés.
31 11 kulcsosomaghoz (LL sajtóhibával: kulcsosomoghoz)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 24 : 11 »feje, mint a bibliai korsó, sosem fogy ki belőle a tudomány . . .«
— A bibliai olajos korsóról ld. *A selyemkokárda* c. elbeszélés-
hez írt Tárgyi magyarázataink között a 39. lap 30. sorához
tartozó jegyzeteinket, a jelen kötet 255. lapján!
26 28—30 a »Kis tükör« versikéje — A Losonczy Istvántól írt és 1773-
tól 1854-ig forgalomban volt »Hármas kis tükör« című,
tankönyvnek is használt ifjúsági könyvnek csak a múlt
század derekán megjelent újabb kiadásában szerepel ez
s több más hasonló versbe szedett életrendi és illemszabály.
29 : 6 *Szentjakabfalva* — volt ugyan egy ilyen nevű kisközség
Zólyom megye besztercebányai járásában, de ezúttal köl-
tött névnek számít, mert a 29 : 10 szerint: »Szentjakab 10
ezer lakossal bíró város.«

Irodalom

W. Petrolay Margit »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai«
c. dolgozatának I. felében (ItK 1956. 3. sz. 295. l.) »meglehetősen
igénytelen írás«-nak nevezi ezt a kis rajzot s pár sorban ismerteti
a tartalmát.

A SELYEMKOKÁRDA

M. I. *Lányok Lapja.* (Fel. szerk. Dolinay Gyula.) 1877. május 6—20.,
3. évf. 9—10. füzet. Teljes névjelzéssel.

1. május 6. (9. füzet. 163—169. l.) Elejétől a II. fejezet követ-
kező szakaszáig: »A kis Vilma reggel teljesen el volt fogódva . . .«
(Folytatása és vége következik.)

2. május 20. (10. füzet. 183—188. l.) Az eml. szakasztól végig.

II. *Hasznos Mulattató.* (Fel. szerk. Dolinay Gyula.) 1878. október
13—27., 6. évf. 4. köt. 19—20. füzet. Teljes névjelzéssel.

1. október 13. (19. füzet. 4—10. l.) Az I. fejezet.

2. október 27. (20. füzet. 34—44. l.) A II. fejezet.

Kötetben itt először.

Keletkezése (alapötlete)

Mikszáth ifjúsági elbeszélései — a didaktikai célnak megfelelően — többnyire időszerű társadalmi témákat dolgoznak fel; de akad köztük egypár történelmi tárgyú is. Ilyen mindjárt *A selyemkokárda*, amely az 1848—49-i szabadságharc emlékvilágához fűződik.

Mikszáth ifjúsági elbeszéléseinek meséit általában egy vagy két százból szövi. Az oktató-nevelő tendencia érdekében minél egyszerűbb és minél átlátszóbb mesére törekszik. — Ez a novella főleg abban különbözik többi ifjúsági elbeszélésétől, hogy meglehetősen bonyolult mesével lép meg. Egy aulikus mágnásfamíliát mutat be, amelynek otthonában egy szegény rokon, egy árva kislány nevelkedik. A gőgös bárókissasszony ellenséges magatartása a szegény árva rokonnal szemben: már ismerős minta előttünk! Az 1875-ből való *Őrszike története* (Krk 28. köt.) szintén ezen a motívumon alapszik. De új az a törekvés, amely szerint az író az asszimiláció egyik szép példáját kívánja bemutatni: az árva Harter Vilma külön magyar honleány, mint a gőgös báró Potymándy familia bármelyik tagja! És újszerű a meseszövének az a módja is, ahogy az elbeszélésben már-már drámai fordulatot készít elő . . . Sajnos, a várható bonyodalom helyett egy olcsó megoldással: a véletlen szerepével oldja meg a helyzetet.

Az elbeszélés keletkezését vizsgálva, arra a föltevésre jutunk, hogy éppen »a véletlen« fontos szerepe adja a mese alapötletét. Magát a mesét Mikszáth nemigen kölcsönözhetette idegen helyről, hiszen az a mi szabadságharcunkról szól. De alapötletét valószínűleg egy idegen történelmi epizód vetette föl. Az elbeszélés közepe táján ugyanis említi a véletlen szerepét a történelemben, amikor is csekély és jelentéktelennek látszó dolgok sokszor élet-halál kérdését döntik el. (Ld. a mendemondát »arról a bizonyos ajándék fogpiszkálóról«, a 41. lapon, és ahhoz fűzött jegyzeteinket: 255—256. l.) Úgy véljük: ebből az esetből kiindulva találta ki Mikszáth ezt a mesét, amelyben szintén egy látszólag jelentéktelen ajándéktárgy, egy kis forradalmi kokárda játszik döntő szerepet; persze — a tanító-nevelő célnak megfelelően — nem halált-hozó, hanem élet-mentő szerepet . . .

Szövegváltozások

E kiadás alapelveinek megfelelően az író által utoljára átdolgozott szöveget, a Hasznos Mulattató (röv.: HM) szövegét közvetítjük. A másodközlés nemcsak arra szolgáltatott alkalmat, hogy MK csiszoljon, javítson a Lányok Lapjában (röv.: LL) megjelent első fogal. magyarázatán, hanem arra is, hogy a kéziratának helytelen olvasása miatt ott keletkezett sajtóhibákat kijavítsa.

Előrevetítve a HM és egyúttal a jelen Krk szövege (zárójelben az LL szövege).

Lap Sor

31 : 2 a fák *gyenge* levelei (a fák *fiatal* levelei)

32 : 2 hitük (hitök)

Lap	Sor	
32	5	a báró Potymándy-család birtoka; <i>a család</i> négy tagból áll: (a báró Potymándy-család birtoka, <i>mely</i> négy tagból áll:)
	9	ki <i>nemrég</i> , tizenkétéves korában veszté el szüleit, (ki <i>már</i> tizenkétéves korában <i>vesztvén</i> el szüleit,)
	31	hangzanék (hangzana)
	32	Krk: fokhagymaszagú (LL és HM: foghagymaszagú)
„	32	Sári mosóasszony (<i>Rébi zsidóasszony</i>)
33	36	biggyeszté <i>le</i> ajkait. (biggyeszté <i>el</i> ajkait.)
34	: 22	Hát mit csinálunk egyebet, (Hát mit csinálnánk egyebet,)
	24	Krk és LL: dörmögé (HM sajtóhibával: dömmögé) [A 37. lap 24. sorában mindkét eredeti szövegben: dörmögé]
	27	ily helyzetem (ilyen helyzetem)
„	39	mint amennyi szükséges. (mint amennyit szükséges.)
35	: 1	a vér. (a vére.)
	20	hogy béresünk (hogy <i>a</i> béresünk)
	22	mint egy béres, (mint egy <i>féúr</i> bérese,)
	23	össze sem hasonlítható <i>urával</i> . (össze sem hasonlítható <i>azzal</i> .)
	25	Hagyjátok az okosabb embereknek. (Hagyjátok <i>azt</i> okosabb embereknek.)
	38	a gyermekek pedig <i>úgy</i> tekintettek rá, (a gyermekek pedig <i>ijedten</i> tekintettek rá,)
36	10	megtanulta nyelvünket, (megtanulta <i>a</i> nyelvünket,)
	15	teszes semmit! . . . (teszel semmit! . . .)
	32	egy szót <i>se</i> többet! (egy szót <i>sem</i> többet!)
	35	<i>a</i> háztól, (<i>e</i> háztól,)
„	39	kimondhatlan (kimondhatatlan)
37	1	ő szökkik meg <i>a házból</i> , midőn (ő szökkik meg <i>az elől</i> , midőn)
	3	Csak isten (Csak <i>az</i> isten)
	18	kiálta Margit (kiáltá Margit)
	23	a meglepetés? (a meglepetésed?)
„	29	<i>s</i> egy szivarszívót (és egy szivarszívót)
„	29	négyönkől (négyünkől)
38	18	<i>e</i> köhögökhöz tartozott. (<i>a</i> köhögökhöz tartozott.)
	28	Hogy mert megindulni az ő engedelmeők nélkül! (Hogy mert megindulni <i>az akasztófárával</i> az ő engedelmeők nélkül!)
39	: 5	meg kell <i>az</i> este tanulni, (meg kell <i>ez</i> este tanulni,)
	8	klapenciák (LL és HM is így, ehelyett: klapanciák)
	13	<i>ezt</i> kellett mondanía: (<i>ezt</i> kellett mondanía <i>a szivarszívóval</i> :)
	28	ott csak a második sornak <i>jutott</i> rím. Hiába, (ott csak a második sornak <i>jut</i> rím <i>a negyedikben</i> . Hiába,)
„	35	<i>elszavalták</i> verseiket (szavalták <i>el</i> verseiket)
40	: 11	olyan egyedül áll, nincs senkije, (olyan egyedül áll <i>a világon</i> , nincs senkije,)
	16	a bárónó (a báróné)

- Lap Sor
- 40 : 21 miért nem teremtetted *nálam* Margitot szebbnek. (miért nem teremtetted Margitot szebbnek *nálamnál*.)
 32 Hosszasan (Hosszan)
 37 Oh, mily *egészen* mást (Oh, milyen egész mást)
 39—41:1 egy parányi morzsát. Szíve csordultig (egy parányi morzsát. *Drága ereklje annak az a morzsa is, aki semmit sem igényelhet*. Szíve csordultig)
- 41 : 2 És azokat mondaná el a *nevelő* üres verse helyett. (És azokat mondani el *ezen* üres ve[r]s helyett.)
 5 szebb lenne ennél egy (szebb lenne ennél *még* egy)
 13 Egyszerű zöld (*Egy egyszerű zöld*)
 19 Ó *fehér—veres—zöld* keskeny szalagokból (Ó *a veres fehér zöld keskeny szalagjaiból*)
 21 adja oda tárcával (adja oda *a tárcával*)
 „ 37 művészien kezelték (művészileg kezelték)
- 42 : 1 hogyha *valaki* magyar király lesz, (hogyha *valaha* magyar király lesz,)
 8 minden nagyobb baj nélkül történt az ajándékok ünnepélyes átadása, (LL és HM hibásan: minden nagyobb baj nélkül történtek [!] az ajándékok ünnepélyes átadása,)
 16 folyvást azt dadogta: (folyvást *csak* azt dadogta:)
 „ 36 csakugyan *divatosabb* dolog (csakugyan *modernebb* dolog)
- 43 : 1 s bankjegyeket (*és* bankjegyeket)
 7 oroszláznak (oroszlánymak)
 14 elbeszélésünk megértéséhez. (elbeszélésünk megértésére.)
 17 a félelem *pedig* rossz tanácsadó. (a félelem rossz tanácsadó.)
 19 és 21 [.....] [.....] E két helyen mintegy öt sornyi szöveget mellőztünk.
 29 Bécsben egy *nagy* leánynevelő intézet állítassék fel (Bécsben egy leánynevelő intézet állítatik fel)
 35 Ilyen gondolataik *is* csak nekik lehettek! (Ilyen gondolataik csak nekik lehetnek!)
- 44 : 5 finom- és megnyerőnek látszott, (finomnak és megnyerőnek látszott,)
 8 ez elhalasztásnak (az elhalasztásnak)
 8 mert *úgy* fájt elhagyni (mert *őneki* fájt elhagyni)
 20 mert a szereplő egyének neveit sokszor *említették*. (mert a szereplő egyének neve sokszor *mondatott ki*.)
 26 Vilma hallotta úgy éjfél táján, (Vilma hallotta *szobájából* úgy éjfél táján,)
 36 amit a véletlen itt engedett (amit a véletlen *még* itt engedett)
 „ 37 fedél alatt, (fedel alatt,)
- 45 : 8 és kiment (*s* kiment)
 28 amint *a* Vilma kisasszony (amint Vilma *kisasszony*)
 31 Amint az elbeszélésből megérté (Amint elbeszélésből [!] megérté)
- 46 : 13 ajkán (ajkain)

- Lap Sor
- 46 : 22 és 49 : 32 Krk: önkéntelenül (LL és HM: önkénytelenül)
 28 a gyermekeket és a nőt is? (a gyermekeket és nőt [!] is?)
 35 félt a báróért, [Szokatlan kifejezés ehelyett: féltette a bárót.]
- 47 4 Úgy kell neki, hadd vesszen *most ő el!* (Úgy kell neki, hadd vesszen !)
 8 Csak egyetlen lény volt, (Csak egyetlenegy lény volt,)
 24 a báró elfojtott hangon, (a báró fojtott hangon,)
 37 tanácskozott *tegnap* este. (tanácskozott *miúlt* este.)
 „ 39 egy ily nevű (egy ilyen nevű)
- 48 5 S én, mint minden vendégemmel, udvariasan bántam vele. (S én, mint minden vendégemmel, *mióta élek*, udvariasan bántam vele.)
 19 lepecsételem (*bepecsételem*)
 22 mondá (*mondja*)
 34 Az irományok és bankjegyek *közül* egy szép (Az irományok és bankjegyek *főlé* egy szép)
 „ 38 *kiáltanának*: (*kiáltanak*:)
- 49 : 3 Ezer millió (Ezer milliom) [De a mondat végén a HM szövegében is: Ezer milliom kartács !]
 12 Ha *most az* a kokárda (Ha *most ez* a kokárda)
 „ 14 ha nincs a hadsereg (ha nincs *egy* hadsereg)
- 50 : 4 hogy tegyen valami csodát az én kedvemért. És a jó isten megtette a csodát. (hogy tegyen valami csodát az én kedvemért — *mondá Vilma gyermeki naivsággal*. — És *megtette*, megtette a csodát . . .)
 6 miként hálálhatom ezt meg? Neked köszönöm életemet. (miként hálálhatom ezt meg *neked*. Neked köszönöm életemet.)
 15 — Nem is *bocsátalak el* magamtól, (— Nem is *viszlek* magamtól,)
 26 mint az emberek *közönyössége*. (mint a *közöny*.)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 31 : 12 »*Rákóczi-fa*» — MK más műveiben is emlegeti a »Rákóczi-fákat«, amelyekhez az a legenda fűződik, hogy útjaiban a fejedelem megpihent alattuk. Ezeket a történelmi mendemondákat később ő maga tépdeste meg, mondván, hogy ha Rákóczi fejedelem valóban időzött volna minden róla elnevezett fa alatt, akkor »egyebet sem csinált, mint fák alatt álldogált hét-nyolc esztendőn keresztül«. (*A körtvélyesi csíny*, 1879. Krk 9. köt. 141. l.)
 16 *Potymánd* és 32 : 5 báró *Potymándy-család* — költött nevek.
 32 : 8 *báróné*, de 40 : 16 *bárónő* — MK csupán alakváltozatoknak fogta fel a *-né* és *-nő* szócskát. Más elbeszéléseiben is vegye-

- sen használja, pl. *Sárka grófnő* c. elbeszélésében, Krk 27. köt., ld. ottani jegyzeteinket: 314. l.
- 32 31 „*Báró Potymándy Ferenc doktor . . . Még beszélgetésnek is ízeilen ez a dolog!*» — Nem egészen két évtized múlva (1896-ban) a *Két választás Magyarországon* I. részében MK gúnyosan már azt hirdeti: »Ne hagyj magad, „Ypsilon”!« — és a birtokuk-vesztett dzsentri-ifjakat egymásután küldi mérnöki, ügyvédi és orvosi pályákra. (Krk 9. köt. 14—17. l.)
- 35 : 17 »*József-napi váci vásárról egy bokrétdát hozott . . . a Kossuth arcképevel . . .*« — József napja március 19. A mesének ez a szakasza tehát közvetlenül az 1848. márc. 15. utáni napokra utal.
- 36 21 »*A hasonló ráismer a hasonlóra*« — MK itt a közismert latin szállóigét alakította át szabadon: *Similis simile gaudet* — a hasonló a hasonlónak örül.
- 37 5 »*nyakába csimpeszkedett*« — MK nyelvének egyik sajátossága, hogy az általában mély hangrendű szavaknak magas hangrendű változatait is használja. (Hasonló példa: *gomolyog* helyett *gömörög* Krk 17. köt. 91. l.)
- 16 »*holnap névnapom van*« — mondja báró Potymándy, akinek Ádám az utóneve (ld. 32 : 6). Ádám napja szeptember 9-én és december 24-én van. Ezzel szemben az elbeszélés e szavakkal kezdődik: »Szép tavaszi délután volt . . .« — MK efféle szórakozottságaival eddig közzétett műveiben is többször találkozunk.
- 38 : 12—16 »*A szabadság istenasszonya kiterjesztette világot elborító szárnyait fölöttünk is, s a levegő megtelt soha nem hallott hangokkal, élesebb, üdébb atomokkal. Ehhez az élesebb levegőhöz új tüdő kellett. Az országnak egy kis része köhögni kezdett tőle . . .*« — Feltűnően hasonló képpel találkozunk MK-nak ugyancsak 1877-ben írt *A vármegye rókája* c. elbeszélésében is (Krk 1. köt. 121. l.). Ebben a »Liberalizmus«-ról írja a következőket: »Világot borító szárnyait összecsapta fölöttünk, lehelete összevegyült a haza levegőjével, melyet ki magába szívott, elkezdett beszélni mint a mákonyivó, soha nem hallott bolond, ábrándos eszmezagyalékról, egyenlőségről, testvériségről. Fojtott lett a levegő, hogy elkezdett tőle köhögni a fél ország, mintha tüdővészben lenne. Új tüdő kellett az új levegőhöz!«
- 19—23 »*Küzdeni irigységből, bosszúból, lovagiasságból, királyné szép szemének egyetlen könnycseppjeért, királynak kismondott kezély szaváért: erre mindig kész volt a magyar és összetartott, de küzdeni a szabadságért és egyenlőségért, az sokaknak szegyet ütött fejébe, félredíllottak.*« — Ennek a szakasznak megfelelőjét is megtaláljuk *A vármegye rókája* című, fent említett elbeszélésben (uo. 122. l.): »Küzdeni a fél világ ellen lovagiasságból, becsületből, könnyelműségből, királyné szép szemének fölszárított könnycseppjeért,

- királynak kimondott kevély szaváért, annak van értelme, de az egyenlőségért, testvériségért harcolni, perorálni, az örült eszeveszetség . . . »
- 38: 27—28 »*meg kell a mozgó földet állítani. Hogy mert megindulni az ő engedelmeik nélkül!*« — A vármegye rókájában a megfelelő rész így hangzik (uo. 122. l.): »Meg kell a fölfordulni akaró világot állítani. Hogy mert megmozdulni a semmirekellő anélkül, hogy engedelmet kért volna rá . . . »
- 39 : 8 *klapencia* (klapancia) — vers-tákolmány.
- 30—31 »*Az olajos korsó sohasem fogyott ki,*
Mesebeli kenyér detto, azonképpen . . . »
- MK itt két bibliai jelenetre utal. Az egyik: a sareptai özvegy korsója, Illés próféta csodatétele (Királyok könyve 17. fej.). Eszerint az Illés prófétát tápláló sareptai (vagy száreftai) özvegyasszony lisztes vékája és olajos korsója nem apadt el addig, míg el nem múlt az országos aszály. — A versike második sora Jézus csodatételére utal. Eszerint Jézus ötezer férfit megvendéglelt s jóllakatott öt árpakenyérrel és két hallal. (János evangéliuma, 6. 1—15.)
- 41 19 »*fehér—veres—zöld*« — Múlt századbéli irodalmi emlékeinkben gyakran találkozunk nemzeti színeinknek efféle nem éppen szabatos felsorolásával.
- 28—31 »*Ő még nem ösmerte a történelmet. Ő még nem hallott semmit a bizonyos ajándék-fogpiszkálóról, mely a francia forradalom egyik rémvezérének mind a harminckét fogába került . . . »* — Mikszáth e helyen a következő történelmi mendemondára céloz: Danton és Robespierre élesen szemben állottak egymással. Két hívük: Fabre d'Églantine és Saint-Just össze akarta békéltetni őket. Danton és Robespierre elfogadta az ajánlatot, és négyes társasvacsorát rendeztek egy vendéglőben. De a két forradalmi vezér itt is összetűzött. Danton indulatosan otthagya a vendéglői asztalt, s Fabre társaságában távozott. Saint-Just észrevette, hogy Danton az asztalon felejtette ezüst fogvájóját, amelyre egy lilium és L betű volt vésve. »Ez a francia királyság címere és Lajos király neve !« — mondotta. »Igazad van ! — felelte Robespierre. — E fogvájó fogja kimondani Danton halálos ítéletét !« — Nem sokkal ezután Danton fényes estélyt adott otthonában. Hét párthívét és barátját látta vendégül; köztük volt Camille Desmoulins, Fabre, François Chabot, Séchelles stb. Némelyiküknek a felesége is részt vett a vendégségben. Itt jutott eszébe Dantonnak, hogy egy idő óta nem találja a fogvájóját, pedig az kedves emléke: az első emléktárgy feleségétől, Louise-tól, aki nevének kezdőbetűjét is belevéslette. Dantonnelmesélte vendégeinek, hogy ő viszont a fogvájót keresztapjától kapta, aki olyan nagy legitimista volt, hogy minden ezüstműjére, még a legcsekélyebb darabokra is liliumot véselt. A társaság

egyik tagja baljóslatúan megjegyezte: »E liliommal és L betűvel ellátott fogvájó mindnyájunkra veszélyt hozhat!« Pár perc múlva nyílik az ajtó, s tizenkét nemzetőr kíséretében beállít egy hadtiszt, közölvén, hogy felsőbb parancsra az egész férfítársaságot foglyoknak nyilvánítja »a köztársaság megdöntésére és a királyság visszaállítására szövetkezésük miatt«. Danton felesége ájultan esett össze. Dantonékat börtönbe kísérték, s már másnap bíróság elé állították; április 5-én pedig kivégezték. — Mikszáth ezt a történelmi mendemondát alighanem Aszalay József »Pikánt vázlatok az élet- és történelemből« (Eger 1864) c. munkájában olvasta. (E mű 148—156. lapján: »Fogvájó és vérpad.«) — Aszalay munkáit (Szellemi omnibusz I—III. köt. és Szellemi röppentyűk) írónk jól ismerte, olykor utal is rájuk s felhasználja némelyik darabjukat.

43 : 29—34 »Bécsben egy nagy leánynevelő intézet állíttassék fel a magyar leányok számára...« stb. — Erről az intézetről (de nem bécsi, hanem pesti intézetről) Mikszáthné ezeket írja a Visszaeml. I. fejezetében (1922. 13—14. l., 1957. 34. l.): »Sokat beszélt nagyanyám azokról az időkről is, melyeket, mint fiatal leány, Pesten töltött báró Strachwitzné nevelőintézetében. Ezt az intézetet II. József császár alapította, hogy a német szellemet már korán csöpögtesse be a leendő magyar anyákba.«

44 3 *Gernyei Antal* — költött név.

15 »akinek ideje van, van élete is.« — MK az ismert latin közmondást adja itt magyarul: Qui habet tempus, habet vitam. Latin eredetijét is gyakran idézi. Pl. *Egy ostoba ember* Krk 27. köt. 308 : 46, *Az én Gyuri bácsim* uo. 223 21 stb.

Irodalom

W. Petrolay Margit »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« című tanulmánya II. részében (ItK 1956. 4. sz. 423. l.) az elbeszélés tartalmi ismertetése mellett a következő jellemzést adja: »*A selyemkockárda* c. elbeszélés jóval terjedelmesebb és igényesebb az eddigiéknél, bár nem sikerültebb azoknál a kis elbeszéléseknél, melyeknek alapjául részben vagy egészben az író életrajzi adatai szolgáltak...«

AZ ANYA SZERELME

M. I. *Lányok Lapja*. (Fel. szerk. és kiadótulajdonos: Dolinay Gyula.) 1877. május 20., 3. évf. 10. füzet (189—191. l.). Ily címmel: »Anyám, ne engedj!« Beszélyke. Névjelzés: *Gyarmati*.

II. *Hasznos Mulattató*. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1878. szeptember 8., 6. évf. 3. köt. 17. füzet (129—134. l.). Ily címmel: *Az anya szerelme*. Beszélyke. *Teljes névjelzéssel*.

Kötetben itt először.

Efféle drámai történetet az 1873. évi országos kolerajárvány idején az élet, az azt követő években pedig a fantázia könnyen sugalmazhatott az írónak.

Mikszáth több elbeszélésében és cikkében örököltette meg szörnyű emlékét e járványnak, mely az ő édesanyját is elragadta. Ilyenek: *Az én öreg Miska kocsisom* (Krk 28. köt.), *A fekete asszony* (Jk 26. köt.), *Népies észjárás a tudományban* (*Az igazi humoristák* c. kötetében, 1879), *A kolera* c. cikke (Krk 51. köt.) stb. Ezt a sorozatot egészíti ki a jelen ifjúsági elbeszélése.

Mindezen írásainak egyik legfőbb mondanivalója: a kolera gyógyításának paraszti módszere: a zsibbadni kezdő testrészek elkötése. Ez a motívum és az orvosok cinizmusának egy újabb példája: a legjellemzőbb mikszáthi vonások a novellában.

Szövegváltozatok

A jelen Krk a Hasznos Mulattató (röv.: HM) szövegét közvetíti. A Lányok Lapja (röv.: LL) fogalmazását a másodközlés alkalmával MK csak kevésbé módosította; kijavított egypár sajtóhibát és néhány kifejezést megváltoztatott.

Az alábbiakban előrevetítjük a HM és a Krk azzal egyező szövegét, s zárójelben feltüntetjük a LL kifejezéseit:

Lap Sor

- 50 cím *Az anya szerelme* (»*Anyám, ne engedj!*«)
- 51 9 Mindent elborító szárnya (sajtóhibával: Mindent elbontó [!] szárnya)
- 35 ő hordja szét a rettenetes betegséget vidékről vidékre. (ő hordja szét a rettenetes betegséget vidékről vidékre *a levegő miriád utomjaiban* [= atomjaiban])
- „ 39 sok házban, ahol (sok házban *meg*, ahol)
- 52 : 5 és már nem találkoztak napok óta. (és már nem látták egymást napok óta.)
- 53 : 11 *a vitára, (e vitára,)*
- „ 27 LL és Krk: *Egy gondolat, (HM hibásan: E gondolat,)*
- 54 1 *a szívedig, elzártam neki az útját. (a szívedig, elrekeszeltem neki az útját.)*
- 12 gödröcskéekkel *arcán;* (gödröcskéekkel *orcáin;*)
- 31 LL és Krk: és nem engedi még rütségében sem rútnak lenni. (HM: és nem engedi *meg* rütségében sem rútnak lenni.)
- 37 — *Sohasem* fogsz te engem itt hagyni. (— *Soha, soha nem* fogsz te engem itt hagyni.)
- 55 : 13 *az a poronty (ez a poronty)*
- 26 LL és Krk: *Boriska* (HM e helyen: Boris) [Megtartottuk az LL-ben szereplő névalakot, minthogy a kislány neve az elbeszélésben mindvégig *Boriska.*]
- 33 *a leánykáéhoz, (a lánykáéhoz,)*

- Lap Sor
 55 : 34 egészen beárnyalta; a melléből (egészen beárnyalta azt; melléből)
 38 Ki tudja, mi lehetett az a lehelet! . . . (Ki tudja, mit jelentett az a lehelet!)
 56 2 úgy terjedett az arcán mindig tovább-tovább . . . (úgy terjedett a gyermek arcán mindig tovább-tovább . . .)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
 51 9 »Mindent elborító szárnya . . .« — Mikszáth 1877. évi elbeszéléseiben többször is előfordul ez a kép. Ld. *A selyemkárda* c. novella jegyzeteiben felsorolt párhuzamos idézetek közt: 254. l.
 52 : 24 *Bátkyné* — A Bátky nevet MK minden bizonnyal Tóth Ede nagysikerű népszínművéből, »A falu rosszá«-ból kölcsönözte. A színmű egyik főalakját Bátki Tercsinek hívják. — Félévvel e novella előtt, 1876. dec. 24-én jelent meg Mikszáth meleg hangú visszaemlékezése Tóth Edéről (*A költő utolsó karácsonya* Krk 28. köt.).
 55 : 9 *koleracseppes üveg* — A múlt századi kolerajárványok idejéből többféle gyógyszer leírását ismerjük. Az egyik recept szerint a tiszta alkoholban egy napig érlett, apróra tört zöld dió is a hatásos »koleracseppes« közé tartozott.

Irodalom

W. Petrolay Margit »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« c. dolgozatának II. részében (ItK 1956. 4. sz. 423—424. l.) ismerteti az elbeszélés tartalmát, utal Mikszáthnak *A fekete asszony* című, szintén a kolerajárványról szóló novellájára, és méltatja a »beszélyke« érdemeit.

»EZ A HÁZ ELADÓ«

M. *Lányok Lapja*. (Fel. szerk. és kiadótulajdonos: Dolinay Gyula.) 1877. június 3., 3. évf. 11. füzet (203—209. l.). Névjelzés: Gy. K. Kötetben itt először.

Ez az elbeszélés a fiatal Mikszáth ama írásművei közé tartozik, amelyekről eddig egyáltalában nem tudott az irodalomtörténet. Még a legújabb kutatások és bibliográfiák sem ismerik, így W. Petrolay Margit kitűnő gonddal összeállított dolgozata sem (MK elfelejtett írásai I—II. ItK 1956). Ismeretlenségének legfőbb magyarázata kétségtelenül a szokatlan névjelzés. Gy. K. Pedig ez a monogram nemcsak leplezi, hanem egyszersmind meg is mutatja a szerzőt.

Dolinay Gyula két ifjúsági folyóiratának, a *Hasznos Mulattató*-nak (röv.: HM) és a *Lányok Lapjának* (röv.: LL) 1877. évfolyamába

Mikszáth több verset és egy elbeszélést írt *Gyarmati* álnéven. (Versei: HM márc. 11.: *Mátyás fia*, jún. 10.: *Rossz tanuló a vizsga előtt*, júl. 22.: *Vakációra*; LL máj. 6.: *Megint itt a tavasz*.) A *Gyarmati* álnévvel jelzett »beszélyke« pedig: LL máj. 20.: »*Anyám, ne engedj!*« Azt a kérdést, hogy ez álnév mögött, amely írónk szülőmegyéjének székhelyére, Balassagyarmatra utal, valóban Mikszáth rejtőzik: egyszer s mindenkorra feloldja ő maga, miután az említett elbeszélést másfél év múlva saját neve alatt újraközölte (HM 1878. szept. 8. *Az anya szerelme* címen).

Nos, a *Gyarmati* álnévnek természetes további változata a *Gy. K.* monogram. (Megjegyzendő, hogy *Gy. K.* kezdőbetűs szépíróát még Szinyei írói lexikonában is csak egyet találunk: Györkönyi Károlyt, szül. 1853., aki azonban nem tartozott Dolinay Gyula ifjúsági lapjainak munkatársai közé!)

Ámde a *Gy. K.* jegyű író nemcsak egy külső tényező — az említett álnévhasználat — miatt azonosíthatjuk *Gyarmati* (vagyis Mikszáth) *Kálmánnal*, hanem az elbeszélés tartalma alapján is. Mesejére feltűnően emlékeztet Mikszáthnak három hónappal később megjelent *A »Nelli-Nelli«* című tárcanovellája (Budapesti Napilap 1877. szept. 9., a jelen köt. 142—144. l.). Mindkét elbeszélésben három lovag udvarolja körül a lányt, kezéért mindhárman versengenek, s ő végül is egy negyedik kedvesé lesz: amott az igazi örökösé, itt (»Nelli-Nelli«) a titkon óhajtott színészeté . . . — De a rokon mesén felül több olyan motívum is szembetűnik, amelyhez hasonlók Mikszáth egyéb írásaiban is előfordulnak. Ilyen a jelen elbeszélés különös végrendelete. A nálunk Fáy András óta divatos »különös végrendeletek« egy későbbi példája Mikszáthnál *A vén gazember*; anekdotái között is följegyez efféleket (Krk 28. köt. 166. l.: *Különös végrendelet*, 173. l.: *Különös hagyaték*).

Mikszáth műveiből már az 1870-es évek óta jó ismerősünk az a bakfistípus, amelybe az elbeszélés Marija is tartozik. E típus képviselői öntudatos, erélyes, szeszélyes és huncut hajadonok; valamennyien az író legkedvesebb lányeszményének, Mauks Ilonkának vonásait viselik. Íme, ez a mesebeli Mari is: »kevélyen emeli fel szőkefürtös fejét« s »pártfogói hangon« vállalja, hogy »gondoskodni fog« a három meglelt férfiúról; vőlegényt pedig a három reménybeli örökös megtréfálásával szerez magának . . . — Maga a Mari név sem közömbös MK e korbéli írásai szempontjából. Leány- és asszonyhőseinek gyakran felbukkanó neve ez. (Pl. *Pletyka* Krk 28. köt.; *Mari rózsái*, a jelen köt. 173—176. l. stb.) Hasonlóképpen fel kell figyelnünk az inas nevére is. Az inast Jakabnak hívják, éppúgy, mint egy hónappal később írt egyik ifjúsági elbeszélésében a kisfiút (*A nemes szív fent és alant*, a jelen köt. 99. stb. l.).

Teljesen Mikszáthra vall a mese megoldása is: a hajadonok körül legyeskedő öreg gavallérokkal szemben Mikszáth mindig az ifjú lovagnak kedvez. (Vö. *Az aranykisasszony — A tót atyafiakban*, vagy *Apolka szerelme Beszterce ostromában*.)

Az elbeszélés stílusa is bizonyító erejű. Nem hiányzik belőle a jellegzetes mikszáthi »előbeszéd« s néhány jellemző nyelvi alak: a fosztóképző sajátos használata (szenvedhetlen helyzet), a visszaható

igék kedvelése (eladódnék a ház); mindez szintén Mikszáth szerzőségére vall. — A fiatal Mikszáth egyik mintaképe Dickens volt. Tőle tanulta a hosszú, tréfásan körülményeskedő fejezetcímekeket (pl. *Az apám ismerősei* Krk 2. köt.), tőle e novella három vetélkedő gavallérjának humoros-komikus ábrázolásmódját, szavajárását stb.

Mindezen tényeket mérlegelve úgy hisszük: a novella elolvasása után semmi kétség nem marad fenn az olvasóban Mikszáth szerzőségét illetően.

A szövegről

Lap Sor

- 58 18 társalgó (LL: társalgó)
 38 »*Neveléséges e szó itt, egy ebéd étvágyával szemben*« — Nem egészen világos értelmű mondat, de így van az LL-ben is. Olvasási vagy sajtóhiba egyaránt lehet. Szögletes zárójelbe tett felkiáltójellel figyelmeztetjük erre az olvasót.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 56 : 1 *Kolompérosi Tódor virslikészítő* — neve tréfás költött név (= Krumppli Tódor).
 13 *sugárút* — az akkoriban épülő Andrássy út (ma: Népköz-társaság útja).
 60 : 33 *bonbons* — Megtartottuk a régen te nálunk is használt francia többes számú alakot (= cukorkák).

MIRE JÓ A KÁRTYA?

- M. I. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. június 8., 4. évf. 157. sz. (2. l.) *Nyúl* álnévvel. A tárcarovatban.
 II. a) *Jk* 41. köt. = *Hi* 9. köt. *Dekameron II.* 1914. 41–45. l. (A 242–3. lapon Jegyzetek: a témaváltozatok felsorolása és a források megjelölése.)
 b) *ua.*, sorozatcímlapok nélkül, új címlappal: *Rajzok és szatírák.* [Évszámjelzés nélkül, címlapkiadás.]
 c) [1929.] *MkM R—Fr* 26. köt. Kötetcím: *Rajzok és szatírák.* [Címlapkiadás.]

*

A *Nyúl* álnévet Mikszáth kizárólag 1877-ben használta, és pedig csak a *Budapesti Napilap*-ban. E lap 1877. jún. 4-i számában *A fővárosból* című karcolatát azzal kezdi, hogy »Nyúl István bemutatja magát«, s a karcolatot Nyúl István néven írja alá. (Ld. majd a *Cikkek* III. kötetében, Krk 53. köt.) — Az a körülmény, hogy a *Nyúl* névvel

szignált jelen kártyahistóriát előbb is, később is saját neve alatt szintén közzétette: önmagában elegendő bizonyítéka szerzőségének.

A Krk 27. kötetében (299. l.) megírtuk már, hogy ezt a témát MK három különböző változatban dolgozta ki. Ugyanott felsoroltuk a háromféle kidolgozás címváltozatait és lelőhelyeit is. Ezúttal külön is megjegyezzük, hogy a jelen (II. számú) kidolgozás *nem azonos* az I. kidolgozással, a Mulattató 1874. évfolyamában megjelent és szintén ezt a címet (*Mire jó a kártya?*) viselő változatával. (Arra vonatkozó jegyzeteinket ld. a Krk 27. köt. 299—301. l.) Mikszáth a tréfát ezúttal új fogalmazásban és más keretek között mondja el.

A szövegről

Szövegünk a Budapesti Napilap eredeti szövegét híven közvetíti. Szükséges ezt hangsúlyoznunk azért, mert az író halála után megjelent közlések (Hi 9. köt. stb.) több helyen eltérnek az eredeti szövegtől: némely kifejezést önkényesen módosítottak, egyes szavakat kihagytak stb.

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
67	2	<i>chronique scandaleuse</i> — botránykrónika.
	6	»százezer piaszterteszek egy kopek ellen« — a török és az orosz pénz szembehelyezése, éppúgy mint a 8—9. sorban olvasható » <i>hivőknek és hitetleneknek</i> « kifejezés: az 1877. évi török—orosz háború hangulatából adódik. MK ekkori írásaiban (novelláiban és főleg cikkeiben) sokszor utal a háború eseményeire.
	11	» <i>már utána vagyunk az akadémiai választásoknak...</i> « — Az akadémiai tagválasztó közgyűléseket mindig májusban tartották. — MK itt még csak tréfásan beszél a maga tagságáról; 1889 májusában őt is megválasztották levelezőtagnak.
	19	» <i>Korona utcának nevezett szűk sikátor</i> « — Pest belvárosának egyik szűk mellékutcája volt: a mai Régiposta utcának a Váci utca és Petőfi Sándor utca közötti szakasza. Ennek az utcának Váci utcai sarkán állott a híres Korona-kávéház, ahová — Rexa Dezső szíves közlése szerint — egy időben III. Napóleon is eljárogatott.
	23	<i>St. Simon nyolcadik korszaka</i> « — tréfás utalás Saint-Simon (1760—1825) utópisztikus társadalomelméletére.
	28	<i>absens</i> — hiányzó, távollevő.
68	16	<i>Török József patikája</i> — a század végén és a századfordulón nagy reklámmal dolgozó pesti gyógyszerész. A Király utca (ma: Majakovszkij utca) elején (12. sz. a.) működött.
	17	<i>Handler Mór dr.</i> — »orvos és sebésztudor«. Reklámhirdetéseivel úgyszólván mindenik lap hasábjain találkozunk az 1870-es években. Ld. részletesebben Krk 28. köt. 261.

Lap Sor

- 68 : 25 »a miniszterelnök« — tréfás utalás Tisza Kálmánra.
30 »Nyúl barátom« — MK ezt az elbeszélését *Nyúl* álnéven közölte. (Ld. fentebb !)
- 69 5 *Patay bácsi* — Patay István (»Están bácsi«), debreceni képviselő. Az egykorú élclapok, főleg a Borsszem Jankó gúnyolódásainak egyik céltáblája. — A fiatal Mikszáth levelezésében és karcolataiban is sokszor szerepel.
- 5—16 A csatatéren »huszonegyező« huszár történetét MK már évekkel előbb is (1871) megírta *Miért fél Stofi bácsi a porostól?* c. elbeszélésében, más szereplőre ruházva e háryjánoskodó kalandot: »Zsiga bátyánk egy nagy karoszekben ül és éppen azt beszéli egy fiatalabb kőrnek, hogy ő „negyvenyoloban” a csatatéren játszott egyszer több tisztársaival „huszonegyet”, ti. aki legelőször huszonegy németet vágott le, elkiáltotta magát „resto”, s behúzta a bankot. Egyébiránt mindig nagy malőrben volt, mert valahányszor feléje vágott kardjával a huszonegyediknek, rendszeren kettőt talált leütni — azaz elfuccsolta.« (Krk 27. köt. 69. l.)
- 10 »resto«, 16: »fuccs«, 34: »matt« — kártyakifejezések.
- 16 *cserepár* — régi katonai elnevezés: az egykori határőrvidéken szolgált katona.
- 70 : 24 »a doktori tudomány... a halottakat szaporítja« — MK orvosellenes nyilatkozatairól részletesen szölkünk *A fekete kakas* jegyzetei közt (Krk 12. köt. 214—5. l.).

SÖRIVÓK

- M. I. *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. június 14., 4. évf. 163. sz. (2. l.) *A fővárosból* című karcolatok rovatában. Névjelzés: -th -n.
- II. a) 1914. *Jk 41. köt.* = *Hi 9. köt. Dekameron II. köt.* 122—126. l.
- b) [1929.] *MKMR—Fr 26. köt.* Önkényesen megváltoztatott új kötetcímmel: *Rajzok és szatírák*. [Címlapkiadás.]
- c) [*Évszám nélkül.*] Ua., mint a II. b), de sorozat-címlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Mikszáth, feleségétől különválva, a pesti vendéglők törzszakalainál töltötte szabad estéit, barátaival. Részt vett a férfitársaságok gasztronómiai örömeiben (kedvenc étele a túróscsusza volt); megfigyelte és megismerte a sörivók és borivók nagymestereit, — egyszóval azt a világot, amelyet később, egyik kisregényében (*A sipsirica* Krk 15. köt.) ő maga is, utána pedig kivált Krúdy Gyula a költészet különös varázsába vont...

A *Sörivók* és *A borivók* (amely egy hónappal később jelent meg) a család nélkül, társtalannul hányódó Mikszáth életének éppoly doku-

mentumai, mint ahogy műfaji szempontból pesti életképeinek, rajzainak is legjellemzőbb darabjai közé tartoznak.

*

A *Hi* stb. kiadások szövege ezúttal is megbízhatatlan. Azokban például hiányzik e rajz elejéről két teljes szakasz (71 1–11), az *aludttej* különleges helyesírással ismételtlen *aludtejként* szerepel, s ezeken felül még vagy tíz kisebb-nagyobb hibával és önkényes szöveg-változtatással ékesek.

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
70	2	<i>quod deus avertat</i> — amitől isten mentsen! ne adja isten!
71	28	» <i>stehbier</i> « — mint MK is körülírja: állva, kutyafuttában elfogyasztott sör.
	29	<i>horribile dictu</i> — még kimondani is szörnyű!
	39	» <i>Ment</i> « és » <i>Virágcsokor</i> « — pesti kocsmák, illetőleg kisvendéglők. (MK ebben az időben sokat jár ilyen helyekre a barátaival.)
73	2	<i>a bécsiek forradalma a tizkrajcáros sörért</i> — Ezt a történelmi anekdotát MK többször is említi az 1870-es évekből való írásaiban. Így pl. <i>Garibaldi butéliái</i> c. novellájában (Krk 28. köt. 24. l.), <i>Melyik a külön ember?</i> c. elbeszélésében (a jelen kötet 7. lapján) stb.
	15	<i>Noch a Kriegl!</i> — még egy korsó sört!
	19	<i>Noch a Glas!</i> — még egy pohárral!
	27	<i>Noch a Schnitt!</i> — még egy vágást (pikolót)!
74	1	<i>Der Gorcsakoff... der ist ein schlechter Kerl</i> — Gorcsakov... hitvány (gonosz) fickó. — <i>Gorcsakov, Alexander Mihajlovics</i> , herceg (1798–1883) — orosz diplomata. Ausztria-ellenes és francia-barát politikát folytatott. 1866-ban az orosz birodalom kancellárja lett. Az 1877–78-i orosz–török háború előkészítésében főrése volt. (Erre a szerepére vonatkozik MK söröző-alakjának fenti megjegyzése.)
	12	»— <i>Nix nux. Ich bin selbst der Gorcsakoff...</i> « — Szó sincs róla! Hiszen én magam vagyok Gorcsakov!

Irodalom

Rubinyi Mózes, sajtó alá rendezve a *Hi* 9. kötetét (1914-ben), »Kopott alakok« című — nem egészen találó — ciklusba sorolta MK több típusrajzát, köztük ezeket: *Éji séták és éji alakok*, *Az újságfaló*, *Az ügyvédjelölt*, *A rendőr*, *Egy orosz előfizető*, *Sörivók*. E ciklusról a kötet jegyzeteiben (243. l.) ezeket írja: E rajzok azt bizonyítják, hogy »Mikszáth soká és sokat figyelte a pesti életet és egypár pompásan megfigyelt alakja van a régi Pest életéből. Ezek első pesti újságíró-

kodása idején jelentek meg. Kortörténeti értékük nagyobb, mint az irodalmi, de magának az írónak a fejlődése szempontjából is igen becsesek.*

VALAKI MINDIG LÁT

M. *Lányok Lapja.* (Fel. szerk. és kiadótulajdonos: Dolinay Gyula.)
1877. június 17., 3. évf. 12. füzet (225—229. l.). *Teljes névveljessel.*
Kötetben itt először.

Az erősen didaktikus ízü elbeszélés alapötlete MK *Melyik a külön ember?* c. elbeszélésére emlékeztet. Mindkét novellában minél becsületesebb, emberségesebb magatartás kialakításáért folyik a nemes verseny. Amabban két testvér, sőt ráadásul az apa is tetézi az érdeket, ebben két növendéklány közül az egyik megszégyenül, póruljár a próbán. A próba meglehetősen kíméletlen, sőt kegyetlen!

Az elbeszélés tárgyát és szerkezetét illetően annyiban érdemel figyelmet, hogy egy későbbi remek Mikszáth-novella (*Az öreg Dankó bácsi*, 1878.) első körvonalait mutatja. Itt is egy előkelő úr iskolalátogatásáról van szó, amely miatt a tanítóné asszonyom csengettyűszóval türelmetlenül hívogatja haza férjét az immár elkészült ebédhez. Sőt *Az öreg Dankó bácsi* c. novella leghatásosabb epizódja is bennfoglaltatik már ebben az elbeszélésben: gróf Pálffy Mór iskolalátogatása és a kérdésére kapott bátor felelet.

A szövegről

Lap Sor

- 77 3 Szent-Illyéni, de a *Lányok Lapjában* 80 : 15 Szentillényi
[Egységesen az előbbi névalakot alkalmaztuk!]
82 : 3 Ekkor feláll . . . s így szól: (*Lányok Lapjában* sajtóhibával:
Ekkor felállt [így!] . . . s így szól: [Javitottuk!]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 75 : 16 *Fenyéri Irma* — a Fenyéri névvel már találkoztunk MK *Miért fél Stofi bácsi a porostól?* c. elbeszélésében (Krk 27. köt. 48. l.)
21—25 Mikszáthnak egyik legfőbb költőeszménye Petőfi volt. Sokszor hivatkozik reá és verseit gyakran idézi. Ezúttal — úgy látszik — nem volt kezeügyében Petőfi-kötete, s csak emlékezetből idézget. Petőfi »Szeget szeggel« c. költeményét »Jaj a hátam oda van« c. műnek mondja, az »Egy gondolat bánt engemet« címűt pedig így írja körül: »az az utólréhetlen viharos költemény, melyben ez fordul elő: „Ott essem el én, a harc mezején.”«
77 : 3 *Szent-Illyéni* — költött név. MK egyéb írásaiban is előfordul.

Lap Sor

79 : 8 *a honvéd-menház* — Több évi országos gyűjtés után 1871. okt. 1-én helyezték el a 48-as honvédek menházának alapkövét. A menház »a soroksári vámsorompókon kívül, a helyőrségi kórházon és a közvágóhídon túl» feküdt, közel a Dunához. — A honvéd-menház költségeire való gyűjtés szerepel MK *A kemény ember* c. elbeszélésében is: Krk 27. köt. 12—14. l.

Irodalom

W. Petrolay Margit »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« c. dolgozata II. részében (ItK 1956. 4. sz. 424—5. l.) az elbeszélés tartalmi ismertetése után megállapítja: »A novellában itt-ott felcsillannak Mikszáth kitűnő írói tulajdonságai, bár nem mindenütt tudnak áthatolni a „hivatalból” ifjúsági író pedantériáján.«

AZ IVÁS MŰVÉSZETE

M. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. június 20., 4. évf. 169. sz. (2. l.) a tárcarovatban. Névjelzés: —*th* —*n*. Kötetben itt először.

Föltevésünk szerint: ez a novella adott ösztönzést Mikszáthnak és a Budapesti Napilap szerkesztőjének ahhoz, hogy az 1877 áprilisában kitört orosz—török háború által keltett közönségérdeklődéssel számolva külön ciklust indítsanak az orosz és török tárgyú elbeszélések s anekdoták számára *Hasis és Vutki* címen. (Ld. jegyzeteinket alább: 267. l.)

Mikszáth — nagyobb hatás kedvéért — úgy adja elő ezeket a történeteket, mintha a Budapesti Napilap kiküldött tudósítójaként a hadszíntéren járt volna s személyesen látta—hallotta—tapasztalta volna az itt elmondott eseteket: »Útunkban egy kapitánnyal s egy főorvossal ösmerkedtünk meg« — írja a bevezetésben (83 : 7).

85 : 29 »*Szent Vazilra mondom...*« — Szent Vazul (vagy Basilio) (szül. 330 körül, meghalt 379-ben) cezareai érsek volt, aki szigorú aszkétikus életet élt. A görög egyházban — így a cári Oroszországban is — nagy tiszteletben tartották. — A MK által használt különös névalak (Vazil) a Vazul és Basilio szóból keletkezett változat.

Ezt az elbeszélést *Rubinyi Mózes* is számontartotta bibliográfiájában (MK élete és művei. Bp. 1917. 105. l.), de a közös cím alatt elmondott két anekdota közül csak a másodikat említi.

»HASIS« ÉS »VUTKI«

M. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. június 23—július 12., 4. évf. 172—191. sz. A ciklus-cím írásmódja a Budapesti Napilapban: »*Haschis*« és »*Wutki*«. A következő szer-

kesztői lábjegyzetekkel: I. (jún. 23): »E cím alatt koronkint orosz és török történeteket fogunk közölni.« II. (jún. 24.): »E cím alatt ezentúl koronkint török—orosz történeteket fogunk közölni — leginkább a mostani háborúból merítve. A szerk.« III. (jún. 30): »E cím alatt koronkint muszka és török történeteket fogunk közölni a legközelebbi korból. Szerk.« A IV. sz. közleménynél (júl. 12) már elmaradt a szerkesztői lábjegyzet. — A közlemények részletezése:

- I. június 23. (172. sz. 2. l., a tárcarovatban.) *Egy poéta története.* Névjelzés: —*th* —*n*.
- II. június 24. (173. sz. 2. l., a tárcarovatban.) *Ukáz.* Névjelzés: —*th* —*n*.
- III. június 30. (179. sz. 2—3. l., a tárcarovatban.) *Muszka vendégszeretet.* Névjelzés nélkül.
- IV. július 12. (191. sz. 2. l., a tárcarovatban.) *Állatok a muszka hadseregben.* Névjelzés: *M—th K—n*.

Kötetben itt először.

Az 1877 áprilisában kitört orosz—török háború élénken foglalkoztatta az európai és a hazai sajtót.

A két hatalom közt folyó mérközést a magyar közvélemény jelentős része érzelmi alapon s nemegyszer erős nacionalista színezettel ítélte meg. Az Osztrák—Magyar Monarchia balkáni hódítói politikája ugyanis ellentétbe került a cári imperializmus érdekeivel, s ezért a kormány a közvéleményt oroszellenes irányba igyekezett befolyásolni. Felhasználták erre a múlt emlékeit. A sajtó határozottan állást foglalt a szabadságharcunkat leverő cári hatalommal szemben és testvéri rokonszenvet nyilvánított a törökök iránt, akik másfél századdal ezelőtt Rákóczinak és híveinek, a közelmúlt negyedszázadban pedig a katasztrófa után kibujdosott hősöknek adtak otthont és menedéket.

Mikszáth, mint a Budapesti Napilap munkatársa, lapjába írt tárcáiban és *Apróságok* című karcolataiban hónapokon át tárgyalta az orosz—török háború eseményeit, s a sajtó általános hangjának megfelelően erős török-szimpátiával kísérte a fejleményeket. Török-szimpátiáinak emlékét török tárgyú elbeszélései őrzik, (Ld. Krk 27. köt. 123—126. l. és jegyzeteinket 304.l., valamint *A putnoki Pajkos* c. elbeszélését és ahhoz fűzött jegyzeteinket a jelen kötetben.) Viszont a cári hatalommal szemben érzett ellenszenvét a »*Hasis*« és »*Vutki*« c. ciklusban öntötte ki.

Ha Mikszáth nem is tudta függetleníteni magát az általános közhangulattól, oikkeiben, írásaiban szatírája többnyire csak a cárizmus rendszere ellen irányul, — magát az orosz népet alig érinti. Az orosz nép iránt komoly, mély rokonszenvet érzett. Legkedvesebb írói közé tartoztak a haladó orosz irodalom nagy képviselői: Turgenyev, Tolsztoj, Dosztojevskij, Csehov. Tolsztojt óriásnak nevezte és általában a klasszikus nagyság egyik legjellegzetesebb példájának tartotta. Hasonló elismeréssel, szeretettel említi ismételten Gogolt és Csehovot, kiknek műveit — mint írja — minél gyakrabban szeretné látni a magyar olvasók kezében . . .

Midőn Mikszáth gondolkodásának és szemléletének helyes megismerése érdekében ezekre a fontos mozzanatokra rámutatunk, s visszatérünk 1877. évi munkásságához: hivatkozunk egyúttal Jókai hasonló magatartására és annak irodalmi megnyilatkozásaira. Jókai ez időbeli hasonló felfogását főleg »Eszak honából« 1878., »Szabadság a hó alatt« és »A török világból« 1880. c. műveiben tanulmányozhatjuk.

A ciklus-cím: »Hasis« és »Vutki« átlátszóan utal a szembenálló felekre. A hasis a törökök, a vutki az oroszok kábító itala. A kettős címnek megfelelően a ciklusban részint orosz tárgyú elbeszélések közölt (I—IV. sz.), részint pedig török tárgyúakat (V—VI. sz.). Ez utóbbiakat (*A pasa macskája, II. Mahomed szultán és az építész*) ld. a Krk 27. kötetében: 123—126. l. és jegyzeteink uo. 304—305. l. E novellák ugyanis félévvel azelőtt már megjelentek a Hasznos Mulattatóban (1877. jan. 28.), és csak másodközlésben kerültek (1877. júl. 14.) a szóban levő ciklusba.

(Megjegyzendő, hogy nemcsak Mikszáthtól, hanem másoktól is olvashatunk egy-egy darabot ebben a ciklusban. Így pl. a VII. sz. elbeszélést, amelynek címe »Orosz furfang«, B—r jeggyel Borostyáni Nándor írta: Budapesti Napilap 1877. aug. 23.)

Aligha tévedünk, ha úgy véljük, hogy Mikszáthnak és a szerkesztőnek a ciklus megindítására a jún. 20-án megjelent *Az ivás művésze* című, szintén orosz tárgyú elbeszélés adott ösztönzést. Ha utólag kötetben is kiadta volna Mikszáth, bizonyára ezt is belefoglalja a ciklusba, és ezzel együtt *A kínai mikádó* címűt (megjelent ua. év okt. 18-án), amelynek egyik főalakja Sándor cár.

Az elmondottak után természetes, hogy ezek az anekdotaszzerű apró novellák erősen irányzatosak: a cári hatalom urait, részint magukat a cárokat, részint pedig környezetüket, híveiket állítja többnyire torzító tükrök elé, élesen megvilágítva bűneiket, zsarnokságukat és ostobaságukat.

Elbeszéléseinek irányzatosságát és meséinek »hitelességét« Mikszáth egy nála már többször tapasztalt írói fogással is fokozza. Anekdotáit ugyanis közvetlen élmények gyanánt mondja el, mintha ezeket a Budapesti Napló kiküldött tudósítójaként látta s hallotta volna a helyszínen. »Útunkban egy kapitánnyal s egy főorvossal ösmerkedtünk meg« — mondja *Az ivás művésze*iben. »Mikor nem rég az orosz főhadiszálláson jártam...« — így kezdi az *Allatok a muszka hadseregben* c. elbeszélését stb.

Egy poéta története: anekdota a zsarnokságáról híres I. Pál cár francia származású »udvari poétájáról«, kinek eredeti neve Gaillard volt. (A név önkéntelenül emlékeztet MK 1871-ben írt szép elbeszélésének hőisére, *A kedves Gaillard apóra*, s igen jellemző a tekintetben, hogy Mikszáth — kivált idegen alakjainak elmevezésében — rendkívül szűk névkészlettel dolgozott.)

Muszka vendégszeretet. A névjelzés nélküli elbeszélés szerzőségét könnyűszerrel állapíthatjuk meg az anekdota előadásából és tartalmából. A bevezető szakaszban éppúgy hivatkozik női példaképekre (Zrínyi Ilona, Széchy Mária, Ronow Agnes stb.), mint több más írásában. (Ld. a *Tárgyi magyarázatok* közt!)

Állatok a muszka hadseregben. Mikszáth nagy előszeretettel írogatott állatokról: lovakról, tehenekről, bárányokról, kutyaokról, macskákról, madarakról stb. E kedvelt témakörébe vonja »a muszka hadsereg« állatait is, mint ahogy nem sokkal előbb *A pasa macskájá-*ról szintén kedves történetet mesélt. (Krk 28. köt.)

*

Helyénvalónak látjuk itt rámutatni arra, hogy honnan, milyen korábbi ismeretekből újíttotta fel Mikszáth a hasis képzetét.

Egykori lapjában, a *Mulattató*ban (1874. febr. 6., 6. évf. 6. sz., 22—23. l.) egy névtelen cikket közölt a hasisról. A cikk részletező adatai mutatják, hogy valamely külföldi lapból fordította Mikszáth. Minden valószínűség szerint németből; erre vall a szó németes írásmódja, amelyet később, 1877-ben is megtartott, — de amelyet mi átfirtunk a mai helyesírásra. A *Mulattató*-beli cikk címe: *A haschisch*. Nos, ennek a három éve fordított közleménynek emlékképei sugalmazták neki a »*Hasis*« és »*Vutki*« ciklus-címet. — Kiemeljük a cikk érdekesebb szakaszait:

»Ez a különös szó azt jelenti, t. olvasóim, amit a magyarnál a pálinka, a szlávoknál vutka, a franciáknál likőr, az angolnál grog. Hála istennek, hogy mi a hasist még csak nevérről sem ismerjük, mert bizony hogyha oly közelről ismernők, mint a pálinkát, úgy talán kétségbe kellene esnünk a jövőnk felett! — Pedig a hasis nem egészen ismeretlen előttünk, vagy más szóval: ha a leányt nem ismerjük is, a leány anyja annál ismeretesebb. Értem a kendert, melyből a keletiek kábító italukat, a „hasis”-t készítik. Míg nálunk a mévél és úri emberek kávé, teát és puncsot; a köz- és míveletlen nép pedig a pálinkát isszák: addig keleten rangkülönbség nélkül a hasist élvezik oly mértékben, hogy nem ritkán egész családok részegen hevernek a földön. Törökország, Perzsia, India, Középamerika, Brazília, Észak-Afrika és a hottentották — számra nézve több mint 300 millió ember — valószínűs dühvel fogyasztják a hasist. Keletindia egyedül majdnem 7 millió tallért vesz be évente a hasisért. Különösen a török vallású népek, Mohamed tanainak követői isszák nagymértékben, minthogy szent könyvük, a Korán, tiltja a bor és másféle szeszes italok élvezetét. Így tehát a hasis pótolja a bort, sert és a pálinkát. Mértékkel élvezve semmi sem ártalmas; ámde a mi köznépünk oly mértéktelenül issza a pálinkát, hogy roppant azoknak száma, kik általa évente erkölcsileg és anyagilag tönkrementek. A pálinka zsihasztja, fonnyasztja az idegeket, erőtlenné és lustává teszi a testet, tétovázóvá az akaratot. Éppen ilyen hatása van a hasisnak is, sőt ez nagymértékben elősegíti, felcsigázza a képzeletet, s azok, akik isszák s megrészegeznek tőle, azt vélik, hogy boldog álomba merülnek. Hírreves utazóink, Vámbéry, ki ezer meg ezer veszályal küzdve Középázsiaiba utazott: a maga művében több helyen emlékezik meg a hasistól megrészegeedett boldog álmadókról. — Mi a kendert szárai, fonalai vagy az olaj miatt termesztjük... Az indiai kender (*Cannabis Indica*) sűrűbb szövetű és

lombosabb, mint a mienk. A mi kenderünk is bódító szaggal bír, midőn virágzik, de az indiai kender számosabb és erősebb szagú részecsekkel [= részecskékkal] bír, mint a mi északi s épp emiatt illatban szegényebb növényünk... A kender virágát vagy leveleit vízben főzik s belevegyítenek mandolát, tökmagot, cukrot és tejet, s ily módon elkészítve adja a részegítő italt. A kender gyökereit is szokás kifőzni. A gyantát, mely a kenderből kiszivárog, vajban főzik ki s belevegyítenek mósuszt, kámfort, cukrot, mandolát és ópiumot, s ha már megülepedett, akkor eszik. Az indiai kender megszáritott leveleit pipázzák nagy élvezettel. A kendergyanta mint gyógyszer enyhíti a görcsöket s álmat hoz az ember szeméire, de gyengébb hatású, mint az ópium. A hasis, ha sokáig áll, kábító erejéből nagyon sokat veszít. Ha valaki mértéktelenül issza, tébolyt és űrültséget okozhat éppúgy, mint a spiritusz.*

Tárgyi magyarázatok

I. Egy poéta története

Lap Sor

- 86 : 3 *Prém József* (1850—1910) — középiskolai tanár, író. Költéményei, elbeszélései, tárcái, könyvismertetései és színikritikái számos folyóiratban jelentek meg; önálló köteteinek száma is tekintélyes. 1878-ban a Petőfi Társaság tagja lett; ahhoz az írói körhöz tartozott tehát, amellyel MK a hetvenes évek végén együttműködött. MK mindig kicsinylőleg szól Prém Józsefnek valóban középszerű írói tehetségéről. Viszont Prém József is némi éllel ismertette MK egyik novelláskötetét.
- 4 *I. Pál* orosz cár (élt 1754—, uralk. 1796—1801) — III. Péter cár és II. Katalin cárnő egyetlen fia. A francia forradalom eszméit szigorú cenzúrával tartotta távol birodalmától. 1801 márciusában udvari előkelőségek (grófok, hercegek, tábornokok) összeesküvést szöttek ellene és megfojtották.

II. Ukdz

- 88 : 1 *II. Katalin* orosz cárnő (élt 1729—, uralk. 1762—1796) — a fennebb említett I. Pál anyja. Férjének, III. Péter cárnak meggyilkoltatása után ő került a trónra és kegyenceinek (Orlov, majd Potemkin) segítségével uralkodott.
- 89 : 6 *a societás crème-je* — a legelőkelőbb társaság, a társadalom »színe-java«.
- 90 : 6 *damascén pengéjű kard* — damaszkuszi penge. Damaszkusz városa (Szíriában) évszázadokon át híres volt fegyverkészítő iparáról.

III. Muszka vendégszeretet

- 91 : 5—6 *Zrínyi Ilona, Széchy Mária, Ronow Ágnes* — mint a női erények mintaképei — más történelmi szerepű nőalakokkal együtt — MK egyéb írásaiban is előfordulnak. Pl. *A fotográfiaak regénye* (KrK 27. köt. 171. l.), Mauks Ilonkának írt egyik levelében (KrK 24. köt. 46. l.), *A jellem* című eszmefuttatásában (KrK 51. köt. 17. l.). Ld. ottani jegyzeteinket is!
- 7 *Sziklay Emma* — énekesnő a hetvenes években. (A színház-történet ma már nem is tartja számon.)
- 92 14 »*de Caux marquis Adelinája és Nicolini...*« — francia regényalakok. (Említsük MK akkori sokféle olvasmányára is rávilágít.)
- 93 4 *Carszkoje Szelo* (Mikszáthnál: Zarskoje-Selo) — szó szerint »cári falu«; szép fekvésű város Leningrád közvetlen közelében; a benne levő egykori cári nyaraló nagy fényűzéssel épült.
- 7 »*pökhölyke*« — Így becézte MK a feleségét is, s egy pár novellájában szintén előfordul mint becenév. Pl. »*pehelykém*« szóalakkal *A jó palócok* között *A gyerekek* címűben.
- 19 »*Mimim*« — MK leggyakrabban ezzel a becenévvel szólította feleségét is. Ld. *Levelezésének* I. kötetét, KrK 24. köt. De némelyik szubjektív tárgyú novellájában is előfordul e név, pl. *A mézeshetek* címűben, Szegedi Napló 1879. nov. 16.
- „ 22 és 94 : 32 *Balázs Sándor* (1830—1887) — egészséges humorú elbeszélései korának kedvelt olvasmányai voltak. Dickens és Thackeray tanítványa, fordított is tőlük. Lapokat és almanachokat is szerkesztett; egy ideig Szana Tamás mellett társszerkesztője volt A Petőfi-Társaság Lapjának, ahová MK is dolgozott. Számos önálló munkája jelent meg. — MK baráti köréhez tartozott; írónk sokszor emlegeti, mindig szeretettel és barátsággal.
- 26 »*Idővel még tán a bazilika is felépül...*« — A budapesti bazilika építése 1851-től 1890-ig tartott. Építkezés közben egyszer, 1868-ban, kupolája összeomlott.
- 26 »*„Romhányi” utolsó strófája is készen lesz...*« — Gyulai Pál évtizedeken át írta és részletekben közölgette »Romhányi« c. versesregényét, de végül is befejezetlenül hagyta hátra. Kortársai (Jókai is, Mikszáth is) sokat tréfálkoztak a soha el nem készülő mű felett.
- „ 36 »*stoure*« — itt: táncfordulat.
- „ 39 *Bundás-Páty* — költött helységrév.
- 94 : 24—28 *a süllyesztő gépezet* — újból felhasznált regénybeli szerepét, illetőleg módosított alkalmazását (mint »emelő gépezet«) ld. a *Különös házasság* I. köt. XIII—XIV., és a II. köt. II. fejezetében. KrK 13—14. köt.

- 95 : 24 »Petőfivel egyszer sem találkoztam az ólombányákban.« — A Petőfi-legendák egyike volt az, amely szerint a költő a cári sereg fogságába került és a szibériai ólombányákba száműzték.

IV. Állatok a muszka hadseregben

- 95 : 5 az 1854-iki hadjárat — a krími háború.
 98 : 2 Grubiczy Géza (1842—1893) — gazdasági szakíró, aki különösen a baromfitenyésztés előmozdítása terén szerzett érdemeket. Számos gazdasági tárgyú műve jelent meg, köztük »A tyúkászat« (Bp. 1874), amelyet MK is említ.
 7 Dienstreglement — katonai szolgálati szabályzat.

A NEMES SZÍV FENT ÉS ALANT

M. *Lányok Lapja*. (Fel. szerk. és kiadótulajdonos: Dolinay Gyula.)
 1877. július 1., 3. évf. 13. füzet (4—7. l.). Teljes névjelzéssel.
 Kötetben itt először.

A német mintákból kölcsönzött, szentimentális hangulatú ifjúsági tanító mesék egyik változata. Az uralkodó társadalmi felfogás és a kötelező pedagógia szerint: az emberiség természetszerűleg oszlik gazdagokra és szegényekre, s a gazdagok maradéktalanul teljesítik »erkölcsi kötelmeiket«, ha időnként alamizsnát vetnek a szegényeknek. Ugyanezen morál szerint: a jóság előbb-utóbb elnyeri méltó jutalmát.

Ezen »erkölcsi elvek« diadalának egyik példája a szóban levő elbeszélés.

A kapitalista álerkölcnek és a hazug szentimentalizmusnak éppúgy hódol ez a nem tudjuk honnan kölcsönzött mese, mint ahogy azt Mikszáth németből fordított elbeszélésétől kezdve (*A gyermeki szeretet jutalma*, 1874. Krk 28. köt.) *Órszike történetén* keresztül (uo.) a jelen és a soron következő kötetekben még nemegyszer látni fogjuk.

De ez örökölt és kölcsönzött hibák mellett feltűnnek a realista Mikszáth vonásai is. Kár, hogy éppencsak felvillannak! Amikor a századvégén gyors iramban kapitalizálódó főváros egyik sötét foltjáról, az utcák nyomoráról szól, s bemutatja az utcán üzletelő csavargó gyerekeket: a gyermekek iránt mindig rendkívüli melegséggel érző Mikszáth őszintén, leplezetlenül tárja fel ezek nyomorúságos helyzetét. Az utcasarkokról rendőr kergeti szét őket: »Takarodjatok innen!« — de »nincs a nagyvilágon senki, aki azt is meg tudná mondani: hova?« — Ki ne ismerne rá az élmény közvetlenségére, amikor Mikszáth (korának legélesebb szemű krónikása!) azt is följegyzi, hogy ezeknek a csavargó gyerekeknek igazi jótétemény, ha egy-egy percre bebocsátják őket a szomszédos kávéházak szolgálói, hogy a meleg teremben kávézó uraságoknak is kínálhassák cikkeiket...

Ez már nem külföldi minták után rajzolt kép, hanem a pesti életből ellesett jelenet. Dokumentum az utókor számára.

A szövegről

Egynéhány nyelvi különösség és javításaink (zárójelben a Lányok Lapja, röviden: LL szövege):

Lap Sor

- 99 : 13 bogácsa [pogácsa helyett]
15 Mert hát az ilyen szomorú gyermekéletnek (LL kihagyással: Mert hát ilyen szomorú gyermekéletnek) [Betoldottuk a hiányzó névelőt !]
- 101 : 34 társalgóné és alább, a 38. sorban: báróné (bárónő, baronesz helyett) — MK későbbi írásaiban sem különbözteti meg a -né, -nő szavakat s vegyesen használja őket.
- 102 : 26 Ezzel az úrhölgyekkel a fényes hintó elrobogott a városliget felé. (LL pongyola fogalmazás vagy sajtóhiba miatt: Ezzel az úrhölgyek s a fényes hintó elrobogott [!] a városliget felé.) [Értelemszerűleg javítottuk !]
- 103 : 1 ugrándoza (LL sajtóhibával: ugrádozva)
- 104 : 37 — Oh, báróné — mondá a madame fojtott hangon (LL MK tollbotlása vagy sajtóhiba miatt: — Oh, báróné — mondá a báróné [!] fojtott hangon) [Értelemszerűleg az előző mondat madame kifejezését alkalmaztuk itt !]

Irodalom

W. Petrolay Margit »MK elfelejtett ifjúsági írásai« c. dolgozata II. részében (ItK 1956. 4. sz. 425. l.) igen helyesen »érzelmes történetké«-nek nevezi ezt az elbeszélést, s rövid tartalmi kivonatát adja.

EGY ROSSZ ELŐFIZETŐ

- M. I. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. július 1., 4. évf. 180. sz., a tárcarovatban. Névjelzés: —th —n.
- II. a) 1914. Jk 41. köt. = Hi 9. köt. Dekameron II. köt. (118—121. l.)
- b) [1929.] MKmR—Fr 26. köt. A Révai Testvérek kiadó-cég által önkényesen megváltoztatott új kötetcímmel: *Rajzok és szatírák.* [Címlapkiadás.]
- c) Ua. mint a II. b) — de sorozat-címlap nélkül. [Címlapkiadás.]

A karcolat hőse, Kőkényesi Jóska, Petőfi »Magyar nemes«-ének elfajzott unokája. Ő már olvas, csak éppen előfizetni nem akar olvasmányaiért. Ahhoz a népes családhoz tartozik, melynek tagjaira Csokonaitól kezdve Arany János, Tompa Mihály, Jókai és sokan mások hiába panaszkodtak egy évszázadon át! Nem lehetett rávenni őket a prenumerációra! Inkább egész nap az újságokat járató kávéházakban lebzseltek vagy kölcsön kérték az olvasnivalót, de nem voltak

hajlandók pénzt kiadni, »áldozatot hozni« könyvért, újságért, folyóiratért . . . (A feudális korszak mecénásoktól támogatott könyvkiadása után jelentkező előfizetéses könyv- és folyóiratkiadás hazai formáit ld. Bisztray Gyula »A prenumeráció« c. tanulmányában: »Magyar Századok.« Emlékkönyv Horváth János születésének 70. évfordulójára. Bp. 1948. 177—192. l.)

A nyomtatott betűírt pénzt kiadni nem szerető potyaolvasókat MK nemegy írásában gúnyolta ki. Ilyenek: *Az újságfaló* c. rajza és *Mi mindent örökölhét az ember őseitől?* c. anekdotája (mindkettő: Krk 28. köt.), ilyen többek között a *Pesti Hírlap! Ki ad többet érte?* c. tréfája is (*Anekdoták* I. köt. 91—97. l.) stb.

Ezúttal a százéves típus egyik egyedi példányát mutatja be éles megvilágításban.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 105 : 1 *Kökényesi* — nemes família, mely a Máramaros megye Kökényes községből származtatja magát.
- 1 *Kajánpikkelyes* — költött helységnév. (A Budapesti Napilap szövegében e helyen *Kajánpikkelyesd* név szerepel, de alább, a 106. lap 16. és 24. sorában, valamint a 108. lap 19. sorában *Kajánpikkelyes*. Egységesen ezt a nevet alkalmaztuk!)
- 2 *Természettudományi Társulat* — hazánk legnagyobb és legrégibb természettudományi egyesülete. Bugát Pál pesti egyetemi tanár kezdeményezésével 1841-ben alapították. Legfőbb kiadványa a *Természettudományi Közlöny* c. havi folyóirat, amely 1869-ben indult meg.
- 7 *Keleti kérdés* — A török birodalom hanyatlása óta (a XVIII. század utolsó harmada óta) az európai nagyhatalmakat állandóan foglalkoztató politikai kérdés, mely elsősorban a Balkán-félsziget népeinek sorsára, tágabb értelemben pedig a török birodalom egyéb tartományainak viszonyaira is vonatkozik.
- 13 *ezek a török dolgok* — utalás az 1877. évi orosz—török háborúra.
- 14 *csok jasa* — soká éljen! (török szólás).
- 18 *sofja* — a mecsetekben művelt, teológiai tanulmányokkal foglalkozó ifjak török elnevezése.
- 107 : 11 *Osernátony Lajos* (1823—1901) — publicista és politikus. 1848—49-ben Pálffy Alberttel együtt szerkesztette a *Március Tizenötödike* c. lapot. Kossuthnak bizalmas embere volt; az emigrációban is értékes tevékenységet fejtett ki. Hazatérve, a kiegyezés után Tisza Kálmán politikájának híve, s hosszabb ideig képviselő volt.
- 11 *Lukács Béla* (1847—1901) — politikus. 1872-ben Deák-párti programmal képviselővé választották. 1886-ban a MÁV

- igazgatójává, 1889-ben a kereskedelmi minisztérium államtitkárává, majd pedig Baross Gábor halála után (1892) kereskedelemügyi miniszterre nevezték ki.
- 107 12 *Tisza Kálmán* (1830—1902) — 1875-től 1890-ig miniszterelnök. A *Cikkek és karcolatok* ciklusában (Krk 51., 52. stb. köt.) sokszor és részletesen foglalkozunk működésével.
- 12 *Helfy* (Mikszáthnál: *Helfi Ignác* (1830—1897) — politikus és író. Kossuth személyes híve, részt vett az emigráció munkájában is.
- 13 *»Mint agyarkodik Gyulai Jókaira«* — Gyulai Pálnak Jókai-bírálatait az egykorú közvélemény nagy ellenérzéssel, megütközéssel, idegenkedve fogadta. Mikszáth is osztozott a közvélemény ítéletében. Gyulai ily tárgyú kritikái: Jókai legújabb művei (1869), Újabb magyar regények (1873), Jókai mint hírlapíró (1875), A Petőfi-társaság közüléséről (1877) stb. (Ld. Bírálatok c. kötetében, Bp. 1911.)
- 108 5 *Trattner — Károlyi naptár* — Trattner Máttyás (1745—1828) pesti könyvnyomdász 1827-ben vejeének, Károlyi István királyi táblai ügyvédnek adta át üzemét. Ettől fogva vállalatuk Trattner—Károlyi nyomda néven működött; egyik legnépszerűbb kiadványuk a kalendárium volt.

VIZSGÁLATOK UTÁN

M. Hasznos Mulattató. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1877. július 8., 5. évf. III. köt. (4—11. l.) *Teljes névjelzéssel.*
Kötetben itt először.

Ismét egy tanítómese, melyben a didaktikus szándék elfojtja a költészetet. Szemléletes példája annak, hogy MK 1877 körül írt ifjúsági elbeszélései nem annyira poétai ihletből születtek, mint inkább a *Hasznos Mulattatót* és a *Lányok Lapját* kezében tartó barátjának, Dolinay Gyulának szerkesztői programjához igazodtak. A *Hasznos Mulattató* kifejezetten a »népkönyvtárak alapítását és fejlesztését« kívánta szolgálni, s ez a feladat elsősorban a falusi iskolák és népkönyvtárak körébe utalta. A szerkesztő tehát lapja munkatársaitól főleg olyan témák kidolgozását kérte, amelyek közvetlenül a falusi kultúra feladatait segítik elő. Ezért közölt a lap ismeretterjesztő rovataiban minél több mezőgazdasági tárgyú cikket, s ezért kívánta meg, hogy még szépíró-munkatársai is, élükön Mikszáthtal, a lap gyakorlati céljait támogassák.

Ez az elbeszélés *Az első nap* c. rajz (*Lányok Lapja* 1877. ápr. 1.) ikerpárjaul tekinthető annyiban, hogy mindkettőben egy-egy jól tanuló s továbbtanulásra vágyó lány, illetőleg legényke »első napját« ábrázolja: az iskolából az életbe kilépő ifjak első napját . . . Annak hősnője, Kati, a háztartási teendőkkel ismerkedik, emezé, Matyi, a földművelésbe kénytelen beletanulni, »mivel csak negyedtelkes ember az ap-

ja, aki nem tudja tovább taníttatni . . . Abban is hasonlítanak ezek az elbeszélések, hogy az író mindkettőben a falusi élet haladását, fejlődését követeli egy-egy maradi közmondás cáfolatául. Az első napban a megcáfolandó, helytelen falusi bölcsesség ez volt: »Ne akarjon a csirke többet tudni a tyúknál!« Ebben az elbeszélésben pedig ezt a helytelen okoskodást akarja megdönteni: »Ha az apám, öregapám is így csinálta ezt vagy amazt s mégis megélt, minek csináljam én másképp?!« (115 : 29—30)

Egyébként az elbeszélés annak a testi-lelki átalakulásnak rajza, ahogyan az iskola legelső tanulójából erős akarattal a falu legelső gazdája lesz. Az akkori hivatalos pedagógia örülhetett a Matyi metamorfózisának — de a mai olvasó számára merőben idegen a mondani-valója. A fiatal Mikszáthnak ezen az elbeszélésén is még túlságosan érzik a századvégi álromantika hatása. Meséje épp a megoldásában leggyengébb: nincs meggyőző ereje!

Talán nem tévedünk, ha az elbeszélés egynémely jelenetében és kifejezésében Arany János »szellemujjának« nyomait sejtjük. Mikszáthnak, s kivált a fiatal Mikszáthnak Petőfi, Arany és Jókai voltak legfőbb költői eszményképei. Petőfiből is, Aranyból is sokszor idéz, olykor egész sorokat, máskor csak egyes jellemző szavakat. Ezúttal a »Toldi« képei és kifejezései tündeztek föl előtte. Matyira is olyanféle hatással vannak a gögös Ordas Pista lenéző, elutasító szavai (»Csak nem hiszi talán, hogy összeadom magam vele, egy paraszttal?!« 113 : 23), mint Toldi Miklósról a Laczié és György bátyjára. Az elbeszélés tendenciája viszont a »Toldi«-val szemben éppen az, hogy nem is »kár«, ha egy paraszt-apa fia maga is paraszt marad, — de mintagazdává válik! Mikszáth előadásába, stílusába is alighanem belejátszott a »Toldi«-néhány kifejezése, mint pl. »ostoros« (111:5), »vendégoldalú szénásszekér« (112 : 34) stb.

De Arany János műveinek életre szóló benyomásai mellett a fiatal Mikszáthnál egészen kis csillagok hatására is föl kell figyelünk. Éppen efféle »népnevelő« irányzatú elbeszéléseinél egyik tanítómestere a Tánacsics Mihály kezdeményeit folytató, egyébként igen középszerű Boross Mihály volt, aki egy utópisztikus falusi paradicsomról, »Boldogházá«-ról szötte meséit . . . Íme, Mikszáth paraszthűségében Boross Mihály hű követőjére ismerünk: a falu vezetőjévé, bírájává lett Kulai Matyi is »takarékmagtárt, kiseddóvót« és — Dolinay Gyula öröme — »népkönyvtárt« létesített (116 : 6), s ki tudja még mennyi szép és hasznos intézménnyel boldogította faluját . . .

A szövegről

Javításaink és módosításaink a Hasznos Mulattató (röv.: HM) szövegén.

Lap Sor

108 : 9 A nagy »katedra« (HM: A nagy »Katedra«) [Lehet, hogy MK a nagybetűvel a katedrának a gyerekek világában betöltött fontos szerepét, jelentőségét akarta hangsúlyozni;

Lap	Sor	
		de az is lehet, hogy pusztán sajtóhiba. Ezért módosítottuk.]
110	: 39	harmónia (HM: hármonia)
111	: 30	sehogy sem tudták a magyar nadrágba, meg panyóka mentébe beleöltöztetni, (HM sajtóhibával: ... mentében [!] beleöltöztetni,)
113	: 5	kismiska (HM: Kis Miska)
114	: 21	még talán azt is eltenném. [Szokatlan kifejezés ehelyett: megtenném vagy elvégezném. De nem zavarja a mondat értelmét, ezért nem »javítottuk«.]
115	: 32	mintagazdaságot állított, (HM sajtóhibával: mintagazdagságot állított,)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
108	2	»tudós Garay Máté tanító uram« — MK szklabonyai tanítójáról, Tusnay András uramról szokott ennyi elismeréssel nyilatkozni. Valószínűleg róla mintázta ezt az alakját is.
109	6—10	az egyszeri egyetemi tanár megszólítása hallgatóihoz — alighanem MK pesti jogászéveinek emléke.
	22	Mulyad — Rárósmulyad: kisközség Nógrád megye szécsényi járásában. (MK előszeretettel helyezte meséit szülő-megyéjének tájaira.)
112	11—13	»Vegyétek el, mondja egy francia tró...« stb. — MK külföldi idézetei a legritkább esetben közvetlen átvételek; többnyire idézetgyűjteményekből és az akkoriban divatos »szellemi omnibuszok«-ból kölcsönözte e hatáseltű citátumokat.
	16	»a bibliai mesés történetek« — a múlt század derekáig, még az 1860-as években is forgalomban volt iskolai olvasmányok; részint Losonczy István művei (A szent históriának summája, első kiadása 1771), részint Kis János németből közvetített átdolgozásai.
	24	»vasárnapi iskola« — az elemi iskolai tanulmányok kiegészítése céljából falvakban, kisvárosokban szervezett továbbképző, úgynevezett »ismétlő iskolák«. Bizonyítványaiknak nem volt minősítő értéke.
114	: 29	és az elbeszélés zárósora: »Minden pálya dicső, ha belőle hazádra derül fény« — Kölcsey Ferenc »Versenyemlékek« c. hexameter-sorozatának, vagyis lóversenydíjakra (emlékelyhekre) szánt verses feliratainak egyike (a IV. számú).

Irodalom

W. Petrolay Margit dolgozata (MK elfelejtett ifjúsági írásai II. ItK 1956. 4. sz. 425. l.) rövid tartalmi ismertetést ad.

A BORIVÓK

M. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. július 8., 4. évf. 187. sz. (2. l.) a tárcarovatban. Névjelzés: *th* — *n*.
Kötetben itt először.

Az egy hónappal korábban (június 14-én) megjelent *Sörivők* kiegészítő párja. (Erre Mikszáth maga is utal a második szakaszban: 117: 11.) Ott a sörivők típusát rajzolta, itt inkább a különböző borkedvelők galériájára vet történelmi visszapiillantást.

Tárgyi magyarázatok

A dedikációban említett *Ribicey Gyula* nevű barátja a Hunyad megyei Ribiczey családból származott. Ribiczey Gyulának a Budapesti Napilapban három tárcája jelent meg: júl. 22.: A hónap «el-seje»; júl. 29.: Három sír Erdélyben; nov. 5.: A szép Elvira története.

Lap	Sor	
117	1	»háborús idő« — utalás az 1877 áprilisában kezdődött orosz — török háborúra.
	5—6	<i>Vahot Imre</i> (1820—1879) és <i>Lisznyay Kálmán</i> (1823—1863) — nevezetes borkedvelők voltak. MK ezért hivatkozik rájuk. Vahottal a 70-es években személyesen is megismerkedett. A hozzá hasonlóan palócos ejtéssel beszélő Lisznyay-ról csak ismerősei meséltek neki. (Ld. idevonatkozó följegyzését <i>A költő utolsó karácsonya</i> c. visszaemlékezésének jegyzetei közt: Krk 28. köt. 290. l.)
10		»... többnyire olyan jeles férfiakról, akik inni szerettek« — <i>Az ivás művészete</i> c. elbeszélésére utal.
11		»gyekeztem a „Petőfi-Társaság lapjában” a megillető magas nővóra emelni a korcsma-költészetet...« — MK itt <i>Humor az utcán</i> c. kuriózum-gyűjteményére céloz, amely A Petőfi-Társaság Lapja 1877. máj. 6-i számában jelent meg. (Később <i>Az igazi humoristák</i> c. kötetében, 1879.) E dolgozata többek között »a korcsma-költészettel« is foglalkozik, amennyiben bort s pálinkát dicsérő rigmusokat is tartalmaz.
27—29		»amit pedig ő nagysága [Apafi Mihály fejedelem] ebéd után rendelne vagy parancsolna, az olyannak vételessék vala, mintha semmit sem szökölt volna.« — Ezt a történelmi anekdotát MK több más írásába is beleszötte. Vö. <i>Humor az aktákban</i> (<i>Az igazi humoristák</i> c. kötetben, 1879), <i>A Tiszdék ezüst-neműi</i> (Pesti Hirlap 1882. dec. 10.), <i>A két koldusdiák</i> (Krk 3. köt. 86. l. Uo., a kötet 300—301. l.: Király István jegyzetei arról, hogy Apafi Mikszáthnak legkedveltebb történelmi figurája volt.)
31—32		<i>Solymosi couplet-jei a »Koziki«-ből</i> — <i>Solymosi Elek</i> (1847—1914) színész; a budapesti Népszínháznak megnyitásától tagja volt (1875—1904-ig). Különösen komikus és groteszk szerepekben tűnt ki. — A »Koziki« című háromfelvonásos

- operett szövegírói: Busnach és Liorot; fordította Rákosi Jenő. Zenéjét szerző Charles Lecoq. A Népszínház 1877. ápr. 27-én mutatta be. A japán tárgyú operettben Solymosi Elek Namitu szerepét játszotta. A női főszerepben — egy egykorú beszámoló szerint — »a diadal babérát Soldosnó [Blaha Lujza] nyerte el.
- 117 : 34 — 118 : 2 »egy angol királyi herceg halálnevet lévén kénytelen választani, tokaji borral töltött óriás kádba ugrott be és megfulladt...« — MK itt alighanem III. Richárd testvérbátyjára, George-ra, Clarence hercegére céloz, akit bérgyilkosai előbb leszúrtak, aztán belefojtották »a malvázia-hordóba«. — Shakespeare drámája nem tud arról, hogy a herceg maga választotta volna ezt a halálnevet. Börtönében csak »egy kupa bort« kért, mire az egyik gyilkos így felelt: »Lesz elegendő borod, jó uram.« (III. Richard. I. felv. 4. szín.) — MK tehát nem Shakespeare-től, hanem valamely más olvasmányból kölcsönözte ezt az eltorzított hagyományt.
- 118 12 *Csokonai* (Mikszáthnál: Csokonay) és a boroshordó anekdotáját Petőfi »Csokonai« c. költeménye nyomán említi Mikszáth.
- 119 1 *Lónyai és Kerkápoly gazdálkodása* — Lónyay Menyhért és Kerkápoly Károly pénzügyministersége idején (1867—1870, illetőleg 1870—1873) súlyos gazdasági válságba került az ország.
- 1 *Tisza-rezsim* — Tisza Kálmán 1875. okt. 20-án lett miniszterelnök és 1890. márc. 13-ig vezette a kormányt.
- 17—120 : 18 *Vámbéry Armin* (1832—1913) — a híres utazó és orientalista műveit MK szívesen olvastatta; többször is idézi és hivatkozik rájuk. Az itt közölt anekdotaszerű történetet Vámbéry egyik »cikkéből« vette át.

A SZ... TAMÁS »DOKTORA«

- M. I. *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. július 26., 4. évf. 205. sz. (2—3. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: *M—th K—n*.
- II. *Az én ismerőseim* c. posztumusz kötetében. Sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes. Bp. 6. n. Révai-kiad. 21—26. l. A cím önkényes kiegészítésével: *A Szana Tamás doktora*.

*

Múlt századi szépirodalmunkban s kivált anekdotairodalmunkban a szatíra egyik hálás céltábláját az orvosok alkották. Az orvosokat főképp a tudatlanság, nagyképűség és kapzsiság vétkeiben marasztalta el ez az anekdotikus és szatirikus irodalom. Ezt az orvosellenes irodalmi hagyományt Mikszáth is átveszi, sőt minden írótságánál jobban

kiélezi. A fekete kakas jegyzeteiben (Krk 12. köt. 214—215. l.) rámutatam azokra a személyes okokra, súlyos családi veszteségekre (húgának, édesanyjának, legkedvesebb kisfiának tragikus halála!), amelyek benne ezt a bizalmatlanságot és nagyon rossz véleményt kialakították.

Elbeszéléseinek folyamatban levő feltárása egyre több új adattal egészíti ki Mikszáth kedvezőtlen orvos-szemléletének és szatirikus ábrázolásának képét. Csupán a jelen kötetben — egyetlen év termése közt — négy olyan elbeszélést talál az olvasó, amely az orvosi tudomány tehetetlenségét és az orvosok nagyképűségét s cinizmusát gúnyolja ki («Anyám, ne engedj!», *Mire jó a kártya? A Sz... Tamás »doktora« és Egy borzasztó éj*).

A *Sz... Tamás »doktora«* Mikszáthnak aránylag legenyhébb orvosellenes szatírái közé tartozik.

*

Mikszáth írói fejlődése szempontjából különleges figyelmet érdemel e novella stílusa, kivált a két alak (a fürdővendég és az orvos) beszédmódjának reprodukálása. Az udvariaskodó, fontoskodó, szóismétlő beszédmód, valójában: beszédbeli modorosság a fiatal Mikszáth egyik kedvencének, Dickensnek hű követésére vall. Dickens-hatásokkal ez időben másutt is találkozunk Mikszáthnál: *Az apám ismerősei* Krk 2. köt., *»Ez a ház eladó«* a jelen kötetben stb.

*

Az elbeszélés szenvedő alanya: *Szana Tamás* (1844—1908). Heves megyei birtokosnemes családból származott; apja Heves megye alispánja volt. Ügyvédi oklevelet szerzett, de mindvégig irodalmi pályán működött. A magyar irodalom és művészetek buzgó ismertetője volt a német és francia folyóiratokban s maga is szenvedélyes műgyűjtő. A Petőfi Társaságnak kezdetől fogva főtítkára, majd tiszteleti tagja. 1901-ben a Kisfaludy Társaság is tagjává választotta. Igazgatója volt az Uránia színháznak. Szorgalmas műfordító és szerkesztő. Folyóiratai: Figyelő 1871—75, Otthon 1875—76, Regélő 1876, A Petőfi-Társaság Lapja 1877—78, Koszorú 1879—82. (Egy részüknek MK is munkatársa volt!) Számos önálló művet írt: Csokonai élete, A két Kisfaludy, Molière élete és művei, Magyar költők szerelmei, Újabb elbeszélők, Petőfiné Szendrey Júlia, Izsó Miklós, Jankó János, Markó Károly stb.

Mikszáthtal két hosszabb tanulmánya foglalkozik: 1. Irodalmi Értesítő 1888. (14—15. sz.), amelyet a székesfehérvári Szabadság c. lap is átvett (1887. 114. sz.). 2. Újabb elbeszélők c. kötetében, 1889, a II. fejezet (11—34. l.) Mikszáthról szól. Ezekon kívül több alkalommal ismertette Mikszáth novellásköteteit (Nemzet 1883.: Az apró gentry és a nép; uo. 1884.: A tekintetes vármegye; uo. 1887.: A fészek regényei).

Viszont Mikszáthot is érdekelte a mozgékony Szana Tamás sajátos figurája. Ld. *Szana Tamás*. Budapesti Napilap 1877. nov. 25., kötetben: *Még újabb fény- és árnyképek* 1878., majd pedig *Az én ismerőseim*. Bp. é. n.

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 120 : 6 »Az *Endrődy-jéle kritika*...« stb. — Tréfás célzás arra, hogy Szana Tamás túlságosan megértő kritikát írt Endrődi Sándor összegyűjtött »Költeményei«-ről, amelyek a Petőfi Társaság kiadásában jelentek meg. Szana Tamás az általa szerkesztett Petőfi-Társaság Lapjában (1877. júl. 8., II. köt. 2. sz. 28—30. l.) közölte kritikáját. Idézzük zárószakaszának néhány mondatát: »Endrődi sohasem ír gondolat nélkül és sok érzéke van a belső formák iránt. Valami sajtóságos gyöngédsége, tüze és zenéje van nyelvének, mely még akkor is behízelgi magát, ha néha aránylag kevés gondolatot vagy langyosabb érzelmeket tolmácsol... Ez a költői egyéniség — örömmel vallom be — nyert műveinek összegyűjtése által.«
- 8 *Vadnai* (Mikszáthnál: *Vadnay Károly* (1832—1902) — író és szerkesztő. 1864-től Tóth Kálmánnal, 1867-től egyedül szerkesztette a Fővárosi Lapokat 1893-ig, amikor a hivatalos Budapesti Közlöny szerkesztőjévé nevezték ki. Regényei elavultak, de memoárjai ma is frissen hatnak.
- 11 *Szana Tamás lapja* — A Petőfi-Társaság Lapja c. folyóirat, amelynek MK is munkatársa volt.
- 121 10—12 »a *Manasszes-ügy*« és »*Petőfi megtalálása*« — A Petőfi eltűnése körül támadt legendák között szerepelt az a föltevés is, hogy orosz fogságba került és a szibériai ólombányákban szynlódik valahol... Ezt a mesét 1877-ben ismét felújította egy közönséges csaló, aki Manasszes Dánielnek vallotta magát. Manasszes nyilatkozata szerint: 1849 május végén egy csatában megsebesülve orosz fogságba került, s Bukaresten át Szentpétervárra vitték, ahol [!] öt évig az ólombányában mint munkás dolgozott«. Felsorolta oroszországi hadifogolytársait is, akik között volt »egy Petőfi nevezetű, mivel többször beszéltem, hozzávetőleg kora hatvan év felé jár, ki magát nős- és gyermekesnek mondotta Magyarországon. Ezen úriember előbb az ólombányában mint munkás, később ugyanott mint felügyelő volt, kit azon minőségben ott hagytam«. Manasszes további hazudozása szerint: utóbb besorozták őt a cári hadseregbe [!] és 1853-ban vagy 1854-ben csatába vitték a görögök [!] ellen... Felsorolt egypár várost is, ahol állítólag megfordult. (Nyilatkozata megjelent a Kelet c. lapban 1877. jún. 12., 131. sz.: »Él-e Petőfi Sándor?« cím alatt.) — Manasszes nyilatkozata nagy port vert fel. A közvéleményt élénken foglalkoztatta a föltevés, hogy hátha él valahol Petőfi... A parlamentben Helfy Ignác interpellálta ebben a kérdésben Tisza Kálmánt, aki a belügyminiszteri tárcát is kezében tartotta; Tisza azonban csak semmitmondó választ adott. — Végül is a Kolozs megyei alispán, Gyarmathy Miklós

- derített világosságot a kérdésre, leleplezván a hazudozó, csaló Manassest. Felszólította, hogy ha huszonkét évig szolgált az orosz cári hadseregben, mondja el oroszul a következő egyszerű vezényszavakat: Indulj! Álj! Tűz! — Manasses azonban még ezt a három szót sem tudta oroszul, s ezzel leleplezte magát. Most már így védekezett: »Megvallom hát, én Petőfi urat sohasem láttam, Muszkaországban sohasem voltam...« Rab ugyan volt, de nem Szibériában, hanem Nagyváradon, ahol közönséges bűncselekményekért ült a börtönben. Ott hallott rebesgetni Petőfiről, — mert még írni, olvasni sem tudott... A vallatásnál igazi neve is kiderült: nem Manassesnek hívták, hanem Pap Jánosnak... (A Manasses-ügy részletes tárgyalását ld. Dienes András: Petőfi a szabadságharcban. Bp. 1958. 311—314.)
- 121 16 Szana Tamás sebes, hadaró beszédét MK a továbbiak során is szóváteszi (123 : 14 és 123 : 29).
- 27 *diable!* — szelídebb fajta káromkodás a franciáknál: az ördögbe is!
- 27 *Turgenyev »Füst«* c. regényét elsőnek Fincziczky Mihály fordította magyarra (1868), erre utal Mikszáth; újabb fordítása Szabó Endrétől, 1904.
- „ 29 *quelle question?* — minő kérdés?
- 122 : 29 *vakadékoskodó Aesculáp»* — Aesculapius: a gyógyítás istene az ókori görög mitológiában; átvitt jelentéssel: orvos. Ez utóbbi szóhasználatot ld. MK *Aeskulap az Alföldön* c. novelláját is, *Pernye* c. kötetében.
- 123 : 9 *László Mihály* (1849—1932) — író és pedagógus. A jogot és filozófiát Pesten elvégezván, egy ideig mint hírlapíró működött s a kormány megbízásából a csángó-kérdést tanulmányozta a helyszínén (1875). 1876-ban fővárosi tanár lett, majd 1878-ban megalapította tan- és nevelőintézetét, a később kéteshírvé vált, bizonyítványgyártó »László-féle magángimnázium«-ot. 1887 óta hosszú időn át képviselő. Számos elbeszélést, rajzot, ismeretterjesztő cikket írt. Egyike a Petőfi Társaság megalapítóinak. — Mikszáth bizalmas baráti köréhez tartozott.
- 9 *Margitay* (Mikszáthnál: *Margittay*) *Dezsd* (1838—1898) — ügyvéd és író. Regényeket, színműveket és mintegy harminc kötetnyi elbeszélést írt. Az utóbbiak közül azonban kevés jelent meg önállóan.
- László Mihály és Margitay regényeit igen kedvelte a századvégi olvasóközönség. E sorok írójának közvetlen tudomása szerint nem egy újszülött kislányt kereszteltek Margitay Dezsd regényhősnőinek nevére.
- 14 *sténograf* (sztenográf, sztenográfus) — gyorsíró. Megőrizték az 1870-es években még kevésbé ismert szó akkori írásmódját.

EGY UNALMAS FICKÓ

M. *Családi Kör.* Szépirodalmi divatlap. A Pesti Jótékony Nőegyesület közlönye. (Szerk. és kiadja: [Szegfi Mórné Kánya] Emilia.) 1877. július 29—augusztus 12., 13. évf. 30—32. sz. *Teljes névjelzéssel.* Három folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

1. július 29. (30. sz. 697—700. hasáb.) Elejétől — Ön egyszerre nagy úr lett . . . « kezd. szakaszig.
2. augusztus 5. (31. sz. 721—726. hasáb.) Az eml. szakasztól »Mr. Dannert szokott irtózatos köhögési rohama fogta el . . . « kezd. szakaszig. (Vége köv.)
3. augusztus 12. (32. sz. 745—749. hasáb.) Az eml. szakasztól végig.

Kötetben itt először.

*

A *Melyik a külön ember?* c. novella jegyzeteiben (247. l.) említettük, hogy a fiatal Mikszáth idegen országokban játszó s többé-kevésbé idegen tárgyú elbeszélései az eltelt nyolcvan-kilencven év alatt úgyszólván teljesen feledésbe mentek; ezek sohasem kerültek gyűjteményes kötetbe, minthogy utóbb maga Mikszáth is megtagadta őket. 1901. évi Almanach-előszavában Anonymusnak nevezett alteregójával így leckézteti meg saját magát e huszonöt-harminc évvel azelőtt írt novellái miatt: »Alkalmasint megresteltem az idegen országban való portyázást (az öregapád se járt teneked olyan messze), mert egymásután publikáltad ekkor a saját parasztjainkat, a tót atyafiakat, a palócokat . . . « Eszerint a hazai földnek és saját népének ábrázolása mintegy visszahatása az előző évek külföldieskedő kísérleteinek. A magyar földről és népről írt meséi nemcsak országos, de világhírt szerettek Mikszáthnak, — ő maga igyekezett tehát legjobban elfeledtetni »az idegen országokban való portyázásait«, melyeket *A kedves Gaillard apótól* kezdve (1871) a hetvenes évek végéig folytatott.

Egy unalmas fickó c. novellája is efféle, idegen talajba plántált történet. Pedig témájánál, meséjénél fogva nem szükségképpen kell Londonban játszódnia. Az író hazai környezetben is elhelyezhette volna a váratlanul nagy örökséghez jutó szegény ördögöt, aki egy kokott hálójába kerülve utolsó fillérig elveri örökségét, szegyenkezve visszakullog krajcáros hivatalába s végül is szerelmi szenvedélyének áldozata lesz . . . Ehhez a meséhez igazán szükségtelen londoni kerületek, utcák, angol, francia és német nevek, vagyis egy sablonos nemzetközi háttér felvázolása!

Mikszáth nem is öncélú írói játékból kereste meséihez a különleges keretet, mint inkább irodalmi divatból. A helytelenül értelmezett »modernség« eltévelyedése ez: egy sznob közönség ferde ízlésének legyezgetése. Ez az az évkör, amelyben Arany János is szükségesnek tartja fölemelni szavát a »Kozmopolita költészet« ellen! Az említett Almanach-előszóban — negyedszázaddal később — Mikszáth is Arany János szóhasználatával ítélkezik: elutasítja »az idegen levegőt, amit a kozmopoliták hoztak be«, s amelyet ideig-óráig ő maga is igénybe vett . . .

Kiadványsorozatunk jelen ciklusának első kötetei rendre napfényre hozzák Mikszáth hetvenes évekbeli »kozmpolita« portékáit. Számuk nem olyan nagy, hogy az író egészséges fejlődését megakaszthatták volna, mégis elegendő ahhoz, hogy ezt a kóros korjelenséget az ő pályáján is tanulmányozhassuk.

A stílus, előadásmód ezúttal is Dickens utánzására vall. (Vö. »*Ez a ház eladó*« és *A Sz . . . Tamás »doktora*« c. novellákkal!)

A szövegről

Néhány sajtóhiba a Családi Kör (röv.: CsK) szövegében; nyelvi sajátságok és különös szóhasználat:

Lap	Sor	
126	5	<i>hálában</i> [hálából helyett] örökké megtartotta . . .
	10	és merev üzleti pontosság embere (CsK értelemzavaró sajtóhibával: és merev üzleti pontosság ember?) [Javítottuk!]
127	36	grog (CsK: groog)
138	10	barátjáról, bizonyos Lamielről, (CsK sajtóhibával: barátjairól, . . . stb.) [Javítottuk!]
141	24	szögletében, (CsK: szögletébe,) [Javítottuk!]

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
126	1	<i>klepszidra</i> — eredeti jelentése: vízóra; gúnyos jelentése: divatjamúlt, régmódi óra.
	14	» <i>soll</i> « és » <i>haben</i> « — »tartozik« és »követel« rovat az üzleti könyvekben.
127	26	<i>rue Rivoli</i> (Rue de Rivoli) — Párizs belvárosának főutcája. (<i>A kedves Gaillard apó</i> ban is említi Mikszáth. Krk 27. köt. 32. l.)
129	32	<i>Tim</i> — Timothy (Timót) név rövidítése.
141	30	» <i>Kék Hering</i> « vendéglő (szálloda) — MK előszeretettel használja e nevet. (Ld. <i>A kedves Gaillard apó</i> ban: Krk 27. köt. 19. l. és <i>Melyik a különb ember?</i> c. elbeszélésében is, a jelen kötet 15. l.)

A történet második felében az olvasó bizonyos zavart észlelhet a mese hősnének fizetése, illetőleg fizetésemelése körül. Szerény havi fizetése mindössze 3 font volt (139 : 19 és 28). »Pontos és szorgalmas« munkájáért főnöke »egy év múlva tíz fonttal felemelte fizetését« (140 : 2). Hőszünk költséges kedvesének is tíz font kölcsönt szeretne szerezni (140 : 17–32), amit főnöke is, egyik kartársa is igen nagy összegnek tart. — Ezeket a részeket esetleg úgy lehetne értelmeznünk, hogy a szerencsétlen Lamiel *évi* fizetése emelkedett tíz fonttal. Arra is gondolhatunk, hogy Mikszáth kissé összekeverte a font- és a forintösszegeket. Az elbeszélés elején ugyanis (124 : 7–8) 30 forintra értékeli Lamiel 3 fontnyi havi fizetését, s a szegény ördögnek legfőbb vágya, hogy »40 forintos havi fizetése« legyen (125 : 21). Legvalószínűbbnek

látszik az a feltevés, hogy Mikszáth az elbeszélés végén (éppúgy, mint az elbeszélés elején!) 10 forintos, nem pedig 10 fontos fizetésemelésről beszél. E helyeken aztán kéziratán: *k frt* szavait a nyomda hibásan *font*-nak szedte.

A »NELLI-NELLI«

M. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakuujay Gyula.) 1877. szeptember 9., 4. évf. 250. sz. (2—3. l., a tárcarovatban.) Névjelzés: —*th*
Kötetben itt először.

A csak betűjeggyel szignált novellát Rubinyi Mózes bibliográfiája is számontartotta (MK élete és művei. Bp. 1917. 106. l.) a következő tartalmi kivonattal: »Társaság alakult alapszabályokkal a Nelli meghódítására. N. végre színész nő lesz.«

Előbb már rámutattunk arra (259. l.), hogy Mikszáthnak »*Ez a ház eladó*« című vidám elbeszélése hasonló ötleten alapszik. Ott is, itt is többen ostromolnak egy szép fiatal lányt, mígnem az kedve szerint dönt jövője felől: amott egy csinos ifjúra akad, itt a színésznői pályát választja.

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 142 : 11 *Prém József* (1850—1910) — középiskolai tanár, író. (Részletesebben szoltunk róla a »*Hasis*« és »*Vutki*« c. ciklusban: 269. l.)
- 12 *Magyar Állam* — klerikális napilap; 1868 decemberében keletkezett mint az Idők Tanujának folytatása. — MK sokat gúnyolódott e két lappal, természetesen tehát, hogy Prém Józsefet is megcsipkedi, amiért e lap munkatársa és a napi-hírek rovatának szerkesztője lett.
- 143 : 7 *ipsissima verba* — tulajdon szavai; szóról szóra ezt mondta.
9 *similék* — költői hasonlatok.
25 *kacs* — a paragrafus szónak ma már nem használatos magyar megfelelője.
28 és az elbeszélés zárósora (U. i.) — aktuális célzások az 1877. évi orosz—török háború alkalmából.
- 144 : 7 *res nullius* — latin jogi kifejezés, jelentése: gazdátlan jószág, vagyis olyan dolog, ami senkinek sincs tulajdonában.
10 *Kock, Paul de* (1794—1871) — francia író. Rendkívüli termékenységgel ontotta regényeit, melyekben minden erkölcsi és művészi törekvés nélkül rajzolta a korabeli francia polgárságot.

A NŐ REGÉNYE

M. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakuujay Gyula.) 1877. szeptember 16., 4. évf. 256. sz. (2. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: *th*.
Kötetben itt először.

Keletkezése

A cím nem szerencsés, a mese meg éppen sikertelen rémtörténet. A harmincéves Mikszáthnak talán leggyöngébb novellája. Nem csoda, hogy mostanig egyetlen gyűjteményes kötetébe sem vették föl, bár Rubinyi Mózes bibliográfiája is számontartotta (MK élete és művei. Bp. 1917. 106. l.). A Budapesti Napilapban is bizonyára csak azért közölte Mikszáth, mert más elbeszélése nem volt készen, márpedig a tárcarovatot ki kellett tölteni!

Nem szerencsés a cím, mert a novella nem tipikus asszonysorsot mutat be, hanem — ellenkezőleg! — egy egészen kivételes, patológiás esetet. Az olvasónak úgy tűnik fel, mintha *A fotográfiák regényének* (1873., ld. Krk 27. köt.) egy másfajta drámát tartogató változata lenne. Ott is, itt is a szülők gazdag kérőhöz kényszerítik lányukat. *A fotográfiák regényében* még esküvő előtt elhervad a lány, *A nő regényében* engedelmeskedik szülei akaratának — és szerencsétlen lesz.

Honnan kapta Mikszáth, honnan hallotta vagy olvasta ezt a mesét? Szerintünk: sehonnan. Fantazmagória az egész! Feleségtől — nagy szegénységük miatt — különválva, írásaiban éveken át visszatérő gondolat: hátha Ilonka gazdag férjhez ment volna nőül... mi lett volna akkor a sorsa? Ez a fikció szülte *Egy igazi kísértet* c. novelláját is (Csöndes Órák, 1878. aug.), melynek Ilona nevű hősnője szintén gazdag kérőhöz megy feleségül s szintén vigasztalanul él... Ezt az alapötletet ezúttal — Poe Edgar novelláinak hatása alatt — a rémdráma irányában képezte ki...

MK kedvelt ritmusa, a 6—6—6 szótagszám szabályos ismétlődése e novellában is feltűnően érvényesül. Első két szakasza — mintha csak vers akarna lenni — teljesen ebben a ritmusban ringatódzik.

A szövegről

A Budapesti Napilap e tárcát egypár értelemzavaró sajtóhibával közölte. A szedő nem tudott jól eligazodni MK nehezen olvasható, ékezetlen kéziratán, a szerző és a szerkesztő pedig nem fordított kellő gondot a korrektúrára. E hibákat javítottuk, de javításainkról az alábbiakban számot adunk.

Előrevetítve: a Krk általunk javított szövege, zárójelben: a Budapesti Napilap eredeti, hibás szövege:

Lap Sor

- 145 : 6 száradjon el a fű, (szavadjon el a fű,)
23 virrulat [e helyett: virradat. — Lehet, hogy ez a szóalak is hibás olvasás eredménye, de így is megállhat, ezért nem javítottuk.]
146 : 39 cirádákat (ciródákat)
147 : 1 vonalak? (vonalok?)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 145 : 8—9 *Érdy Dezső és Kamuty Ferenc* — Az első névvel még nem találkoztunk MK elbeszéléseiben, a második név (illetőleg egy ahhoz hasonló) annál ismerősebb! Kamuti Palinak hívják *Az öreg Dankó bácsi* c. novella (1878) bátor szavú diákját.
- 34 a »krach« — Az 1870-es évek elején az Osztrák—Magyar Monarchiában kitört súlyos pénzügyi válság, amely főleg a nagyszabású vasútépítési panamák következtében állott elő. A »krach« hatását nálunk Kerkápoly Károly pénzügyminiszter (1870—1873) rossz gazdálkodása is súlyosbította. A »krach«-ról MK cikkeiben és kareolataiban is sokszor esik szó, ld. Krk 51. és 52. köt.
- 146 19—20 *»Szép aranyhajú angyalka volt...«* — Az itt vázolt babaszépségnek szakasztott mása a gyermek Réki Boreca (ld. e kötet 171—172. l.).
- 26 *franciscet* — illatos mezei növény.
- 35 *»Csak egy vén óra ketyegett...«* — Gyakori kontraszt Mikszáthnál: a néma halott és a ketyegő (vagyis tovább élő!) gép. Hasonló képpel találkozunk 1875-ben írt *Homályos ügy* c. elbeszélésében is (Krk 2. köt. 238. l.): »A halott zsebében, szíve körül egy aranyóra ketyeg, apróra mérve a véghetetlen, mindent fölemészthető időt... A gyarló emberi mű szerkezete túlélte az isteni mű szerkezetét!«
- 147 15—23 Az őrjüngő anya jelenete (»vadul forgó szemekkel« s kezében késsel, föl kacagva és »vigan ugrándozva«) feltűnően emlékeztet Arany János balladájára, a »Tetemre hívás«-ra. Pedig ez csak véletlen hasonlóság, mert Arany János (Voinovich Géza jegyzetei szerint: Arany János Összes Művei. I. köt. Bp. Akadémiai Kiadó 1951. 549. l.) 1877. okt. 27-én írta ezt a költeményét, MK novellája pedig már több mint egy hónappal előbb (1877. szept. 16.) megjelent.
- 28—29 *»És el is vezeti másnap abba a szomorú, csendes palotába a — Lipótmezőre.«* — MK-nak volt már egy novella-alakja akit szintén bevitték »abba a nagy temetőbe, hova az eleven halottakat szokás vinni, a — Lipótmezőre.« Éspedig *A lutri* c. elbeszélésének hőse, akit játékszenvedélye juttatott oda (Krk 1. köt. 96. l.).

A PUTNOKI PAJKOS

M. *Hasznos Mulattató*. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1877. szeptember 23., 5. évf. 3. köt. (163—171. l.) *Teljes névjelzéssel*.

Kötetben itt először.

A *putnoki Pajkos* története a török világból meríti tárgyát.

A török tárgyú témákhoz elsősorban Jókai vezette el Mikszáthot. Hiszen vallomása szerint: »Az első könyv, mely elementáris erővel

ragadott el, a Jókai *Török világ Magyarországon* volt . . . » És emellett a többi: »Erdély aranykora«, »A janicsárok végnapjai«, »A kétszárvú ember« stb. De ezúttal — úgy látszik — egy helyi monda érdekessége is ösztönözte.

Tanulságos végkísérni Mikszáthnak a török megszállás korából merített meséi sorát, minthogy a magyar múltból Mátyás király és Rákóczi kora mellett főleg a török uralom másfélszázada érdekelte. Mindjárt rimaszombati önképzőköri dolgozatai között feltűnik *Juristics Miklós Közegen* (1862). Ezután következnek a *Török regék és történetek* (szintén 1877-ből), továbbá ez; majd pedig a legismertebb: *A beszélő köntös* (1889), valamint *A becsületes Abdallah és a rosszlelkű Hasszán* (1891) stb.

1877-ben írt török tárgyú elbeszéléseit — köztük ezt is — a Jókai-ösztönzések mellett egy aktuális körülmény is sugalmazta: az 1877 áprilisában kitört orosz—török háború, melyet a magyar közvélemény — Rákóczi rodostói éveire és a szabadságharc emigránsainak Törökországba való befogadására emlékezve — mindvégig erős török-rokonszenvvel kísért.

A putnoki Pajkos meséjét Mikszáth egy gömői szájhagyományból merítette. »Gömör megyei Putnok városkában szájról szájra maradt fent az alábbi történet« — mondja. Hálásak lehetünk az írónak, hogy ezt a kedves mesét (lényegében: történelmi anekdotát) megörökítette, mert a szájhagyomány azóta teljesen kiveszett; semmiféle forrás (megyei monográfia, családtörténet stb.) nem tud róla!

A monda »családtörténeti« része teljesen fiktív! Putnoki Pajkos nevű családot a magyar genealógiai irodalom nem ismer. Nagy Iván egyáltalán nem tud ilyen nevű famíliáról. Kőszeghi Sándor (Nemes családok Pest vármegyében. Bp. 1899. 274. l.) nyilvántart egy Pajkos-családot (minden előnév nélkül!); szerinte a család címeres pecsétjét Pest megye levéltára őrzi. (Ezt az adatot Kőszeghi nyomán Kempelen Béla is regisztrálja, 1914.) Ezen az egy adaton kívül más följegyzést nem találtunk sem a Gömör megyei hely- és családtörténetekben, sem egyéb forrásokban. Lehetséges azonban, hogy a novella írásakor létezett egy ily nevű család, mely *putnoki* előnevet használt anélkül, hogy létezését az illetékes historikusok törzskönyvezték volna. (A név semmiképpen sem azonosítható a putnoki Putnoky-családdal, amely már a XIV. század első felében szerepet játszott.)

A történet mindenestre érdekes és tanulságos. A hazánkat megszálló törökök kegyetlenségével a magyarok nagylelkűségét állítja szembe. E tekintetben abba a mondatípusba tartozik, melynek legismertebb változata a török fogságba került s ott eke elé fogott Szapáry Péter mondája, amely a vásári ponyvának egészen az első világháborúig egyik legnépszerűbb portékája volt, s amelynek Tatár Péterrel való feldolgozását Mikszáth is jól ismerte — elbeszéléseiben nemegyszer utal is rá.

A putnoki Pajkos történetében gróf Balassa Imre és fiatal vitéze, Pajkos Imre, a Szapáry Péteréhez hasonló nagylelkűséggel bánnak a fogságukba esett török basával. A Balassákról szóló mendemondákat Mikszáth annál szívesebben dolgozta fel, mert hiszen az egyik Balassa

(Balassa Antal, Kékkő ura) nemegyszer szolgáltatott témát meséihez. (Pl. *A Krúdy Kálmán csínytevéséi* Krk 11. köt. stb.)

Mit tud a történelem Putnok törökkori viszontagságairól? Vára nevezetes erősség volt. 1567-ben a törökök elfoglalták, de a magyarok csakhamar visszavették. Az 1578. évi 27. tc. véghelynek minősítette. 1607-ben Bocskay hajdúi vették be a várat. Ugyanazon évben a törökök ismét felpredálták a várost, a várat pedig elfoglalták. A későbbi évtizedekben az Orlayak és a Serényiek a vár kapitányai. A XVIII. század közepén aztán császári katonaság kezébe került.

Gömör megyében — úgy látszik — több efféle törökkori monda keringett még a múlt század folyamán. Erről tanúskodik Tompa Mihály egyik szép balladája is: a »Basa kútja« (1857), amely a kútra járó szép hanvai lányokat fenyegető török veszedelemről szól...

*

Történelmi tárgyú szépirodalmi művekben gyakoriak az anakronizmusok. Egy feltűnő kortévesztés ebben a novellában is előfordul. A mese időpontja a XVI. század közepe, a várháborúk évtizedei. (Erre utal Drégely említése 148:34.) Az elbeszélés végén (157:22—23) mégis azt írja Mikszáth, hogy: »Eközben tisztult a láthatár, a harcok lezajlottak, a törökök uralma végefelé [!] közeledett...« Balassa Imre egyenesen Sztambulba akarja hazaküldeni Muszúr basát, mintha bizony Magyarország török megszállása nem tartott volna még tovább legalább száz esztendeig...

A szövegről

A Hasznos Mulattató (röv.: HM) meglehetősen gondatlan nyomdai munkával készült. MK elbeszéléseinek szövegében is több olyan hiba akad, amelyeket javítanunk kellett. Felsoroljuk egyes szavak következetlen írásmódját, az esetleg hibásan olvasott kifejezéseket és javításainkat. (Zárójelben a HM hibás kifejezései.)

Lap	Sor	
149	32	ködmén, de alább mindvégig (150 : 1, 9, 13 stb.) ködmön
152	31,	156 : 35 és 157 : 25 Sztambul (HM: Sztanbul)
154 :	6	húzódik, de a mondat második felében (154 : 7) múlt időben: várta [A kéziratban valószínűleg félmult alak állott: húzódik; kézirat híján mégsem javítottuk!]
„	23	pillanatban, (HM: pillanatra)
155 :	10	— Toportyán (HM sajtóhibával: Torpotyán [!])
16		perzsa (HM régies írásmóddal: persa)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
148 :	29	»a jó Szondy vitéz« — Szondy György, Drégely hős védője. Közneves családból származott. 1545 óta a drégelyi vár (ld. alább !) kapitánya. 1552-ben Ali budai basa 10 000 főnyi seregével szemben maroknyi katonasággal védte a várat, mígnem júl. 9-én elesett.

- Lap Sor
- 148 : 31 *Felsőoroszi* (tulajdonképpen *Nagyoroszi*) — Nógrád megyei község.
- 149 11 *Alkorán* — a Korán (az *al* szócska a névelő), a mohamedánok szentírása.
- 151 : 11 *Balassa Imre* — A Balassa- (vagy Balassi-) családnak több Imre nevű tagja volt. Az egyik ágon három nemzedékben újult fel e név. I. Imre: előbb Szapolyai János híve, majd pártosa; meghalt 1550-ben. II. Imre: az előbbinek unokája, aki a XVII. század elején (1633 körül) élt; felesége Bosnyák Judit. III. Imre: az előbbinek fia, Pest megye főispánja, Thököly párthíve; 1683-ban halt meg. — Ha MK elbeszéléseknek hőseit történelmi alaknak tekintjük, akkor a fentiek közül egyikkel sem azonosítható, mert ez a történet a XVI. század második felében játszik.
- 156 15 *Pelsőc* — A XVI. században a Bebok-család, később a Perényi-, majd a Rákóczi-család birtoka volt. Várát 1567-ben lebontották. — *Pelsőc* községet MK több alkalommal szerepelteti (*Az eladó birtok, Szent Péter esernyője* stb.).
- 15 *Ránky Dénes* — Családtörténeti kézikönyveink a XVI. századból nem ismernek Ránky nevű családot.
- 157 19 *Kegyés János* — nem költött név. Fényes Elek Geographiája szerint: a Kegyes család Szabolcs megye nemescsaládainak egyike. De arról persze szó sincs, hogy egy ittrekedt török úr fölvevett neve volna!

Irodalom

Ezt az elbeszélést a régebbi Mikszáth-irodalom nem ismerte, a bibliográfiák sem tartották számon. Csak a legújabb Mikszáth-kutatók emelték ki a feledésből. *Kozocsa Sándornak* a Krk-hoz készülő bibliográfiája, *Tóth Lajosnak* számomra barátságból végzett kijegyzései és *W. Petrolay Margitnak* »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« c. dolgozata (ItK 1956. 3. és 4. sz.) tárták fel az elbeszélés adatait.

W. Petrolay Margit dolgozatának II. felében (ItK 1956. 4. sz. 425—426. l.) elemzi e novellát s részletes tartalmi ismertetését adja. *A putnoki Pajkost* Mikszáthnak ez időszakból való ifjúsági írásai közt »a legjobban sikerültek« közé sorolja. »Fordulatos mese, érdekes jellemek, jó előadás, s a mikszáthi humor festi alá a történetet.«

A RENDŐR

- M. I. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. szeptember 23., 4. évf. 263. sz., a tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel.*
- II. a) 1914. *Jk* 41. köt. = *Hi* 9. köt. *Dekameron* II. köt. 111—117. l.
- b) [1929.] *MKmR—Fr* 26. köt. A Révai Testvérek kiadó-

őég által önkényesen megváltoztatott új kötetcímmel:
Rajzok és szatírák. [Címlapkiadás.]

c) [Évszám nélkül.] Ua., mint a II. b) — de sorozat-
címlap nélkül. [Címlapkiadás.]

A *Mulattatóban* (1874) megkezdett és a *Budapesti Napilapban* (1877) folytatott fővárosi életképek, »rajzok« és »alakok« sorozatához tartozik *A rendőr* is. Annyiban különbözik a többitől, hogy itt nem általános típust rajzol, hanem csak az 1870-es évek derekán megismert fővárosi rendőrséget gúnyolja ki — mint ahogy ezt a rossz vezetés alatt álló szervezetet cikkeiben is élesen támadta. (Ld. majd a *Krk* 53. kötetében!) E tárcaközlemény első fele tehát az akkori rendetlen rendőrség fotográfiája, megtűzdelve aktuális vonatkozásokkal (158—160. l.); második fele pedig egy szemléltető példa: 1877-ben hogyan járnak túl a betörők a rendőrök eszén (160—162. l.). A korjellemző típusrajz itt epikába: egy anekdotaszerű eset elmondásába megy át.

A betörő tréfáját (trükkjét) MK újból elmondja *Szegedi titkok* c. tárcájában is (*Szeged Könyve* II. köt. 134—140. l., *Hi* 7. köt.).

A szövegről

Kötetünk a *Budapesti Napilap* szövegét híven közvetíti.

A *Hi* stb. kiadások szövege ezúttal is megbízhatatlan. Mintegy tíz szöveghibát és önkényes szövegváltoztatást számolhatunk ott össze. Két kirívó eset: 160 : 5 *barátöltöny* helyett: *bárányöltöny* [!], 162 : 9 zöld *karikákat* helyett: zöld *foltokat* [!]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 158 : 7 *gaukler* — szemfényvesztő, kókler.
7—8 és 158 : 13—16 MK 1877. évi írásai (elbeszélései és cikkei) tele vannak az orosz—török háborúra vonatkozó célzásokkal.
- 21 *»a hűres Lecoq, a rendőrök királya«* — Gaboriau, Émile (1835—1873) francia író egyik bűnügyi regényének (Monsieur Lecoq, 1869., első magyar fordítása 1872) ismert detektívalakja. MK említi első regényében, *Az apám ismerőseiben* (*Krk* 2. köt. 9. l.), valamint *Fotográfia a vármegyéből* c. elbeszélésében is (*Krk* 27. köt. 137. l.).
- 159 : 8 *konstábler* — rendőr.
9 *procul negotiis* — távol a hivatali gondoktól (a szolgálattól). Idézet Horatiusból.
- 20 *akcidencia* — mellékes jövedelem.
- 37 *Somoskeőy esete* — egy akkoriban szereplő kalandorra, Somoskeőy Gézára való célzás. A kalandornál tett látogatásáról MK részletesen beszámolt a *Szegedi Napló* 1881. évi 14. számában *A fővárosból* címen. (Kötetben: *Szeged Könyve* II. 173—176. l.) Somoskeőyt később az *Új Zrínyi-dszban* is említi (*Krk* 10. köt. 151:14).

- Lap Sor
 159 38 »*Lagardière, a világhírű amerikai rendőre* — bravúros nyomozását MK újságközlésében olvashatta.
 161 : 9 *stentori hang* — erős, harsány hang. (A Tróját ostromló görög sereg egyik hősről, Szententorról, akinek olyan erős hangja volt, mint ötven embernek együttvéve.)
 ,, 19—20 »*Ha csak szaladni kell, ezen a téren ő van aztán igazán otthon ; osztrák katona volt!*« — MK gyakran s örömmel gúnyolja ki az osztrák seregek megfutódásait (előbb Lombardiában, aztán az osztrák—porosz háborúban).

A PÁRBAJRÓL

M. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakuja Gyula.) 1877. szeptember 27., 4. évf. 267. sz. (2. l.), a tárca rovatban. *Teljes névjelzéssel.*

Kötetben itt először.

Az *Elbeszélések* és a *Cikkek* indító köteteinek bevezetésében (Krk 27. köt. 231. l. és Krk 51. köt. 206. l.) jeleztük, hogy Mikszáthnak nem egy olyan írásműve van, amely tárgyánál és előadásánál fogva nem egészen illik sem az egyik, sem a másik csoportba. Bejelentettük, hogy az efféle határozatlan műfajú írásokat abba a ciklusba soroljuk, amelyikbe a tartalom és az előadás inkább ajánlja.

E kétes műfajú írások közé tartozik *A párbajról* c. tárca is. Címe és bevezetésének elmékedő szakaszai alapján első tekintetre cikknek tűnik fel, — de tulajdonképpen mondanivalója, amely az író reflexióit kiváltotta: egy a párbaj áldozatául esett barátjának története. A reflexiók csakhamar beleolvadnak a történet anekdotikus részleteibe, más szóval: a szépirodalmi eszközökkel kivetített epizódok előtérbe kerülnek s az írásmű lényegévé válnak.

Mikszáth regényeiben és elbeszéléseiben, kivált a romantikus tárgyúakban, többször előfordulnak párbajok. Magatartása itt nem is párbajjellemes. *Sárka grófnő* c. novellájában például a rokonszenves tagosító mérnök párbajban »összevissza vagdalta« a kalandhajhász herceget (Krk 27. köt. 192—3. l.). *A vén gazemberben* Borly Laci hasonlóképpen súlyosan megsebesíti Brivinszky kapitányt (Krk 17. köt. 106—115. l.) stb. De e romantikus példákat nem tekintve, főleg publicisztikai dolgozataiban élesen kikelt a Ferenc József-i évtizedekben monarchia-szerte elharapódzott párbajmánia ellen. A »k. u. k. hadsereg« tisztjei ugyanis a maguknak kisajátított »tisztai becsület« védelmében úton-útfélen krakélereskedve valósággal társadalmi kényszeré tették a párbajozást. (Ennek kíméletlen paródiáját nyújtja *A legmodernebb párbaj* c. szatirikus elbeszélésében. Jk 29. köt. 122—126. l.)

A jelen tárca megírására négy halálos párbajeset híre készítette Mikszáthot. A negyedik áldozat történetesen barátja volt. A gyász hír hallatára fölidézi emlékéit, a vele töltött napokat, estéket, tréfás

társasjátékokat és vitákat — s a visszaemlékezés képeiből elbeszélés kerekedik ki . . .

A szövegről

A Budapesti Napilapnak az OSzK-ban őrzött példánya csonka. E szám első levelének sarka leszakadt, hiányzik, ezért a tárca szövegéből pár sort csak töredékesen lehet elolvasni. Egypár helyen megpróbáltuk a kikövetkeztetett szöveget feltüntetni, másutt öt ponttal jelöltük a hiányosságot (163. l. 11—15. sorokban). (A Budapesti Napilapot a többi fővárosi nagykönyvtárban hiába kerestük: MTAK, Egyetemi Könyvtár, Országgyűlési Könyvtár, Fővárosi Könyvtár, Ráday Könyvtár stb.)

Egy sajtóhibát is javítanunk kellett:

164 22 a szerencse esélyei elé. (Budapesti Napilap: a szerencse erélyei [1] elé.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 162 : 2 *»három halálos kimenetelű párbaj« híre a Budapesti Napilap hasábjain* — A Budapesti Napilap 1877. szept. 24-i száma (264. sz. 2—3. l.) az »Újdonságok« rovatában beszámol »A szegény Pocskay Félix« hírlapíró halálos kimenetelű párbajáról, megjegyezvén, hogy: »Ez már a harmadik vagy negyedik halálesettel végződő párbaj az idén . . .« — Erre a megjegyzésre utal MK, helyesbitvén az idézett cikk egyik kifejezését: nemhogy »az idén«, de »egy rövid hét alatt« estek négyen a párbaj áldozatául. (A szept. 23-i szám is hírt ad egy Sátoraljaújhelyen történt halálos kimenetelű párbajról.)
- 3 *»s íme már a negyedik halálesettel végződő duellum hírt vesszük ma«* — A Budapesti Napilap »mai« (vagyis 1877. szept. 27-i) száma (267. sz. 3. l.) a »Helyi hírek« rovatának élén »Egy újabb halálos kimenetelű párbaj« címmel részletesen beszámol arról, hogy Perczel Béla igazságügyminiszter »másod-legidősb fia«, a huszonhét éves Perczel Auréli fővárosi ügyvéd »a rákospalotai erdőben ma hajnalkor pisztolypárbajt vívott s ellenfele golyójától találva rögtön halva maradt . . .« Az ellenfél és a párbajsegédek a helyszínéről tüstént elvágtattak kocsin, s így a rendőrségnek kellett kinyomozni a történeteket. A Budapesti Napilap újdonságírója nemcsak az ellenfél — »egy fiatal férj« — nevét közli (dr. Wagner László műegyetemi tanár), hanem — elég tapintatlanul — még »híres szép nejenek« lánynevét is elárulja, aki miatt a párbaj történt.
- 12—17 MK a Budapesti Napilap 1877. évfolyamának »Apróságok« c. rovatában is többször tréfálkozik egy a cárnak

163 6 küldött hadijelentés fölött, amely szerint az egyik ütközetben a seregnek «csak egy halottja» volt.
 6 *Uchatius-ágyúk* — Uchatius Ferenc báró (1811—1881) cs. és kir. tábornagynagy, 1861-ben (még mint őrnagy) az ágyúöntöde igazgatója lett. Feltalált egy újfajta löport és az ágyúcsöveket acélbronzból készítette (Uchatius-féle ágyúk). Ezt az ágyútípust 1874-ben fogadta el a hadügyminiszter s az egész osztrák—magyar tüzérséget két év alatt ezzel a típussal szerelték fel. Találmányát a nagykaliberű partvédő ágyúknál is értékesíteni akarta, de ennek technikai és hivatalos akadályok állottak útjába. Emiatti elkeseredésben föbelőtte magát. — Az Uchatius-ágyúk gyártásának titkát ekkoriban (1877. szept.) elárulták. A sajtó (a Budapesti Napilap is) élénken tárgyalta ezt a hadititok-botrányt, s keresték a tetteseket.

7 stb. »*A négy halott közül az egyik magamnak is barátom volt.*...«
 — Írónknak ez a fiatal barátja, akiről eddig Mikszáth életrajzírói sem tudtak: a fentebb említett *Pocskay Félix* volt. Haláláról a Budapesti Napilap két ízben számolt be. Először az 1877. szept. 22-i számban (262. sz. 3. l.); ez a tudósítás még nem említi a párbajt: »*Gyászshír*. Pocskay Félix, lapunk munkatársa, Nemes-Mileticsen elhunyt. A megboldogult egyike volt azoknak, akik egész odaadással szentelték magukat az irodalmi pályának. Ifjúsága volt oka, hogy még eddig kevés sikert mutathatott fel. Halála mindenestre veszteség. Áldás poraira!«

Két nap múlva, szept. 24-én (264. sz. 2—3. l.) részletes beszámoló: »*A szegény Pocskay Félixről*. Tegnap részletek hiányában csak futólag említhettük derék munkatársunk hirtelen halálát. Pisztolypárbaj okozta azt. Nemrég lerándult K. György bajai földbirtokos lakadalmára, s ott Rohonczy György katonatisztrel valami csekélység felett összekocant, mi pisztolypárbajt vont maga után. A párbaj halálos kimenetelű lett: tüdejét sértette és folyó hó 19-én kimúlt... Pocskay még csak 21 éves, szép külsejű ifjú volt, kit sokan ösmertek, kivált az írói és művészi körökben, hol legszívesebben forgott. Vidor kedélye még a halála előtti napokban is élénken nyilvánult egyik, M. K. [Mikszáth Kálmán] munkatársunkhoz írt levelében, hol többi közt elmondja, hogy egy ízben, midőn még a Kelet Népe munkatársa és szerelmes volt (e kettő együtt jár), annyira elfogta a szórakozottság (ismét megjegyzi: e harmadik is együttjár az elsővel), hogy egyszer a Kelet Népe „holnapi” számába a „tegnapi” számából nyírta ki az újdonságokat. Meg is jelentek, s a legszebb az a dologban — teszi hozzá —, hogy mai napig sem vette észre senki. Különben komoly törekvésű fiatalember volt, kinek szerencsétlen sorsa méltán szomoríthatja el barátait. Temetése 20-án volt nagy részvét

mellett Zomborban.« — MK is e szavakkal zárja visszaemlékezését: »Ott fekszik csendesen, mozdulatlanul, párbajgolyótól leterítve a zombori temetőben.« (166. l.)

Szétszórt elbeszéléseit édesanyja adta ki 1878-ban: »Egy anya emlékkönyve. Pocskay Félix beszélei.« (Bp. Athenaeum.)

163 : 8 *Kerepesi út* — a mai Rákóczi út.

33 »*a Tahir bey által hozott Corvinák*« — A magyar népnek az orosz—török háborúban tanúsított török-rokonszenve viszonzásául Abdul Hamid szultán a Budavár elfoglalásakor (1541) török kézre került Corvin-kódexekből fennmaradt 35 kötetet visszaküldte a magyar nemzetnek, illetőleg a budapesti Egyetemi Könyvtárnak ajándékozta. — Ezekre a Corvin-kódexekre MK harminc év múlva (az 1908-i Almanach-előszóban) is utal. Korholja a magyar közönséget, »melynek nem kellene a könyvek, rosszabb lévén a töröknél, mert a török legalább elvitte a Corvinákat, mikor Budát elfoglalta, de ha tegyük fel a magyarság foglalta volna el azóta Konstantinápolyt s ott zsákmányol vala, bizonyosan nem nyúlt volna a könyvekhez (még most se volnának itthon a Corvinák).«

BRIGLI JIM »ÉRDEKES ESETE«

- M. I. a) *A Petőfi-Társaság Lapja.* (Fel. szerk. Szana Tamás. Társszerk. Balázs Sándor.) 1877. szeptember 30., II. köt. 14. sz. (209—211. l.) *A jövő század novellái* főcím alatt, mint e ciklus I. sz. darabja. Műfajjelzése: *Genrekép. Teljes névjelzéssel.*
- b) *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. október 1., 4. évf. 271. sz. (2. l.), a tárcarovatban. Ezzel a szerkesztői lábjegyzettel: »Mikszáth Kálmán belmunkatársunk „Jövő század novellái” című beszéleiből a Petőfi Társ. lapjában.«
- II. *Szegedi Napló.* (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. I. sz.
- III. *Kavicsok.* Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. Kiadja a Petőfi-Társaság. Bp. [1883.] Aigner Lajos. 74—82. l.

„A jövő század novellái” című ciklusról

A Petőfi-Társaság Lapja fent említett 1877. szept. 30-i számában (209—213. l.) három rövid elbeszélés jelent meg ezzel a főcímmel: *A jövő század novellái.*

- I. *Brigli Jim érdekes esete.* (Genrekép.)
 II. *Selyem-élet.* [= *A Rékiék Borcsája.*] (Rajz.)
 III. *Mari rózsái.* (Novellette.)

Az olvasó bizonyára fennakad a különös ciklus-címen. Miért nevezi Mikszáth ezt a három elbeszélést »A jövő század novelláinak? Hiszen témájukban, meséjükben nincs semmi fantasztikus vagy olyasvalami, amit az eljövendő XX. század várható vívmányaihoz kellene fűzni! Az I. novella: egy feltűnni vágyó kisember átkozott szórakozottságáról szól; a II. számú a nagyvárosok veszeljeinek századvégi szemléletét tükrözi; a III. számú meg éppen egy a romantika korába is beillő érzelmes dráma.

A cikluscímnnek tehát aligha találunk más magyarázatot, mint azt, hogy a Jókai nyomait követő fiatal Mikszáth Jókainak pár évvel azelőtt (1872—74) megjelent művéhez, »A jövő század regényé«-hez hasonló címet akart adni — csöppet sem lepezett utánzó szándékkal. Ehhez a magyarázathoz még legfeljebb azt a föltevést fűzhetjük, hogy az elbeszélések esetleg rövid terjedelmük miatt is nevezhetők a rohanó és egyre türelmetlenebb kor, a »jövő század novelláinak...«

A ciklus bizonyságát semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Mikszáth csak első ízben, a Jókai elnöklete alatt működő Petőfi Társaság lapjában használta ezt a keretet. Később szétszórva, külön-külön közölgette az egyes darabokat.

E körülményeket mérlegelve a jelen Krk-ban mi sem tartottuk meg a ciklust, hanem a három novellát önálló egységekként kezeljük.

Brigli Jim »érdekes eseté«-nek keletkezése

Brigli Jim — úgy, ahogy Mikszáth megörököltette — kitűnő genre-figura. Egy nagyvárosi kisember, aki valami rendkívüli »érdekes« dologgal szeretne feltűnni. Megbízják, hogy szenzációs híreket szerezzen egy újságnak — szerez is egyet, de mire el kellene mondania: szórakozottságában, izgalmában elfelejt!

Az elbeszélés hősének nevével is, szerencsétlen »esetével« is találkozunk Mikszáth egyéb írásaiban, s így rekonstruálni lehet e figura megalkotásának folyamatát. Mikszáth *Az apám ismerősei* c. regényében (Krk 2. köt. 9. l.) a híres külföldi nyomozók sorában említ egy Brigly John nevű angolt, »a vállalatok világnevezetességű mesterét«. E regényét Mikszáth 1878-ban írta, tehát egy évvel később, mint a szóban levő elbeszélést. De e kétféle előfordulásból megtudjuk, hogy volt egy olvasmánya, valami bűnügyi regény, melyben egy Brigli Jim vagy Brigly John nevű alak mint bravúros nyomozó és vállaltó szerepelt...

Ami pedig Brigli Jim »érdekes esetét« illeti: novellahőset Mikszáth maga ajándékozta meg egy saját élményével! Ezt az élményét *Miből teremnek a virágok?* című visszaemlékezésében meséli el (Pesti Hírlap 1883. 61. sz., kötetben: *Az én ismerőseim*: 116—125. l.). Eszerint egy zimankós téli napon a Nagykörúton egy Répha Mihály nevű ügyvédbarátjával találkozott. Az ügyvéd kissé nyomorék, törpe alak: »Az egyik lábára bicceg egy kicsit s a túloldali válla magasabb valamivel az innensőnél...« Nyomorékságával is emlékeztet tehát Brigli Jimre, aki »alacsony ember volt, valóságos törpe fickó; szörny fejét emelten hátra tartva jár-kél az utcákon...« Nos, ez a Répha Mihály nagy-

titokban egy olyan eszmét akar közölni Mikszáthtal, amelyet ha megír, halhatatlan lesz. A hirtelen gátlás: a nagyszerű eszme elfelejtése és annak egy jóbarátjától remélt visszakérdezése: szakasztott ugyanaz, mint *Brigli Jim érdekes eseté*-ben.

Szövegváltozatok

A novella négyszeri közlése nagyon kevés szövegeltérést mutat. A Petőfi-Társaság Lapja (röv.: PTL) alapszövegét újraközölte a Budapesti Napilap (röv.: BpN), aztán a Szegedi Napló (röv.: SzN), és végül MK fölvette *Kavicsok* c. kötetébe is (röv.: 1883).

Kötetünk e legutóbbit (1883), mint az író által utoljára átnevezett szöveget közvetíti.

Az alábbiakban előrevetítjük az 1883 — és egyúttal a jelen Krk — szövegét, zárójelben pedig feltüntetjük a korábbi közlések eltérő kifejezéseit.

Lap	Sor	
167	:	cím <i>Brigli Jim érdekes esete</i> (PTL, BpN a cím alatt műfajjelzés is: <i>Genrekép.</i>)
	3	Aminthogy igazán <i>is</i> minden dolga kölcsön van kérve. (BpN: Aminthogy igazán minden dolga <i>is</i> kölcsön van. kérve.)
	4	csörget, (PTL, BpN: csörtet,)
	13	hogyan <i>vajon</i> tulajdonképpen (BpN: hogy tulajdonképpen)
	19	Brigli (BpN itt sajtóhibával: Brigji)
„	36	<i>felcsillognak</i> (BpN: <i>felcsillognak</i>)
168	: 24	BpN és Krk: makogá (1883 sajtóhibával: magoká [!])
	30	a dolog <i>éppen</i> nem ment (BpN: a dolog nem ment)
	33	Krk: gyilkosságok-, (PTL és BpN sajtóhibával: gyilkosságokat, 1883 kötőjel nélkül, értelemzavaróan: gyilkosságok,)
„	36	mikor (PTL, BpN: amikor)
169	: 18	PTL, BpN és Krk: — Hollá, (1883: — Holláh,)
„	25	fejüket. (PTL, BpN: fejüket.)
170	22	mi másról lehetne <i>hát</i> szó, (BpN: mi másról lehetne szó,)
	25	felaggasztva [Ehelyett: felaggatva vagy felakasztva. Mindenik szövegben így!]
„	34	Ön nem kételkedhetik, (PTL, BpN: Ön nem kételkedik,)
171	11	— <i>Ej</i> , dehogya! (PTL, BpN: — <i>E</i> , dehogya!)

Tárgyi magyarázat

Lap Sor
168 : 30 *gamis* — suhanc, csibész, utcakölyök.

Irodalom

Brigli Jim érdekes esete csak egy ízben került gyűjteményes kötetbe: a *Kavicsok*-ban. E kötet recenziói között találjuk említését, illetőleg némi ismertetését.

Az *Égyetértés* (szerk. Csávolszky Lajos) 1883. jún. 10-én (158. sz. 9. l.) pár soros kommunikéban bejelenti »Mikszáth Kálmán, a jeles elbeszélő« új kötetének megjelenését. Idézi a kötet utószavát és cím szerint felsorolja tartalmát, megjegyezvén, hogy: »Mikszáth tehetségét, humorát e kötet elbeszéléseiben is élvezni fogja a közönség.«

A *Koszorú*, »A Petőfi-Társaság heti közlönye« (szerk. Szana Tamás) 1883. jún. 17-én (24. sz. 388. l.) rövid, névtelen közleményben ad hírt a kötetről: »*Kavicsok* cím alatt egy kötet elbeszélés hagyta el a sajtót Mikszáth Kálmántól, a jeles elbeszélőtől. A Petőfi-Társaság adta ki, s Aigner Lajos könyvkereskedése útján kapható 1 frt 20 krajcárért. Mikszáth a kötet végén azt a megjegyzést teszi, hogy ezeket az elbeszéléseket 7—8 év előtt írta, s reményli, megbocsátja neki a közönség, hogy fiatal is volt valamikor. A bocsánatra azonban semmi szükség. Mikszáth tehetségét, humorát e kötet elbeszéléseiben is élvezni fogja a közönség. Nyolc kisebb elbeszélés és rajz van benne: *Sárika grófnő, Talpig ember, Hogy lettem én tró, Az öreg Dankó bácsi, Brigli Jim érdekes esete, Egy homályos történet, A Rékiék Borcsája, A falu leghóbotosabb embere*. Továbbá négy rajz *Képek a vármegyéből* cím alatt.«

A *Koszorú* következő száma (1883. jún. 24-én, 25. sz. 401—403. l.) a kötetről hosszabb ismertetést közöl *mf.* [*Prém József*] tollából. Ezeket írja:

»Mikszáth Kálmán *A tót atyafiak* s *A jó palócok* gyors hírré jutott s elkapkodott kötetei után a hét-nyolc év előtt írt rajzok, elbeszélések jókorá késztetéből most szedett össze egy sorozatot. A szerző *Kavicsok*-nak nevezte a kísérleteket, amiből a gonosz indulatú kritikus azt következtethetné, hogy e szerénység tulajdonképp jókora szerénységtelenség, mert újabb műveit bizonyosan már drágaköveknek tartja. — Mindazáltal ne habozzunk, s mondjuk ki, hogy e tizenkét elbeszélés és rajz közt nem mindegyik „kavics”, sőt „nemeskő” is találkozik köztük, hacsak apró szilánk is . . . Sok életteljesség nyilvánul a *Brigli Jim* „*érdekes esete*” című karcolatában, mely kivételképp idegen tárgyú. — Amint a törpe fickót, ki unalmában hírszerző riporternek akar fölcsapni, de az első nagyfontosságú esetet útközben elfelejti, néhány vonással leírja a szerző: az egészen eredeti s jellemzetes. Szinte látni véljük az óriás tenyerű, medve-fejű, hiúz-szemű, alacsony embert. Ez a bemutatás többet is ér, mint maga az ötlet, mely Londonba vezette egyik legmagyarabb írónkat.«

A RÉKIÉK BORCSÁJA

- M. I. a) *A Petőfi-Társaság Lapja*. (Fel. szerk. Szana Tamás. Társzszerk. Balázs Sándor.) 1877. szeptember 30., II. köt. 14. sz. (211—212. l.) *A jövő század novellái* főcím alatt, mint e ciklus II. sz. darabja. Ily címmel és műfajjelzéssel: *Selyem-élet*. (*Rajz.*) *Teljes névjelzéssel*.

- [*A jövő század novellái* c. ciklusról ld. jegyzeteinket a *Brigli Jim »érdekes esete«* c. novellánál: 294—295. l.]
- b) *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. szeptember 30., 4. évf. 270. sz. (2. l.), a tárcarovatban. Ezzel a szerkesztői lábjegyzettel: »Mikszáth Kálmán belmunkatársunk „Jövő század novellái” című beszélyeiből a „Petőfi Társ. Lapjában.”«
- II. a) *Az igazi humoristák.* Írta Mikszáth Kálmán. Bp. 1879. Grimm Gusztáv. *A mi falunk* c. ciklus I. sz. darabja, ily címmel: *A Rékiék Borcsája.* (79—81. l.)
- b) *Pesti Napló.* (Fel. szerk. Urváry Lajos.) 1879. június 20., 30. évf. 149. sz. *Reggeli kiad.* (2. l.), a tárcarovatban. Átvéve a fenti kötetből, ezzel a szerkesztői megjegyzéssel: »*Az igazi humoristák* című könyvből vesszük az alább olvasható kis mutatványt.»
- III. *Kavicsok.* Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. Kiadja a Petőfi-Társaság. Bp. [1883.] Aigner Lajos. 139—142. l.

*

Rubinyi Mózes azt írja »Mikszáth Kálmán élete és művei« c. munkája (Bp. 1917) bibliográfiai jegyzetei közt (99. l.), hogy a *Kavicsok* c. kötetből csak a *Brigli Jim »érdekes esete«* és *A szerző utószava* nincs felvéve a Jk-ba, »a többi föl van véve«. Ezzel szemben »A jubiláris díszkiadás tartalommutatójában (MK 40 éves jubileumának története. Bp. 1910) az illetékes helyen (54. l.) hiába keressük *A Rékiék Borcsája* c. elbeszélést; *Selyem-élet* címen sem szerepel (58. l.). A Jk-t folytató Hi-sorozatnak van ugyan egy *Az igazi humoristák* című kötete (Hi 2. köt. 1914), de ez — megtévesztő címe ellenére — sem nyújtja MK ily című eredeti kötetének (1879) egész tartalmát; egypár darabot mellőz, köztük *A Rékiék Borcsája* c. elbeszélést is!

Keltekzése

A múlt század utolsó harmadában, a kiegyezés után gyors ütemben kibontakozó kapitalizmus szinte máról holnapra új társadalmi helyzetet teremt. A nagyvárosok, s főleg a főváros képe gyors átalakuláson megy át. A »város« és a »falu« között kimélyül a szakadék, s ezt a hasadást a »falusi Magyarországból« jött, vagyis vidéki származású írók nagyrésze tudatosítja is. Főleg a társadalmi »erkölcs« kérdésében mélyítik ki az ellentéteket. Mikszáth, Petelei, Gárdonyi, Benedek Elek és mások meséiben csakhamar valóságos sablonná válik a bűnökkel leselkedő »nagyváros« és az egyszerű, romlatlan »vidék«, a falusi idill kontrasztja. Kétségtelen, hogy a népnevelés híján iskolázatlanul, tudatlanul nagyvárosokba kerülő falusiak (férfiak, nők egyaránt) kevésbé tudtak ellenállni a kísértéseknek és buktatóknak, mint a városi »bennszülött« lakosság. Mégis túlzottnak kell tartanunk az említett antikapitalista felfogású írói csoport álláspontját és a műveikben kifejezett tendenciákat,

A falusi hajadonok városi tragédiái között irodalmunkban iskola-példáknak idézhetjük Mikszáth és Petelei (a két jóbarát) két-két elbeszélését. Mikszáthnak a *Selyem-élet* (vagyis *A Rékiék Borcsája*) és *Az a pogány Filcsik* c. elbeszélése (*A jó palócok* darabjai közt), Peteleinek »Balog Eszti elment . . .« és »A csíkos szóttas« c. novellái ugyanazon szemléletet tükrözik. Valamennyi egy sajátos, korjellemző fel-fogásból fakadt.

Együtt említettük *A Rékiék Borcsáját* és *Az a pogány Filcsik* c. Mikszáth-írásokat. Az előbbi is szervesen beleillenek *A jó palócok* ciklusába. Mikszáth talán épp azért mellőzte ott, mert témájuk, meséjük nagyon is hasonló. Egyébként is *Az igazi humoristák* c. kötete (1879), ahol szintén megjelent, még forgalomban volt; legközelebbi gyűjteményében azonban (a *Kavicsok*ban, 1883) újból kiadta.

Van a novellának egy részlete (172 : 23—24 és uo. 30), amely közvetlenül mutatja be *Az igazi humoristák* adattárának »gyakorlati« felhasználását. E kötetnek *A magyar nép bogarai* című fejezetében ugyanis (37—38. l.) szintén megtalálhatók a »Kata bogár«-ról szóló tudnivalók.

Végül megemlítjük, hogy *A Rékiék Borcsája* c. novellában olyan sok helyütt s annyira tudatosan jelentkezik Mikszáth prózájának jellegzetes ritmusa, a 6—6 szótagú ritmus, mint eddig egyetlen írásában sem. Ezzel az erősen ritmikus és balladaszerű előadással is igen közel áll *A jó palócok* apró remekeihez.

Szövegváltozatok

A folyóiratban, újságban és kötetekben megjelent közlésekből kétféle szöveget állapíthatunk meg. Az egyik: A Petőfi-Társaság Lapjának (röv.: PTL) szövege és ennek utánközlése a Budapesti Napilapban (röv.: BpN); a másik: *Az igazi humoristák* (röv.: 1879) és a *Kavicsok* (röv.: 1883) szövege. Mindkét változatban előfordul egypár szó-, betű- vagy írásjelkülönbség — de egyébként a PTL és a BpN, valamint az 1879 és 1883 szövege szinte azonos.

A kétféle szöveg legfőbb különbségei: a címváltozás (*Selyem-élet* — *A Rékiék Borcsája*), a mesében szereplő lány neve (*Biróék Őrszije* — *Rékiék Borcsája*), a színhely megjelölése (*falunk* — *Szilke*) A többi: nagyrészt stílisis változtatás.

Kötetünk az író által utoljára átnézett szöveget, vagyis az 1883 szövegét közvetíti. Az alábbiakban ezt a szöveget előrevetítjük, zárójelben pedig feltüntetjük a korábbi közlések eltérő szavait és kifejezéseit.

Lap	Sor	
171	cím	<i>A Rékiék Borcsája</i> . (PTL, BpN: <i>Selyem-élet</i> . (<i>Rajz.</i>))
	2	mikor a <i>Rékiék Borcsája</i> született. (PTL, BpN: mikor a <i>Biróék Őrszije</i> született.)
„	10	néztek ki nélküle, (PTL, BpN: néztek <i>volna</i> ki nélküle,)
172	1	még szebb lett, (PTL, BpN: még szebb <i>volt</i> ,)

- Lap Sor
- 172 7 járt falunkban, (PTL, BpN: járt a faluban),
8 bízott meg az egyházi uram, (PTL, BpN: bízott meg öki-gyelme a bíró uram:)
9 a derék Mikulás, (PTL, BpN: a derék »Mikulás«.)
10 meglátta Borcsát, amint a haranglábánál (PTL, BpN: meglátta Biróék Őrsikéjét, amint a haranglábánál)
13 Ott ül (PTL, BpN: Ott ült)
15 sokasága. (PTL, BpN: sokasága . . .)
16 A falubeliek csak nem bírtak eleinte (PTL, BpN: A jó szilkei nép (véne, fiatalja) csak nem bírt eleinte)
16 ráfanyalodni, (PTL, BpN és 1879: ráfanyarodni),
17 imádkozzanak (PTL, BpN: imádkozzék)
19 szája van (PTL, BpN: szája volt)
22 milyen volt Boriska (PTL, BpN: milyen volt Őrsike)
23 arra falunk felé . . . (PTL, BpN: arra Szilke felé . . .)
24 üzenetvivője. (E szóhoz a PTL-ban * alatt lábjegyzet: A »hét pöttyes bőde« az, melyet a népköltészet ilyen regényes misszióval tisztelt meg.) [A BpN a szövegben szintén fel-tünteteti a csillag jelet, de a lábjegyzetet elfelejti átvenni!]
27 Borcsa zsellérlány volt, (PTL, BpN: Őrsi zsellér-lány volt.)
28 Elhagyta falunkat (PTL, BpN: Elhagyta szülőfaluját)
29 Egész a harmadik vármegyébe stb. (PTL, BpN nem beke-zéssel, hanem folytatólagosan !)
29 arra. (PTL, BpN: arra . . .)
30 a határunk felé . . . (PTL, BpN: Szilke felé . . .)
35 Réki Boriskára (PTL, BpN: Bíró Őrsikére)
37 végtől végig (BpN: végtől végéig)
173 2 vasárnaponkint (BpN: vasárnaponként)
2 midőn a falubeliek kiülnek (PTL, BpN: midőn a jó szilkeik [helyesen: szilkeiek] kiülnek)
3 a falu dolgát olyan szögrül-végről (PTL, BpN: a falu minden dolgát olyan szögrül-végről)
5 kerül Boriskára a szó. (PTL, BpN: kerül Őrsikére a többi szó.)
6, 13, 17, 18 [A gondolatjellel kezdődő párbeszédeket a korábbi szövegek gondolatjelek helyett idézőjelben közlik.]
6 Hová (PTL, BpN: Hova) [Mind a kétszer!]
7 szegénysége? (PTL, BpN: a szegénysége?)
12, 14, 15 (PTL, BpN: a mondatok három ponttal végződ-nek: még az acélon is . . . a szemnek! . . . szegődött . . . az élet . . .)
16–18 míg végre Pestre került szegény s most . . .
— Mi történt vele?
— Talpig selyembe jár.
(PTL, BpN: míg végre Pestre került . . . Oda került abba a fényes tündérvárosba, s most . . . talpig selyem-ben jár . . .)

Irodalom

A *Rékiék Borcsáját* azok az egykorú lapok említik, amelyek *Az igazi humoristák* és a *Kavicsok* című kötetet ismertetik.

A *Hon* (Jókai lapja) 1879. jún. 20-i számában (17. évf. 149. sz. 3. l.) *rgy.* [György Aladár] ismerteti *Az igazi humoristákat*. A *mi falunk* c. ciklusról megjegyzi, hogy Mikszáth »apró, eleven rajzok mozaikjában állítja össze egy falu nevezetesebb alakjait.« Majd így folytatja: »Igazi hivatottsággal van e csecsebecsék némelyike megírva, teszem mindjárt az első, *A Rékiék Borcsája*...«

A *Pesti Napló* (szerk. Urváry Lajos) 1879. jún. 20-án (30. évf. 149. sz. Reggeli kiad. 2. l.) *A mi falunk* címen méltatja *Az igazi humoristák* kötetét. A névtelen bevezető sorok kiemelik, hogy Mikszáth »egy kitűnő tollú ifjú elbeszélőnk, ki könnyedén és szellemesen ír, de ki takarékosabb lehetne tehetségével, mert nagyon sokat ír...« Két szemelvényt mutat be a kötetből: *A Rékiék Borcsáját* és *Ökigyelme a pernye-bíró*t.

A *Fővárosi Lapok* (szerk. Vadnai Károly) 1879. jún. 22-i száma (16. évf. 142. sz. 692. l.) névtelen recenziót közöl. *Az igazi humoristák* c. kötetben Mikszáth — többek között — »leírja az ő csendes falujának egyes lakosait, akiknek munkáját ajánlja, de akik bajosan fognak vele megismerkedni, mert kevés köztük az írástudó. Bemutatja a Rékiék Borcsáját, aki szép, de szegény leány volt, s most talpig selyemben jár Budapesten...«

A *Kavicsok* c. kötetnek az *Egyetértés* 1883. jún. 10-i számában s a *Koszorú* 1883. jún. 17-i számában megjelent és ezt a novellát is érintő recenzióját ld. *Brigli Jim érdekes esete* irodalmánál. (297. l.)

A *Koszorú* következő, vagyis jún. 24-én megjelent 25. számában (401—403. l.) *mf.* [Prém József] részletes beszámolót ad a *Kavicsok*-ról. Ebben megdicséri a jelen novella »kényes« tárgyának kezelését, de magát a novellát csak rövid tartalmi kivonattal ismerteti: »Mikszáth Kálmán egyik erős oldala a művészi befejezés iránti érzék... Egy másik: a kényes fordulat diszkrét kifejezése, amikor az író elhallgatással mond igen sokat, szintén feltalálható a kötetben, mégpedig egy igénytelen vázlat végén. Címe: *A Rékiék Borcsája*...«

Várdai Béla (Mikszáth Kálmán. Bp. 1910. 62—63. és 67. l.) elég részletesen ismerteti *Az igazi humoristák* és a *Kavicsok* c. köteteket, e kis elbeszélésről azonban mindössze ennyit mond: »A városban rossz útra tért falusi lány alakját úgy rajzolja meg, ahogy az rajta sajnálkozó faluja emlékezetében megjelen.«

Az elbeszélés paródiája a Borszem Jankóban

A *jó palócok* hatalmas sikere minden hazai irodalmi fórumot megnyitott Mikszáth előtt. Tündöklő nevét nemcsak az irodalmi társaságok és folyóiratok fogadták szívesen, hanem azok a sajtóorgánusok is igyekeztek megcsillogtatni, amelyeknek egyébként nem jutott az író kézírataiból. Így egész sor fővárosi és vidéki lap publikálta másodközlésben a novelláit. Népszerűségének jele a róla közölt fény-

képek és karikatúrák sorozata is. Ez utóbbiakhoz néhány paródia is csatlakozik: »a nagy palóca« témavilágának, szemléletének és stílus-sajátosságainak bemutatása — görbetükrösen.

A legelső és legsikerültebb stílusparódiák egyike épp *A Rékiék Borcsáját* tűzte tollhegyre. Ez a paródia a *Borsszem Jankó* 1883. dec. 23-i számában (16. évf. 832. sz. 8—9. l.) jelent meg *A Matyók Borcsa köhögése* címen, névtelenül. A *Borsszem Jankó*t Csicseri Bors, vagyis Agai Adolf szerkesztette, de a paródia bizonyosan nem tőle való. Az élcslap »Magyar prózaírók« címen hosszabb ciklust akart megindítani a Mikszáth-paródiával, de aztán a kezdemény abbamaradt. A paródiát, illetőleg a megtréfált írásmű kiválasztását bizonyára a *Kavicsok* c. kötet akkori megjelenése tette időszerűvé; de a paródia görbetükrében *A pogány Filcsikről* szóló, rokontémájú elbeszélés némely vonásai is felismerhetők.

A *Borsszem Jankó* paródiáját kedves karikatúra díszíti; a rajz (Jankó János műve) a faluja épületeit és fáit gyermekjátékként ide-oda rakosgató Mikszáth Kálmánt ábrázolja. (Kötetünkben az V. sz. képmelléklet.)

Teljes egészében közöljük a *Borsszem Jankó* Mikszáth-paródiáját:

A MATYÓK BORCSA KÖHÖGÉSE

(Rajz)

A fenét — dünnögé magában az öreg Matyók Bálint, akinél harapósabb zsellérember nem volt a brézói felvégen, mikor késő este haza támolyogva a zelenyei búcsúról, ráült a sötétben valamire. Aztán amint megtapogatta avval a kapanyéltörte markával az a valamit, hát észrevette, hogy az a valami egy olyan cifra, tollas dáma-kalap, amilyet itt a vidéken csak a hegymegi bábaasszony visel, akinek harmadéve úgy utána bolondult a csomai nótárius, hogy hatvanasztendős létére is kiverte két fogát a sőregi tanítónak, amért az szerencsésebben csapta a levet azon a helyen, mint ő.

Az öreg Matyók Bálint, amint a főntebbi tapasztalatot megtette, nem lett volna a legharapósabb ember a brézói felvégen, ha a szöges botjával jól végig nem húzott volna az ágyon, ahonnét olyan nyögésforma pedzette a fülét.

Sírással vegyes száraz köhögés volt a válasz a tompa ütésre.

Ez a Borcsa! — hümmögte meggyőződéssel az öreg, mialatt előkaparta az ájblija zsebéből a masinát, amit aztán a lábszára hátulsó-felső felin kigyújtott s míg csak a kénje égett, az orrát finsorgatva jó messzi eltartott magától.

A kék láng után nagysokára kilobbant a fehér is és sárga fényt vetett arra a hervadt lilomleányra, aki ott ridogált elterülve az ágyon, erősen takargózva a báránybőrbundával.

Hanem hát most hol is kezdjem, hogy a végire is jussak?

— Biz az öreg Matyók Bálint Borcsája nem gyöngye liliom, hanem kicsattanó rózsza volt, mikor — Szent-Györgykor lesz két éve — elszegődött a gyarmati megyei fő-fiskállishoz. Nem is dáma-

kalapot hordott ő még akkor, hanem csak olyan kendőcskét, amit olcsó pénzen adnak Jónásék, az alvégi boltosék. Hanem azok a hamis fiatal urak, akik odabe Gyarmathon lábatlankodnak a megye körül, nagyon rákapatták a Borsát az úri módira. Szomorú az ilyen **história** nagyon, pedig elein olyan vígnak látszik.

Hej! — most, hogy visszasompolygott Borsca az apja szegény házába, bizony nem hozott haza egyebet, csak azt a dámakalapot, nagy szívbeli szánom-bánomot, meg a száraz kehét.

Az öreg Matyók Bálint aztán nagyon megszajlalta azt a Borsát, pedig hát ő a legharapósabb zsellérember a brézói felvégen. Hiszen vér a veriből, tulajdon édes lánya. Lassan-lassan vigasztalgatta is:

— No, ugye tulipános ládácskám, nem fájt. Az a kehe se nagy sor, én galambszőrű tehenkém. Ne ríj már, ragyogó két tornyú szentegyházacskám. Te, kis sujtásos ködmenem, cukros aszaltszilvám, te...

Azonközben virradni kezdett. A lány kikíváncozott a szabadba, az öreg meg bundástól fölnyalábolta az öliben. Hej, ha valaki ekkor látja, sosem hiszi el, hogy nincs ennél harapósabb zsellérember a brézói felvégen.

A nap pedig kibukkant a sötét Mátrából, mint a pirosra sült kalács a kemencéből. És pirosodni kezdett a fák koronája, meg a templom tornya s a harmatos füvek megrázkódva fölébredtek. A madárkák elkezdtek füttyülni, csiripolni összevissza, mintha egy feleselős tanácsot tartanának.

A szegényes Borsca pedig csak köhögött szárazon, nehezen...

MARI RÓZSÁI

M. a) *A Petőfi-Társaság Lapja*. (Fel. szerk. Szana Tamás. Társszerk. Balázs Sándor.) 1877. szeptember 30., II. köt. 14. sz. (212—213. l.) *A jövő század novellái* főcím alatt, mint e ciklus III. sz. darabja. Műfajjelzése: *Novellette. Teljes névjelzéssel.*

[*A jövő század novellái* c. ciklusról ld. jegyzeteinket a *Brigli Jim érdekes esete* c. novellánál: 294—295. l.]

b) *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. október 6., 4. évf. 276. sz. (2. l., a tárcarovatban.) Átvéve *A Petőfi-Társaság Lapjából*, de az átvételt semmiféle szerkesztői jegyzet nem közli. *Névjelzés nélkül.*

Kötetben itt először.

E kis novella keletkezésére vonatkozólag ld. *Egy fehér rózsá története* c. elbeszéléshez írt jegyzeteinket (305—306. l.).

Szövegváltozatok

Ezt az elbeszélést — éppúgy, mint *Brigli Jim érdekes esete*-t és a *Selyem-élet* (= *A Rékiék Borsája*) címűt — *A Petőfi-Társaság Lapja* nyomán adta át MK másodközlésre a *Budapesti Napilapnak*. De a másodközlés egypár szövegeltérést mutat. Ezeknek egy része

minden bizonnyal MK örökösen javítgató tollából eredt, egy része azonban (néhány szó kihagyása!) nyomdai figyelmetlenségéből is származhatott.

Kötetünk A Petőfi-Társaság Lapjának (röv.: PTL) szövegét közvetíti, kivéve egy sajtóhibás mondatát (176 : 9), amelyet a Budapesti Napilapnak MK által javított szövege szerint kiigazítottunk.

Az alábbiakban előrevetítjük a PTL — és egyúttal a jelen Krk szövegét, zárójelben pedig feltüntetjük a Budapesti Napilap (röv.: BpN) eltérő kifejezéseit.

Lap	Sor	
173 :	3	És mégis szegény <i>valamiben</i> . A virágokban. (És mégis szegény virágokban.)
174	6	a Lebrun Mari példája <i>is</i> mutatja. (a Lebrun Mari példája mutatja.)
	9	virágaira (virágjaira)
	19	Krk: öntögetni (Mindkét előző szövegben: öntögetni) [Javítottuk!]
„	38	nehány (néhány)
175	23	és 176 : 6 Krk: louis d'or (PTL és BpN: louisdor)
	25	nem <i>is</i> sejtve, hogy (nem sejtve, hogy)
	31	te könyörögted ki <i>ott fenn</i> gyermeked számára (te könyörögted ki gyermeked számára)
„	33	mindég <i>a</i> tied volt. (sajtóhibával: mindég <i>s</i> [!] tied volt.)
176 :	6	az éjjel. (ez éjjel.)
	9	BpN és Krk: Másvalaki nyilván többet ígért a rózsájáért, (PTL sajtóhibával: Másvalaki nyiltan [!] többet ígért a rózsájáért.)
	13	A nélkül kellett elhagynia a <i>fényes</i> palotát, (A nélkül kellett elhagynia a palotát.)
	18	a néma <i>röghöz</i> . (a néma <i>sírhoz</i> .)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
174 :	3	<i>Lebrun</i> — nagyon gyakori francia családnév.
	8	<i>a latin negyed</i> — Quartier Latin, a párizsi diáknegyed. (A <i>kedves Gaillard</i> apóban is említve: Krk 27. köt. 16. l.)
	10	<i>La Motte</i> (vagy Lamotte) (MK-nál eredetileg: La-Motte) — francia főúri család, melynek egyes tagjai Magyarországra is elszármaztak. (Lamotte, Jeanne de Valois grófnő a hírhedt nyaklánc-pőr főszereplője volt. — MK valamely erről szóló olvasmányának hatása alatt választotta meséjéhez ezt a nevet.)
	30	<i>Dufresne</i> — ilyen nevű tudósuk is volt a franciáknak.
	32–35	»Leányasszony, ha ön...« stb. — a francia udvariassági közhelyek kigúnyolása, MK kedvelt nyelvi tréfáinak egyike. (Efféle példákat Aszalay József »Szellemi omnibusz«-aiban is olvashatott.)
176 :	3	<i>St.-Honoré utca</i> — Párizs egyik főutcája.

EGY FEHÉR RÓZSA TÖRTÉNETE

- M. I. *Lányok Lapja*. (Fel. szerk. és kiadótulajdonos Dolinay Gyula.) 1877. október 7—november 4., 3. évf. 19—21. füzet. Teljes névjelzéssel. Három folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. október 7. (19. füzet. 123—127. l.) Elejétől a IV. fejezetig. (Folytatása és vége következik.)
 2. október 21. (20. füzet. 143—148. l.) A IV. fejezettől a VI. fejezetig. (Folytatása és vége következik.)
 3. november 4. (21. füzet. 163—165. l.) A VI. fejezettől végig.
- II. *Hasznos Mulattató*. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1880. június 13—27., 8. évf. 11—12. füzet. Teljes névjelzéssel. Két folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. június 13. (11. füzet. 130—140. l.) Elejétől az V. fejezetig. (Folytatása és vége következik.)
 2. június 27. (12. füzet. 162—169. l.) Az V. fejezettől végig.

Kötetben itt először.

Kötetünk a *Hasznos Mulattató* szövegét közli.

Ebben az időben Mikszáthnak kedvelt eljárása volt ugyanazon témát más-más változatban írni meg kicsinyeknek és nagyoknak, vagy pedig külön a fiúknak és külön a lányoknak. Az előbbire példa a népnevelő tendenciájú *Ami a lelket megmérgezi* (Krk 1. köt.) és *Kerekes Jancsi története* (ld. a jelen köt. 243. l.), valamint a *Mari Rózsi* és *Egy fehér rózsza története*; az utóbbira iker-példák: *A kis Szegedi Gergely* (vagy *Apabácsika*) és a *Két rózsabimbó*. (Mindannyit ld. majd a soron következő kötetekben.)

Rátérve a jelen novellára: nehéz volna megállapítani, hogy vajon melyiket írta előbb: a felnőtteknek szánt *Mari rózsáit* vagy a serdülő lányoknak nyújtott *Egy fehér rózsza történetét*? Az előbbi ugyanis A Petőfi-Társaság Lapja 1877. szept. 30-i számában jelent meg, az utóbbi pedig folytatásokban a *Lányok Lapja* ugyanazon évi okt. 7—nov. 4. számaiban. Mindkét folyóiratnak jóval előbb át kellett adnia a kéziratot, hogy e számokban sorra kerüljenek. Elképzelhető tehát, hogy MK sajátos feladatot tűzött maga elé és *egyidejűleg* írta meg a nagy olvasóközönségnek és másfelől az ifjúságnak szánt változatot.

Mindkét kidolgozást jelen kötetünk nyújtja, az olvasó tehát könnyűszerrel egybevetheti egyezéseiket és különbségeiket. Lebrun Mari rózsáinak története Párizsban játszik, Delér Katicáé Budapesten. Ez utóbbi mese sokszorosan (hatszor-hétszer) nagyobb terjedelmű, mint amaz, részletes környezetrajzzal, a sivár fővárosnak és a kedves vidéknek szembeállításával, már amint azt a századvég némely anti-kapitalista szemléletű írónál (Mikszáth, Petelei, Gárdonyi stb.) ismételtlen tapasztaljuk. — A két történet legfőbb különbsége a megoldásban mutatkozik: Marit reménytelen, drámai helyzetbe sodorja az anyja iránti kegyelet, viszont az »erkölcsnemesítő« tendenciájú ifjúsági változatban minden jóra fordul: a nemes szív elnyeri méltó

jutalmát; Katicát nemcsak hogy tovább pártfogolja a »kegyes úrnő«, hanem jó sorsa még derék férjet is juttat neki . . .

Szövegváltozatok

A Lányok Lapja (röv.: LL) 1877 őszén megjelent szövegét MK utóbb, a Hasznos Mulattatóban (röv.: HM) 1880 nyarán megjelent másodközlés alkalmával kissé átfésülte. Változtatásai nem lényegbevágók; csak egyes szavakat, kifejezéseket módosított, olykor csak a szebb mondatritmus kedvéért. Az LL sajtóhibáit szintén kijavíttatta, bár az is megtörtént, hogy a HM rontotta egypár sajtóhibával az LL szövegét.

Kötetünk a HM szövegét közvetíti, az LL alapján kiigazítva ennek sajtóhibáit.

Az alábbiakban előrevetítjük a HM és az ezzel azonos Krk szövegét s zárójelben közöljük az LL kifejezéseit:

Lap	Sor	
176	2	Aki meglátja ragyogó arcát, a <i>tündéri</i> palotákat, a <i>gyönyörű</i> kerteket, (Aki meglátja ragyogó arcát, a <i>fényes</i> palotákat, a <i>tündéri</i> kerteket.)
177	8	olég a virág; (elég virág;)
	10	kicsiny <i>pincszobája</i> (kicsiny <i>padlásszobája</i>)
	11	»virágok királynéját« (»virágok királynőjét«)
	20	és 177 : 26 <i>virágtenyésztés</i> (<i>virágtermesztés</i>) [Viszont a 178. lap 17. sorában a HM szövegében is: <i>virágtermesztés</i>]
178	2	anyja bérelte még ki; (<i>a megboldogult édesanyja</i> bérelte még ki;)
	5	ragaszkodik <i>annyira</i> Katica (ragaszkodik Katica)
	7	egyébüvé? (egyebüvé?)
	8	elhagyatottnak. (elhagyottnak.)
	9	LL és Krk: <i>házbér-hátraléka</i> miatt. (HM hibásan: <i>ház-hátraléka</i> miatt.)
	10	veti magát (vetné magát)
	27	<i>még</i> (<i>még</i>)
	27	LL és Krk: az özvegy <i>Kiléry grófnénál</i> (HM hibásan: az özvegy <i>Kiléry grófnál</i>)
	35	<i>gyermekkel</i> , (<i>gyerekekkel</i>),
	36	Krk: <i>kontesszel</i> . (LL: <i>comtessel</i> . HM: <i>kontesszel</i> .)
179	1	abból éltek, abból fedezte (abból éltek s abból fedezte)
	1	Katica neveltetését is, (<i>a</i> Katica neveltetését is,)
	2	LL és Krk: bármily keservesen <i>esett</i> is (HM hibásan: bármily keservesen <i>ette</i> is)
	6	Krk: saját szájától (LL: <i>a</i> saját szájától HM sajtóhibával: <i>sajától száját</i> [!])
	16	a szűkebb időben <i>begombolkoznak</i> (a szűkebb időben <i>begombolóznak</i>)
	24	<i>kimondhatatlanul</i> (kimondhatlanul)
	30	Szép piros arca volt, oly igéző piros, mint a legszebb <i>rózsá</i> ; (Szép piros arca volt, igéző <i>pirosság</i> , mint a legszebb <i>rózsáé</i> ;))

- Lap Sor
- 179 : 31 ajk, (ajkak,)
 34 mint nagy művészek (mint a nagy művészek)
 „ 39 A szoba, (A kicsiny szoba,)
- 180 1 a kis árva szekere rúdja (a kis árva rúdja [!])
 2 Krk: dívány (LL és HM: díván)
 3 régen valamelyik (régen valahol valamelyik)
 7 telelőre. (télire.)
 8 A virágcserepek képezték az ő kis gazdaságukat. (A virágos
 cserepeket, — az ő kis gazdagságukat.)
 13 az érdekes külföldi virágok, (az értékes külföldi virágok,)
 27 Mikor meghalt az öreg, akkor is (Mikor meghalt az öreg —
 isten nyugasztalja —, akkor is)
 37 — Látod, Katica — mondogatá —, sokért nem adom, hogy
 ezt megértem. (— Látod, Katica — monda sokszor — sokért
 nem adom, hogy ezt megélem.)
- 181 3 A rajta (Az rajta [!])
 8 megérem (megélem)
 9 a másvilágból (a másvilágról)
- „ III. fejezet: cím Nyomorban. (A nyomorúság legfőbb jökán.)
- 182 9 LL és Krk: mind nagy udvarral jár. (HM hibásan: mind
 egy udvarral jár.)
 21 akit villám (akit a villám)
 24 halvány, (halavány,)
 24 LL és Krk: kis kezébe hajtva, (HM hibásan: kis kezében
 hajtva,)
 32 az isten ege alatt, (az isten szabad ege alatt,)
 39 (ma nem volt fűtve a szobában), s melyek ((ma nem volt
 fűtve a szobában, mert nincsen tüzelője), s melyek)
- 183 1 s talán (és talán)
 5 LL és Krk: nem tud örülni nekik. (HM hibásan: nem tud
 örülni neki.)
 7 Krk: mert most már odaviszi a sírhalmára. (LL: melyet
 most már odavisz a sírhalmára. HM hibásan: mert most
 már odavisz [!] a sírhalmára.)
 18 eszébe jutott, hogy az ágyneműjét (eszébe jutott, hogy ha
 az ágyneműjét)
 28 aki a grófi (ki a grófi)
 36 LL és Krk: szokása szerint (HM hibásan: szokás szerint)
- „ 37 eljöttem — folytatá —, de (eljöttem, de)
- 184 17 a háziúr, aztán majd (a háziúr, addig majd)
 18 legörömeztobb (legörömesebb [!])
 21 s hogy azokat letörölje, elfordult Katicától, mialatt az egy
 (s hogy azokat elfedje, elfordult addig Katicától, míg az egy)
 23 a kínos hallgatásból egerutat (a kínos hallgatásból is eger-
 utat)
- „ 26 szeméire húzta, (szemére húzta,)
- 185 : 9 meg sem hallgatta. (meg se hallgatta.)
 16 rongyos öt forintot. (öt rongyos forintot.)

- Lap Sor
- 185 : 24 most következett a nehéz feladat: (most következett *még csak a nehéz feladat:*)
 27 Oh, hogy a pesti háziurak (Oh, hogy *azok a pesti háziurak*)
 28 egy szemernyi érzés. (egy *mákszemnyi érzés.*)
 33 Ott kinn (Ott kint)
 37 kívánt is valamit a háziúrnak. (kívánt is valamit a *kedves háziúrnak.*)
- 186 : 3 segíteni (segíteni)
 9 gondolkodott (gondolkozottl)
 15 nem látta oly rémesnek (nem látta *már* oly rémesnek)
 19 virágkertész ismerőséhez, (virágkertész-ismerőséhez,)
 28 A gyermek az *oly* fényesen tündöklő (A gyermek a fényesen tündöklő)
- 187 13 mely pillanat múlva (mely *egy* pillanat múlva)
 „ 19 Kiléry grófnő (Kiléry grófné)
- 188 5 csak a kinyílt virágot, (csak a kinyílt virágot,)
 14 a kezében (kezében)
 16 De *hol* is lehetne (De *hogy* is lehetne)
 19 Aztán (Azután)
 27 *S aztán folytatá:* [Az LL-ban ez a sor nincs meg !]
 30 kifizetjük a drágalátos háziurat. Azután *még* untig elég marad (kifizetjük a drágalátos háziurat — *folytatá tovább.* — Azután *még* untig)
- 189 1 A végtelen izgatottság, (A végteleni izgatottság,)
 15 kinyílt virágot (kinyílt virágot)
 16 gondosan lemetszette. Már leszedett (gondosan lemetszette. Már leszedett *Áldott jótévedjének remek szép csokrot fog vinni.* Már leszedett)
 18 késével érintette a felségesen kinyílt virágot. (késével érintette, *hogy levágja a felségesen kinyílt virágot.*)
 30 körülte helyezé, a csokrot (körülte helyezé, *s a csokrot*)
- „ 35 zig-zug utcákból (zeg-zug utcákból)
- 190 2 Már-már belépett (Már belépett)
 3 ismételte, mikor (ismételte *azt*, mikor)
 4 Alig halad (Alig haladt)
 5 oszlopcarnokból (oszlopos csarnokból)
 15 a lány. (a leány.)
 31 sikolt fel (sikoltott fel)
 37 durván bánt a védtelen árvával, *vagy* talán (durván bánt *egy* védtelen árvával, talán)
 „ 39 hová (hova)
- 191 3 így szót a grófnő a lihegve előérkezett *fiú*hoz (így szót a grófnő a lihegve előérkezett *ifjú*hoz)
 8 mindég (mindíg)
 13 tied. (tied.)
- „ 15 kebléhez (kebléhez)
- „ 20 Végre nagy (Végre *egy* nagy)
- „ 29 Most kitakarta kincsét, (Most kitakarta *féltett* kincsét,)
- 192 : 16 valósulni látja . . . (valósulni *gondolja* . . .)

- Lap Sor
- 192 : 20 mit még akkor is magához ölelve tartott (mit még akkor is *hihetetlen erővel* magához ölelve tartott)
- „ 34 hozta ide. (hozta *öt* ide.)
- 193 : 9 karjaiban (karjában)
- cím VI. A grófnő. (LL: fejezetcím nélkül folytatja az elbeszélést!)
- 1 és 6 grófnő (grófné)
- 5 a gyermek a rózsáját? (a gyermek rózsáját?)
- 6 LL és Krk: rohamos kérdései. (HM hibásan: rohanos [!] kérdései.)
- 15 embertelen (emberietlen)
- 15 LL és Krk: kíváncsisággal. (HM hibásan: kíváncsisággal. [!])
- 17 a szegény nagy szívfájdalmában (a szegény *leány* nagy szív-fájdalmában)
- 18 átkarolva a sírfát öntudatlanul hanyatlott a fagyos göröngyökre. (átkarolva *anyja* sírfáját öntudatlanul hanyatlott a fagyos göröngyökre, *mialatt a hó nagy pelyhekben elkezdett hullani.*)
- 194 : 2 és gondosan kis lakására hazavitte. (s *azután* gondosan kis lakására hazavitte.)
- 12 az inas helyén a *kocsis* mellett ült, (az inas helyén a *bakon* ült,)
- 15 kis házban *nagyon* szomorú dolgok (kis házban *ugyan* szomorú dolgok)
- 19 »Fizetett a gyermek?« (»Fizetett-e a gyermek?«)
- 33 csókolom a kezeit, (csókolom kezeit,)
- 35 De engem *ugyan* lúddá nem tesz. (De engem lúddá nem tesz.)
- „ 37 mindig (mindég)
- 195 : 8 a beteg *ágya* mellől. (a betegágy mellől.)
- 9 végtelen megvetéssel. (végtelen megvetéssel.)
- 21 a zsupori (a *vén* zsupori)
- 25 Persze ebből iszonyú *lárma* keletkezett. (Persze ebből iszonyú *spektakulum* lett.)
- „ 26 saját házából (a saját házából)
- „ 38 egy védtelen leányhoz, (egy védtelen *beteg* leányhoz,)
- „ 39 Hogy azt (Hogy *ezt*)
- 196 : 3 A rendőrök *összenéztek*, (A rendőrök *egymásra* néztek,)
- 11 kezdték vezetni, *úgy*hogy (kezdték vezetni, *hogy*)
- 13 ordított fel Kapros úr. (ordított *most* fel Kapros úr.)
- 20 megszégyenülve (megszégyenítve)
- 21 rendőreivel együtt elkullogott. (rendőreivel együtt *lassan* elkullogott.)
- 22 feje folytonosan lázban égett. (feje folytonos lázban égett.)
- 31 el fogja őt (el fogják őt)
- cím VII. Befejezés. (VI. Befejezés.) [Feljebb már megjegyeztük, hogy az LL az előbbi fejezetcímet (*A grófnő*) nem tüntette fel. Innen van a fejezetek számozásában az eltérés!]

Lap	Sor	
196	2	szegényemberről, aki (szegényemberről is, aki)
197	1	Ilyenforma a Katica története. (Ilyenféle volt a Katica története.)
	4	kedves testvérkére is lett Sáríka konteszbén, (kedves testvérkéje is lett Sáríka konteszbén,)
	11	Katica megvált a nagy boldogságtól, amit (Katica megvált a nagy jóléttől, a nagy boldogságtól, amit)
	18	halk suitogással (halk susogással)
	20	Hatalmas bokorra fejlődött, (Hatalmas egy bokorra [!] fejlődött,)
	24	és sokszor el-elmondogatták: (s gyakran el-elmondogatták:)
	25	boldogok, (boldogak,)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
177	II.2	<i>Torma utca</i> (178:38 »a szegények utcája«) — a XI. kerületben Kelenvölgy egyik utcája.
178	24	<i>gróf Kiléry</i> — költött név. Hangzása erősen emlékeztet a szintén költött <i>gróf Teléry</i> névre (Az apám ismerősei, Krk 2. köt. 23. l.).
	25	»palotájuk a legszebb helyen, a Múzeum tájkán.« — A Magyar Nemzeti Múzeumot környező utcákban (a mai Bródy Sándor utcában, a Puskin utcában, a Pollack Mihály téren, a Múzeum utcában és a Reviczky utcában) helyezkedtek el a múlt század végén a főúri családok palotái (Eszterházy-, Festetics-, Wenckheim-palota stb.), minthogy a főrendiház a Múzeum dísztermében tartotta üléseit.
	36	<i>Sáríka kontesz</i> — MK névkészlete szempontjából vö. <i>Sáríka grófnő</i> c. elbeszéléssel (Krk 27. köt.)
180	21	»egy rózsabokor . . . ágát a méltóságos gróf úr hozta Párizsból a Tuillériák kertjéből . . .« — Ez a motívum másutt is előfordul Mikszáth írásaiban.
182	2	»elkísmeretlen uzsorások«, 184:IV. 4 »átkozott uzsorás« — MK jogászéveinek és ifjúházaskorának súlyos nélkülözései között valószínűleg közvetlenül megismerte a pesti uzsorások világát. Ez időbeli cikkeiben és karcolataiban szenvédélyesen ostromozta a társadalomnak e »piócáit«. (Ld. Krk 51. és 52. köt.)
183	2	»kedves virágai . . . talán tanácsot adnak neki . . .« — MK-nál a fiatal lányok — magányosságukban — a természeti tárgyaktól, jelenségektől kérnek tanácsot. <i>Szent Péter esernyőjében</i> is Veronkának »Az éj tanácsot ad«. (Krk 7. köt. 150. l.)
184	24	»esküdvé, mint a vereshagyma« — Mikszáthnál többször is előforduló népi szólás.
185	2	»hiéna-szívű háziúr«, 185 : 27 »a pesti háziurak oly kegyetlen, érzéketlen emberek«, 186 : 4 »szörnyeteg« [háziúr] — Alig-

- hanem a súlyos nélkülözések között élő Mikszáth személyes kifakadásai.
- 186 25–27 »Az a fényes, az a ragyogó csillag . . . bizonyosan édes-anya szeme . . .« és az V. fejezet: *Az anya szeme* (189. l.) — Vö. MK *A kis ablak a mennyországból* c. ifjúsági elbeszéléssel (Lányok Lapja 1881. júl. 3.).
- 187 18 grófné, de a következő sorban: Kiléry grófnő — Többször rámutattunk már arra, hogy MK nem különbözteti meg a születést jelző grófnő és az asszonynevet jelző grófné szavakat. Egyszerű alakváltozatoknak fogta fel és vegyesen használta e két szócskát.
- 194 : 25 »Adóss, fizess!« — MK jól ismerte Tompa Mihály költeményeit, többször idéz is belőlük. Valószínű, hogy ezt a kíméletlen felszólítást szintén Tompa egyik népregejéből kölcsönözte, amely már címében hangsúlyozza e szavakat: »Adós, fizess!«
- 196 6–7 »En, Magyarország első zászlósurának a neje, parancsolom, hogy ez embert tartóztassák le!« — Még ifjúsági elbeszélésben is naiv túlzás, hogy egy grófnő — akármilyen harcias — ilyen önhatalmúlag parancsolgasson a rendőrségnek!
- „ VII. 1 *az Ezeregyéjszaka tündérmeséi* — MK egyik kedvenc mesekifestára; sokszor hivatkozik rájuk.

Irodalom

W. Petrolay Margit »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« című dolgozata II. részében (ItK 1956. 4. sz. 425. l.) helyesen »érzelmes történetkének« nevezi ezt a novellát, megjegyezvén, hogy ennek rövidebb, francia környezetbe átültetett változata *Mari rózsái* címen jelent meg.

EGY BORZASZTÓ ÉJ

M. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. október 14., 4. évf. 284. sz. (2. l.), a tárcarovatban. *Névjelzés nélkül.*

Ismét egy névtelen Mikszáth-novella, amelyet éppen névtelensége miatt eddig nem tartott számon az irodalom. Hiszen a *Mikszáth-bibliográfiák — a legújabb kutatásokig — szinte kizárólag a névjelzéseken alapultak; a tartalmi és szövegelemzés eszközei alig játszottak szerepet Mikszáth hagyatékának fölmérésében.*

Pedig ennek a tárcanovellának egyszeri elolvasása is mindenkit meggyőzhet Mikszáth szerzőségéről. Az elbeszélés egy szolgabírói hivatalban kezdődik, ahol a szerző tiszteletbeli esküdt volt (197 : 3 és 198 : 29). (MK 1871-ben Balassagyarmaton tiszteletbeli esküdt, Mauks Mátyás szolgabíró mellett.) Az elbeszélés szolgabíróját (éppúgy, mint Mauks Mátyás uramat!) — túlzó titulussal — megyeszerte főszolgabírónak szólították. — Az elbeszélés szerzője azt mondja magáról, hogy: »Már természetemnél fogva is gyenge idegzetű voltam, a kísér-

teties regék és történetek, melyekkel dajkáim gyermekkoromban televerték a fejemet, élénk emlékezetemben voltak örökké, s kissé túlságos képzelőtehetségem bizonyos titokszerű árnyékkal népesíté be gondolatvilágomat.* (199 : 5—9.) Tessék egybevetni e sorokat *A jó palócok* egyik novellájának (*Galandné asszonyom*) kezdőszakaszaival: »A palóc nép babonás, szereti a misztériumokat, hisz az ördögben és rémlátásokban . . . Titkos, homályos köd veszi körül, s hova el nem lát a szem, benépesíti a helyeket árnyékkal, borzalmas, csodálatos dolgokkal . . . Én magam is dajkamesékkel szíttam be a babonát s hiszek benne . . . » stb. — Boncolásról Mikszáthnál nemcsak itt esik szó, hanem a *Két választás Magyarországon* első részében is (Krk 9. köt. 18—21. l.). Nyilván egyetemi éveiben a rendszertelenül hallgatott jogi előadások mellett egy-két bonctani előadásra is ellátogatott. — Az orvosokról — kevés kivétellel — egész pályáján idegenkedéssel, sőt lenézéssel és megvetéssel nyilatkozott. (Ld. idevágó jegyzeteinket *A fekete kakas* kommentárjai közt: Krk 12. köt. 214—216. l.) Az itt elbeszél s kétségtelenül pontosan így megtörtént eset szintén közrejátszott Mikszáthnak az orvosokról alkotott pejoratív véleménye kialakításában.

Mikszáth szerzőségét bizonyítja az elbeszélés színhelyének: *Szilke* helységnek neve is. Ugyanez a költött helységnév előfordult *A Rékiek Borcsája* c. elbeszélés *Selyem-élet* c. első kidolgozásában is. (Ld. jegyzeteinket e kötet 299. és 300. l.)

De miért nem szignálta ezt a novelláját? Talán azért, mert a Budapesti Napilapnak ebben az időben szinte kizárólagos tárcaírója volt; a lap tárcairovatának szépirodalmi dolgozatai nagyrészt az ő tolla alól kerültek ki. A lap állandó olvasói tehát úgyis tudhatták, hogy ki a szerző. Emellett — úgy véljük — éppen az elmesélt történet visszataszító rútsága miatt tartózkodott Mikszáth attól, hogy mint az ízléstelen, sőt undorító »tréfa« áldozata meg is nevezze magát. Akik tudtak egykori esküdt-hivataláról és ismerték egyéniségét, stílusát: amúgy is megállapíthatták: ki lehet a névtelen tárca írója, mint ahogy még ma, háromnegyed század múltán is könnyen felismerhetjük személyét.

Az elbeszélés Mikszáth írói fejlődése szempontjából is figyelmet érdemel. Azon »homályos«, »rejtélyes« és »borzasztó« tárgyú írásművei közé tartozik, amelyeken feltűnően érzik Poe hatása. Poe két novelláját épp az előző években (1874—75) fordította le (Krk 28. köt.), és hatásuk már egyidejűleg mutatkozik (*Egy homályos történet* Krk 2. köt. stb.). Ld. részletes jegyzeteinket a Krk 28. köt. 323—326. l.

A szövegről

Lap	Sor	
199	: 33	kifelé (BpN szövegében sajtóhibával: ki elé) [Javítottuk !]
200	: 28	önkéntelenül (BpN és MK-nál másutt is általában: önkénytelenül)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
198	19	<i>Szilke</i> helységnév és 198 : 31 <i>Szilkey</i> családnév — költött nevek.
199	15	a königgrázi csatában megsebesült Festetich gróf anekdotáját MK talán szájhagyományból merítette. Tóth Béla »Magyar Anekdotalakincs«-e nem ismeri.
200	33	»oh, borzalom istene, ne hagyj el!« — Arany János »Ágnes asszony« c. balladája refrénjének (»Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.«) parafrázisa. (Esetről esetre följegyezzük a MK műveiben található Arany- és Petőfi-idézeteket, minthogy ezek minduntalan emlékeztetnek írónk e két nagy mesterének kisugárzó hatására.)

A KÍNAI MIKÁDÓ

- M. I. *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. Kakuja Gyula.) 1877. október 18., 4. évf. 288. sz. (2. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: —th.
- II. a) 1917. *Jk* 42. köt. = *Hi* 10. köt. *Dekameron III. köt.* (34—39. l.)
- b) [1931.] *MkMR—Fr* 46. köt. Önkényesen alkalmazott új kötet cím: *Krónikás történetek*. [Címlapkiadás.]
- c) [*Év nélkül.*] Ua., mint a II. b), de sorozat-címlap nélkül. [Címlapkiadás.]

A II. a—c) kiadásokban — mint a *Hi* valamennyi kötetében — számos önkényes szövegváltoztatással találkozunk. E novella szövegében pl. tíz helyen állapítottunk meg a *Budapesti Napilap* eredetijétől eltérő részeket (szavak mondatrendi fölcserélése, kihagyott szavak, megváltoztatott kifejezések stb.).

E kiadásokban a 244. lapon *A kínai mikádóról* Rubinyi Mózes ezt jegyzi meg: »Vagy megtörtént eset, vagy akkoriban igen elterjedt anekdota után írta Mikszáth.«

A magunk részéről úgy véljük, hogy ez az október 18-án megjelent elbeszélés a június—július hóban közölt »*Hasis*« és »*Vutki*« c. ciklus egy késői darabja.

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
203	1	<i>I. Pál</i> orosz cárról a » <i>Hasis</i> « és » <i>Vutki</i> « tárgyi magyarázatai közt szoltunk (269. l.).
11		<i>Sándor cár</i> — csakis I. Sándor cár lehet az anekdota hőse. Élt 1777—, uralk. 1801—1825. Ő volt Poroszország, illetőleg Frigyes Vilmos porosz király szövetségese; az ő apja (s a trónon közvetlen elődje) volt I. Pál cár, akire a tengerészkapitány hivatkozik.
24		<i>Frigyes Vilmos</i> — III. Frigyes Vilmos porosz királyról van szó. Élt 1770—, uralk. 1797—1840. A napóleoni

háborúban szoros szövetségben működött I. Sándor cárral. — Mikszáth ugyan a porosz királyt nevezi »a fiatalabb tiszt«-nek (201 : 5 és 203 : 10), s az orosz cárt »az idősebb tiszt«-nek (202 : 28) — de ez lényegtelen tévedés.

A »KIS RÓKA«

- M. I. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. november 11., 4. évf. 312. sz. (2. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: —n.
- II. a) 1917. *Jk* 42. köt. = *Hi* 10. köt. *Dekameron III. köt.* (122—127. l.)
 b) [1931.] *MkM*R—*Fr* 46. köt. Önkényesen alkalmazott új kötetcím: *Krónikás történetek.* [Címlapkiadás.]
 c) [*Év nélkül.*] *Ua.*, mint a II. b), de sorozat-címlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Az olvasó könnyen felismerheti, hogy ennek a tréfás diáktörténetnek váza MK egyik legismertebb regényének alapötletét hordja magában. Itt egy kitömött rókába rejtett vagyon körül bonyolódik a mese, ezt a vagyont keresi az örökös; *Szent Péter esernyőjében* viszont a rókabőr helyett egy piros esernyő nyele őrzi a vagyont érő papírokat . . . A »kis róka« és a *Szent Péter esernyője* alapötletének hasonlóságát annak idején, a regény jegyzeteiben részletesen megvilágítottuk. (*Krk* 7. köt. 213—214. l.)

Valószínű, hogy A »kis róka« meséje MK pesti jogászéveiből való élményt örökít meg több-kevesebb költői alakítással és túlzással.

A szövegről

Kötetünk a Budapesti Napilap (röv.: BpN) szövegét közvetíti. A *Hi* stb. kötetkiadások szövegét számos önkényes módosítással tették közzé. Ezekre itt nem terjeszkedhetünk ki, csak annyit említünk meg, hogy pl. a 205 : 7—9. sorait a *Hi* stb. kiadások elhagyták és Mikszáth számos kifejezését (éppen egy tucatot) megváltoztatták. A *Hi* stb. kiadások ostobaságainak egyik mulatságos példája a 208. lap 5—6. sorának szövege: Mikszáth ezt írta: » . . . a róka, melyet *kegyeletből* újra kitömtek s olyan tiszteletben őrizték, mintha . . . « Ehelyett a *Hi* olvasói »MK művei«-nek címkéjével évtizedeken át ezt a zagyvaságot kapták: » . . . a róka, melyet *kegyetlenül* [!] újra kitömtek s olyan tiszteletben [?] őrizték, mintha . . . «

A BpN szövegével kapcsolatban az alábbiakat jegyezzük meg:

Lap	Sor	
207 : 20	aranyak	(BpN itt: aranyok, de fennebb, a 11. sorban, továbbá a 27. sorban aranyak) [Eszert módosítottuk tehát itt is.]
208 : 9	díványon	(BpN: dívánon)
22	kimondhatlanul,	de a 24. sorban kimondhatatlanul (a BpN-ban is így !)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 205 : 9 *Fogarasi* (Mikszáthnál: Fogarassy) János (1801—1878) — jogtudós és nyelvész. Nyelvészeti főmunkája az MTA megbízásából készített s 1861—66-ig Czuczor Gergellyel, Czuczor halála után pedig egyedül szerkesztett hatkötetes nagy szótár: A magyar nyelv szótára, melynek zárókötete 1874-ben jelent meg. E mű azonban már megjelenésekor elavult; csak mint anyaggyűjtésnek van értéke, magyarázatai és szövegei teljesen elhibáztak.
- 206 5 »a pénzszag után mennek mai napság a férfiak...« — Vö. MK 1873-ban írt *Sárka grófnő* c. elbeszélése bevezető mondataival: »Szép fekete szeme volt és — egy millió hozományra. A két szem ragyogó fénye elvilágított messzire, az egy millió forint szaga elhatott még messzebbre. Mindenfelől özönlöttek az udvarlók...« (Krk 27. köt. 185. l.)
- 18 *országút* — mai Múzeum körút.
- 21 »*Martinuzzi meggyilkoltatása Alvincen*« — Mikszáth itt minden biztonnal arra a litográfiára céloz, amely »Martinuzzi meggyilkoltatása az alvinci kastélyban« címmel a Képes Világ 1866. évfolyamának mellékleteként jelent meg. (Vö. Gerszi Teréz: A magyar kőrajzolás története a XIX. században. Bp. 1960. 133. l.) — Ugyancsak 1866-ból való Szemlér Mihály »Martinuzzi meggyilkolása« című festménye is. (Vö. Lyka Károly: Nemzeti romantika. Bp. 1942. 93. l.) — Végül arról is tudunk, hogy a Pesti Műegylet 1859-es kiállításán szintén szerepelt egy ilyen tárgyú mű Krebs Ferdinánd festőtől.

A SVIHÁK

M. *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. november 14., 4. évf. 315. sz. (2. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: *Demokritos*. Kötetben itt először.

Ennek a Mikszáth-irodalomban eddig ismeretlen, mert csak álnévvel szignált rajznak szerzőségét eléggé bizonyítja maga a műfaj, melyet a Budapesti Napilapban 1877 május végétől kezdve kizárólag Mikszáth művelt. De bizonyítják a tartalmi analógiák is. A rajz szerint: a svihákfaj »legeredetibb példányait« »S... s«, vagyis Sáros megyének (211 : 29), röviden »Svihákmegyének« (212 : 8) nevezi. Nos, Mikszáth remek szatirikus elbeszélése, *A gavallérok* (Krk 8. köt.) ugyanezen species közelebbi megismertetése céljából szintén Sáros megyébe vezeti az olvasót. E rövid karcolat svihákjai éppoly nagyozók és léhák, mint *A gavallérok* »regényhősei«. A karcolat idevágó szakaszait (pl. 210 : 6—211 : 18) szervesen lehetne beiktatni *A gavallérok* meséjébe, illetőleg jellemzései közé.

É karcolatban alig van epikai elem, tehát akár a *Cikkek* ciklusába is sorolhatnók. Mégis ide helyezzük, az *Elbeszélések* ciklusába, hogy együtt legyenek az 1870-es évek típus-rajzai, aminők: *A zsiránskereső*, *A újsággfalo*, *A ügyvédjelölt* (mindezek a Krk 28. kötetében), továbbá a *Sörivők*, *A borivők*, *Egy rossz előfizető*, *A rendőr*, *A nyervágy rabjai* stb.

A szövegről

Két sajátos szóhasználat és szókötés: 210 : 10 De azért megjár-
nál, szíves olvasóm, 210 : 33 önmaga pedig koplalni fog.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 209 1—9 *Ponson du Terrail, Pierre Alexis, vicomte de* (1829—1871) — rendkívül termékeny és a maga korában igen népszerű francia regényíró. Regényei »szenzációs« meséjükkal és az érdeklődés beteges felcsigázásával hatottak. Számos regényét magyarra is lefordították. — Mikszáth egy ízben éppen vele kapcsolatban panaszkodott olvasóközönségünk ferde, rossz ízlésére: »A szívem fáj, ha látom a könyvesboltok kirakatait, mint foglalják el Ponson du Terrail, Féval és Gaboriau regényei; csak ezeket veszik, csak ezeket olvassák...« (Visszaeml. 1922. 97. l., 1957. 137. l.)
- 2 *Gascogne* — a régi Franciaország egyik tartománya a Gascognei-öböl (Viscayai-tenger) mellett. E vidék kötekedő, nagyzólo alakjait a francia irodalom nemegy alkotása mutatja be.
- 210 : 1—2 a »svihák« Kákay »Fény- és árnyképei«-ben — Kákay Aranyos álnéven Kecskeméthy Aurél (1827—1877) adott ki először (1861-ben) egy politikai karikatúra-gyűjteményt, »Országgyűlési árny- és fényképek« címen, amelyet aztán ifj. Ábrányi Kornél (Kákay Aranyos No 2) és Mikszáth (Kákay Aranyos No 3) utánoztak egy-egy hasonló című kötetben. — Kákay Aranyos (Kecskeméthy Aurél) könyvének nincs külön fejezete a politika svihákjairól. Munkája csak az »Alsóház« és a »Felsőház« alakjait sorakoztatja fel, de egyes figuráinak bemutatásakor magából a jellemzésből kiütköznek a »svihák« típus vonásai.
- 6 »jó ember« — MK későbbi írásaiban is mindig gúnyosan szól a mások játékszerétül szolgáló, baleknek használható »jó emberekről«. Ld. *A jó ember* c. novelláját Jk 27. köt., Kisebb elbeszélések IV. köt. 180—199. l.
- 9 »*Beati simplices*« — szó szerint: boldog együgyűek. A bibliából (Máté evangéliumából 5, 3) szállóigévé vált szentencia: »Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa.«

- Lap Sor
- 210 15 *londres* (»londoni«) — finom, drága szivarfajta.
- 211 1 *firtli* — fertálmágnás, negyedmágnás; akinek négy nagy-
szülője közül csak egy volt főrangú származású.
- 1 »hóher« — feljebb! magasabbra! (törekedni).
- 7 »a szélsőségek itt is érintkeznek« — MK többször említi ezt a bölcseleti megállapítást, olykor eredeti formájában, franciául is idézi: »Les extrêmes se touchent.« (Mercier, Louis Sebastien: Tableau de Paris c. művéből.)
- 12 *testu* (te s tu) — pertu, tegeződés.
- 15–27 MK itt elsősorban báró Sennyey Pál konzervatív ellenzéki pártjára céloz. (Sennyeyről és pártjáról sok szó esik MK 1874. és 1875. évi publicisztikai dolgozataiban, ld. Krk 51. és 52. köt.)
- 30 »a 49-ki szabadságharc alatt csak a svihák nem érzett együtt a nemzet millióival...« — Ez a megjegyzés arra vall, hogy Mikszáth olvasta és jól ismerte Sárosi Gyula »Arany Trombita« című költeményét, amelynek egyik részlete (a »Tizenegyedik lehelet« eleje) a Sáros megyei urak hazafiatlan magatartását ostorozza:

Nem szomorító-e: hogy Sárosvármegye —
Isten az ő lelkét akárhova tegye! —
Szabad csapatokat gyűjt a *Slik* részére? —
Mikor tér ez a nép egyszer már észére!
Majd akkor, atyafi, ha egy gróf *Szirmai* —
Kinek átkozottak legyenek hamvai!
Ha *Hlavács*, Eperjes e kis *Karaffája*,
S ennek egy *Smidt* nevű szappanos kutyája —
Podhorányi, *Durcsák*, *Úsz Ottó*, gróf *Nyári*
S több oly tönkrejutott hitvány salavári,
Mint *Pécsi Ferdinánd*, *Pécsi Imre*, *Hedri*,
Bajuszát mind sorban akasztófán pedri. —

(Sárosi Gyula 1848–49-ben írt »Arany Trombita«-jának kritikai kiadása 1951-ben jelent meg az MTA »Magyar Irodalmi Tárc« c. sorozatában. Bevezetéssel és jegyzetekkel közzétette Bisztray Gyula. — Ld. idevágó jegyzeteinket e kiadvány 169. lapján.)

- 212 1 *esprit de corps* — itt: az osztályérdekek makacs védelme.
- 2 *nepotizmus* — a rokonok és családtagok irányában megnyilatkozó protekció (különféle állások betöltésénél).
- 11 *Németh Albert* (1820–1887) — politikus. Heves megye szülötte és hosszú időn át e megye képviselője. 1848-ban a szélső baloldalhoz csatlakozott, 1861-ben a határozati párt híve; mint izgatót több ízben elfogták és 1864-ben be is börtönözték. 1873-ban Hódmezővásárhely képviselője lett, s haláláig a szélsőbal híve maradt.

FÜGGELEK

E kötet *Függelékébe* olyan névtelen írásműveket soroltunk, amelyeknél Mikszáth szerzőségét illetően éppúgy lehet bizonyító, mint cáfoló érveket találni. Mind a négy darabban kapcsolatban vannak mozzanatok, amelyek a szerzőség mellett szólnak, de vannak olyanok is, amelyek kétségeket támaszthatnak.

A kritikai kiadás követelményei arra köteleznek, hogy csak a teljesen hiteles Mikszáth-írásműveknek adjunk helyet a főszövegben. Viszont a teljesség igénye szükségessé teszi azon művek bemutatását is, amelyeknél a szerzőség kérdése vitás ugyan, bemutatásuk és megismerésük azonban mégis szükséges — éppen a további kutatások és a kérdések végleges tisztázása érdekében.

Efféle kétes hitelű írásművekkel a továbbiak során is kell majd foglalkoznunk, minthogy Mikszáthnak százzszámra jelentek meg elbeszélései, cikkei és karcolatai eddig számon nem tartott betűjegyekkel, álnevekkel vagy teljesen névtelenül.

A NYERVÁGY RABJAI

M. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Borostyáni Nándor és Kakujay Gyula.) 1877. május 31., 4. évf. 149. sz. (2. l.), a tárcarovatban. *Névjelzés nélkül.*
Kötetben itt először.

E névtelenül közölt és eddig sehol számon nem tartott tárcacikk azon írásművek közé tartozik, amelyeket akár az *Elbeszélések*, akár a *Cikkek és Karcolatok* ciklusába sorolhatunk. Elmékedő szakaszai ez utóbbi csoportba utalnak, de viszont a cím alatt is hangsúlyozott műfaja (»Fővárosi életkép«) és valóban egy pesti zsánerképet festő részletei miatt inkább ide osztjuk be, e kötet jelentős számú többi életképei és rajzai közé. A zsíráns-keresők, sőr- és borivók, rossz előfizetők és svihákok sorát hadd egészítsék ki a »nyervágy rabjai« is: MK és sokszor megfigyelt és hiába nevelt, hiába ostorozott alakjai.

Már első elbeszélései között szerepel a lottójáték mint téma. *A lutri* címűt (1872. Krk 1. köt.) népnevelő tendenciával írta; »*Sramko bácsi*« c. novellájában viszont (1872. Krk 27. köt.) a komikum eszközüül használja fel a nyertesnek vélt lottócédulát. Ezután (1874—1875) lapjaiban, a Magyar Néplapban és a Mulattatóban, ismételten támadja e szerencsejátékot, melynek megszállottjai nem a szorgalmas, becsületes munkától, hanem a szerencsekerék forgásától, tehát a pusztavéletlentől várják boldogulásukat. — Anekdotái közt (Krk 28. köt. 161. l.), sőt lapjainak hírrovatában is nemegyszer inti olvasóit e játék-szenvedély ellen.

A fiatal Mikszáth hetvenes évekbeli írásai között egyre több korjellemző dokumentumot találunk a nagyváros nyomoráról: a zálogházak uzsoráiról, az utcán fagyoskodó koldusgyerekekről, árvákról, özvegyekről. . . Ha ez a »fővárosi életkép« szintén az ő műve, akkor az említett szomorú, de »nem az író képzeletében élő, hanem valósággal

létező, kézzelfogható alakok» csoportját egészíti ki a szerencseváró tömegek itteni rajza.

Az adott esetben tehát — Mikszáth szerzőségét illetően — a lottótémának van legtöbb bizonyító ereje. Viszont ez önmagában még nem kétségtelen bizonyíték . . . A tárca stílusjegyei sem minden tekintetben megnyugtatók, bár akad egypár sajátos vonás, amely általában jellemző Mikszáth ez időbeli nyelvére; ilyen például az összevont fosztóképző használata (»elmaradhatlan vargaines«, »elolthatlan láng«), az »azon« mutatónévmás gyakori használata stb. A fiatal Mikszáth egyéb írásaira emlékeztet továbbá a babonákra és álmokönyvekre való hivatkozás, és az a kép is, amely szerint »mily gyorsan lesz elolthatlan láng . . . egy szikrából«. (Vö. *Talpig ember* Krk 28. köt.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 215 : 22—23 »*ama tengeri szörnyeteg (a polip) . . . nemcsak Hugo Viktor képzeletében él . . .*« — Utalás Victor Hugo »A tenger munkásai« c. regényének egyik nagyszerű fejezetére, mely egy halásznak egy polippal folytatott küzdelmét írja le.
- 216 2 *tarantella-tánc* — nagyon gyors, hatnyolcados vagy háromnyolcados ütemű nápolyi tánc.
- 8 *terno, secoterno* — a lottójáték találatai.
- 28 és 218 : 4 *Moloch* — ókori föníciai istenség, amelynek emberáldozatokat hoztak. Itteni jelentése: kielégíthetetlen, súlyos és nagy áldozatokat követelő szenvedély.
- 217 2 *Lajos Fülöp* (élt 1773—1850, uralk. 1830—1848) — francia király.

ELJÁTSZOTT KORONA

M. *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. június 24., 4. évf. 173. sz. (2—3. l., a tárcarovatban). *Névjelzés nélkül*.
Kötetben itt először.

Tudva azt, hogy a Budapesti Napilap 1877-i évfolyamának tárcarovatát június eleje óta úgyszólván teljesen Mikszáth szépirodalmi művei töltötték ki; és felesége visszaemlékezéseiből, valamint fordításából tudva azt is, hogy ezekben az években szívesen fordítgatott franciából (ld. Krk 28. köt. 322—324. l.); végül ismerve a francia forradalom és a napóleoni korszak iránti érdeklődését (ld. *A selyemkórkárda* tárgyi magyarázatait a jelen köt. 255—6. l., és Robespierre-, Marat-, Dantonra való utalásait *A szelistyei asszonyok* zárófejezetében, Krk 12. köt. 206. l., továbbá a *Különös házasság*, Krk 13—14. köt., és az *Akli Miklós*, Krk 16. köt. Napoleon-kori vonatkozásait !): — joggal feltételezhetjük, hogy a Budapesti Napilap 1877. jún. 24-i számában megjelent, »a francia forradalom idejéből« való s bizonyára valamely francia lapból fordított történet csakis Mikszáth tollából származhatott.

A tárcaközlemény névtelenségét részint fordítás-jellege magyarázhatja, részint pedig az a körülmény, hogy ugyanezen számban, e közleményt megelőzően, a »*Hasis*« és »*Vutki*« c. ciklus II. darabjánál már amúgy is találkozhatott az olvasó Mikszáth betűjegyzeivel (—th —n.).

Mindezen külső körülményeken felül Mikszáthra vall a téma-választás: a királynői trón helyett mosóteknő mellett maradt szépasszony története, amelyhez stílszerűen járul a zárómondat fanyar filozófiája . . .

A stíluselemzés is erősíti MK szerzőségére vonatkozó föltevésünket. A 70-es évek közepén írt elbeszéléseiben s főleg fordításaiban gyakori igealakok (»ékesítendi«), szóhasználatai (»majd . . ., majd . . .«), a melléknevek felsőfokának előszeretettel való alkalmazása (»a legkeserűbb szemrehányások közt«, és ugyanennek módhatározóvá továbbképzett formája: »a legkeservesebben hullatá könnyeit«) stb.

A szövegben egy értelemzavaró sajtóhibát javítottunk:

219 26 Krk *miként* ő sohasem fogja azt eltúrni, (Budapesti Napi-lapban: *mindkét* [!] ő sohasem stb.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor.

218 2 *Bernadotte, Jean Baptiste* — XIV. Károly János néven svéd király, a jelenleg uralkodó svéd dinasztia megalapítója. Élt 1763—1844. Dél-Franciaországban született, apja ügyvéd volt. Egy marseilles-i kereskedő leányát vette feleségül s e házasság révén sógora lett Napóleon bátyjának, a spanyol királyi trónra emelt Bonaparte Józsefnek. — Tizenhétéves korában beállott katonának. A forradalom kitörésekor még csak altiszt volt, de annyira kitüntette magát a belgiumi és rajnai harctéren, hogy 1794-ben már hadosztálytábornok lett. 1799-ben rövid ideig hadügyminiszter. 1804-ben tábornagi címmel tüntette ki Napóleon, 1806-ban pedig herceggé nevezte ki. Amikor 1810 májusában hirtelen meghalt a svéd trónörökös, néhány svéd tiszt Bernadotte tábornagyot ajánlotta trónörökösnek. Erre az országgyűlés nagy lelkesedéssel trónörökösnek választotta. Bernadotte Napóleon beleegyezésével elfogadta e választást és bevonult Svédországba, ahol az öreg XIII. Károly fiává fogadta és mindjárt át is engedte neki az uralkodást. 1813 tavaszán Bernadotte már mint svéd király szintén csatlakozott a Napóleon ellen alakult szövetséghez. 1818 februárjában a norvég trónt is elfoglalta.

219 : 11 *Jardin de Ville* — városi kert; Grenoble városligete.

EGY GOROMBA EMBER

M. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. augusztus 5., 4. évf. 215. sz. (2. l.), a tárcarovatban. *Névjelzés nélkül.*

Kötetben itt először.

Mikszáth föltételezhető szerzősége mellett a következő érvek jöhetnek tekintetbe:

A Budapesti Napilapnak az 1877. év második felében szinte kizárólagos tárcairója volt Mikszáth. Éppen ezért nemegy tárcáját közölte névtelenül vagy csak egy-egy betűjeggyel. Vajon miért nem szignálta ezt az elbeszélést is? — ha ugyan ő írta! Hiszen egy goromba gróf megleckéztetése nem sorolható a »kényes témák közé! Úgy véljük, hogy a goromba gróf költött neve — Terebesi — adja a kérdés magyarázatát. Ismeretes dolog, hogy Töketerebes (Zemplén m.) volt az Andrássy grófok birtokainak egyik központja, szép kastéllyal, díszes mauzóleummal (ott nyugszik id. gr. Andrássy Gyula is). Föltevésünk szerint: az elbeszélésben gróf Terebesi Lacinak nevezett »goromba ember« az Andrássy-család egyik tagja lehetett, akivel az itt elmondott botrányos eset valóban megtörtént. A gróf úr megleckéztetése — úgy véljük — a Nemzeti Kaszinónál szélesebb körben is köztudomásra jutott. A névtelen szerzőnek kedvére való volt az épületes história, sietett tehát megírni azt; viszont fölöslegesnek tartotta nevével szignálni egy olyan skandalum krónikáját, amelyet olvasóinak zöme alighanem úgyis ősmert . . .

A »Terebesi-, azaz hogy Andrássy-család feje, a volt miniszterelnök és a monarchia közös külügyminisztere még hatalma teljében volt; sem a Budapesti Napilap szerkesztőjének, sem a szerzőnek nem állott érdekében megbántani a család érzékenységét. A Terebesi név egyfelől eléggé átlátszó volt, másfelől pedig az »eset«-nek a »Dunántúl«-ra (220 : 1), a kastélynak »Csömör«-re (222 : 9) való áthelyezése kellő fedezéket nyújtott az író és lapja számára.

Némileg Mikszáth mellett szól a cím alatti műfajjelzés is: »Rajz.« Ez külön is hangsúlyozhatja írónk ekkori kedvelt genre-ét.

De legerősebb tárgyi bizonyítéknak látszik az elbeszélés tartalma. Adva van egy nagyúr, aki összeverekszik a számtartójával, s amikor ez őt alaposan helybenhagyja, meghunyászkodik és »holtig tartó kenyeret« biztosít neki. — Egy nagyúrnak és egy kisembernek összeverekedése néhány év múlva Mikszáthot újabb elbeszélés megírására inspirálta. *A császár embere* c. »apró megyei történetében« (Pesti Hirlap 1881. júl. 21., kötetben: *Kavicsok* 1883.) hasonlóképpen döngöli egymást egy hatalmas alispán és egy imént besorozott parasztlégény. Ezúttal az alispán bizonyul erősebbnek, s éppen ezért bocsát meg a legénynek: »Ezer szerencséd, édes fiam, hogy te voltál a gyengébbik . . . Mert ha te lettél volna az erősebb, húsz esztendeig ülsz a börtönben, gazember . . .« — Ezt az epizódot később (1906—1907) *A Noszty-füú esetébe* is beledolgozta Mikszáth (Krk 20. köt. 122—123. l.). — Nem első s nem utolsó eset, hogy Mikszáth egyazon mesének fordítottját, fonákját is megírta. (Pl. a *Pletyka* és *Ne okoskodj, Pista!* vagy: a *Galamb a kalitkában* két ellentétes megoldású elbeszélése stb.)

Ámde a kasznárja előtt meghunyászkodó arisztokrata egy másik példájával is találkozunk MK művei közt. *A szökevények* c. nagyobb elbeszélésében (1901. Krk 12. köt.) báró Krapotka Oszkár annyira fél erős és indulatos kasznárjától, Szoltsányitól, hogy ennek kedvesét megszoektetvén, hosszú évekig nem mer hazatérni tulajdon birtokára, mialatt kasznárja meggazdagszik a birtokon.

Bizonyos vonatkozásban a »goromba« gazdatisztek kategóriájába tartozik Borly Gáspár uram is, *A vén gazember* (Krk 17. köt.), aki azonban csak szolgálai hűségből és ragaszkodásból gyámkodik az arisztokrata család fölött . . .

Az arisztokráciával szemben »akadékoskodó«, »makacs, dacos fej«-jel nemcsak Butykos uram dicsekszik. Találkoztunk már MK *Sáríka grófnő* c. elbeszélésében is egy hozzá hasonló alakkal, a tagosító mérnökkel, aki éppúgy üzente a gögös grófkisasszonynak, hogy »nem ér rá« vele reggelizni, mert dolga van (Krk 27. köt. 192. l.), mint ahogy Butykos uram üzente vissza a grófnak, midőn az egyszer magához rendelte: »most nem ér rá elmenni: aratás ideje van!« (221 : 39).

És végül még egy idevágó példa: Harmadfél hónappal később írta MK *A kínai mikádó* című kis elbeszélését, amelyben egy hangsúlyozottan »goromba« orosz tengerészkapitány előtt hasonlóképpen hunyászkodik meg Sándor cár. (E kötetben 201—205. l.)

Vajon csak véletlen egyezések ezek?

Folytathatjuk az analógiák sorát.

Mikszátnak — kivált ebben az évkörben — kedvelt eljárása volt: levelek beiktatása elbeszéléseibe. (Pl. *Garibaldi butéliái*, *Egy borzasztó éj* stb.) Nos, ebben a rajzban is levelezés útján gorombáskodik egymással a gróf és a kasznár (222. l.). — A degenerált nagyurak nála többnyire »körtefejük« (pl. Ferenc császár az *Akli Miklós*-ban, Krk 16. köt.). Gróf Terebesi Laci is »alacsony, sovány körtekéjú vén fickó . . .« (221 : 2) — Egy pár jellemző stílusos vonás: Mindjárt a bevezető szakasz MK előadásmódjára utal. — MK nyelvi humorának egyik közismert eszköze: a nyakatekert »hivatalos nyelv« kigúnyolása. Íme, egy itteni alkalmazása: »Butykos Gábor uramnak éppen az ő hivatali állásának mineműségében vagy on impertinenciája, mely a nemes gróf keblében méltó indignációt fakaszt . . .« (221 : 24—26) — A gróf titkárának neve, Csucsutka János (222 : 24) nyomatékosan jelzi, hogy nem dunántúli história ez, hanem valahonnan a felföld tájairól való. (E névről önkéntelenül eszünkbe jut a *Két választás Magyarországon* első felében szereplő dr. Csepenka professzor neve.)

Utalni lehet még a gróf »hüm«-mögő beszédére is (223 : 16—17). Mikszáth előkelőségeinek beszédében mindig feltűnik efféle sajátság. (Pl. *A gavallérokban*: »Eppü, eppü . . .« stb.) Közismert, kedvelt eljárása a beszédbeli sajátságokkal, nyelvi modorossággal való jellemzés.

A goromba gróf egy alkalommal így szólítja meg a titkárát: »Gyere be, te bivaly!« — A nem egészen két hónappal később (1877. szept. 30.) megjelent *Brigli Jim érdekes esete* c. novella egyik alakja így fogadkozik: »Bivaly legyenek, ha . . .« — Vajon e szóhasználat is csak véletlen egyezés?

Mindezen bizonyítéknak tetsző érvek mellett sem merjük az elbeszélést teljes határozottsággal Mikszáth művének nevezni.

A helyenkénti nehézkes mondatszerkesztés, az akadozó párbeszédék és egyéb hangcsuszamlások — a fent részletezett tárgyi analógiák ellenére is — tartózkodásra intenek a szerzőség kérdésében.

A ROTÁCIÓSPAPÍR-ÁRAK

A MTAK kéziratárának Ms 37/j jelzetű darabja egy sárgászürke ívlap, amelynek baloldali kétharmad részét a fenti címmel egy novellatöredék tölti ki. Gyermekes írás, kerek betűkkel.

Az a körülmény, hogy a kézirat a Mikszáth-hagyatékából való, s hogy ezt a papírdarabot a család — az író özvegye és fiai — kegyelettel megőrizték a többi relikviával (kéziratokkal, újságkivágatokkal és fényképekkel) együtt — ez a körülmény arra enged következtetni, hogy Mikszáth valamely korai elbeszélésével van dolgunk, amelyet talán az író egyik fia másolt le annak idején egy már-már szétrongyolódott eredeti fogalmazványról . . .

Ha feltevésünk helytálló, akkor a fogalmazványt magát nem nehéz beiktatni Mikszáth műveinek sorozatába s nem nehéz időbelileg elhelyezni.

Az elbeszélés tréfás hangjával, kedves humorával jól beleillik Mikszáth 70-es évekbeli írásai közé. A kis töredék szerkesztői tapasztalatokról számol be. Ennyiben Mikszáth szerkesztőségi műhelymunkájába világító írásai mellé állítható (*Mint készülnek a Nógrádi Lapok? — Egy rossz előfizető stb.*).

Mint hogy az elbeszéléstöredék hőse budai (Retek utcai) háztulajdonos: a töredék a fiatal Mikszáth fővárosi újságírói éveivel lehet kapcsolatos. Saját lapjait (a Magyar Néplapot és a Mulattatót) 1874–75-ben szerkesztette, 1877-ben pedig a Budapesti Napilap munkatársa volt: a töredék tehát föltehetőleg az 1874–77 közötti évekből való.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Dolinay Gyula, a Hasznos Mulattató és a Lányok Lapja szerkesztője. (Megjelent: Magyar Salon 1888. VIII. köt. 357. l.)
 - II. A Hasznos Mulattató egyik füzetének borítóklapja (1878).
 - III. Szana Tamás, A Petőfi-Társaság Lapja szerkesztője. (Megjelent: 1. Vasárnapi Ujság 1901. febr. 10., 48. évf. 6. sz. 89. l.; 2. Uo. 1908. febr. 16., 55. évf. 7. sz. 130. l.)
 - IV. A Petőfi-Társaság Lapja I. kötetének címlapja (1877).
 - V. Jankó János Mikszáth-karikatúrája »A Matyók Borcsa köhögése« című paródiához. (Borsszem Jankó 1883. dec. 23., 16. évf. 832. sz. 8. l.)
 - VI. A *Kavicsok* címlapja (1883). E gyűjteményes kötet tartalmából a Krk eddig a következő elbeszéléseket közölte: *Egy homályos történet* (Krk 2. köt.), *Sárika grófnő* (Krk 27. köt.), *Talpig ember* (Krk 28. köt.), *Brigli Jim érdekes esete* és *A Rékiék Borcsája* (a jelen kötetben).
 - VII. A *Dekameron III. köt.* címlapjai. A Jubileumi kiadás (Jk) folytatásának, a Hátrahagyott Íratoknak (Hi) 10. kötete (1917).
 - VIII. A *Krónikás történetek* borítóklapja. (Budapest, év nélkül. Révai-kiadás.) A Dekameron III. kötetének új kiadása, a kiadó által önkényesen megváltoztatott címen.
- A VII. és VIII. sz. képmellékleten bemutatott, kétféle címen megjelent azonos gyűjtemény a jelen kötet anyagából a következő két elbeszélést tartalmazza: *A kínai mikádó*, *A »kis róka«*.

E KÖTET NOVELLÁINAK CÍMVÁLTOZATAI

(A lapszám említésük helyét jelöli)

»ANYÁM, NE ENGEDJ!« (266. l.) ld. Az anya szerelmé.
SELYEM-ÉLET (297. l.) ld. A Rékiék Borcsája.

TARTALOM

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal)

Melyik a különb ember?	5	247
Az első nap	24	248
Amit a ponyván árulnak		
I. Kerekes Janesi	—	243
II. Megtanulta a madárnyelvet	—	243
III. Miért nem lett Pisera bácsi püspök?	—	244
Iskolai adomák.....	—	245
A selyemkokárda	31	249
Az anya szerelme	50	256
A »hagyma«	—	245
»Ez a ház eladó«	56	258
Mire jó a kártya?	67	260
Legjobb a középut	—	245
Sörivók	70	262
Valaki mindig lát	74	264
Az ivás művészete	83	265
»Hasis« és »Vutki«		
I. Egy poéta története	86	265
II. Ukáz	88	265
III. Muszka vendégszeretet	91	265
IV. Állatok a muszka hadseregben	95	265
A nemes szív fent és alant.	98	271
Egy rossz előfizető	105	272
Vizsgálatok után	108	274
A borivók	117	277
A Sz... Tamás »doktora«.	120	278
Egy unalmas fickó	124	282
A »Nelli-Nelli«	142	284
A nő regénye	145	284
A putnoki pajkcs	147	286
A rendőr	158	289
A párbajról	162	291
Brigli Jim »érdekes esete«	167	294
A Rékiék Borcsája	171	297
Mari rózsái	173	303
Egy fehér rózsza története	176	305

Egy borzasztó éj	197	311
A kínai mikádó	201	313
A »kis róka«	205	314
A svihák	209	315

Függelék

KÉTES HITELŰ ÍRÁSOK

A nyervágy rabjai.....	215	318
Eljátszott korona.....	218	319
Egy goromba ember	220	321
A rotációpapír-árak vagy Hupert bácsi bosszúja	224	323

JEGYZETEK

Rövidítések	228
Tudnivaló	228
Bevezetés a jegyzetekhez	
I. Az elbeszélő Mikszáth fórumai (1870–1877)	229
II. Hat hiányzó elbeszélés	242
Az elbeszélések jegyzetei.....	247
A képmellékletekről	324
E kötet novelláinak címváltozatai	324

